ВЧЕНІ ЗАПИСКИ

Харківського гуманітарного університету
«Народна українська академія»

Том XXXII

Харків
Видавництво НУА
2026

УДК 08
В90

Збірник наукових праць засновано 1995 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 7367 від 03.06.2003 р.

Друкується за рішенням Ученої ради Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія».
Протокол № 9 від 27.04.2026.

Індексується в Міжнародних наукометричних базах: Index Copernicus, European Reference Index for Humanities (ERIH) PLUS.

Редакційна колегія

Астахова К. В., д-р іст. наук, проф. (голов. редактор); *Астахова В. І.*, д-р іст. наук, проф.; *Батаєва К. В.*, д-р філос. наук, проф.; *Герасіна Л. М.*, д-р соціол. наук, проф.; *Дорошенко Г. О.*, д-р екон. наук, проф.; *Іванов Ю. Б.*, д-р екон. наук, проф.; *Коллін С.-О.*, канд. екон. наук, проф.; *Козлова О.,* д-р соціол. наук, проф.; *Колупаєва І. В.,* д-р екон. наук, проф.; *Краснопольський В. Е.*, д-р пед. наук, проф.; *Лозовий В. О.*, д-р філос. наук, проф.; *Михайльова К. Г.*, д-р соціол. наук, проф.; *Міттельштедт Е.*, д-р екон. наук, проф.; *Ребрій О. В.*, д-р філол. наук, проф.; *Робак І. Ю.*, д-р іст. наук, проф.; *Тимошенкова Т. М.*, канд. філол. наук, проф.; *Томашевський Р.*, д-р іст. наук, проф.; *Хаустова В. Є.*, д-р екон. наук, проф.; *Чепак В. В.*, д-р соціол. наук, проф.; *Шевченко І. С.*, д-р філол. наук, *Яременко О. Л.*, д-р екон. наук, проф.

Україна, 61000, Харків, МСП, ул. Майка Йогансена, 27.
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
Тел. 714-92-62; 714-20-07

ISSN 1993-5560

© Народна українська академія, 2026

RESEARCH BULLETIN

of Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy"

Volume XXXII

Kharkiv
PUA Publishers
2026

Collection of Scientific Works was founded in 1995

State registration Certificate number is KB № 7367 of 03.06.2003

Published with the authorization of the Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy" Scientific Council Protocol № 9 of 27.04.2026.

IIndexed in the Index Copernicus, European Reference Index for Humanities (ERIH) PLUS.

Editorial Board

Astakhova K., Dr.Sc. (History) (editor in chief); *Astakhova V.*, Dr.Sc. (History); *Bataeva K.*, Dr.Sc. (Philosophy); *Herasina L.*, Dr.Sc. (Sociology*); Doroshenko G.*, Dr.Sc. (Economics), *Ivanov Yu.*, Dr.Sc. (Economics); *Collin S.-O.*, Ph.D. (Economics*); Kozlova O.,* Dr.Sc. (Sociology*); Kolupaieva I.*, Dr.Sc. (Economics); *Krasnopolskyi V.*, Dr.Sc. (Pedagogics); *Lozoviy V.*, Dr.Sc. (Philosophy); *Mykhaylyova K.*, Dr.Sc. (Sociology*); Mittelstaedt E.*, Dr.Sc. (Economics); *Rebrii O.*, Dr.Sc. (Philology); *Robak I.*, Dr.Sc. (History); *Tymoshenkova T.*, Ph.D. (Philology); *Tomaszewski R.*, Dr.Sc. (History); *Khaustova V.*, Dr.Sc. (Economics*); Chepak V.*, Dr.Sc. (Sociology); *Shechenko I.*, Dr.Sc. (Philology); *Yaremenko O.*, Dr.Sc. (Economics).

Ukraine, 61000, Kharkiv, 27 Maik Yohansen Str.
Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy"
Phone numbers: 714-92-62; 714-20-07

ISSN 1993-5560 © People's Ukrainian Academy, 2026

ПЕРЕДМОВА

Щорічний збірник «Вчені записки» Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» вже понад три десятиліття посідає вагоме місце в академічному просторі України як платформа для репрезентації результатів наукових досліджень, професійного діалогу та осмислення ключових тенденцій розвитку освіти. Вихід цього тому має особливе символічне й змістове навантаження: він підготовлений і опублікований у рік 35-річчя з дня заснування академії та водночас продовжує безперервну традицію видання, яка триває вже 32 роки.

Така тяглість є показовою не лише з огляду на сталість редакційної політики, але й як індикатор зрілості академічної культури, здатної зберігати й розвивати інституційні практики навіть за умов тривалих криз.

Особливої ваги ця обставина набуває з урахуванням тих викликів, які довелося пережити університету й усьому українському суспільству впродовж останніх років. Пандемія COVID-19, повномасштабна війна, постійна загроза безпеці та прифронтове розташування Харкова суттєво вплинули на всі сфери суспільного життя, включно з освітою і наукою. У цих умовах збереження регулярності видання « Вчених записок» постає як прояв інституційної стійкості, відповідальності перед науковою спільнотою та вірності принципам безперервності освітнього й дослідницького процесів. Сам факт виходу чергового тому засвідчує, що наука й освіта залишаються важливими опорами суспільства навіть у найскладніші періоди його розвитку.

Зміст цього випуску, як і попередніх, відображає широкий спектр наукових інтересів, зосереджених навколо проблематики освіти, її сучасних трансформацій, ризиків і перспектив. Представлені статті охоплюють як теоретичні, так і прикладні аспекти дослідження освітніх процесів, демонструючи прагнення авторів до комплексного аналізу

змін, що відбуваються в умовах глобалізації, цифровізації та соціальних зрушень.

Особливу увагу приділено питанням адаптації освітніх систем до нових реалій, пошуку ефективних моделей організації навчання, забезпечення якості освіти та збереження її гуманістичної складової.

Традиційно вагоме місце у збірнику посідають дослідження, присвячені розвитку безперервної освіти – напряму, що є концептуально визначальним для діяльності Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія». Багаторічний досвід академії у провадженні моделей навчання впродовж життя знаходить відображення у представлених матеріалах, які висвітлюють як теоретичні засади цього підходу, так і конкретні практики його реалізації. Увага авторів зосереджена на різних формах безперервної освіти, механізмах інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти, а також на ролі освітніх інституцій у формуванні здатності особистості до постійного саморозвитку.

Водночас публікації збірника засвідчують прагнення до ширшого осмислення місця освіти в сучасному суспільстві. Йдеться про переосмислення соціальних функцій вищої школи, її взаємодію з різними групами стейкголдерів, зокрема з випускниками, роботодавцями, місцевими громадами. У цьому контексті освіта розглядається не лише як інструмент передачі знань, але й як важливий чинник соціальної інтеграції, формування цінностей і розвитку громадянського суспільства.

Характерною рисою «Вчених записок» є поєднання наукової спадкоємності та відкритості до оновлення. Серед авторів цього тому – дослідники, які протягом багатьох років, подекуди майже від початку існування видання, систематично публікують свої роботи на його сторінках. Їхній внесок формує інтелектуальний каркас збірника, забезпечує тяглість наукової традиції та розвиток усталених дослідницьких напрямів.

Водночас до видання долучаються нові автори – молоді науковці, аспіранти, викладачі, які лише формують власну наукову ідентичність. Їхня присутність засвідчує відкритість видання до нових ідей, підходів

і методологій, що, своєю чергою, сприяє оновленню наукового дискурсу.

Особливе місце у структурі збірника вже багато років займає «Студентська трибуна». Її функціонування є важливим елементом освітньої стратегії університету, спрямованої на залучення здобувачів освіти до наукової діяльності з ранніх етапів їхнього професійного становлення. Публікація студентських робіт у фаховому науковому виданні не лише сприяє формуванню навичок академічного письма, але й інтегрує студентів у наукову спільноту, стимулює розвиток критичного мислення та дослідницької культури. У цьому сенсі «Студентська трибуна» виконує роль важливого інституційного механізму підтримки молодих дослідників.

Окремий розділ збірника присвячений науковому життю Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія». У ньому відображено ключові події, що формують інтелектуальне середовище університету: проведення традиційних міжнародних наукових конференцій, реалізація експериментальних дослідницьких проєктів, розвиток партнерських зв'язків.

Значну увагу приділено експерименту з вивчення нових соціальних функцій вищої освіти, який здійснюється в університеті, а також питанням взаємодії зі стейкхолдерами. Особливо важливим напрямом такої взаємодії є співпраця з випускниками, які виступають не лише як носії професійного досвіду, але й як активні учасники освітнього процесу та розвитку університету.

Можна стверджувати, що «Вчені записки» Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» є не просто збірником наукових праць, а цілісним відображенням інтелектуального життя закладу, його ціннісних орієнтирів і стратегічних пріоритетів. Видання акумулює результати наукових пошуків, фіксує динаміку розвитку освітньої думки та водночас задає нові вектори для подальших досліджень.

Безперервність виходу збірника протягом 32 років – у складних історичних умовах, що включають як глобальні, так і локальні кризи, – є переконливим свідченням життєздатності академічної традиції,

сформованої в університеті. У рік 35-річчя ХГУ «НУА» ця традиція набуває особливого значення, підкреслюючи роль академії як осередку наукової думки, освітніх інновацій і суспільної відповідальності.

Запропонований том продовжує цю традицію, відкриваючи нові можливості для наукового діалогу, критичного осмислення сучасних освітніх процесів і вироблення ефективних відповідей на виклики часу. Він адресований широкому колу читачів – науковцям, викладачам, здобувачам освіти , сім, хто зацікавлений у розвитку освіти як ключового чинника суспільного поступу. Є підстави сподіватися, що опубліковані матеріали стануть підґрунтям для подальших досліджень, дискусій і практичних ініціатив, спрямованих на вдосконалення освітнього простору та зміцнення ролі науки в сучасному світі.

Редакційна колегія

Трансформація соціальних функцій освіти й методів навчання: виклики, ризики і перспективи

УДК 378-044.325 ХГУ «НУА»
https://doi.org/10.5281/zenodo.19986470

К. В. Астахова

ДІЯЛЬНІСТЬ ХГУ «НУА», СПРЯМОВАНА НА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ І АКЦЕНТИ

Стаття присвячена проблемам трансформації традиційної виховної діяльності університетів у бік більш складної, сучасної і менш ідеологізованої системи, спрямованої на створення умов для формування та розвитку особистості. Основою для аналізу став досвід першого і єдиного в країні науково-освітнього комплексу безперервної освіти Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», який з початку свого існування (1991 р.) реалізує концепцію, відповідно якій навчання і виховання невідривно одне від одного і тільки їхнє поєднання здатне забезпечити справжню якісну освіту, що відповідає вимогам часу і здатна забезпечити людині той рівень освітньої підготовки, яка допоможе підготуватися до зустрічі зі світом, бути обізнаним, високопрофесійним та щасливим в умовах перманентних змін і викликів. Автор привертає увагу до низки напрямків функціонування ХГУ «НУА» в сфері діяльності по формуванню та розвитку особистості. А саме: збереження, розвиток та трансляція корпоративної культури; формування сучасної культури навчального процесу, поваги до освіти; складання умов, необхідних для набуття всіма, хто навчається, актуальних навичок і компетентностей; організація волонтерської діяльності, допомоги Збройним силам України, країні та місту в умовах повномасштабної агресії рф проти України. У статті розглядається роль самоврядних організацій, громадських обєднань як ключових чинників формування громадянського суспільства, реальної автономії освітнього закладу та демократичних засад його функціонування. Щодо НУА, то це: студентське та учнівське самоврядування, профспілкова організація, громадські ради (професорська, бібліотечна, рада музею історії НУА тощо), клуби за інтересами, творчі обєднання та студії.

Ключові слова: університет, розвиток особистості, культурно-освітнє середовище, корпоративна культура, трансформації, досвід ХГУ «НУА»

Astakhova Kateryna. **The activities of Kharkiv University of Humanities 'People's Ukrainian Academy' Aimed at the Formation**

and Development of the Individual, with Particular Attention to Emerging Trends and Newly Defined Priorities.

The article is devoted to the problems of transforming the traditional educational activity of universities towards a more complex, modern and less ideological system aimed at creating conditions for the formation and development of the personality. The basis for the analysis was the experience of the first and only scientific and educational complex of continuing education in the country of the Kharkiv Humanitarian University "People's Ukrainian Academy", which from the beginning of its existence (1991) has been implementing the concept according to which teaching and upbringing are inseparable from each other and only their combination is able to provide a truly high-quality education that meets the requirements of the time and is able to provide a person with the level of educational training that will help prepare for meeting the world, be knowledgeable, highly professional and happy in conditions of permanent changes and challenges. The author draws attention to a number of areas of functioning of the KhSU "NUA" in the field of activity on the formation and development of the personality. Namely: preservation, development and transmission of corporate culture; formation of a modern culture of the educational process, respect for education; creation of conditions necessary for all students to acquire relevant skills and competencies; organization of volunteer activities, assistance to the Armed Forces of Ukraine, the country and the city in conditions of full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine. The article considers the role of self-governing organizations, public associations as key factors in the formation of civil society, real autonomy of an educational institution and democratic principles of its functioning. As for the NUA, these are: student and pupil self-government, trade union organization, public councils (professor's, library, council of the museum of history of the NUA, etc.), clubs by interest, creative associations and studios.

Key words: University, development of habitability, cultural and educational .

Напрям діяльності, який раніше звичайно іменувався «виховною роботою», змінився як за формою, так і за змістом. І зміна назви на «діяльність, спрямована на формування та розвиток особистості – не гра слів чи зміна «таблички».

Трансформації, які останнім часом відбулися та продовжують в українському суспільстві та у світі, кардинально трансформували не тільки традиційний «виховний» напрям, а освіту в цілому.

Все це вплинуло на підходи, принципи, методи і форми позааудиторної роботи, спрямованої на складання умов для формування та розвитку особистості, яка забезпечується в НУА [1].

До головних напрямків роботи академії, спрямованої на забезпечення дієвого середовища, яке б впливало на розвиток особистості, можна віднести:

1. Намагання зберегти, розвинути та транслювати корпоративну культуру, академічний етос та культурно-освітнє середовище НУА.

Реалізація цього завдання вийшла на перші позиції через високу плинність контингенту всіх хто навчається та навчає; забезпечення освітнього процесу в університеті переважно в форматі онлайн; неможливості через воєнний стан та відсутність безпекових умов реалізувати низку традиційних для НУА програм і заходів, що мали високий виховний ефект, впливали на комунікацію студентів, учнів, викладачів. Перш за все йдеться про роботу численних творчих колективів, спортивні змагання, секції в ХПЛ.

2. Формування культури навчального процесу, поваги до освіти, власного навчального закладу, викладачів, батьків, один до одного.

Цей напрямок діяльності сьогодні слід віднести до найскладніших. Багато що вдалося зробити в нових умовах, продиктованих війною та її наслідками. Але слід визнати, що проблем значно більше і вони масштабуються. Йдеться, в першу чергу, про збільшення посттравматичних проявів серед учасників освітнього процесу, порушення системності і якості навчання через змішані формати, відсутність світла, зв'язку, постійне відчуття небезпеки.

Через масштабну міграцію населення і, відповідно, міграцію контингенту тих, хто навчається, досить швидко формується «нова генерація» суб'єктів освіти, руйнуються і перемішуються традиційні сталі групи, команди, класи, колективи. Як наслідок, через плинність контингенту, втрата поваги до освіти, навчальних закладів, викладачів, що на превеликий жаль вкорінюються в суспільстві, мають негативний вплив на учасників освітнього процесу в НУА, заважають підтримці того рівня загальної та навчальної культури, які притаманні академії. Все це потребує особливої уваги і використання конкретних

інструментів, які б дозволяли протистояти зниженню рівня академічної культури та розпорошення КОС НУА.

3. Складання умов для набуття всіма, хто навчається, необхідних навичок і компетентностей, яких вимагає сучасний світ, всіх «скилів» (skills), які міцно прописалися в освіті, підприємництві, всіх сферах життєдіяльності сучасного світу.

4. Організація розуміння необхідності і дієвої конкретної допомоги людям, місту, країні, армії в умовах війни, що спіткала Україну. Перш за все– донація крові, волонтерська діяльність, підтримка родин загиблих воїнів, формування критичного мислення задля протистояння інформаційно-психологічним операціям, забезпечення інформаційної культури, вміння підтримувати та зберегти власне ментальне здоров'я [2].

Задля ефективної реалізації цього напрямку в усіх ланках та підрозділах проводяться зустрічі з представниками кіберполіції, ДСНС, фахівцями з мінної безпеки, психологами, тактичними медиками. І такий вектор стає ключовим, системним, необхідним. З більш помітними акцентами на формування відповідних навичок, а не тільки сприйняття інформації.

В межах нових завдань та напрямків діяльності, спрямованих на забезпечення умов для формування і розвитку особистості, НУА має певні напрацювання і здобутки, які свідчать про правильність обраних траєкторій:

1) активізація роботи (порівняльно із попередніми роками) органів студентського і учнівського самоврядування, Асоціації випускників НУА, громадських рад.

Суспільство, переживаючи «травму війни», поступово адаптується до сприйняття умов, що склалися, починає панувати настанови на життя, на розвиток, навіть в часи небезпеки [3].

Такі трансформації відчутно позначилися на діяльності самоврядних організацій, громадських об'єднань і структур. «Завмирання» на першому етапі повномасштабної агресії рф проти України, поступово змінилося зростанням активності, прагненням повернути нормальність, контроль за власним життям.

Починаючи вже з 2023 р. вдалося відновити роботу самоврядування, його участь – хоча і не в повному обсязі – у вирішенні питань, що постають перед закладом, містом, країною.

Слід звернути увагу на появу нової тенденції у діяльності самоврядних структур, яка пов'язана із розширенням горизонтів і можливостей для лідерів та активних членів організацій. Через скорочення чисельності контингенту здобувачів освіти, «доступ до можливостей», контактів, участі у заходах різного рівня спростився для тих, хто знаходиться безпосередньо в академії та місті. І через певний час стає помітним наскільки такі можливості впливають на формування компетентностей, навичок, дозволяють набувати необхідний досвід [4].

В ХГУ «НУА», наприклад, лідери студентського і учнівського самоврядування, керівники та члени громадських рад системно приймають участь засіданнях Вченої ради, рад факультетів, міських та обласних заходах, конкурсах, програмах, будують системні контакти з молодіжними організаціями, волонтерськими та благодійними об'єднаннями. Більш того, студенти отримують можливість брати участь у зустрічах з мером, головою обласної воєнної адміністрації, обласної і міської ради, Президентом країни.

Більшу активність, незважаючи на руйнування звичних форм спілкування, проявляє Асоціація випускників, члени якої підтримують ті напрямки контактів і співпраці, які пов'язані з евакуацією, волонтерською допомогою, координацією забезпечення тимчасово переміщених осіб, відновленням зруйнованих приміщень та будівель. Попередні форми взаємодії відійшли на другий план чи взагалі призупинені [5].

Головне – помітна активізація студентського та учнівського життя в НУА, по забезпеченню взаємодії учкому, студкому, Асоціації випускників;

2) відновлення діяльності Опікунської ради, до складу якої входять у переважній більшості випускники ліцею та університету. Така наступність дозволяє зберігати традиції, транслювати ідеї і принципи академії, здійснювати масштабні проєкти тощо;

3) протягом семи навчальних років НУА реалізує стипендіальну програму. Її сутність полягає в наданні випускниками, аспірантами фінансової допомоги для сплати за навчання здібної студентської молоді та абітурієнтів пільгового контингенту, які б не змогли навчатися на контрактній основі без фінансової підтримки.

Крім суто фінансової складової, проєкт несе на собі й виховну функцію, бо надавачі стипендій, як правило опікуються своїми стипендіатами.

Всього участь у проєкті приймають 18 студентів (у т.ч. двоє з багатодітних родин, один – інвалід дитинства, п'ятеро – випускники наукового ліцею «Обдарованість».

Новим напрямком стипендіального проєкту стала підтримка учнів ліцею, батьки яких загинули на фронті.

4) поступово зростає (після тривалої перерви, пов'язаної із пандемією та війною) роль музею історії НУА та його вплив на реалізацію академією своєї місії і завдань.

Продовжується активне виконання проєкту «Літопис НУА», який проініційований та виконується першим ректором академії, доктором історичних наук професором Астаховою В.І.

Літописи, що відображають практично щоденні події життя освітнього закладу, являють собою не тільки історичну а й виховну цінність, бо тома Літопису «працюють» в музеї постійно. На підставі сконцентрованої в них інформації пишуться студентські наукові роботи з історії НУА, готують реферати ліцеїсти, проводяться уроки та тьюторські години, присвячені Дню народження НУА тощо.

Планується оцифровка Літопису для його більш надійного збереження і використання [6].

Важливий напрям, що розширює можливості використання музею історії, це робота по упорядкуванню персоналій викладачів та співробітників, створенню колекції аудіоспогадів. Цей проєкт розпочато до 25-річчя музею, яке НУА відмітила у жовтні 2024 р. і він буде завершений до 35-ї річниці з дня заснування академії.

Окреме досягнення музею, яке безпосередньо використовувалося у виховній діяльності, це виставкова робота. Вона привертає увагу здобувачів освіти, батьків, гостей, випускників. Виставки присвя-

чуються різним етапам діяльності освітнього закладу, його історії, державним святам тощо. Саме цей формат дозволяє «оживити музейний простір», зробити його впливовим інструментом культурно-освітнього середовища закладу.

Ресурс ємкий, з історичної точки зору виважений, має емоційне забарвлення і може впливати на різні вікові когорти. Враховуючи той факт, що кожен освітній заклад має свою історію, місію, ідеологію, принципи і намагається доносити їх до здобувачів освіти, важливими стають саме складні форми вивчення історії і відвідування музеїв, виставок, перегляд кінострічок, знайомство з літературою, екскурсії, проєкти [7].

І в цьому контексті роль і можливості музею історії закладу освіти важко переоцінити.

Відмова від традицій виховних заходів, притаманних попереднім історичним періодам, вимагає пошуку формування, використання принципово нових інструментів та ресурсів побудови освітнього середовища, яке б дозволяло складати умови для формування та розвитку особистості, так культурно-освітнє середовище може відігравати свою роль за умови довірчих стосунків між суб'єктами освітнього процесу, за умови наявності соціальної довіри.

В умовах перманентних вибухових змін, які притаманні сучасності, формування довірчих стосунків у закладі, довіри як цінності, завдання надскладне. Його вирішення – процес довгий, обережний і багатовекторний. Важливою його складовою є дія, конкретні кроки, через які поступово формується критичне мислення, здатність до співставлень, аналізу, формування власної точки зору, позиції.

Саме спираючись на такі підходи, ХГУ «НУА» використовує інструменти впливу, що мають довготривалий ефект і ґрунтуються на розумінні процесів подій та явищ. З цього ряду традиційний для закладу освіти загальноакадемічний генеалогічний конкурс з понад тридцятирічною історією [8].

Мета його проведення – формування поваги до родини, історії, родинного коріння, розуміння складностей суспільно-історичних процесів, навичок критичного мислення, проведення досліджень. Можливість спиратися на цінності родинних стосунків, сім'ї, розуміти

важливість ґрунтовних людських цінностей – все це допомагає утворювати довіру, довірчі стосунки.

З цього же ряду – проєкт «Книга року», Дні ліцеїста та студента, батьківський форум, традиції проводити Дні народження бібліотеки, музею, освітнього закладу, прес-конференція викладачів для студентів – як основи простору закладу освіти , що створює освітнє середовище для формування і розвитку особистості.

Є зони і напрямки, які безсумнівно, потребують значної уваги та конструктивних напрацювань. Перш за все йдеться про заходи, спрямовані на виховання громадських позицій, волонтерство, допомогу ЗСУ. Готовність до активної участі у відновленні країни після досягнення справедливого миру.

Кардинальні зміни, що відбулись у суспільстві після отримання Україною незалежності, суттєво підвищили роль особистості, її прав, свобод і відповідальності, роль освіти в цих процесах. Саме освітні заклади покликані та взмозі підготувати людину до зустрічі зі світом, до успішного і щасливого життя в надскладних умовах сучасності з її всебічним перевантаженням людини.

Список бібліографічних посилань

1. Астахова, К.В., Астахова, В.І. (авт.-розроб.). (2019). *Концепція, основні напрямки і стратегічні завдання розвитку Народної Української Академії до 2035 року* [online]. Available at: http://surl/li/xrvwqv [Accessed 12 Nov. 2025].

2. ХГУ «НУА», (2025). *Звіт о роботі НУА за 2024/2025 р.* Харків.

3. Дідьковська, Л. (2025). *Вміння перемикатися. Доступні зміни на краще* [video]. Available at: http://www.youtube.com/watch?v=UyGDNJ4e8 [Accessed 12 Nov.2025].

4. ХГУ «НУА», (2025). *Асоціація випускників* [online]. Available at: http://nua.kharkov.ua/uk/pro-nas/asociaciya-vipusknikiv/ [Accessed 12 Nov. 2025].

5. ХГУ «НУА», (2025). *План роботи в НУА на 2025/2026 навчальний рік*. Харків.

6. ХГУ «НУА», (2025). *Звіт ректора на зборах трудового колективу* [online]. Харків: Вид-во НУА. Available at: http://surl.li/zs/zub [Accessed 12 Nov. 2025].

7. Астахова, К.В. (ред.) (2022) *Генеалогічний конкурс «Історія моєї сім'ї»: аналіз соціально-культурних можливостей* [online]. Харків: Вид-во НУА,

130 с. Available at: http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/2332 [Accessed 12 Nov. 2025].

References

1. Astakhova, K.V., Astakhova, V.I. (eds). (2019). *Concept, main directions and strategic objectives of the development of the People's Ukrainian Academy* [online]. Available at: http://surl/li/xrvwqv [Accessed 12 Nov.2025].

2. KhHU «PUA», (2025). *Report on the work of the PUA for 2024/2025.* Kharkiv.

3. Didkovska, L. (2025). *The ability to switch. Changes for the better are available* [video]. Available at: http://www.youtube.com/watch?v=UyGDNJ4e8 [Accessed 12 Nov. 2025].

4. KhHU «PUA», (2025). *Alumni Association* [online]. Available at: http://nua.kharkov.ua/uk/pro-nas/asociaciya-vipusknikiv [Accessed 12 Nov. 2025].

5. KhHU «PUA», (2025). *Work plan at the NUA for the 2025/2026 academic year.* Kharkiv.

6. KhHU «PUA», (2025). *Report of the rector at the meeting of the labor collective* [online]. Kharkiv: Publishing house of the PUA. Available at: http://surl.li/zs/zub [Accessed 12 Nov. 2025].

7. Astakhova, K.V. (ed.) (2022). *Genealogical competition «History of my family»: analysis of socio-cultural opportunities* [online]. Kharkiv: Publishing house of the PUA, 130 p. Available at: http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/2332 [Accessed 12 Nov. 2025].

УДК 069.12 ХГУ«НУА» https://doi.org/10.5281/zenodo.19986563

В. І. Астахова

ГЕНЕЗА ТА ЕВОЛЮЦІЯ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ХАРКІВСЬКОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ»: АНАЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС

У статті здійснено комплексний аналіз діяльності Музею історії Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» (ХГУ «НУА»), в якому розглянуто основні етапи становлення, концептуальні засади, напрями роботи та інноваційні практики музейної комунікації. Акцентовано увагу на ролі музею як інтегративного освітньо-культурного простору, що формує ідентичність університетської спільноти та слугує платформою для наукової, просвітницької й проєктної діяльності. Виокремлено ключові досягнення Музею історії ХГУ «НУА» у сфері збереження інституційної пам'яті, цифровізації фондів, розвитку інтерактивних форм представлення матеріалу та залучення студентської молоді до музейної справи.

Ключові слова: університетський музей, інституційна пам'ять, музей історії, ХГУ «НУА», культурна спадщина, музейні практики, виставкова діяльність.

Astakhova Valentina. **Genesis and Evolution of the Museum of History Kharkiv Humanitarian University "People's Ukrainian Academy": Analytical Discourse.**

The article provides a comprehensive analysis of the activities of the History Museum of the Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy". The main stages of its establishment, conceptual framework, key directions of development, and innovative practices of museum communication are examined. Special attention is paid to the role of the museum as an integrative educational and cultural space that shapes the identity of the university community and serves as a platform for academic, educational, and project activities. The key achievements of the University History Museum in preserving institutional memory, digitizing collections, developing interactive forms of exhibition, and involving students in museum work are highlighted.

Key words: university museum, institutional memory, history museum, PUA, cultural heritage, museum practices.

Університетські музеї в сучасній системі вищої освіти відіграють важливу роль у збереженні інституційної пам'яті, формуванні освітнього середовища та розвитку культурної ідентичності академічної спільноти. Їхня діяльність давно вийшла за межі традиційної експозиційної роботи, перетворюючись на територію комунікації, інновацій та соціального діалогу. У цьому контексті особливе місце займає Музей історії Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» (ХГУ «НУА»), який від моменту заснування став не лише сховищем архівних документів, а й активним учасником формування гуманітарного простору університету.

Ініціатива його створення, концепція побудови та подальшого функціювання були закладені першим ректором НУА, відомим фахівцем не тільки в освіті, але й в музейній справі Астаховою Валентиною Ілларіонівною. Саме її наполегливість, професійне ставлення до справи та натхнення дозволили об'єднати однодумців навколо музею та перетворити його на сучасну інноваційну структуру, яку було офіційно відкрито у жовтні 1999 року.

Метою статті є аналітичний огляд ключових етапів, досягнень і напрямів розвитку Музею історії ХГУ «НУА», а також оцінка його ролі у сучасній освітньо-культурній екосистемі академії.

35-річна історія НУА дозволяє передивитися історичні передумови та етапи становлення музею, який за період свого існування двічі змінював територію розташування. Спочатку це було невеличке приміщення для експозиції та місце зберігання фондів у одному навчальному корпусі, а з часом музей отримав приміщення понад сто квадратних метри на першому поверсі головного корпусу закладу.

Музей історії ХГУ «НУА» виник як відповідь на потребу збереження унікального досвіду становлення та розвитку одного з найоригінальніших освітніх комплексів України. Від перших років існування академії формувався багатий масив документів, артефактів, візуальних матеріалів, що відображали етапи розвитку інституції, її новаторські підходи та людські історії. Відразу було зроблено наголос на тому, що музей повинен стати своєрідним центром освітньої діяльності, суспільного життя, реалізації інноваційних проєктів, НДР.

Якщо спробувати виокремити основні етапи становлення та розвитку музею, то вони можуть виглядати наступним чином:

Перший, це розробка концепції, оформлення первинного фонду. На початковому етапі колекція складалася з архівних документів, матеріалів про заснування академії, перші навчальні програми, фотографії викладачів, студентів, ліцеїстів, експонати, що відображали становлення корпоративної культури, перші заходи, що з часом перетворилися на традиційні, кроки формування унікального культурно-освітнього середовища. Саме на цьому етапі було започатковано підходи до сучасного оформлення музейного простору, його перетворення на місце, де можливо проводити не тільки екскурсії, а й заходи різного спрямування та масштабу, пов'язані з історією НУА, реалізацією її місії та ідеології.

На першому етапі в музеї проводилися посвята в екскурсоводи, зустрічі відмінників, прийом у члени студентського та учнівського самоврядування, тощо.

Другий етап ознаменувався створенням повноцінного експозиційного простору, який структурувався за тематично-хронологічним принципом: заснування НУА; розвиток освітньо-наукового комплексу; наукова діяльність та міжнародна співпраця; студентські і учнівські ініціативи та клуби за інтересами, творчі проєкти і діяльність численних колективів і студій; спортивне життя, оздоровча робота; суспільна активність НУА і розвиток експерименту зі створення та діяльності модулю безперервної гуманітарної освіти.

Приблизно на цьому етапі можна говорити вже про інституціоналізацію та розвиток авторських музейних практик. І це початок третього етапу.

Музей отримує звання «Зразковий музей» (2010 р.), об'єднує навколо себе музеї історії вищих закладів освіти міста, стає своєрідним драйвером інновацій та кооперації музеїв відповідного напрямку.

Можна було б намагатися і далі структурувати роботу музею на окремі етапи. Підстав для цього достатньо: початок унікальних проєктів із підготовки персоналій викладачів та співробітників, написання «Літопису НУА», що не мають аналогів у музейній практиці, створення аудіоспогадів, започаткування системної виставкової

діяльності, науково-дослідної роботи навколо процесів історизації академічного життя, та інше.

Головне, здається, все-таки не стільки в виділенні етапів (що само по собі є важливим елементом описання і аналізу історії музею історії НУА), скільки в спробі дослідити генезу музею як унікальної структури НУА, що перетворилася на важливий елемент реалізації місії освітнього закладу, підтримки і розвитку його культурно-освітнього середовища.

Діяльність музею історії НУА ґрунтується на низці ключових принципів:

1. Збереження інституції пам'яті

Музей функціонує як архів і як культурна лабораторія, де пам'ять оформлюється, інтерпретується й передається новим поколінням.

2. Освітня місія

Він є важливою складовою навчального процесу – ліцеїсти, викладачі, студенти різних факультетів працюють із матеріалами музею в рамках дисциплін історичного, культурологічного, соціально-комунікаційного спрямування.

3. Комунікаційна відкритість

Музей орієнтується на інтерактивні форми роботи: авторські екскурсії, проєктні виставки, відеопрезентації, подкасти, студентські та учнівські кураторські проєкти.

4. Інноваційність та цифровізація

Окремим напрямом стала цифрова трансляція

- оцифрування архівів;
- створення електронних каталогів;
- онлайн-експозиції;
- інтеграція з соціальними мережами.

До числа ключових досягнень музею історії НУА можна віднести:

1. Формування унікального музейного фонду. За роки сформовано багатогалузевий фонд, що включає документи, аудіо та візуальні матеріали, особисті колекції викладачів та випускників, предмети історії академічного життя, унікальні експонати, присвячені розвитку освітнього середовища на Харківщині.

2. Авторські виставкові роботи. Музей реалізував велику кількість тематичних експозицій, присвячених історичним подіям, видатним постатям НУА, інноваційним практикам та традиціям академічної спільноти. Тільки в 2025/2026 навчальному році в експозиції було розгорнуто п'ять виставкових проєктів.

3. Інтеграція учнів, студентів, викладачів у музейну діяльність. Всі здобувачі освіти, викладачі беруть участь у розробці виставок, зборі матеріалів, створенні мультимедійного контенту, проведенні екскурсій. Це формує навички науково-дослідної та комунікаційної роботи, наближає до розуміння та сприйняття КОС, формує повагу до академії.

4. Наукова та просвітницька діяльність. Музей виступає майданчиком для наукових конференцій, круглих столів, тематичних зустрічей з випускниками та науковцями. Окремим напрямком роботи стала участь у зовнішніх наукових форумах та конференціях.

5. Цифровий музей. Створено цифрові бази даних експонатів, що забезпечує доступність матеріалів широкій аудиторії та підвищує рівень збереження фондів. Цифровізація – відносно новий напрямок функціонування музею історії НУА, але він масштабується практично щодня. Без цього було б неможливо створення колекції аудіоспогадів ветеранів академії, її друзів та партнерів, фотоархіву, відеотеки, інших інструментів сучасного існування музейного простору та історізації НУА.

Значною мірою дижітальні можливості дозволили розширити саме інноваційні практики та сучасні моделі розвитку: онлайн-екскурсії, освітні квести для ліцеїстів та студентів, записи та використання відеоматеріалів, оцифровка документів, використання GR – кодів на експонатах.

Раді музею належить багато ініціатив, які втілює в життя музей НУА. Серед них помітний напрямок – розширення партнерських сосунків із іншими закладами освіти, музейними об'єднаннями та інституціями, асоціаціями музейно-просвітницького спрямування. У співпраці з факультетами, кафедрами, ліцеєм, Центром науково-гуманітарної інформації НУА, студентським та учнівським само-

врядуванням, іншими громадськими радами та об'єднаннями успішно реалізуються численні міждисциплінарні проєкти: комунікаційні, соціологічні, навіть дизайнерські.

Музей НУА- це простір діалогу. Він став реальною платформою для обговорення питань розвитку академії, її культурно-освітнього середовища, освітніх та творчих проєктів, історичної пам'яті, академічної доброчесності та ін.

У цьому просторі помітну роль відіграє структура, започаткована у 2000 році – загін екскурсоводів – постійно діюче об'єднання студентів та ліцеїстів, яке приймає участь практично у всіх сферах діяльності музею: проведення екскурсій, підготовка та функціювання виставок, прийом гостей, делегацій, партнерів, збір матеріалів, робота з фондами.

Як правило, загін екскурсоводів має досить стабільний склад. Студенти, старшокласники співпрацюють із ним весь час навчання і, навіть, після закінчення освітнього закладу. Приклад – постійна участь у житті загону та музею, в цілому свого часу, керівників цієї структури – Михайла Левченка (випускник ліцею та університету), Микити Лебедіна та Пилипа Москаленка, Альони Якуніної (випускників університету). Саме завдяки такій наступності, увазі з боку ради музею, факультетів загін екскурсоводів являє собою впливовий елемент, фактор життя студентської спільноти, академії в цілому.

Музей історії НУА має почесні звання, нагороди, відзнаки. І все ж, головне, що його відрізняло й відрізняє сьогодні – це вміння мріяти, шанувати та досягати результатів. У найближчій перспективі планується залучення здобувачів освіти, викладачів до архівно-дослідницьких проєктів із використанням матеріалів музею; відкриття онлайн-експозицій різними мовами для знайомства з музеєм міжнародної аудиторії; створення гнучких, модульних виставок та експозиційних рішень з використанням мультимедійних систем.

Музей історії ХГУ «НУА» є важливою інституцією, що відіграє ключову роль у формуванні культурного, освітнього та комунікаційного простору академії. Його діяльність демонструє ефективну інтеграцію традиційних музейних функцій із сучасними технологічними й педагогічними практиками. Завдяки збереженню інституційної пам'яті

та впровадженню інновацій, музей став не лише сховищем історії, а й динамічною платформою розвитку академічної спільноти, її впевненого руху в майбутнє.

Список бібліографічних посилань

1. Астахова, В. И. и др. (2012). *Музейная педагогика в действии.* Харьков: Изд.-во «НУА», кн. 2. Роль вузовских музеев в формировании и развитии культурно-образовательной среды, 79 с.

2. Астахова, В. И. (ред.). (2003). *Невичерпне джерело духовності. Нариси про діяльність музеїв історії вищих навчальних закладів м. Харкова.* Харків: Вид.-во «НУА», 140 с.

3. Астахова, В. И. (сост.). (2003). *Символика и традиции Народной украинской академии*. Харьков: Изд-во «НУА», 37 с.

4. Астахова, К. В., Коваленко, Н. П. (2023). Науково-дослідні розвідки музейного комплексу ХГУ «НУА» під час воєнного стану. У: *Музейна педагогіка в науковому світі.* Варшава.

5. Астахова, В.І, Коваленко, Н. П. (2024). Музей історії освітнього закладу: деякі концептуальні положення та приклади практичної діяльності (до 25-річчя створення музею історії ХГУ «НУА»). *Вчені записки ХГУ «НУА»*, т. XXX, с. 259–277.

6. Астахова, К. В., Коваленко, Н. П. (2025). Музей історії навчального закладу в умовах ненормальності: харківський контекст. У: *Музейна педагогіка в науковій освіті.* Київ.

References

1. Astakhova, V. I. et al (2012). *Museum pedagogy in action.* Kharkov: Publishing House «PUA», vol. 2. The role of university museums in the formation and development of the cultural and educational environment, 79 p.

2. Astakhova, V. I. (ed.). (2003). *An inexhaustible source of spirituality. Essays on the activities of history museums of higher educational institutions in Kharkiv*. Kharkiv: Publishing House «PUA», 140 p.

3. Astakhova, V. I. (ed.). (2003). *Symbolism and traditions of the People's Ukrainian Academy*. Kharkiv: Publishing House «PUA», 37 p.

4. Astakhova, K. V., Kovalenko, N. P. (2023). Research explorations of the museum complex of KhHU «PUA» during martial law. In: *Museum pedagogy in the scientific world.* Warsaw.

5. Astakhova, K. V., Kovalenko, N. P. (2025). History museum at the educational institutions during times of disruption: kharkiv context. *Research bulletin of*

Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy», vol. XXX, pp. 259–277.

6. Astakhova, V. I., Kovalenko, N. P. (2024) Museum of the History of the World War: actions conceptual provisions practical applications (until the 25th anniversary of the creation of the Museum of History of KhHU «PUA»). In: *Museum pedagogy in the scientific of education*.

УДК 378:005.591.6:004 (477) https://doi.org/10.5281/zenodo.19986629

Н. В. Статівка

ІННОВАЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У статті здійснено комплексне дослідження цифрової трансформації системи вищої освіти України як одного з провідних напрямів сучасної державної політики в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. Обґрунтовано, що цифровізація освітньої сфери вийшла за межі технічного вдосконалення процесів навчання і перетворилася на стратегічний механізм інноваційного управління, який забезпечує стійкість, гнучкість і прозорість освітньої системи, а також її здатність адаптуватися до кризових ситуацій. Показано, що війна стала потужним каталізатором цифрових змін, актуалізувавши потребу у створенні резервних хмарних сервісів, електронних систем управління, уніфікації звітності, розвитку цифрових компетентностей педагогів і студентів.

У межах дослідження проаналізовано нормативно-правове, організаційне й інституційне підґрунтя цифрової трансформації освіти. Виявлено, що державна політика у сфері освіти поступово трансформується від традиційної моделі управління до моделі інноваційно-цифрового врядування, заснованої на принципах інтероперабельності, відкритості, підзвітності, субсидіарності та гуманістичної орієнтації.

Особливу увагу приділено розгляду цифрових практик університетів – створенню e-campus, інтегрованих систем управління навчальним процесом, відкритих репозитаріїв і аналітичних панелей, що підвищують ефективність прийняття управлінських рішень.

На основі узагальнення теоретичних підходів і сучасних управлінських практик запропоновано концептуальну трирівневу модель інноваційного управління цифровою трансформацією вищої освіти України, яка охоплює стратегічний (державна політика і регуляторна архітектура), тактичний (інституційні стратегії університетів) та операційний (цифрові інструменти й аналітичні рішення) рівні. Доведено, що реалізація цієї моделі сприятиме зміцненню кадрового, наукового та управлінського потенціалу галузі, підвищенню якості освітніх послуг, зменшенню адміністративного навантаження, підвищенню прозорості й підзвітності управлінських процесів.

Ключові слова: державна політика, інноваційне управління, цифрова

трансформація, вища освіта, стійкість освітньої системи, цифрова екосистема, управління на основі даних, інтероперабельність, публічне врядування.

***Stativka Nataliia*. Innovative Management of the Higher Education System in the Process of Digital Transformation.**

The article presents a comprehensive study of the digital transformation of the higher education system of Ukraine as one of the leading directions of modern state policy in the conditions of martial law and post-war recovery. It is substantiated that the digitalization of the educational sphere has gone beyond the technical improvement of learning processes and has turned into a strategic mechanism of innovative management, which ensures the stability, flexibility and transparency of the educational system, as well as its ability to adapt to crisis situations. It is shown that the war has become a powerful catalyst for digital change, actualizing the need to create backup cloud services, electronic management systems, unification of reporting, and the development of digital competencies of teachers and students.

The study analyzes the regulatory, legal, organizational and institutional basis of the digital transformation of education. It is revealed that state policy in the field of education is gradually transforming from a traditional management model to a model of innovative and digital governance, based on the principles of interoperability, openness, accountability, subsidiarity and humanistic orientation.

Particular attention is paid to the consideration of digital practices of universities - the creation of e-campus, integrated educational process management systems (LMS, SIS, HR modules), open repositories and analytical panels that increase the efficiency of managerial decision-making.

Based on the generalization of theoretical approaches and modern managerial practices, a conceptual three-level model of innovative management of the digital transformation of higher education in Ukraine is proposed, which covers the strategic (state policy and regulatory architecture), tactical (institutional strategies of universities) and operational (digital tools and analytical solutions) levels. It has been proven that the implementation of this model will contribute to strengthening the human resources, scientific and managerial potential of the industry, improving the quality of educational services, reducing the administrative burden, and increasing the transparency and accountability of management processes.

Key words: public policy, innovative management, digital transformation, higher education, sustainability of the education system, digital ecosystem, data-driven management, interoperability, public governance.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна Росії проти України спричинила безпрецедентні втрати людського, інфраструктурного й інтелектуального потенціалу вищої освіти. Руйнування матеріальної бази університетів, релокація закладів, вимушена міграція студентів і науково-педагогічних працівників, розриви у фінансуванні досліджень і освітнього процесу призвели до різкого зростання управлінської невизначеності та ризиків для якості. Водночас саме війна активізувала процеси цифровізації управління і навчання: масове розгортання системи управління навчанням (LMS – Learning Management System), створення електронних кабінетів, резервування даних у хмарних сховищах, перехід до е-документообігу, уніфікація реєстрів і процедур, розроблення аналітичних панелей для прийняття рішень. Паралельно посилилася міжнародна інтеграція освітніх інституцій через участь у програмах ЄС та партнерства з іноземними університетами, що забезпечило доступ до ресурсів, мобільності та спільних курсів. Однією з важливих проблем є те, що переважна частина управлінських рішень у сфері освіти ухвалюється в умовах кризового реагування, без належної інституційної координації, що ускладнює стратегічне управління цифровими трансформаціями**.**

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика інноваційного управління системою вищої освіти та її цифрової трансформації представлена у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених, що досліджують питання модернізації управлінських механізмів у сфері освіти, стійкості інституцій та розвитку людського капіталу. Значний внесок у формування теоретико-методологічних засад управління освітніми системами зробили українські дослідники – В. Кремень, Г. Єльникова, В. Луговий, М. Кастельс, К. Крістенсен, М. Фуллан, А. Шлейхер, які аналізують вплив цифрових технологій на якість управління, освітню ефективність і розвиток компетентностей.

У сучасних публікаціях особлива увага приділяється питанням цифрового врядування (digital governance), управління на основі даних (data-driven governance), створенню інтероперабельних цифрових екосистем у закладах освіти та інституційним аспектам стійкості освіти в умовах кризових ситуацій. Попри наявність значного наукового доробку, в українській науковій думці все ще недостатньо досліджено

інноваційні моделі публічного управління цифровою трансформацією вищої освіти в умовах війни, а також механізми інтеграції освітньої політики у ширшу систему цифрового розвитку держави. Це визначає актуальність дослідницької статті, яка спрямована на системне узагальнення існуючих підходів і розробку концептуальної моделі інноваційного управління цифровою трансформацією вищої освіти України.

Метою статті є теоретичне обґрунтування й концептуалізація моделі інноваційного управління цифровою трансформацією вищої освіти України в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Управління вищою освітою в Україні дедалі більше набуває рис інноваційного управління – не як «технологічної мімікрії», а як цілісної інтеграції управлінських, технологічних і комунікаційних інструментів, що забезпечують адаптивність і стійкість системи в умовах воєнних ризиків та євроінтеграційних зобов'язань [4; 5]. У сучасних документах МОН цифрова трансформація визначена як наскрізний вектор публічної політики у сфері освіти та науки, що має супроводжуватися дебюрократизацією, розвитком цифрових компетентностей і переходом до управління на основі даних [2, с. 6–7]. У ширшому міжнародному вимірі рекомендації ЄС і ОЕСР фіксують потребу системного підходу до цифрової екосистеми освіти, включно з управлінськими структурами, підтримувальними інституціями та KPI для реалізації політики [7, p. 9].

Інноваційне управління системою вищої освіти можливо розглядати, як інтеграцію певних інструментів. Так на рівні ЗВО йдеться про поєднання: а) управлінських практик (адаптивне планування, ризик-менеджмент, офіси цифрових інновацій); б) технологічних рішень (LMS, хмарні сервіси, аналітичні панелі, інтероперабельні реєстри, е-кабінети) та в) комунікаційних механізмів (цифрові канали зворотного зв'язку, відкриті дані, залучення стейкхолдерів). ОЕСР підкреслює, що «цифрова трансформація» стає трансформацією управління: потрібні організації підтримки, сталі бюджети й повноваження на рівні державної політики, а не лише «впровадження платформ» у закладах [8, с. 384–385]. Для України

такий підхід корелює з Концепцією цифрової трансформації освіти і науки (проєкт), де окреслено зміни у публічному управлінні сферою – від інфраструктури до компетентностей і сервісів [1].

У статті під інноваційним управлінням вищою освітою розуміємо системно організовану, мережево підтриману та людиноцентричну діяльність органів публічної влади і ЗВО, що забезпечує цифрову інтероперабельність процесів і сервісів, управління на основі даних, прозорість і підзвітність, а також стійкість у кризових умовах – відповідно до законів України про освіту і вищу освіту та національних/європейських стратегічних документів.

У вищий освіті посилилися функції кризового менеджменту: формуються штаби реагування, оновлюються плани безперервності, проводиться аудит кіберризиків, запроваджується хмарне резервування даних, уніфікуються цифрові регістри. На рівні державної політики – цифровізація процедур (електронні подання, е-кабінети, автоматизація обліку та звітності), опора на європейські інструменти (DEAP, Erasmus+, Digital Europe, Horizon Europe) [7, с. 3–4]. ОЕСР радить забезпечити організації підтримки цифрової політики освіти з чіткими мандатами, KPI і стабільним фінансуванням – це безпосередньо релевантно для повоєнної модернізації управління вищої освіти в Україні [8, с. 384–385].

В умовах війни зросла роль публічно-приватних партнерств та міжнародних академічних мереж. Стратегічні й програмні документи ЄС прямо дозволяють фінансувати підключення, обладнання, підвищення кваліфікації та пілотування інноваційних цифрових підходів у ЗВО – через інструменти ЄС 2021–2027 рр. [7, p. 3–4]. Це відповідає мережевій логіці управління, коли інституційна стійкість формується через вузли і зв'язки, а не лише через вертикаль [6].

У воєнних умовах цифровізація вищої освіти в Україні еволюціонувала від допоміжного технологічного інструментарію до самостійного напряму державної політики, що забезпечує стійкість освітнього процесу, керованість системи та прозорість публічного управління. Ключова політична рамка, в якій розгортаються реформи, поєднує урядові документи стратегічного рівня та європейські орієнтири, що фіксують цілі, принципи, інструменти і метрики реалізації цифрових змін.

Вихідною точкою є проєкт Концепції цифрової трансформації освіти і науки Міністерства освіти і науки України, який задає екосистемне розуміння трансформації: зміни мають охоплювати не лише технології, а й управлінську архітектуру, сервіси, компетентності і правила роботи з даними [1, с. 5–10]. Уже в перші місяці повномасштабної війни окреслені там підходи перетворилися на практичні вимоги до виживання системи: резервування критичних даних, відмова від паперових процедур, уніфікація електронної звітності та розгортання е-кабінетів для учасників освітнього процесу.

Ця національна рамка узгоджена з Планом дій щодо цифрової освіти 2021–2027 ЄС, що відкриває для України інструменти Erasmus+, Digital Europe і Horizon Europe – для відновлення інфраструктури, підвищення цифрових компетентностей і розвитку власної EdTech-екосистеми [7, с. 3–4]. Водночас ОЕСР наголошує, що без інституцій, наділених мандатами, бюджетами і відповідальністю за цифрову політику, без єдиних стандартів даних та «захисних бар'єрів» щодо штучного інтелекту й приватності, цифровізація лишається фрагментарною [8, p. 49–53; 384–385]. Отже, міжнародні настанови посилюють тезу Концепції МОН про потребу переходу від «платформізації» до керованої екосистеми.

У Плані відновлення України цифрова модернізація освіти фіксується як складова загальнонаціональних програм із відбудови, де інвестиції в «цеглу» безпосередньо пов'язуються з інвестиціями у сервіси, дані та кадри [3]. Аналітичні матеріали МОН за 2023–2024 рр. підтверджують: масовий перехід до дистанційно-змішаних режимів навчання супроводжувався запитами на резервні хмарні рішення, стандартизацію звітності та безперервність процесів [2, с. 6; 7]. У 2025 р. урядовий вектор підсилено затвердженням Стратегії цифрового розвитку інновацій (WINWIN) до 2030 року, де освіта виокремлена як драйвер людського капіталу і вузлова ланка інноваційної економіки; саме тут окреслено зв'язку МОН – Мінцифри – партнерські екосистеми [9]. Таким чином, політичний курс зміщується від «цифровізації освіти» до цифрової держави, де освітня політика інтегрована в ширшу інноваційну й економічну логіку.

В інституційному вимірі формується трикутник ролей. МОН задає політику та стандарти, ініціює пілоти й електронні сервіси; Мінцифри надає рамкові державні сервіси (Дія), координує розвиток цифрової грамотності та рамок компетентностей, визначає вимоги інтероперабельності; Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти трансформує якісний та регуляторний компоненти – цифровізує процедури акредитації, оновлює методичні підходи до якості з урахуванням ризик-менеджменту і специфіки онлайн-середовища. У сукупності це не просто «сума відомств», а керована екосистема: політика – сервіси – якість, що зменшує транзакційні витрати й підвищує прозорість.

На рівні університетів цифрова трансформація втілюється як e-campus-підхід. Йдеться про єдиний обліковий запис користувача, е кабінети студентів та науково-педагогічних працівників, інтегровані системи управління навчанням, хмарні сервіси, сховища відкритих даних і аналітичні панелі для управлінських рішень (успішність, навантаження, відвідуваність, використання ресурсів). Саме ці рішення МОН кваліфікує як ключові для забезпечення безперервності у воєнний час [2, с. 6; 7]. Європейські документи вимагають переходу до управління на основі даних – стандартизованих форматів даних і вимірюваних KPI, що дозволяє зіставляти результати, масштабувати практики і будувати довіру [7, с. 9].

Отже, цифрова трансформація, будучи змістовно політикою, а не лише технологічним трендом, виступає головним чинником стійкості сектору. Дистанційні платформи, гнучкі розклади, резервування і мобільність даних, аудит кіберзагроз, інтероперабельні реєстри вступу та переміщення, публічні дашборди – це вже інфраструктура управління під час війни, а не «тимчасові рішення». Водночас дотримання принципів ОЕСР – інституційна підтримка, сталий бюджет, етика й безпека даних – є передумовою, щоб цифровий поступ не розчинявся у «проєктності» [8, с. 49–53]. Саме в цій логіці постає потреба в цілісній моделі інноваційного управління цифровою трансформацією, яку запропоновано далі.

Нами запропонована концептуальна модель інноваційного управління цифровою трансформацією вищої освіти, що спирається

на політичну та інституційну рамку, окреслену вище, і перекладає її у керовану архітектуру прийняття рішень. Її стратегічна мета – стійка система освіти: стійка, інноваційна, цифрово зріла система вищої освіти, здатна забезпечувати якість, інклюзивність і міжнародну інтегрованість у воєнних і післявоєнних умовах [5, с. 3–4; 8, с. 384–385].

Методологічно модель ґрунтується на п'яти принципах. Адаптивність фіксує готовність системи до сценарного планування і безперервності, що є прямим уроком війни [6, с. 6–7]. Субсидіарність поєднує державні стандарти даних і якості з реальним делегуванням повноважень університетам [2; 10]. Відкритість і підзвітність передбачають публічні KPI та відкриті дані як основу довіри й порівнюваності [4, с. 384–385]. Інтероперабельність означає уніфікацію форматів і протоколів – інтеграція систем управління навчанням, кадрових інформаційних систем та студентських інформаційних систем до єдиного входу користувача [3, с. 7–9]. Гуманістична орієнтація закріплює людиноцентричність цифрових змін, академічні свободи й інклюзію, зокрема через програми цифрової грамотності.

У просторовій проєкції модель має три взаємопов'язані рівні. Стратегічний рівень – держава формує регуляторну архітектуру і політику з чіткими державними KPI: доступність (coverage), якість (learning outcomes, QA-індикатори), інтероперабельність (частка інтегрованих систем), безпека даних (відповідність політикам), цифрові компетентності кадрів (сертифікація). Вектор узгоджується з WINWIN-2030 та Планом відновлення, де освіта інтегрована з інноваційною політикою та людським капіталом [3; 9]. На цьому рівні закріплюються «захисні бар'єри» щодо штучного інтелекту, приватності й етики [8, с. 49–53].

Тактичний рівень – університети розгортають інституційні стратегії цифрового розвитку. Ядром стає e-campus із єдиним акаунтом, е-кабінетами із наскрізною інтеграцією систем управління навчанням, студентськими даними, кадровими та фінансовими процесами. Створюються офіси цифрових інновацій, центри підвищення цифрових компетентностей, політики резервування й відновлення. Ректорат і підрозділи працюють на дашбордах управління, де в реальному часі відслідковуються успішність, навантаження, відвідуваність

і використання ресурсів; внутрішні регламенти визначають порядок обігу даних і відповідальність [5; 6].

Операційний рівень – щоденні цифрові процеси» і «дані для рішень. Це е-документообіг та цифровий робочий процес, електронна акредитація та самооцінювання якості, автоматизоване планування розкладів і розподіл навантаження, мікросервіси підтримки студентів (звернення, соціальні сервіси, кар'єрний супровід). Аналітика працює у режимі раннього попередження: система попереджає про ризики втрати контингенту, академічні провали курсів чи перевантаження персоналу; паралельно діють політики кібергігієни, багаторівневої автентифікації, сегментації мережі й хмарного резервування.

Очікуваний ефект моделі вимірюється на рівні результатів державної політики. По-перше, скорочується цикл управлінського рішення завдяки аналітиці та сценарному плануванню, що підвищує ефективність e-governance [3, с. 384–385]. По-друге, зростає прозорість і підзвітність: публічні KPI, відкриті дашборди та простежувані процедури акредитації/самооцінювання. По-третє, зменшується адміністративне навантаження через автоматизацію обліку, е-підписи й стандартизовані формати даних. По-четверте, підсилюється стійкість – безперервність навчання й управління за надзвичайних обставин забезпечують резервування, мобільність даних і гнучкі режими роботи. Нарешті, посилюється міжнародна інтегрованість: сумісність із DEAP, Erasmus+, Horizon і розвиток національної EdTech-екосистеми в логіці WINWIN-2030.

У підсумку цифрова трансформація, вписана в державну політику та підкріплена цією трирівневою моделлю, стає не тільки засобом підтримання функціонування у війні, а й механізмом стратегічного оновлення вищої освіти – від практик управління до якості та міжнародної конкурентоспроможності.

Висновки. Цифрова трансформація системи вищої освіти в Україні в умовах війни перетворилася з технологічного нововведення на системоутворювальний напрям державної політики, який визначає нову логіку управління галуззю. Інноваційне управління освітою стає інтеграційним механізмом поєднання управлінських, технологічних і комунікаційних інструментів, що забезпечують адаптивність,

стійкість і відкритість освітніх інституцій. Запропонована у статті концептуальна трирівнева модель (стратегічний, тактичний, операційний рівні) демонструє, як взаємодія держави, університетів і цифрових екосистем створює керовану архітектуру прийняття рішень на основі даних. Саме ця модель дозволяє узгодити нормативно-правові та організаційні механізми з реальними процесами цифровізації, підвищити ефективність публічного управління, мінімізувати адміністративні витрати й зміцнити кадрово-інтелектуальний потенціал галузі. В умовах воєнних викликів і повоєнного відновлення цифрова трансформація вищої освіти виступає не лише інструментом оперативної стабілізації, а й фундаментом стратегічного оновлення національної системи освіти, її міжнародної інтегрованості та довгострокової конкурентоспроможності України у європейському освітньому просторі.

Список бібліографічних посилань

1. МОНУ, (2021). *Концепція цифрової трансформації освіти і науки: МОН запрошує до громадського обговорення* [online]. Київ, Україна. Available at: https://mon.gov.ua/news/kontseptsiya-tsifrovoi-transformatsii-osviti-i-nauki-mon-zaproshue-do-gromadskogo-obgovorennya [Accessed 23 Oct. 2025].

2. МОНУ, (2023). *Перехідна книга МОНУ за період з червня 2020 по березень 2023* [online]. Київ, 56 с. Available at: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2023/03/21/Transition.book.2023.pdf [Accessed 23 Oct. 2025].

3. План відновлення України [online]. Київ, Україна. Available at: https://recovery.gov.ua [Accessed 23 Oct. 2025].

4. Rada.gov.ua, (2014). *Про вищу освіту* [online]. Київ, Україна. Available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 [Accessed 23 Oct. 2025].

5. Rada.gov.ua, (2014). *Про освіту* [online]. Київ, Україна. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19 [Accessed 23 Oct. 2025].

6. Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society* [online]. 2nd ed. Oxford: Wiley-Blackwell. Available at: https://books.google.com/books?id=FihjywtjTdUC&printsec=frontcover [Accessed 23 Oct. 2025].

7. European Commission, (2020). *Digital Education Action Plan 2021–2027* [online]. Brussels. Available at: https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/document-library-docs/deap-communication-sept2020_en.pdf [Accessed 23 Oct. 2025].

8. OECD, (2023). *Towards an Effective Digital Education Ecosystem.* Paris:

OECD Publishing [online]. Available at: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/12/oecd-digital-education-outlook-2023_c827b81a/c74f03de-en.pdf [Accessed 23 Oct. 2025].

9. WINWIN. *Ukrainian Global Innovation Strategy* [online]. Available at: https://winwin.gov.ua [Accessed 23 Oct. 2025].

References

1. Ministry of Education and Science of Ukraine, (2021). *Kontseptsiia tsyfrovoi transformatsii osvity i nauky Ukrainy* [Concept of Digital Transformation of Education and Science of Ukraine] [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://mon.gov.ua/news/kontseptsiya-tsifrovoi-transformatsii-osviti-i-nauki-mon-zaproshue-do-gromadskogo-obgovorennya [Accessed 23 Oct. 2025].

2. Ministry of Education and Science of Ukraine, (2023). Perekhidna knyha MONU za period z chervnya 2020 po berezen' 2023 [Transitional Book of MONU for the period from June 2020 to March 2023] [online]. Kyiv, 56 p. Available at: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2023/03/21/Transition.book.2023.pdf [Accessed 23 Oct. 2025].

3. Plan vidnovlennia Ukrainy [Plan of Recovery of Ukraine]. [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://recovery.gov.ua [Accessed 23 Oct. 2025].

4. Rada.gov.ua, (2014). *Pro vyshchu osvitu* [On Higher Education]. [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ [Accessed 23 Oct. 2025].

5. Rada.gov.ua, (2014). *Pro vyshchu osvitu* [On Education]. [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19 [Accessed 23 Oct. 2025].

6. Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society* [online]. 2nd ed. Oxford: Wiley-Blackwell. Available at: https://books.google.com/books?id=FihjywtjTdUC&printsec=frontcover [Accessed 23 Oct. 2025].

7. European Commission, (2020). *Digital Education Action Plan 2021–2027* [online]. Brussels. Available at: https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/document-library-docs/deap-communication-sept2020_en.pdf [Accessed 23 Oct. 2025].

8. OECD, (2023). *Towards an Effective Digital Education Ecosystem.* Paris: OECD Publishing [online]. Available at: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/12/oecd-digital-education-outlook-2023_c827b81a/c74f03de-en.pdf [Accessed 23 Oct. 2025].

9. WINWIN. *Ukrainian Global Innovation Strategy* [online]. Available at: https://winwin.gov.ua [Accessed 23 Oct. 2025].

УДК 378.014.5:004.8 https://doi.org/10.5281/zenodo.19986681

Д. І. Панченко

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА ПОЛІТИКА ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ХГУ «НУА»: ЕТИЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ВИКЛИКИ

У статті досліджено трансформацію освітнього середовища Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» в умовах активного впровадження генеративного штучного інтелекту. Автор детально описує структуру внутрішньої «Політики використання ШІ», розкриваючи ключові принципи: осмисленість, етичну відповідальність, прозорість, доступність та правову відповідність . Особливу увагу приділено функціональному розподілу ролей ШІ: як асистента викладача для автоматизації рутини, персоналізованого тютора для здобувачів та аналітичного інструмента для управлінської команди. У роботі систематизовано стратегії мінімізації академічних та юридичних ризиків, серед яких – оновлення форматів завдань на користь критичного аналізу та впровадження систем аналітики для виявлення недоброчесного використання технологій. Доведено, що успішна цифрова трансформація закладу освіти можлива лише за умови збереження людиноцентричності та безперервного розвитку AI-грамотності всіх учасників процесу.

Ключові слова: штучний інтелект, ХГУ «НУА», освітня політика, академічна доброчесність, AI-грамотність, цифрові компетентності, управління освітою, етичні ризики.

***Panchenko Dmytro*. Ethical and pedagogical challenges of artificial intelligence integration into education: the experience of Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy".**

The article investigates the transformation of the educational environment at the Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy" (PUA) amid the active integration of generative artificial intelligence. The author details the structure of the internal "AI Use Policy," revealing key principles: mindfulness, ethical responsibility, transparency, accessibility, and legal compliance. Particular attention is paid to the functional distribution of AI roles: as an instructor's assistant for automating routines, a personalized tutor for students, and an analytical tool for the management team. The paper systematizes strategies for

minimizing academic and legal risks, including updating task formats to favor critical analysis and implementing analytical systems to detect dishonest use of technology. It is proved that the successful digital transformation of an educational institution is possible only if human-centeredness is maintained and the AI literacy of all participants in the process is continuously developed.

Keywords: artificial intelligence, PUA, educational policy, academic integrity, AI literacy, digital competencies, educational management, ethical risks.

Стрімкий розвиток і незворотність інтеграції технологій штучного інтелекту (ШІ) створюють нову реальність для вищої освіти, що потребує формування нової парадигми навчання. Тільки через етично відповідальне та педагогічно обґрунтоване впровадження технологій можливо забезпечити якісну підготовку фахівців у цифровому майбутньому.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю дотримання академічної доброчесності в умовах використання генеративних інструментів, а також виконанням державних стратегій, зокрема Концепції розвитку ШІ в Україні та Стратегії розвитку вищої освіти на 2022–2032 роки [1; 2]. Для Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» (ХГУ «НУА») пріоритетність питання визначається потребою у технологічній конкурентоспроможності та інтеграції у світовий освітній простір. Готуючи кадри та впроваджуючи інструменти ШІ університет реалізує Концепцію в освітній сфері.

Об'єкт дослідження становить освітній процес в ХГУ «НУА» в умовах цифрової трансформації та активного впровадження інструментів штучного інтелекту.

Предмет дослідження включає етичні рамки, педагогічні методи, нормативне регулювання (внутрішні політики) та ризики взаємодії суб'єктів освітнього простору з технологіями штучного інтелекту.

Мета роботи визначає принципи, межі та формати етичного й доцільного використання ШІ в освітній, науковій та адміністративній діяльності для підвищення якості освіти та розвитку цифрових компетентностей учасників навчального процесу в ХГУ «НУА».

Наукова робота базується на аналізі загальнодержавних документів, рекомендацій МОН України щодо впровадження ШІ

у закладах середньої та вищої освіти та внутрішніх регламентів ХГУ «НУА» («Політика використання ШІ в освітній діяльності», «Дорожня карта ШІ на 2025–2026 навчальний рік», «Положення про академічну доброчесність та запобігання плагіату»).

У цьому контексті перед педагогами та здобувачами освіти постають виклики з необхідністю дотримання академічної доброчесності та впровадженням нових моделей взаємодії з генеративними інструментами. Тільки через усвідомлене, етично відповідальне та педагогічно обґрунтоване впровадження технологій можливо забезпечити якісну підготовку фахівців, здатних ефективно функціонувати у цифровому майбутньому професії.

Інструменти ШІ можуть бути допоміжними засобами для підтримки навчання та викладання, які допоможуть підвищити ефективність викладання, зменшити навантаження на викладачів, покращити якість освітнього контенту, зробити навчання більш персоналізованим і гнучким за умови використання з добрими намірами, згідно з принципами академічної доброчесності та з усвідомленням можливих ризиків. Важливим завданням є дотримання балансу між слідуванням світовим трендам та контрольованим впровадженням технологій.

Нормативні документи МОН України рекомендують розробляти та впроваджувати власні політики [3], що є необхідними для регулювання використання ШІ. Актуальними залишаються питання регулювання, авторських прав та етичних проблем [4]. В Україні, зокрема, було розроблено рекомендації щодо впровадження та використання технологій ШІ у закладах загальної середньої та вищої освіти [5; 6]. Оскільки штучний інтелект став технологією, що формує нову реальність, необхідно обов'язково порушувати питання академічної доброчесності та існуючих ризиків [7].

Атрибуція ШІ є критично важливою: це процес, коли автор засвідчує, що використав штучний інтелект, і несе відповідальність за зміст контенту та дотримання академічної доброчесності. Необхідно обов'язково вказувати штучний інтелект у джерелах, зазначаючи сервіс та мету використання. Для коректного використання ШІ важливо розмежовувати ключові поняття, що визначають

ступінь людської творчості у кінцевому продукті: ШІ-згенерований або ШІ-модифікований контент.

Використання ШІ стає ключовим чинником у підвищенні ефективності навчального процесу, оптимізації наукової діяльності та удосконаленні управлінських практик університету. Актуальним завданням для НУА є визначення чіткої стратегії впровадження ШІ та забезпечення його етичного й безпечного використання.

Народна українська академія протягом останніх років активно використовує в освітній діяльності елементи штучного інтелекту. Вони впроваджуються викладачами, учителями та здобувачами освіти під час формування навчального контенту, як засоби контролю виконання навчальних робіт, автоматизації планування та інших освітніх процесів. До переліку вибіркових компонентів в університеті додано дисципліни, присвячені роботі зі штучним інтелектом; до змісту обов'язкових дисциплін включено вивчення інструментів ШІ, придатних для використання в майбутній професійній діяльності; наявні навчально-дослідницькі роботи з відповідної проблематики.

Водночас у НУА усвідомлюють ризики та обмеження, принципово важливі для застосування інструментів ШІ в освіті. З метою їх мінімізації для викладачів та вчителів організовано курси підвищення кваліфікації з використання ШІ в освітньому процесі. Разом із тим на загальноакадемічному рівні зберігається потреба в нормативному регулюванні застосування інструментів ШІ в освітній діяльності. З огляду на рекомендації Міністерства освіти і науки України в НУА розроблено «Політику використання штучного інтелекту в освітній діяльності Народної української академії».

Метою Політики є сприяння підвищенню якості освіти, розвиток цифрових компетентностей суб'єктів освітнього простору, а також визначення принципів, меж і форматів етичного, доброчесного та доцільного використання інструментів штучного інтелекту в освітній діяльності НУА. Штучний інтелект розглядається університетом як інструмент для вдосконалення академічної діяльності та захист персональних даних.

Контроль за дотриманням Політики впровадження та використання ШІ-технологій полягає в активному забезпеченні виконання

встановлених правил використання ШІ та виявленні порушень академічної доброчесності або правових норм.

Використання ШІ-технологій в НУА ґрунтується на таких принципах:

– *осмисленість і свідоме застосування* – ШІ має доповнювати людське мислення, а не підміняти його, тобто користувач повинен розуміти функціонал та межі інструменту, який застосовує;

– *етична відповідальність* – усі дії з використанням ШІ повинні відповідати нормам академічної етики, повазі до інтелектуальної власності, а також не шкодити іншим учасникам освітнього середовища*;*

– *прозорість та відкритість* – факт використання ШІ у підготовці матеріалів, навчальних завдань чи дослідницької роботи має бути чітко задекларований;

– *доступність і рівність* – Академія прагне забезпечити умови, за яких усі учасники освітнього процесу матимуть змогу працювати з ШІ- інструментами на рівних правах, незалежно від технічних чи соціально- економічних обмежень;

– *правова відповідність* – застосування ШІ має відповідати чинному законодавству України, зокрема щодо авторських прав, персональних даних та академічної доброчесності.

Відносно підходів до інтеграції ШІ в НУА можливо визначити наступні:

1. *Педагогічний підхід.* ШІ розглядається як інструмент, який може підвищити ефективність викладання. Він допомагає створювати навчальні матеріали, адаптувати завдання до рівня підготовки студентів, проводити формувальне оцінювання, пропонувати індивідуальні траєкторії навчання. Це означає, що ШІ звільняє час викладача від рутинних завдань, дозволяючи зосередитися на живому спілкуванні, менторстві та розвитку критичного мислення студентів. ШІ виконує функцію **і**нструменту для підвищення ефективності викладання, не замінюючи безпосередню педагогічну діяльність.

2. *Технічний підхід.* Важливо забезпечити надійну інфраструктуру, захист даних і дотримання вимог законодавства про захист персональної інформації, доступність цифрових сервісів, підтримку

користувачів – від здобувачів і викладачів до управлінської команди. Безпека та збереження конфіденційності, регулярне оновлення й модернізація технологічних рішень мають бути пріоритетом.

3. *Етичний підхід.* **Для з**абезпечення академічної доброчесності та прозорості використання необхідно розробити внутрішні правила, що визначатимуть допустимі форми використання ШІ студентами та викладачами, щоб уникнути плагіату, «автоматичного» написання робіт і фальсифікації результатів. При цьому, важливо зберегти цінність критичного мислення, творчості й самостійної інтелектуальної роботи. Викладачі повинні залишатися відповідальними за якість освіти, а здобувачі – за власне навчання.

У навчанні технології ШІ можуть бути інтегровані в освітній процес як інструмент підтримки *для* ***викладачів*** – створення навчальних матеріалів, перевірка робіт, адаптивне тестування, аналітика навчальних результатів, генерація навчальних текстів, презентацій, тестових завдань, кейсів, адаптація матеріалів під різні рівні складності, автоматична перевірка тестів, аналіз есе на структурованість і логіку, виявлення типових помилок, формування рекомендацій для студентів, тести, які автоматично налаштовуються під рівень знань студента, забезпечуючи оптимальну складність завдань, виявлення студентів із ризиком академічної неуспішності, аналіз ефективності навчальних методів, прогнозування потреби в додатковій підтримці.

Для здобувачів – це персоналізовані підказки, тренажери, розробка індивідуальних траєкторій навчання, підтримка самостійної роботи, ШІ як помічник у вивченні складних тем, пояснення концепцій різними способами, відповіді на запитання в режимі реального часу, симуляції, віртуальні лабораторії, інтелектуальні системи для відпрацювання практичних навичок, рекомендації щодо додаткових матеріалів, темпу навчання, акцентів залежно від цілей і прогалин у знаннях, допомога в плануванні навчального процесу, нагадування про завдання, мотиваційна підтримка.

Для управлінської команди – це аналітика успішності, прогнозування ризиків відрахування, оптимізація ресурсів, автоматизація документообігу, моніторинг навчальних показників на рівні груп, факультетів, спеціальностей; виявлення системних проблем, раннє

виявлення студентів із високою ймовірністю відрахування для своєчасного втручання; планування аудиторного фонду, розподіл викладацького навантаження, аналіз ефективності використання бюджету, спрощення рутинних адміністративних процесів, прискорення обробки документів і звітності; автоматизованого аналізу статистики, анкет, цифрових звітів, вдосконалення внутрішніх сервісів (чат-боти, планування подій), підтримка запитів від студентів і співробітників.

НУА визнає, що впровадження ШІ-технологій в освітній, науковій та адміністративній діяльності передбачає наявність низки ризиків, що можуть впливати на якість освіти, академічну доброчесність і безпеку інформаційного середовища. Ключові типи ризиків:

– *академічні* – делегування навчальних завдань ШІ, надмірна автоматизація, яка може призвести до зниження рівня самостійності та критичного мислення, недостатня підготовка викладачів до роботи з новими технологіями;

– *інформаційні* – генерація хибних або упереджених відповідей, недостовірна інформація;

– *юридичні* – порушення авторських прав, неправильна обробка персональних даних;

– *етичні* – зниження академічної культури, поширення недоброчесності, приховане використання ШІ, зловживання алгоритмічними підказками;

– *технічні* – перебої у роботі, некоректні результати, залежність від непрозорих комерційних систем.

Для своєчасного виявлення, мінімізації ризиків впровадження та використання ШІ в НУА застосовуються відповідні запобіжні стратегії та заходи:

– поетапне впровадження ШІ, здійснюючи пріоритизацію найбільш ефективних рішень, розвиваючи партнерства і залучаючи гранти;

– розвиток цифрової грамотності й критичного мислення усіх суб'єктів освітнього простору через системні тренінги та курси підвищення кваліфікації;

– навчання принципам етичного використання ШІ;

– впровадження систем аналітики, які дозволяють виявляти підозрілу активність;

– чітке декларування факту застосування ШІ в усіх видах академічної діяльності;

– оновлення внутрішніх інструкцій із прикладами небажаних практик використання ШІ;

– розробка завдань, які ШІ не може виконати: творчість, емоційний інтелект, критичний аналіз та прийняття рішень у невизначених умовах;

– опрацювання чітких правил використання ШІ;

– створення спільноти практиків, які діляться досвідом і підтримують колег.

При застосуванні штучного інтелекту в Академії робиться спроба з'ясувати, як можна здолати ризики, забезпечуючи безпечне та ефективне використання цих технологій в сфері навчання. Важливо пам'ятати, що розвиток штучного інтелекту в освіті повинен ґрунтуватися на дбайливому балансі між нововведеннями та збереженням ключових освітніх цінностей.

НУА систематично здійснює моніторинг застосування ШІ-інструментів в освітньому, науковому та адміністративному середовищі. Метою моніторингу є виявлення динаміки інтеграції ШІ, оцінка ефективності Політики впровадження та вчасне виявлення нових ризиків. Результати моніторингу використовуються для оновлення внутрішніх рекомендацій, вдосконалення програм цифрової грамотності та коригування політики використання ШІ в освітній діяльності.

Важливий напрямок для НУА – залучення зацікавлених сторін в розробку та впровадження штучного інтелекту в Академії. Цей напрямок включає в себе викладачів, студентів, батьків, експертів. Широкий спектр думок та поглядів допоможе створити більш об'єктивні та ефективні рішення.

На нашу думку, впровадження ШІ доцільно робити поетапним, здійснюючи пріоритизацію найбільш ефективних рішень, розвиваючи партнерства і залучаючи гранти. ШІ є інструментом, який потребує грамотного використання. Завдання НУА – навчитися керувати цією технологією, інтегрувати її в освітній процес таким чином, щоб вона підсилювала можливості, не замінюючи людський інтелект і творчість, а була спрямована на благо здобувачів, ліцеїстів, викладачів, і всієї Академії.

Список бібліографічних посилань

1. Rada.gov.ua, (2020). *Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні* [online]. Київ, Україна. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1556-2020-p#Text [Accessed 10 January 2026].

2. Rada.gov.ua, (2022). *Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки* [online]. Київ, Україна. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/286-2022-p?lang=en#Text [Accessed 10 January 2026].

3. Мінцифра, (2024). *Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри* [online]. Київ, Україна. Available at: https://storage.thedigital.gov.ua/ files/d/9d/0bbc3a705c821a197bedfcdfe00899d9.pdf?utm_source [Accessed 10 January 2026].

4. Rada.gov.ua, (2022). *Про авторське право і суміжні права* [online]. Київ, Україна. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text [Accessed 10 January 2026].

5. Osvita (2023*). Рекомендації щодо використання штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО*) [online]. Київ. Available at: https:/ /osvita.od.gov.ua/wp-content/uploads/2025/10/instruktyvno-metodologichni-rekomendacziyi-shhodo-shi-v-zzso.pdf [Accessed 10 January 2026].

6. Mon.gov.ua, (2025). *Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти України* [online]. Київ, Україна. Available at: https://mon.gov.ua/ static-objects/ mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf?utm_source [Accessed 10 January 2026].

7. Osvita (2023). *Рамка цифрової компетентності громадян України* [online]. Київ. Available at: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/1/7451-ramka_ cifrovoi_kompetentnosti.pdf?utm _source [Accessed 10 January 2026].

References

1. Rada.gov.ua, (2020). *Kontseptsiia rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini* [Concept of artificial intelligence development in Ukraine] [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text [Accessed 10 January 2026].

2. Rada.gov.ua, (2022). *Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2032 roky* [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022-2032] [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/ 286-2022-p?lang=en#Text [Accessed 10 January 2026].

3. Mintsyfry, (2024). *Bila knyha z rehuliuvannia ShI v Ukraini: bachennia Mintsyfry* [White paper on AI regulation in Ukraine: vision of the Ministry of

Digital Transformation] [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://storage.thedigital.gov.ua/files/d/9d/0bbc3a705c821a197bedfcdfe00899d9.pdf?utm_source [Accessed 10 January 2026].

4. Rada.gov.ua, (2022). *Pro avtorske pravo i sumizhni prava* [On Copyright and Related Rights] [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text [Accessed 10 January 2026].

5. Osvita (2023). *Rekomendatsii shchodo vykorystannia shtuchnoho intelektu v zakladakh zahalnoi serednoi osvity (ZZSO)* [Recommendations on the use of artificial intelligence in general secondary education institutions] [online]. Kyiv. Available at: https://osvita.od.gov.ua/wp-content/uploads/2025/10/ instruktyvno-metodologichni-rekomendacziyi-shhodo-shi-v-zzso.pdf [Accessed 10 January 2026].

6. Mon.gov.ua, (2025). *Rekomendatsii shchodo vidpovidalnoho vprovadzhennia ta vykorystannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu v zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy* [Recommendations for the responsible implementation and use of artificial intelligence technologies in higher education institutions of Ukraine] [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites /1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf?utm_source [Accessed 10 January 2026].

7. Osvita (2023). *Ramka tsyfrovoi kompetentnosti hromadian Ukrainy* [Digital competence framework for citizens of Ukraine] [online]. Kyiv. Available at: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/1/7451-ramka_cifrovoi_kompetentnosti.pdf?utm_source [Accessed 10 January 2026].

УДК 316:004.89 https://doi.org/10.5281/zenodo.19986738

Т. В. Зверко, Д. І. Ткаченко

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: РОЛЬ, МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Стаття спрямована на розгляд ролі штучного інтелекту в міжкультурній комунікації в сучасному глобалізованому та цифровому суспільстві. Звернено увагу на соціологічні підходи до аналізу міжкультурної комунікації. Розкрито дослідницький потенціал теорії мережевого суспільства, теорії медіатизації, акторно-мережевої теорії.

Проаналізовано основні можливості використання технологій штучного інтелекту, зокрема автоматичного перекладу, обробки природної мови та адаптивних комунікаційних систем, для подолання мовних і культурних бар'єрів. Акцентовано увагу на впливі штучного інтелекту на результативність міжкультурної взаємодії у бізнесі, освіті та міжнародному співробітництві.

Визначено ключові виклики/ризики щодо використання штучного інтелекту, серед яких: ризики втрати культурного контексту, упередженість алгоритмів, етичні проблеми та залежність від технологій. Наголошено на необхідності аналізу взаємозалежності розвитку цифрових інновацій із розвитком міжкультурної компетентності людини.

Зроблено висновок, міжкультурна комунікація стає алгоритмічно опосередкованою, а ШІ виконує функцію комунікативного посередника. Штучний інтелект є потужним інструментом оптимізації міжкультурної комунікації, проте його ефективність залежить від відповідального використання та врахування культурної специфіки.

Ключові слова: штучний інтелект, міжкультурна комунікація, роль ШІ в міжкультурній комунікації, виклики застосування ШІ.

Zverko Tamara, Tkachenko Denis. **Artificial Intelligence in Intercultural Communication: Role, Opportunities and Challenges.**

The article examines the role of artificial intelligence in the processes of intercultural communication in the context of globalization and digital transformation of society. Attention is paid to sociological approaches to the analysis of intercultural communication. The research potential of the theory of network society, mediatization theory, actor-network theory is revealed.

The main possibilities of using artificial intelligence technologies, in particular automatic translation, natural language processing and adaptive communication systems, to overcome language and cultural barriers are analyzed. Special attention is paid to the impact of artificial intelligence on the effectiveness of intercultural interaction in business, education and international cooperation.

Key challenges associated with the use of artificial intelligence are identified, including: risks of losing cultural context, algorithm bias, ethical issues and dependence on technology. The need to combine technological innovations with the development of human intercultural competence is emphasized.

It is concluded that intercultural communication becomes algorithmically mediated, and AI performs the function of a communicative mediator. Artificial intelligence is a powerful tool for optimizing intercultural communication, but its effectiveness depends on responsible use and consideration of cultural specificity.

Key words: artificial intelligence, intercultural communication, the role of AI in intercultural communication, challenges of applying AI.

Актуалізація проблеми. Сучасний соціальний контекст характеризується зростанням інтенсивності міжкультурних контактів. Представники різних культур щодня взаємодіють у професійному, освітньому та побутовому просторі, що зумовлює гостру потребу в ефективних інструментах міжкультурного посередництва. Штучний інтелект (ШІ) дедалі впевненіше займає нішу такого посередника, пропонуючи безліч технологічних рішень – від автоматичного перекладу до адаптивних навчальних систем. Проте разом із очевидними можливостями ця технологія несе з собою й серйозні виклики, які потребують детального наукового осмислення.

Вважаємо за необхідне окреслити саме поняття міжкультурної комунікації у контексті цифрової доби. Міжкультурна комунікація – це не лише обмін повідомленнями між представниками різних культур, а й складний процес, у якому мова, цінності, поведінкові норми перетинаються й трансформуються. Ефективна міжкультурна комунікація вимагає глибокого розуміння культурного контексту, здатності до критичного сприйняття власної культурної зумовленості. Саме тут ШІ постає як потенційно потужний, але водночас суперечливий інструмент.

Логічно, що *метою* даної статті є виявлення ролі ШІ у міжкультурній комунікації.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зосередимося на аналізі соціологічних підходів дослідження міжкультурної комунікації. Вона представляється складним соціальним процесом, що передбачає соціальну взаємодію в контексті різних культурних систем. У соціології цей феномен часто розглядається у межах таких теоретичних підходів, як теорії соціальної взаємодії, теорії глобалізації та соціології медіа.

Зазначимо, що класичні дослідження міжкультурної комунікації (Е. Холла, Г. Хофстеде, К. Оберга) наголошують на ролі культурних норм, цінностей і символічних систем у формуванні комунікативних практик. Такий фокус розгляду спрямований на інтерпретацію соціальної реальності через культуру як систему значень. А ще детальніше – інтерпретацію, декодування комунікативних повідомлень.

У сучасному суспільстві ці процеси заглиблюються у цифрове середовище, що викликає необхідність аналізу комунікативних практик у контексті технологічних трансформацій, зокрема розвитку штучного інтелекту.

Наукові розвідки в цьому напрямку розкривають дослідницький потенціал теорії мережевого суспільства (М. Кастельс, Б. Уеллман, Я. Ван Дейк та ін.), в розрізі якої, по-перше, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призводить до формування нової соціальної структури, у якій комунікація здійснюється через глобальні цифрові мережі; по-друге, інформаційні потоки стають ключовим ресурсом соціальної взаємодії (водночас, в останніх роботах М. Кастельс робить акцент на тому, що мережеве середовище перетворюється на більш фрагментоване і таке, що піддається маніпуляції); по-третє, міжкультурна комунікація відбувається не лише через традиційні соціальні інститути, але й через цифрові платформи та алгоритмічні системи [1; 2; 3]. І тоді штучний інтелект виступає інструментом організації інформаційних потоків та медіації (ШІ виступає «посередником», «провідником») комунікації в міжкультурному просторі.

В іншому ракурсі розглядаються комунікативні процеси в рамках теорії медіатизації, яка підкреслює зростання впливу медіа на соціальні інститути та соціальну взаємодію: медіа перестають бути лише каналами передачі інформації і стають структурними елементами

життєдіяльності. Соціальні процеси дедалі більше вбудовуються у медійне середовище та визначаються відповідно до логіки медіатехнологій. Найбільш глибокі дослідження медіатизації належать західним ученим С. Хьяварду, А. Хеппу, Ф. Кротцу, Н. Колдру та К. Аспу,

Відповідно, інтерпретація розвитку ШІ в контексті медіатизації переходить у нову площину – структурування комунікації, створення послідовності дій/алгоритмів комунікації для оптимізації комунікаційних потоків, забезпечення синхронного розуміння інформації. Алгоритмічні системи не лише передають інформацію, але й аналізують, фільтрують та генерують комунікативні повідомлення. В такому сенсі міжкультурна комунікація набуває рис алгоритмічно опосередкованої, а ШІ виконує функцію комунікативного посередника.

Для аналізу ролі технологій у соціальних процесах важливе значення має акторно-мережева теорія (засновниками й методологами акторно-мережевої теорії є М. Каллон та Б. Латур). У межах цього підходу соціальна реальність розглядається як мережа взаємодії між різними акторами, серед яких можуть бути не лише люди, але й технологічні об'єкти. Згідно з акторно-мережевою теорією, технологічні системи здатні впливати на соціальні процеси та брати участь у формуванні соціальних практик. Алгоритмічні системи штучного інтелекту, які аналізують та генерують комунікативні повідомлення, можуть розглядатися як учасники соціальних мереж взаємодії. Зауважимо, що в контексті міжкультурної комунікації алгоритми виконують функцію посередників, які здійснюють інтерпретацію та трансформацію культурних значень.

На основі розглянутих теоретичних підходів алгоритмічну медіацію культур можна визначити як соціотехнічний процес, у межах якого алгоритмічні системи виступають посередниками у передачі та інтерпретації культурних значень у міжкультурному просторі. Відповідно, в такому розумінні можна говорити про формування нового типу комунікативного середовища, який можна визначити як алгоритмічно опосередкований культурний простір, у якому використання штучного інтелекту в комунікації трансформує традиційні механізми міжкультурної взаємодії, створюючи нові форми комунікативної практики.

Серед найбільш помітних можливостей, які відкриває ШІ для міжкультурної комунікації, виокремлюється насамперед галузь машинного перекладу. Сучасні системи на кшталт нейронних мереж-трансформерів здатні перекладати тексти між сотнями мов із якістю, яка ще 10 років тому вважалася недосяжною. За даними низки досліджень, точність нейронного перекладу для мовних пар із великими обсягами тренувальних даних сягає 85–90% від рівня людини-перекладача в ряді стандартизованих тестів. Це дозволяє учасникам міжнародних переговорів, освітнього обміну чи ділового документообігу долати мовні бар'єри в режимі реального часу. Інструменти синхронного машинного перекладу, вбудовані в платформи відеоконференцій, вже сьогодні суттєво розширюють доступність міжнародного діалогу для людей, які не володіють мовою-посередником.

Не менш важливою є роль ШІ в освіті, зокрема у вивченні іноземних мов та міжкультурній підготовці. Генеративні інструменти ШІ трансформують традиційні підходи до навчання: вони дозволяють персоналізувати освітній процес, підлаштовуючись під рівень, особливості навчання кожного. Дослідники зазначають, що генеративні інструменти ШІ можуть як сприяти, так і гальмувати розвиток творчості у вивченні іноземних мов, і цей ефект значною мірою залежить від того, яким чином викладач інтегрує їх у навчальний процес [4]. Це спостереження є принциповим: ШІ не є нейтральним інструментом, його вплив опосередкований викладацькою стратегією та культурним контекстом використання.

Цифровізація освіти відкрила нові можливості й для диференційованого навчання. Як зазначає М. Айзенманн, диференціація через цифрове викладання і навчання передбачає адаптацію змісту, методів і темпу до індивідуальних потреб здобувачів освіти, що є особливо цінним у різнорідних за культурним складом групах [5]. У контексті міжкультурної комунікації це означає, що ШІ-системи потенційно здатні враховувати культурні особливості здобувача (наприклад, відмінності в комунікативних стилях між представниками культур із високим і низьким контекстом). У культурах із високим контекстом (Японія, Китай, країни Близького Сходу) значна частина смислу передається

невербально та ситуативно, тоді як у культурах із низьким контекстом (США, Німеччина, Скандинавія) комунікація є більш прямою й явно вираженою. Здатність ШІ розпізнавати та враховувати ці відмінності є предметом активних досліджень.

Одночасно з можливостями артикулюються і виклики. По-перше, це проблема культурної упередженості (bias) у тренувальних даних. Більшість великих мовних моделей навчається переважно на англомовних або євроцентричних корпусах текстів, що неминуче веде до асиметрії у здатності системи розуміти й відтворювати різні культурні сенси. Культури, представлені в цифровому просторі менш потужно (зокрема мови меншин, корінних народів, малопоширені регіональні мови), опиняються у становищі систематичної недопредставленості, а отже й спотвореного відображення у системах ШІ.

По-друге, є ризик культурного порівнювання та стандартизації. Коли мільйони людей у всьому світі використовують одні й ті самі ШІ-інструменти для спілкування, є підстави говорити про потенційний тиск у напрямку однорідності комунікативних норм. Якщо система генерує «оптимальний» переклад чи «правильну» відповідь, орієнтуючись на домінантну культурну модель, то унікальні комунікативні практики інших культур поступово можуть витіснятися або маргіналізуватися. Це суперечить самій ідеї міжкультурного діалогу як взаємозбагачення, а не уніфікації.

По-третє, виклик, пов'язаний із феноменом так званої «ілюзії розуміння». ШІ-системи можуть демонструвати граматичну та лексичну точність, водночас нехтуючи глибинними культурними сенсами. По-четверте, це виклики інформаційного перевантаження, цифрового розриву, зниження критичного мислення, академічної доброчесності в умовах цифрового копіювання [6, с. 77].

По-п'яте, питання цифрової нерівності. Переваги від використання ШІ у міжкультурній комунікації розподіляються нерівномірно. Країни та спільноти з розвиненою цифровою інфраструктурою, доступом до якісних пристроїв та інтернету отримують від цих технологій незмірно більше, ніж ті, хто перебуває на периферії цифрового світу. Ця нерівність є не лише технічною, а й культурно-політичною проблемою.

Висновки. Таким чином, штучний інтелект представляється

у міжкультурній комунікації як технологія з подвійною природою: він одночасно розширює можливості для діалогу культур та несе в собі ризики їхнього спрощення, уніфікації та відчуження. Майбутнє цієї технології у сфері міжкультурної взаємодії залежатиме не лише від технічного прогресу, а й від здатності забезпечити її етичне, культурно чутливе й інклюзивне застосування. Лише за умови критичного й відповідального підходу ШІ зможе стати справжнім союзником міжкультурного порозуміння, а не черговим чинником культурної асиметрії.

Список бібліографічних посилань

1. Castells, M. (2004). Informationalism, networks, and the network society: a theoretical blueprint. [online] In: *The network society: a cross cultural perspective*. Edward Elgar Pub., pp. 2–45. Available at: http://socium.ge/ downloads/ komunikaciisteoria/eng/Castells%20Manuel%20The%20Network%20Society.pdf [Accessed 11 March 2026].

2. Castells, M. (2023). The Network Society Revisited. *American Behavioral Scientist*, 67 (7), pp. 940–946.

3. Van Dijk, J. (1991). *De Netwerkmaatschappij, Sociale Aspecten van Nieuwe Media, Derde, herziene druk, Houten.* Diegem, Bohn, Stafleu Van Loghum, 260 p.

4. Alzubi, A.A.F., Nazim, M. and Alyami, N. (2025). Do AI-generative tools kill or nurture creativity in EFL teaching and learning? *Education and Information Technologies*, [online] vol. 30, pp. 1–38. Available at: https://doi.org/10.1007/ s10639-025-13409-8 [Accessed 12 March 2026].

5. Eisenmann, M. (2021). Differentiation through digital teaching and learning. In: C. Lьtge, T. Merse, eds. *Digital teaching and learning: perspectives for English language education*. Narr Studienbьcher, pp. 103–123.

6. Агарков, М. В. (2024). Парадигма мережевого суспільства Мануеля Кастельса: потенціал теоретичної концептуалізації та імплікації для вищої освіти. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи,* вип. 52, с. 68–81.

References

1. Castells, M. (2004). Informationalism, networks, and the network society: a theoretical blueprint. [online] In: *The network society: a cross cultural perspective*. Edward Elgar Pub., pp. 2–45. Available at: http://socium.ge/ downloads/

komunikaciisteoria/eng/Castells%20Manuel%20The%20Network%20Society.pdf [Accessed 11 March 2026].

2. Castells, M. (2023). The Network Society Revisited. *American Behavioral Scientist*, 67 (7), pp. 940–946.

3. Van Dijk, J. (1991). *De Netwerkmaatschappij, Sociale Aspecten van Nieuwe Media, Derde, herziene druk, Houten.* Diegem, Bohn, Stafleu Van Loghum, 260 p.

4. Alzubi, A.A.F., Nazim, M. and Alyami, N. (2025). Do AI-generative tools kill or nurture creativity in EFL teaching and learning? *Education and Information Technologies*, [online] vol. 30, pp. 1–38. Available at: https://doi.org/10.1007/s10639-025-13409-8 [Accessed 12 March 2026].

5. Eisenmann, M. (2021). Differentiation through digital teaching and learning. In: C. Lьtge, T. Merse, eds. *Digital teaching and learning: perspectives for English language education*. Narr Studienbьcher, pp. 103–123.

6. Aharkov, M. V. (2024). Paradyhma merezhevoho suspil'stva Manuelya Kastel'sa: potentsial teoretychnoyi kontseptualizatsiyi ta implikatsiyi dlya vyshchoyi osvity [Manuel Castells's paradigm of the network society: the potential of theoretical conceptualization and implications for higher education]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya Sotsiolohichni doslidzhennya suchasnoho suspil'stvi: metodolohiya, teoriya, metody* [Bulletin of the V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Sociological research in modern society: methodology, theory, methods], iss. 52, pp. 68–81.

УДК 37.018.43:004.8 https://doi.org/10.5281/zenodo.19986833

В. П. Козиренко, С. І. Козиренко

ЗБЕРЕЖЕННЯ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У статті розглянуто актуальну проблему збереження когнітивного розвитку студентів у процесі активного впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ) в освітнє середовище. Автор акцентує на ризиках, що виникають при надмірному використанні автоматизованих засобів навчання: когнітивна пасивність, зниження критичного мислення, втрата мотивації до самостійного пошуку та осмислення знань. Особлива увага приділяється феномену «делегованого розуміння», коли студенти підмінюють реальне мислення копіюванням відповідей, отриманих від ШІ.

Водночас у роботі підкреслюється потенціал використання штучного інтелекту як інструменту розвитку когнітивності, якщо його застосування має усвідомлений, педагогічно виважений характер. Запропоновано низку підходів, які дозволяють не лише уникнути деградації мислення, але й посилити аналітичну, критичну та метакогнітивну діяльність студентів. Зокрема, наголошується на важливості формування культури запитування, розвитку навичок рефлексії, організації проблемно-дослідницького навчання із залученням інтелектуальних систем.

У статті обґрунтовано потребу у збереженні балансу між людським і технологічним у навчальному процесі, адже саме через живий діалог, дискусію, сумнів і помилку формується справжнє розуміння. Викладач у цьому контексті постає як ментор когнітивного партнерства, який спрямовує студента на осмислене використання ШІ. Підкреслюється необхідність підготовки педагогів до роботи з інтелектуальними системами та розроблення нових методик оцінювання когнітивної активності.

Отримані результати свідчать, що ефективна інтеграція ШІ в освіту можлива лише за умови збереження інтелектуальної автономії студента, критичного осмислення згенерованих даних і формування відповідального ставлення до технологій. Таким чином, штучний інтелект має розглядатися не як заміна людського розуму, а як засіб його розвитку, розширення та підсилення.

Ключові слова: штучний інтелект, когнітивний розвиток, критичне мислення, освіта, педагогічна стратегія.

***Kozyrenko Victor, Kozyrenko Svitlana*. Preserving Students' Cognitive Development in the Context of Artificial Intelligence Use.**

The article addresses the pressing issue of maintaining students' cognitive development in the context of the rapid integration of artificial intelligence (AI) technologies into education. The author focuses on the risks associated with the excessive use of automated learning tools: cognitive passivity, the decline of critical thinking, the loss of motivation for independent inquiry, and the superficial understanding of knowledge. Particular attention is paid to the phenomenon of *delegated understanding*, where students substitute genuine intellectual activity with the mechanical reproduction of AI-generated responses.

At the same time, the paper emphasizes the potential of AI as a means of enhancing cognition, provided it is applied consciously and pedagogically. The study suggests a range of strategies that not only prevent cognitive degradation but also foster analytical, critical, and metacognitive thinking among students. Among them are the cultivation of questioning skills, the encouragement of reflective learning practices, and the implementation of problem-based and research-oriented approaches involving AI systems.

The article argues for preserving a balance between the human and the technological dimensions of learning, as genuine understanding arises through dialogue, reflection, and intellectual challenge rather than automation. The educator is seen as a *mentor of cognitive partnership*, guiding students toward meaningful interaction with intelligent tools. The necessity of teacher training and the development of new assessment methods for cognitive activity are also highlighted.

The findings demonstrate that the effective integration of AI in higher education is achievable only when students' intellectual autonomy is preserved and supported by critical and ethical awareness. Artificial intelligence should not replace human reasoning but rather expand and strengthen it as a new dimension of cognitive evolution.

Key words: artificial intelligence, cognitive development, critical thinking, education, pedagogical strategy.

Штучний інтелект стрімко входить у всі сфери життя, освіта не є винятком. Сьогодні студенти отримують змогу швидко створити конспект, знайти пояснення, навіть написати есе. Така зручність змінює саму логіку навчання. Якщо раніше студент мусив пройти шлях від

питання до висновку власними зусиллями, то тепер відповідь «лежить» просто у вікні чату. Поява генеративних систем створює «дилему співбуття людини та машини», коли викладач має навчити студента не тільки користуватись ШІ, а мислити разом із ним, не втрачаючи суб'єктності [1].

Одним із перших ризиків когнітивної деградації є когнітивна пасивність. Легкість отримання готових відповідей призводить до втрати інтересу самостійного пошуку. Саме ця залежність від автоматизованих підказок поступово знижує рівень глибини пізнавальної діяльності студентів [2].

Друга загроза – зниження критичного мислення. Студенти часто схильні сприймати відповіді ШІ як об'єктивно істинні, навіть якщо ті містять помилки чи логічні суперечності [3]. Без належної перевірки фактів формується звичка мислити «в межах підказки».

Є й психологічний аспект. Технологічна зручність створює ілюзію інтелектуальної компетентності: студент наче "все знає", але не здатен пояснити, чому саме так [4].

Наступна загроза - втрата критичного мислення. Штучний інтелект здатний надавати відповіді швидко і впевнено, навіть коли вони частково або повністю хибні. Для користувача, особливо з низьким рівнем цифрової грамотності, виникає спокуса приймати інформацію без перевірки. Виникають проблеми:

- Ілюзія авторитетності. Алгоритм сприймається як «нейтральний і об'єктивний експерт», хоча він може мати вбудовані упередження.
- Поширення помилок. Якщо ШІ згенерував некоректний висновок, користувач не завжди має ресурси для його перевірки.

Зменшення навичок аналізу джерел. Коли людина звикає отримувати готову відповідь, вона перестає відрізняти науково обґрунтовану інформацію від вигаданих даних. Це особливо небезпечно в освіті: студенти можуть сприймати відповіді ШІ як «остаточну істину», що гальмує формування наукового мислення.

Один із поширених ризиків - інформаційні викривлення та упередження. ШІ навчається на даних, які вже створила людина. А ці дані містять упередження, помилки та викривлення. Внаслідок цього алгоритми можуть:

• рекомендувати лише «звичний» контент, формуючи інформаційні бульбашки;

• підсилювати стереотипи (наприклад, гендерні чи культурні);

• фільтрувати інформацію за прихованими комерційними чи політичними інтересами.

Таким чином, замість когнітивного розвантаження виникає когнітивне спотворення, людина отримує однобічну картину світу, не усвідомлюючи, що її свідомість формують алгоритми.

Нарешті, варто згадати емоційно-смислову втрату. Спілкування з алгоритмом не дає тієї живої інтелектуальної напруги, яка виникає у діалозі між людьми.

Загалом, ризики застосування ШІ полягають не лише в технічних обмеженнях, а й у психологічних, соціальних та етичних аспектах. Якщо позитивний ефект – це розвантаження пам'яті та уваги, то негативний – зниження самостійності мислення і зростання залежності від технологій.

Використання ШІ не повинно перетворювати студента на пасивного споживача інформації. Навпаки — завдання викладача полягає в тому, щоб зробити технологію каталізатором мислення. Передусім, слід змістити акцент із кінцевого результату на процес мислення. Важливо оцінювати не лише відповідь, а й хід міркувань, аргументи, логіку пошуку. ШІ доцільно використовувати у проблемному та дослідницькому навчанні, коли студент самостійно аналізує отримані результати та робить висновки. Важливо розвивати метакогнітивну рефлексію — усвідомлення власного процесу пізнання, а також підтримувати баланс між цифровими й традиційними формами навчання.

Подальший розвиток педагогічних підходів до використання ШІ в освіті має ґрунтуватися на психолого-когнітивних закономірностях навчання. Важливо з'ясувати, як саме взаємодія зі штучними агентами впливає на довготривалу пам'ять, мотивацію до навчання та формування смислів. Одним із перспективних напрямів є дослідження когнітивної гібридності — спільного мислення людини й машини. Також слід розвивати етичну грамотність користувачів ШІ, адже технологічна зручність не звільняє від відповідальності за зміст.

Підготовка викладачів до роботи зі ШІ стає стратегічним завданням, адже саме педагогічна культура визначає, чи стане технологія засобом зручності, чи інструментом розвитку.

Сучасний розвиток когнітивності студентів потребує нового балансу між технологічним і людським. ШІ не повинен знецінювати зусилля мислення, а, навпаки, стимулювати його. Збереження когнітивного розвитку можливе лише за умови, що викладач виступає провідником культури розуміння, а студент – активним учасником, який використовує ШІ як дзеркало власного мислення.

Завдання сучасних науковців і освітян – сформувати культуру обережного використання ШІ, щоб переваги технологій не обернулися проти самої людини.

Список бібліографічних посилань

1. Максим'як Т. (2023). Використання штучного інтелекту в освіті: дилема співбуття людини та машини. Вища освіта України, 4(91). DOI: 10.32782/NPU-VOU.2023.4(91).04.

2. Козиренко, В. П. та Козиренко, С. І. (2024). Ризики застосування штучного інтелекту у освіті. Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», т. 30. Харків.

3. OECD (2023). AI and the Future of Learning: Towards Equity and Sustainability. Paris: OECD Publishing.

4. Floridi, L. (2023). The Ethics of Artificial Intelligence Education. AI & Society, 38(4), 1121–1130.

References

1. Maksymiak, T. (2023). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti: Dylema spivbuttia liudyny ta mashyny [The use of artificial intelligence in education: The dilemma of human–machine coexistence]. Vyshcha osvita Ukrainy, 4(91). DOI: 10.32782/NPU-VOU.2023.4(91).04.

2. Kozyrenko, V.P. & Kozyrenko, S.I. (2024). Ryzyky zastosuvannia shtuchnoho intelektu u osviti. Vcheni zapysky Kharkivskoho humanitarnoho universytetu "Narodna ukrainska akademiia", 30. Kharkiv.

3. OECD. (2023). AI and the Future of Learning: Towards Equity and Sustainability. Paris: OECD Publishing.

4. Floridi, L. (2023). The Ethics of Artificial Intelligence Education. AI & Society, 38(4), 1121–1130.

УДК 001.89:37.018–022.332 https://doi.org/10.5281/zenodo.19986927

О. А. Іванова

НАУКОВА РОБОТА В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ

Розглянуто місце і роль системи безперервної освіти в сучасному суспільстві, його складові та прояви. Відмічений зв'язок науково-дослідної роботи в системі неперервної освіти та компетентностей майбутнього фахівця, його конкурентоспроможності на ринку праці. Виділена науково-дослідна робота як ключова складова моделі безперервної освіти. Дана характеристика науково-дослідної роботи крізь призму неперервної освіти, особливості її організації на прикладі освітньо-наукового комплексу Народна українська академія. Виділено структурні елементи, форми, механізм реалізації, складові системи організації науково-дослідницької діяльності всіх учасників освітнього процесу в Народній українській академії. Також охарактеризовано вплив системи організації наукової роботи в системі безперервної освіти на її результативність і активність всіх учасників освітнього процесу.

Зроблено висновок, що організація науково-дослідної роботи в системі неперервної освіти ґрунтується на комплексному поєднанні концептуальних, організаційних, кадрових, методичних та інформаційно-ресурсних складових, а також на використанні сучасних методів дослідницького навчання. На підставі цих складових запропонована структурно-функціональну модель організації науково-дослідної роботи в системі неперервної освіти.

Такий підхід забезпечує формування дослідницької культури особистості, розвиток наукового потенціалу здобувачів освіти та сприяє інтеграції освітньої і наукової діяльності в умовах сучасного суспільства.

Ключові слова: наукова діяльність, заклад освіти, форми наукової роботи, інтеграція, неперервна освіта, модель.

Ivanova Olha. Scientific Work in the System of Lifelong Education: Organization and Mechanism of Implementation.

The article considers the place and role of the lifelong education system in modern society. The connection between research activity in the system of lifelong education and the competencies of a future specialist, as well as their competitiveness in the labor market, is emphasized. Research activity is highlighted as a key component of the lifelong education model.

The characteristics of research activity are presented through the prism of lifelong education, including the specifics of its organization using the example of People's Ukrainian Academy educational and scientific complex. Structural elements, forms, implementation mechanisms, and components of the system for organizing research activities of all participants in the educational process at the People's Ukrainian Academy are identified.

The influence of the system for organizing scientific work within lifelong education on its effectiveness and on the activity of all participants in the educational process is also characterized. It is concluded that organization of research work in the lifelong education system is based on a comprehensive combination of conceptual, organizational, personnel, methodological, and informational-resource components, as well as on the use of modern methods of research-based learning.

Based on these components, a structural and functional model for organizing research activities in the system of lifelong education is proposed. Such an approach ensures the formation of an individual's research culture, the development of learners' scientific potential, and promotes integration of educational and scientific activities in the conditions of modern society.

Key words: scientific activity, educational institution, forms of scientific work, integration, continuing education, model.

У сучасних умовах стрімкого розвитку науки, технологій та інформаційного суспільства особливої актуальності набуває проблема організації наукової роботи в системі неперервної освіти. Концепція навчання впродовж життя визначається одним із ключових напрямів розвитку освітніх систем у більшості країн світу, оскільки забезпечує постійне оновлення знань, професійних компетентностей і дослідницьких навичок особистості.

Неперервна освіта виступає важливим механізмом інтеграції освітньої, наукової та інноваційної діяльності, сприяючи формуванню наукового мислення, розвитку творчого потенціалу та підготовці фахівців, здатних до самостійної дослідницької діяльності. У цьому контексті організація наукової роботи набуває системного характеру та передбачає створення відповідного освітнього середовища, у якому дослідницька діяльність інтегрується в усі етапи навчання – від базової освіти до післядипломної підготовки та професійного розвитку [3].

Важливим завданням є визначення ефективних підходів, принципів та організаційних форм наукової діяльності здобувачів освіти і науково-педагогічних та педагогічних працівників у межах системи неперервної освіти. Особливої уваги потребують питання координації наукових досліджень, методичного супроводу, розвитку дослідницьких компетентностей та інтеграції науки й освіти.

Таким чином, дослідження проблем організації наукової роботи в системі неперервної освіти є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, розвитку наукового потенціалу суспільства та формуванню інноваційної культури.

Одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми є оновлення вищої освіти, перенесення уваги з процесу навчання на його результат, орієнтація змісту й організації навчання на компетентнісний підхід і пошук ефективних механізмів його запровадження шляхом модернізації навчального процесу, самостійної та науково-дослідної роботи усіх учасників освітнього процесу, с особливим акцентом на здобувачів освіти.

Ставлячи за мету підготовку сучасного фахівця, основним завданням визначаємо планування науково-дослідної роботи таким чином, щоб цей процес проходив безперервно, починаючи з першого курсу навчання в університеті. Початок навчання здобувача має стати своєрідною школою основ наукової культури, самопізнання, саморегуляції майбутнього дослідника. Викладачі вищої школи повинні активно послуговуватися інтерактивними методами навчання, проблемним викладом матеріалу, привчаючи здобувачів до ефективного застосування відповідних компетенцій для аналізу та вирішення проблем, давати творчі завдання, які вимагають використання набутих пошукових і дослідницьких умінь та навичок [5].

Важливою складовою такої системи є концептуально-методологічний компонент, який визначає основні цілі, принципи та завдання організації науково-дослідної роботи. Його сутність полягає у формуванні наукового світогляду, розвитку критичного мислення та створенні умов для інтеграції наукових досліджень у процес навчання на всіх рівнях освіти. У цьому контексті особливого значення набуває

орієнтація на принцип навчання впродовж життя, що передбачає постійне оновлення знань, розвиток дослідницьких умінь і здатність до самостійного наукового пошуку.

Організаційно-структурна складова реалізації науково-дослідної діяльності передбачає створення відповідного освітнього середовища, у межах якого функціонують наукові гуртки, лабораторії, дослідницькі центри, творчі колективи та наукові школи. Значну роль у цьому процесі відіграє залучення здобувачів освіти до участі в наукових конференціях, семінарах, конкурсах наукових робіт та дослідницьких проєктах, що сприяє розвитку їхніх дослідницьких здібностей і формуванню навичок наукової комунікації.

Важливе значення має кадрова складова, яка передбачає підготовку висококваліфікованих науково-педагогічних працівників, здатних ефективно організовувати дослідницьку діяльність здобувачів освіти. У цьому аспекті особливої уваги потребує система наставництва, що забезпечує передачу досвіду від досвідчених науковців до молодих дослідників та сприяє формуванню наукових традицій і розвитку наукових шкіл.

Не менш важливою є методична складова, яка передбачає розроблення відповідного навчально-методичного забезпечення, інтеграцію результатів наукових досліджень у зміст освітніх програм, а також використання сучасних педагогічних технологій дослідницького навчання. Зокрема, ефективними методами організації науково-дослідної діяльності є проблемне та проєктне навчання, дослідницький підхід до навчання, кейс-метод, а також виконання навчальних наукових проєктів, що сприяють формуванню аналітичного мислення, здатності до самостійного пошуку інформації та її критичного осмислення.

Важливим чинником розвитку наукової діяльності в системі неперервної освіти є інформаційно-ресурсне забезпечення, яке передбачає доступ до сучасних наукових баз даних, електронних бібліотек, цифрових платформ і дослідницької інфраструктури. Використання цифрових технологій розширює можливості проведення наукових досліджень, забезпечує ефективну наукову комунікацію та сприяє інтеграції вітчизняного наукового простору у світову наукову спільноту.

Особливу роль у реалізації концепції науково-дослідної роботи відіграє мотиваційна складова, яка спрямована на стимулювання наукової активності учасників освітнього процесу. Це передбачає створення системи підтримки наукових ініціатив, організацію конкурсів, грантових програм, наукових проєктів та інших форм заохочення, що сприяють популяризації науки та підвищенню інтересу до дослідницької діяльності.

Таким чином, ефективна організація науково-дослідної роботи в системі неперервної освіти ґрунтується на комплексному поєднанні концептуальних, організаційних, кадрових, методичних та інформаційно-ресурсних складових, а також на використанні сучасних методів дослідницького навчання. Такий підхід забезпечує формування дослідницької культури особистості, розвиток наукового потенціалу здобувачів освіти та сприяє інтеграції освітньої і наукової діяльності в умовах сучасного суспільства.

Народна українська академія (НУА), будучи з 1997 р. експериментальним майданчиком Міністерства освіти і науки України та автором-засновником регіонального експериментального комплексу з відпрацювання нового освітнього модуля, усі напрямки своєї діяльності підпорядковує реалізації науково-дослідного проєкту щодо становлення та розвитку навчального закладу нового типу, що є інноваційною моделлю неперервної освіти [1]. Вже декілька років експеримент з неперервної освіти перейшов у реальну прикладну площину відповідно напрямку «Становлення та розвиток соціального партнерства як ефективного чинника забезпечення стабільності та перспектив розвитку».

У ході здійснення наукової роботи особливе місце завжди приділялося залученню всіх підрозділів НУА, усіх учасників освітнього процесу науково-освітнього комплексу неперервної освіти Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» (ХГУ «НУА») в розробку комплексної наукової теми; науковим публікаціям; впровадженню результатів науково-дослідної роботи (НДР) у навчальний процес та практичну діяльність. Також використовуються такі форми НДР як наукові та науково-практичні конференції, семінари, діяльність наукових лабораторій. Особлива

увага викладачів академії – досвідчених вчених – приділяється організації науково-дослідної роботи здобувачів освіти не тільки університету, а й ліцею НУА, тобто студентів та школярів. Без активної участі здобувачів вищої освіти у науковій діяльності вишу на всіх стадіях навчання неможливе становлення висококваліфікованого спеціаліста, формування молодого вченого.

Основне завдання організації НДР у комплексі НУА – це насамперед створення наукового середовища, особливої дослідницької атмосфери, зацікавленості всіх учасників освітнього процесу у самовдосконаленні [2]. Система безперервної освіти дозволяє органічно включати не лише студентів, а й школярів у науково-дослідну діяльність, причому не лише старшокласників, а й учнів початкової школи, наприклад, за допомогою їх участі у науково-практичній конференції «Старт у науку», яка є відправною точкою для їхнього подальшого розвитку. Конференційні лінії продовжують Дні науки в НУА, які включають: міжнародні студентські наукові конференції, науково-практичні конференції вчителів, науково-теоретичні конференції молодих вчених. Традиційним науковим форумом та своєрідним експертним майданчиком з гостроактуальних питань освіти вже протягом багатьох років є лютнева конференція у НУА, матеріали якої публікуються у вигляді наукової збірки, що входить до міжнародних наукометричних баз даних. Це тільки окремі приклади форм та напрямків реалізації фундаментальної складової іміджу сучасного навчального закладу, яким є Народна українська академія. Саме така інтеграція університету та школи, інтеграція науки та освіти з орієнтиром на стейкхолдерів формує за допомогою НДР конкурентоспроможного випускника та конкурентоспроможність навчального закладу [4].

Узагальнення сучасних наукових підходів до організації дослідницької діяльності дозволяє запропонувати структурно-функціональну модель організації науково-дослідної роботи в системі неперервної освіти. Запропонована модель відображає логіку взаємодії основних компонентів освітнього процесу та спрямована на формування дослідницької культури особистості на всіх етапах її професійного становлення. Модель ґрунтується на принципах

науковості, системності, інтеграції освіти і науки, безперервності навчання, академічної доброчесності, міждисциплінарності та інноваційності. Її метою є створення цілісної системи організації науково-дослідної діяльності всіх учасників освітнього процесу, що забезпечує розвиток дослідницьких компетентностей, здатності до наукового пошуку та впровадження результатів досліджень у практику. Структура моделі включає кілька взаємопов'язаних блоків. Першим є цільовий блок, який визначає стратегічну мету, основні завдання та принципи організації науково-дослідної роботи. Його функцією є формування загальної концепції розвитку дослідницької діяльності в освітньому середовищі та визначення орієнтирів для всіх учасників освітнього процесу. Другим компонентом виступає змістовий блок, що охоплює напрями та зміст науково-дослідної діяльності. У межах цього блоку визначаються основні напрями наукових досліджень, інтеграція дослідницької складової в освітні програми, формування дослідницьких компетентностей здобувачів освіти, а також розвиток культури академічного письма та наукової комунікації.

Наступним елементом є організаційно-процесуальний блок, який відображає форми та методи реалізації дослідницької діяльності. До нього належать різноманітні форми організації наукової роботи, зокрема наукові гуртки, студентські наукові товариства, дослідницькі лабораторії, наукові проєкти, конференції, семінари, конкурси наукових робіт.

Важливе місце у структурі моделі посідає ресурсний блок, який забезпечує необхідні умови для здійснення науково-дослідної діяльності. Він охоплює кадрове забезпечення (науково-педагогічні працівники, наукові керівники, наставники), інформаційні ресурси, а також матеріально-технічну та інфраструктурну базу. Завершальним елементом моделі є результативний блок, який відображає очікувані результати реалізації науково-дослідної діяльності. До таких результатів належать формування дослідницьких компетентностей здобувачів освіти, розвиток наукового потенціалу педагогічних і науково-педагогічних працівників, підвищення рівня публікаційної активності, участь у наукових проєктах і грантах, а також впровадження результатів наукових досліджень у освітню та професійну практику.

У межах запропонованої моделі всі компоненти перебувають у постійній взаємодії та утворюють цілісну систему, що забезпечує ефективну організацію науково-дослідної роботи в системі неперервної освіти. Такий підхід сприяє розвитку дослідницької культури особистості, формуванню інноваційного освітнього середовища та підвищенню якості підготовки фахівців у сучасному суспільстві знань.

Ефективна організація наукової діяльності у закладах освіти сприяє формуванню інноваційного освітнього середовища та забезпечує підготовку конкурентоспроможних фахівців [4], здатних до самостійної дослідницької діяльності та професійного саморозвитку. Отже, результативний компонент запропонованої моделі відображає комплексні зміни, що відбуваються в освітньому середовищі внаслідок системної організації науково-дослідної роботи, та спрямований на формування цілісної дослідницької екосистеми в системі неперервної освіти.

Список бібліографічних посилань

1. Іванова, О. А. (2021). Комплексний підхід до організації науково-дослідної роботи в навчальному закладі неперервної освіти. *Новий Колегіум,* 2, с. 31–37.

2. Іванова, О. А. (2023). Наукова діяльність як фундаментальний чинник побудови іміджу навчального закладу. *Привабливість навчального закладу: складові та тренди.* Харків, с. 78–81.

3. Луговий, В. І. (2020). Проблема освітньої якості в стратегії розвитку вищої освіти в україні. *Педагогіка і психологія,* 3, с. 5–14.

4. Почтовюк, А. Б. (2015). Фактор конкурентоспроможності як шлях формування іміджу вищого навчального закладу. *Вісник КрНУ ім. М. Остроградського,* 5 (70), с. 156–158.

5. Чернега, Н. С. (2015). Погляди вітчизняних та зарубіжних учених на формування позитивного іміджу вищого навчального закладу. *Актуальні проблеми психології,* т. 1, вип. 43, с. 64–68.

References

1. Ivanova, O. A. (2021). Kompleksnyy pidkhid do orhanizatsiyi naukovo-doslidnoyi roboty v navchal'nomu zakladi neperervnoyi osvity [A comprehensive approach to organizing the scientific-pre-modern robotics in the beginning of the permanent education]. *Novy Kollegium*, 2, pp. 31–37.

2. Ivanova, O. A. (2023). Naukova diyalnist yak fundamentalnij chinnik pobudovi imidzhu navchalnogo zakladu. Privablivist navchalnogo zakladu: skladovi ta trendi. Harkiv, pp. 78–81.

3. Lugovij, V. I. (2020). Problema osvitnoyi yakosti v strategiyi rozvitku vishoyi osviti v ukrayini. *Pedagogika i psihologiya*, 3, pp. 5–14.

4. Pochtовyk, A. B. (2015). Faktor konkurentospromozhnostI yak shlyah formuvannya ImIdzhu vischogo navchalnogo zakladu. *Visnik KrNU im. M. Ostrogradskogo,* 5 (70), pp. 156–158.

5. Chernega, N. (2015). Views of home and foreign scientists on the formation of a positive image of higher education. *Contemporary issues of psychology,* vol. 1, iss. 43, pp. 64–68.

УДК 378.017 https://doi.org/10.5281/zenodo.19986963

Н. Г. Чибісова

ВИХОВНИЙ ВПЛИВ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ (з 35-річного досвіду Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»)

В статті розглядається питання становлення особистості молодої людини та вплив на неї культурно-освітнього середовища навчального закладу. Автор на прикладі Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» розкриває чинники, які сприяють формуванню особистості.

Академія за 35 років існування накопичила великий досвід в вирішенні виховних завдань. Розпочала вона цю роботи з створення певного культурно-освітнього середовища, яке б могло стати інструментом особистісного розвитку кожного суб'єкта освітнього процесу і сприяти формуванню потреби в постійному самовдосконаленні. Академія спрямувала виховну роботу на формування духовно розвиненої людини, соціально активної особистості, яка є патриотом країни, громадянином суспільства, поважає загальнолюдські цінності та традиції минулого, має високі моральні якості та орієнтири.

Автор акцентує увагу на цінностях, які стали основою такої діяльності, розкриває напрямки та форми виховної роботи, які Академія використовує при формуванні особистості молодої людини.

Ключові слова: освіта, безперервна освіта, виховання, виховна робота, форми, напрямки виховної роботи, цінності, культурно-освітнє середовище.

Chybisova Nataliia. Educational Influence of an Educational Institution on the Formation of Personality (From 35-year Experience of Kharkiv Humanitarian University "People's Ukrainian Academy").

The article examines the issue of the formation of a young person's personality and the influence of the cultural and educational environment of the educational institution on it. The author, using the example of the Kharkiv Humanitarian University «People's Ukrainian Academy», reveals the factors that contribute to the formation of personality.

Academy for 35 years of existence has accumulated extensive experience in solving educational problems. She began this work by creating a certain cultural

and educational environment, which could become a tool for the personal development of each subject of the educational process and contribute to the formation of the need for constant self-improvement. The Academy has directed its educational work towards the formation of a spiritually developed person, a socially active individual who is a patriot of the country, a citizen of society, respects universal human values and traditions of the past, has high moral qualities and guidelines.

The author focuses on the values that have become the basis of such activity, reveals the directions and forms of educational work that the Academy uses in shaping the personality of a young person.

Key words: education, continuous education, upbringing, educational work, forms, directions of educational work, values, cultural and educational environment.

З перших днів становлення Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» (ХГУ «НУА») виховна робота стала найважливішим напрямком освітнього процесу. Виховна робота спиралася на глибоку, документальну основу – Концепцію розвитку академії до 2010 року та Концепцію виховної роботи. У 2004 році була розроблена нова Концепція виховної роботи, яка акцентувала увагу на функціонуванні системи неперервної освіти в Народній українській академії, цьому сприяла поява у 2014 році нової концепції розвитку Академії до 2035 року. Виховна робота почала базуватися на нових теоретичних засадах [4].

Мета статті – розглянути головні напрямки розвитку та становлення виховного процесу в одному з перших приватних навчальних закладів України – Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія».

Питанням виховання молоді, формування їх особистості присвячено багато наукових публікацій, серед яких праці: Е. Дюркгейма, Ч. Кулі, Дж. Міда, Т. Парсонса, П. Сорокіна та ін. Міждисциплінарний характер наукового аналізу проблеми відображено в працях із філософії (С. Азаренко, В. Андрущенка, М. Горлача, Г. Заїченко, І. Кального, М. Лукашевича, М. Рагозіна, В. Сагатовського, О. Харчева та ін.), соціології (В. Воловича, І. Кона, В. Піча, Г. Смелзера, Л. Г. Сокурянської та ін.), психології (Г. Костюка, П. Монро, А. Гресь та ін.), педагогіки (В. Бочарової, Б. Вульфова, І. Грязнова, В. Зязюн, В. Лозової, Н. Лавриченко, Л. Міщик, Г. Пустовіт, І. Ящук) та ін. Але

одними з перших досліджувати проблеми становлення виховного процесу в приватних навчальних закладах України розпочали науковці ХГУ «НУА»: Астахова В. І., Астахова К. В., Михайльова К. Г., Чибісова Н. Г., Шилкунова З. І. та ін.

За 35 років становлення і розвитку Академії поняття «виховання» трансформувалося, наповнилося новим змістом. Таким чином, вже в Концепції виховної роботи в умовах функціонування системи безперервної освіти поняття «виховання» було представлено як органічна частина освітньої системи, як процес управління розвитком особистості через створення сприятливого культурно-освітнього середовища, яке дозволяє максимально реалізувати здібності й таланти кожного учня.

Виховання охоплює весь освітній процес і всю сукупність позакласної діяльності Академії. Тому головним завданням НУА стало створення цілісного підходу до виховної роботи, формування такого культурно-освітнього середовища, яке б могло стати інструментом особистісного розвитку кожного суб'єкта освітнього процесу і сприяти формуванню потреби в постійному самовдосконаленні. Академія спрямувала виховну роботу на формування духовно розвиненої людини, соціально активної особистості, яка є патриотом країни, громадянином суспільства, поважає загальнолюдські цінності та традиції минулого, має високі моральні якості та орієнтири.

Найбільш важливими завданнями виховної роботи в Академії стали:

– розвиток у членів колективу патріотичної свідомості та громадянської позиції, правової та політичної культури;

– виховання морально-етичних якостей;

– формування орієнтації на загальнолюдські цінності та високі гуманістичні ідеали культури.

– розвиток вмінь та навичок роботи в колективі з використанням різних форм самоврядування (учнівська організація «ІСТОК», студентська спілка Студсоюз, громадські ради та ін.).

– становлення особистісних якостей, необхідних для майбутньої професійної діяльності;

– збереження і розвиток традицій Академії, спадкоємність у вихованні підростаючого покоління;

– формування почуття академічної солідарності та корпоративізму;

– поліпшення фізичного стану, підтримання та розвиток здорового способу життя всіх членів колективу.

Виховна робота в НУА ведеться системно, послідовно, спираючись на спадкоємність, впроваджуючи довгострокові змістовні проекти, творчі конкурси, фестивалі тощо.

Освітня діяльність поєднує в собі навчальні та виховні аспекти, які покликані формувати особистість, підготовлену до виконання соціальних та професійних ролей.

На протязі 35-ти років існування Академії суб'єктами освітньої діяльнсті були і залишаються: учні ліцею, студенти університету, батьки, вихованці школи раннього розвитку, випускники, викладачі та співробітники Академії.

НУА намагається залучити всю академічну спільноту до системи цінностей, яка склалася і стала основою життя освітнього комплексу. І чим більше учнів та викладачів будуть підтримувати цю систему цінностей, тим стабільнішим буде культурно-освітнє середовище навчального закладу. Крім того, такий стан речей буде свідчити про значний вплив навчального закладу на формування ціннісної свідомості членів академічного колективу [3].

Формування особистості молодої людини відбувається не просто через прийняття стереотипів суспільної свідомості, а через свідомий вибір шляхів досягнення цілей, вибір певних цінностей і норм. І саме тому людині потрібні внутрішні духовно-моральні основи, які допомогли б їй усвідомити негативні явища і протистояти їм.

Під час воєнних дій в Україні у свідомості сучасних молодих людей відбулися важливі зміни, молодь все частіше сприймає себе як патріотично налаштованих, активних суб'єктів діяльності. Тому, потрапляючи в нове освітнє середовище, в якому зустрічаються різні системи цінностей, молода людина свідомо робить вибір і формує власний набір цінностей, які не тільки визначають її сутність як особистості, а й допомагають ідентифікувати себе з певною соціальною групою. Нові умови існування руйнують можливість використання готових рішень, останні можуть з'явитися лише в процесі творчої діяльності, а тому середовище навчального закладу не може

виступати в ролі транслятора раніше наявних знань, умінь і навичок. Сучасне культурно-освітнє середовище навчального закладу змінюється, перебудовується вся його структура, всі освітні елементи наповнюються новим змістом. Включення молодої людини в освітнє середовище готує її до розуміння необхідності подолання постійно виникаючих труднощів, спонукає до вибору і прийняття більш чітких рішень, до постійного розаитку.

Таким чином, молода людина, опинившись в культурно-освітньому середовищі Академії (учень ліцею або студент університету) неодмінно буде відчувати на собі вплив системи цінностей навчального закладу.

За тридцять п'ять років Академія набула значного досвіду у виховній роботі, у формуванні культурно=освітнього середовища. Участь у цій діяльності приймали та приймають усі члени колективу.

Так, важливу роль в цьому процесі відіграють академічні підрозділи: ректорат, деканати, адміністрація ліцею, музей історії академії, Центр наукової та гуманітарної інформації, громадські організації та громадські ради, Служби Людини. Крім того, особливе місце у виховному процесі займають кафедри, які в Академії – інтегровані, вони об'єднують як викладачів університету, так і вчителів ліцею. Тому функціональні обов'язки класного керівника, куратора, вихователя можуть виконувати члени одного колективу. Робота всередині кафедри дозволяє класним керівникам і тьюторам більш тісно взаємодіяти один з одним, обмінюватися досвідом, розробляти спільні проекти, програми, проводити єдині конкурси та фестивалі. А це, безумовно, сприятиме підвищенню ефективності виховного процесу.

Колективи підрозділів використовують у своїй роботі різноманітні форми роботи. Так, ряд академічних кафедр керує роботою загальноакадемічних студентських і учнівських клубів за інтересами: наприклад, кафедра перекладу керує роботою Євроклубу, кафедра соціології та гуманітарних дисциплін – Кіноклубом, кафедра економіки та права – Бізнес-клубом. Багато заходів проводять кафедри в позанавчальний час, серед яких: інтелектуальні змагання, турніри, вечори, зустрічі з видатними вченими, підприємцями, перекладачами,

письменниками. До таких оригінальних форм роботи можна віднести Дні, Тижні кафедр. Такі форми роботи дають можливість виявити специфічні особливості тієї чи іншої кафедри, які спроможні впливати на формування професійної культури майбутніх фахівців. Наприклад, на кафедрах філологічного циклу проводяться різноманітні святкові заходи: «Тиждень української культури», свято Миколая, «Німецьке Різдво», «Різдво у Франції», «Іспанське Різдво», вечори, на яких учні та студенти знайомляться з культурою європейських країн. Кафедра німецької філології організовує щорічний конкурс перекладів поезії, а кафедра романської філології ставить вистави французькою мовою. У кафедри економіки та права склалася своя специфика у роботі зі студентами та учнями. Так, кафедра проводить економічні турніри та конкурси, «круглі столи» з проблем підприємництва, зустрічі з успішними бізнесменами. Майбутні соціологи традиційно беруть участь у турнірах, які присвячені соціальним проблемам сучасності.

Таким чином, з одного боку, до вирішення освітніх проблем в НУА залучено широке коло викладачів та співробітників академії, які працюють на інтегрованих кафедрах, а з іншого – значна кількість учнів та студентів, які беруть участь у академічних заходах.

Важливу роль у духовному становленні особистості молоді відіграє музей історії НУА, який формує любов і повагу до рідної Альма-матер, міста, країни. У роботі зі студентами та школярами музей використовує різноманітні форми виховної роботи: екскурсії (до пам'ятних місць Харкова та області), бесіди, уроки пам'яті та багато ін. У музеї працює команда екскурсоводів, до складу якої входять учні та студенти Академії. Така форма роботи дає можливість залучати молодь до діяльності з вивчення історії держави, міста, навчального закладу, а це, в свою чергу, допомагає їм краще орієнтуватися в сучасних подіях, брати активну участь у побудові майбутнього. У 2010 році за активну роботу з формування патріотизму та громадянської позиції музею історії НУА присвоєно звання «Зразковий музей» [2].

У 2015 році музей історії Академії отримав нове приміщення, що дозволило кардинально змінити і розширити його експозицію, збільшити виставкову роботу. Нове приміщення сприяло підвищенню культурно-виховної роботи на більш якісний рівень.

Особливу роль у духовному становленні учнів та студентів відіграє Центр наукової та гуманітарної інформації НУА, який сприяє розвитку духовності, впроваджує в процес навчання як нові інтернет-технології, так і традиційні. При Центрі науково-технічної інформації працює Літературний клуб «ЛіК», в якому всі бажаючі можуть ознайомитися з поезією та новинками літератури. В 2025/2026 навчальному році ЦНГІ отримав нові відремонтовані приміщення (каворкинг, приміщення для фондів та ін., що безумовно буде сприяти покращенню виховної роботи з читачами.

Важливою формою виховної роботи на протязі усіх років існування НУА залишається робота громадських організацій. Громадські організації та громадські ради сприяють не тільки розвитку культурно-освітнього середовища навчального закладу, а й мають великий вплив на формування соціальних якостей у всіх членів колективу. Отже, соціально активних особистостей об'єднують: профспілка викладачів і співробітників, Рада асоціації випускників, Рада Асоціації молодих вчених і аспірантів, Професорська рада, Рада студентського наукового товариства, Рада при Музеї історії академії, Рада при студентській каплиці св. Тетяни, Бібліотечна, Художня ради та Рада ветеранів НУА. Крім того, вже 30 років в академії працюють такі громадські організації, як профсоюзна організація співробітників, студентська профспілка, студентська спілка – Студсоюз та учнівська організація «ІСТОК».

Крім того, університет має досить широку мережу клубів «за інтересами»: Бізнес-клуб, Політичний клуб, Євроклуб, Англійський клуб, Комільфо (інтелектуальний клуб), Туристичний клуб, Спортивний клуб, Кіноклуб, Літературний клуб («ЛіК»).

У 2005 році студентський комітет Студспілки НУА був нагороджений Премією Кабінету Міністрів України. Голова студентського комітету неодноразово обирався студентським мером Харкова, а члени студентського комітету постійно обираються до складу обласної Студентської ради. Студентський комітет ХГУ «НУА» двічі ставав переможцем міського конкурсу «Краща студентська рада Харкова» [1].

Громадські організації проводять активну та різнобічну роботу

з молоддю та роблять вагомий внесок у формування особистості майбутнього фахівця та громадянина.

Цікавою формою виховної роботи на протязі усіх років існування НУА залишається робота студентів у літній трудовий семестр, який включає стажування в готельному бізнесі в Україні та за кордоном, роботу у дитячих оздоровчих таборах, волонтерську роботу з благоустрою території міста, навчального закладу, допомоги дитячим будинкам та домам ветеранів. Сьогодні молоді люди разом з громадськими організаціями Академії активно співпрацюють з багатьма благодійними організаціями Харкова, постійно допомагаючи ЗСУ. Часто учнів ліцею та студентів до волонтерської роботи залучають саме випускники НУА, які в студентські роки приймали активну участь у роботі громадських організацій.

Академія приділяє велику увагу спортивній та культурно-масовій роботі: спортивні та туристичні клуби, спортивні секції, творчі гуртки та художні колективи стали невід'ємною частиною її освітньої діяльності. Важливим чинником формування особистості є спортивні та творчі колективи, серед яких: загальноуніверситетські спортивні команди з баскетболу, волейболу, футболу, аеробіки; художні колективи – народний студентський театр «На Лермонтовській, 27» (у 2004 році отримав звання «Зразковий художній колектив», у 2009, 2014 та 2019 роках – «Народний художній колектив»), вокальні колективи: чоловічий вокальний ансамбль «Романтичний гурт» та жіночий вокальний ансамбль «Аеліта» (у 2007 році їм було присвоєно звання «Зразкові мистецькі колективи», а у 2011 році це звання було підтверджено; у 2016 році чоловічому вокальному ансамблю присвоєно звання «Народний художній колектив»), театр танцю «Фабула», дитячий вокальний колектив «Переменка» та ін.

Створення спортивних і творчих колективів, підготовка концертних номерів, участь у святах, конкурсах, фестивалях мають великий виховний вплив на становлення та розвиток особистосиі.

Культурно-освітнє середовище передбачає також створення комфортних, естетично оформлених умов праці, що дозволяють всім, хто навчається та працює, активно залучатися до різних форм життєдіяльності навчального закладу. Академія приділяє пильну увагу

створенню атмосфери чистоти, довіри, краси: куточки відпочинку, «зелений сад», «коворкинг», чисті, сучасно оформлені шкільні та студентські аудиторії, просторі комп'ютерні класи, читальні зали – все це сприяє зануренню молодих людей в освітній процес.

Таким чином, всі ланки освітнього процесу в НУА наповнені виховним потенціалом, її культурно-освітнє середовище сприяє розвитку та подальшому творчому становленню особистості.

Народна українська академія підійшла до свого 35-річного ювілею з унікальним досвідом щодо формування та розвитку освіченої, культурної та інтелігентної особистості.

Список бібліографічних посилань

1. Чибісова, Н. Г. (2025). Студентське самоврядування під час військового стану. *Вчені записки Харків. гуманітар. ун-ту «Нар. укр. акад.»*, т. 3, с.70–78.

2. Чибісова, Н. Г. (2024). Роль університетського музею формуванні духовної культури студентської молоді. *Вчені записки Харків. гуманітар. ун-ту «Нар. укр. акад.»*, т. 30, с. 287–292.

3. Чибісова, Н. Г. (2024). Роль университетьского середовища та його вплив на спільноти ВНЗ. У: *Університетські спільноти та їх роль в умовах дифузності сучасної освіти.* Харків: Вид-во НУА, с. 188–192.

4. Чибісова, Н. Г. (2021). Щодо ефективності реалізації комплексної програми «Виховання в умовах безперервної освіти». У: *Технології освіти від початкової до вищої*. Харків: ХНУРЕ, с. 65–66.

References

1. 1.Chybisova, N. H. (2025). Student·s'ke samovrnyaduvannya pid chas viys'kovoho stanu. *Vcheni zapysky Kharkiv. humanitar. un-tu «Nar. ukr. akad.»,* vol. 3, pp. 70–78.

2. 2.Chybisova, N. H. (2024). Rol' univerytet·s'koho muzeyu formuvanni dukhovnoyi kul'tury student·s'koyi molodi. *Vcheni zapysky Kharkiv. humanitar. un-tu «Nar. ukr. akad.»,* vol. 30, pp. 287–292.

3. Chybisova, N. H. (2024). Rol' universytet'skoho seredovyshcha ta yoho vplyv na spil'noty VNZ. In: *Universytet·s'ki spil'noty ta yikh rol' v umovakh dyfuznosti suchasnoyi osvity*. Kharkiv: PUA, pp. 188–192.

4. Chybisova, N. H. (2021). Shchodo efektyvnosti realizatsiyi kompleksnoyi prohramy «Vykhovannya v umovakh bezperervnoyi osvity». In: *Tekhnolohiyi osvity vid pochatkovoyi do vyshchoyi*. Kharkiv: KHNURE, pp. 65–66.

УДК 378:331.102.12 https://doi.org/10.5281/zenodo.19987019

Є. В. Свіщова, О. Г. Ніколаєва

ПЕДАГОГІЧНИЙ ФРІЛАНС: МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ, МАЙБУТНЄ

Стаття присвячена аналізу феномену педагогічного фрілансу як сучасної форми викладацької діяльності, що охоплює широкий спектр освітніх послуг поза межами традиційних навчальних закладів. Розглянуто історичні передумови виникнення фрілансу у педагогіці – від домашніх наставників у давніх цивілізаціях до сучасних онлайн-репетиторів та освітніх консультантів. Виокремлено основні напрями діяльності педагогів-фрілансерів: приватне та групове репетиторство, онлайн-викладання, консалтинг, розробка навчальних матеріалів, тьюторинг, корекційна педагогіка, проведення тренінгів, освітній менеджмент та мовне навчання. Окреслено ключові мотиви, що спонукають викладачів обирати фріланс – фінансова незалежність, гнучкий графік, можливість професійного зростання. Водночас визначено основні виклики: нестабільність доходів, потреба в самостійному управлінні часом та фінансами, високий рівень конкуренції, відсутність колективної підтримки. Проаналізовано світові та українські тенденції розвитку ринку освітніх послуг, зокрема стрімке зростання онлайн-навчання та репетиторства, підкріплене статистичними даними й прикладами з практики. Зроблено висновок про перспективність педагогічного фрілансу в умовах цифровізації та індивідуалізації освіти, за умови постійного професійного розвитку педагогів, упровадження інноваційних методик та адаптації до динамічних вимог ринку.

Ключові слова: педагогічний фріланс, репетиторство, онлайн-викладання, тьюторинг, освітні консультації, коучинг.

Svishchova Yevheniia, Nikolaieva Olena. **Pedagogical Freelancing: the Past, Present and Future.**

The article examines the phenomenon of pedagogical freelancing as a modern form of teaching activity that encompasses a wide range of educational services outside traditional educational institutions. Historical prerequisites for the emergence of freelancing in education are considered – from private tutors in ancient civilizations to modern online tutors and educational consultants. The main areas of activity for freelance educators are identified: individual and group tutoring, online teaching, consulting, development of teaching materials, tutoring and mentoring, special and remedial education, training delivery, educational

management, and language instruction. The key motivations driving teachers to choose freelancing – financial independence, flexible working hours, and opportunities for professional growth – are highlighted. At the same time, the main challenges are outlined: income instability, the need for self-management of time and finances, high competition, and the absence of collective support. Global and Ukrainian trends in the educational services market are analyzed, with particular attention to the rapid growth of online learning and tutoring, supported by statistical data and practical examples. The conclusion emphasizes the promising prospects of pedagogical freelancing in the context of digitalization and the individualization of education, provided that educators engage in continuous professional development, implement innovative methods, and adapt to the dynamic demands of the market.

Key words: pedagogical freelance, tutoring, online teaching, educational consulting, coaching.

> Найбільший успіх у житті – це можливість робити те, що любиш, а потім мати фінансову свободу, щоб робити це щодня.
>
> *Воррен Баффет*

Головною проблемою системи сучасної державної освіти є її інертність і, як наслідок, неможливість достатньо задовольнити освітні потреби кожної людини, оскільки вона орієнтована на «середнього» учня та на інтереси держави. Тому цілком логічною в таких умовах виглядає тенденція комерціалізації освітньої сфери, коли до неї приходить все більше бізнес-структур та приватних репетиторів, які пропонують додаткові послуги.

Педагогічний фріланс – це форма викладацької діяльності, при якій педагог працює на себе і надає освітні послуги різним клієнтам або організаціям на договірній основі. Такі педагоги не прив'язані до конкретної школи, університету чи іншого навчального закладу, а можуть працювати в різних форматах, таких як онлайн-уроки, приватні заняття, розробка курсів, консультування тощо. Можна сказати, що педагогічний фріланс – розумне та обґрунтоване доповнення до державної системи, що дозволяє задовольнити потребу учнів у якісних, глибоких специфічних знаннях [1].

Незважаючи на те, що педагогічний фріланс як явище має доволі довгу історію, він досить мало досліджений, що можна пояснити браком достовірної інформації про нього. Здебільшого він згадується в працях тих вчених, які описують нестандартні форми зайнятості, он-лайн навчання та дистанційну освіту. До цих науковців можна віднести М. Мура, К. Гілтона, Л. Гука [2], О. Літорович [3], У. Гузара, М. Луцика та ін.. Феномен «тіньової освіти» (який щільно пов'язаний з терміном репетиторства) докладно розглядається в статті О. Хмелевської [4] та в дослідженні пакістанських вчених Khalida Parveen, Abdulelah A. Alghamdi, Iqbal Javed і Imad U Din [5]. Проблемі встановлення ціни на репетиторські послуги присвячена стаття [6]. Китайські вчені Qian Zhang and Yayi Gao в своєму дослідженні [7] розглядають вплив конкурентного середовища та ігрових елементів у приватному репетиторстві. Найбільш достовірними джерелами інформації щодо світових і вітчизняних ринків педагогічного фрілансу більшість авторів вважають аналітичні огляди (як, наприклад [8, 9]) та спеціалізовані Інтернет-сайти, типовим представником яких в українському домені може слугувати сайт [10]. Отже, огляд джерел показав, що теоретичні дослідження з питань педагогічного фрілансу залишаються недостатніми. Навіть існуючі результати досліджень в цій області вимагають подальшого розвитку та уточнення [11].

Мета статті – вивчення форм та методів педагогічного фрілансу, аналіз його розповсюдженості на світовому та українському ринках, що є актуальним та важливим для розвитку сучасного освітнього процесу та підготовки кваліфікованої робочої сили, яка відповідає вимогам сучасного ринку праці.

Педагогічний фріланс – явище в освітньому середовищі не нове. Домашні вчителі, які навчали дітей у забезпечених сім'ях ще за часів стародавніх цивілізацій, були першими педагогами-фрілансерами. Так, в епоху Стародавньої Греції, зокрема в Афінах, заможні родини наймали приватних вчителів або наставників для своїх дітей. Такі вчителі навчали дітей основам граматики, риторики, музики, математики, а також філософії. Один із найбільш відомих приватних наставників цієї епохи – Аристотель, який був учителем Олександра Македонського.

У середньовічній Європі домашнє навчання також було поширене серед аристократії. Приватні вчителі навчали дітей читанню, письму, релігії та основним наукам. Особливий акцент робився на релігійному вихованні, оскільки церква відігравала ключову роль у суспільстві. Багато монастирів надавали освіту дітям з багатих родин, а священики та ченці часто виконували роль приватних вчителів. В епоху Відродження в Європі домашнє навчання стало ще більш поширеним серед аристократії. З'явилася потреба вивчати гуманітарні науки, зокрема літературу, історію, філософію, а також мистецтво.

Починаючи з XVII століття і до початку XX століття важливу роль в освіті дітей з аристократичних та заможних родин відігравали гувернери і гувернантки. Гувернантки зазвичай відповідали за навчання дітей молодшого віку, особливо дівчаток. Вони навчали основних академічних дисциплін, таких як читання, письмо, арифметика, а також іноземних мов, музики, малювання та інших мистецьких дисциплін. Крім того, вони навчали дівчаток правил етикету, ведення домашнього господарства та підготовки до життя у суспільстві. Гувернери, як правило, працювали з хлопчиками або з дітьми старшого віку, готуючи їх до вступу в університет або до військової служби. Вони викладали більш складні предмети, такі як математика, класичні мови (латинь, грецька), історія, географія, а також займалися фізичним вихованням [12].

Потреба в домашніх учителях практично зникла лише за радянських часів, коли активно насаджувалась модель загальної обов'язкової державної освіти, але вже в 90-ті роки минулого століття про репетиторів знову згадали і почали вдаватися до їхніх послуг. Крім того, дієвим стимулом до розвитку педагогічного фрілансу стало поширення (скоріше, повернення) в Україні і за кордоном ідеї навчання дітей в домашніх умовах, поза школою. Кожна з течій так званого хоумскулінга має свої нюанси та відмінності, але всі вони так чи інакше звертаються до допомоги педагогів-фрілансерів. Домашня освіта в Україні є відносно новим явищем, яке було юридично визнано лише в 2017 році. До цього батьки, які вирішили навчати своїх дітей вдома, ризикували отримати правові наслідки. В українських реаліях

з початком пандемії, а потім війни багато батьків обирають хоумскулінг як альтернативу традиційному навчанню.

Сьогодні педагогічний фріланс не обмежується репетиторством та хоумскулінгом, його напрямки дуже різноманітні. Як основні можна розглянути наступні:

1. Приватне репетиторство

• Індивідуальні заняття: Проведення занять один на один з учнем або студентом. Це можуть бути уроки з конкретних предметів (математика, фізика, мови тощо) або підготовка до іспитів (НМТ, TOEFL, IELTS).

• Групові заняття: Організація невеликих груп для вивчення певного предмета або теми. Це популярний формат для підготовки до іспитів або вивчення іноземних мов.

2. Онлайн-викладання

• Платформи для онлайн-курсів: Створення та ведення курсів на таких платформах, як Coursera, Udemy, Skillshare. Викладачі можуть розробляти відеоуроки, завдання та інші навчальні матеріали для студентів з усього світу.

• Вебінари та онлайн-семінари: Проведення тематичних вебінарів або семінарів у реальному часі для аудиторії, яка може складатися як з окремих учнів, так і з груп.

3. Консалтинг та освітні консультації

• Освітні консультації: Надання порад та консультацій для студентів, батьків або навчальних закладів з питань освіти, підготовки до вступу у ЗВО, вибору навчальних програм тощо.

• Педагогічне консультування: Допомога викладачам і школам в удосконаленні методик викладання, розробці навчальних планів та впровадженні інновацій у навчальний процес.

4. Розробка навчальних матеріалів

• Створення підручників і посібників: Розробка і написання навчальних матеріалів для шкіл, університетів або для самостійного вивчення.

• Освітні блоги та YouTube-канали: Ведення блогів, створення відеоконтенту, присвяченого освітнім темам, що може включати відеоуроки, поради, огляди тощо.

5. Тьюторинг та наставництво

• Тьюторинг: Робота з учнями в ролі тьютора, яка включає не лише навчання, а й допомогу в розвитку самостійності, плануванні навчання, підвищенні мотивації.

• Наставництво: Менторство для початківців у певній галузі, наприклад, допомога молодим викладачам у їхній професійній діяльності або підготовка до викладацької кар'єри.

6. Корекційна педагогіка та спеціальна освіта

• Корекційне навчання: Робота з дітьми та дорослими, які мають особливі освітні потреби, зокрема з порушеннями розвитку, навчання або поведінки.

• Терапевтична педагогіка: Застосування спеціальних методик і програм для роботи з дітьми з аутизмом, дислексією, СДУГ та іншими особливостями.

7. Розробка та проведення тренінгів

• Професійні тренінги: Проведення тренінгів для компаній або організацій з метою підвищення кваліфікації співробітників.

• Мотиваційні та особистісні тренінги: Проведення тренінгів з розвитку особистісних якостей, навичок самоменеджменту, ефективного спілкування тощо.

8. Освітній менеджмент та коучинг

• Коучинг для викладачів: Підтримка і розвиток професійних навичок викладачів, допомога в досягненні професійних цілей.

• Освітній менеджмент: Консультування шкіл та інших освітніх установ з питань організації навчального процесу, підвищення ефективності роботи, впровадження нових технологій і методик.

9. Мовне навчання

• Викладання іноземних мов: Проведення занять з іноземних мов, як у традиційному форматі, так і онлайн. Це може включати підготовку до міжнародних мовних іспитів, розмовні клуби та мовні тренінги.

• Переклади та адаптація освітніх матеріалів: Робота з текстами, навчальними матеріалами для перекладу на інші мови, адаптація під потреби різних культур.

Чому сучасні педагоги обирають «вільний політ» не лише як додаткову, а іноді й основну зайнятість? Мотиви та причини, що

змушують прийняти остаточне рішення, у кожного викладача свої, але можна виділити кілька основних.

По-перше, це можливість здобуття фінансової незалежності, яка стає реальнішою під час роботи поза закладом освіти, оскільки оплата послуг педагога-фрілансера разюче відрізняється від заробітної плати шкільного вчителя або викладача вишу. Мабуть, прагнення не залежати від держави і гідно заробляти – головна причина, яка спонукає педагогів ставати на шлях фрілансу.

По-друге, це вільний графік та зручне планування робочого часу, яке педагог-фрілансер може за будь-яких обставин підлаштувати під власні потреби. Педагогічний фріланс – це спосіб не переробляти і жити в комфортному ритмі, слідуючи своїм біологічним годинникам і потребам організму, вести по-справжньому здоровий спосіб життя, знаходити час для занять спортом, зустрічей з друзями, туристичних мандрівок тощо.

По-третє, це можливість професійно зростати і розвиватися, яка при роботі в державній системі освіти часто підмінюється складанням нікому не потрібних звітів і планів – часто на одні й ті самі теми незліченну кількість разів. Педагог-фрілансер може рухатися в цікавому йому напрямку, обираючи тільки ті проекти, що йому подобаються, удосконалюючи методики, освоюючи нові технології, відточуючи свою майстерність.

Таким чином, ми бачимо, що педагогічний фріланс пропонує викладачам багато можливостей та переваг, але разом з тим він пов'язаний із низкою викликів.

Потрібно зазначити, що на відміну від постійної роботи в освітніх установах, фрілансери можуть мати коливання в доходах, залежно від кількості клієнтів, їхньої платоспроможності та тривалості співпраці, сезонних змін та попиту на їхні послуги. Втрата кількох клієнтів може суттєво вплинути на фінансову стабільність.

Педагог-фрілансер самостійно планує свій робочий день, що може бути викликом для тих, хто не має навичок тайм-менеджменту. Відсутність чіткого графіка може призводити до вигорання або, навпаки, недовантаження. Також робота з дому вимагає організації

комфортного і продуктивного робочого середовища, що може бути складним, якщо вдома багато відволікаючих факторів.

Фрілансери самі відповідають за своє професійне зростання. Вони мають знаходити можливості для навчання та розвитку, які не завжди очевидні або доступні без підтримки традиційної освітньої системи. Педагог-фрілансер має постійно стежити за змінами в освітній сфері, оновлювати свої знання та методики викладання, що вимагає часу і ресурсів.

Працюючи як фрілансер, педагог може відчувати брак соціальної взаємодії, яка є важливою частиною роботи в школі чи університеті. Відсутність колективу може призводити до почуття ізоляції та самотності.

Для успішної роботи педагог-фрілансер повинен активно шукати клієнтів, що може вимагати навичок у маркетингу, саморекламі та веденні переговорів. Зростання популярності онлайн-навчання і репетиторства призводить до посилення конкуренції. Викладачі повинні вміти відрізнятися від інших і пропонувати унікальні послуги.

Педагог-фрілансер повинен самостійно розбиратися в юридичних питаннях, таких як укладання договорів, вирішення спорів з клієнтами, ліцензування тощо. Фрілансери самі відповідають за управління фінансами, ведення обліку доходів і витрат, а також сплату податків. Це може бути складно, якщо відсутні знання у фінансовій сфері.

Фрілансери повинні забезпечувати високий рівень якості освітніх послуг, що може бути викликом без стандартів, які визначаються традиційними навчальними закладами. Отримання об'єктивного зворотного зв'язку від учнів і клієнтів може бути непростим, що ускладнює оцінку власної роботи та її коригування.

Таким чином, можна зробити висновок, що педагогічний фріланс підходить для тих, хто цінує незалежність і готовий активно працювати над власним розвитком та пошуком нових можливостей у сфері освіти [1].

Майбутнє педагогічного фрілансу виглядає перспективним завдяки глобальним змінам у сфері освіти, технологічним інноваціям та зростаючому попиту на персоналізовані освітні послуги. Так, за даними Global Market Insights, глобальний ринок онлайн-освіти в 2021 році

оцінювався приблизно в $250 мільярдів, і очікується, що до 2027 року він досягне понад $1 трильйона. Це зростання створює значні можливості для педагогів-фрілансерів, особливо в контексті онлайн-викладання. А за даними Research And Markets, ринок приватного репетиторства глобально зростав на 7,1% щорічно в період з 2019 по 2024 рік. Репетиторство є одним із найбільш популярних напрямків педагогічного фрілансу, особливо в країнах з високою конкуренцією за вступ до вищих навчальних закладів, таких як Китай, Індія та США.

Можна навести дані дослідження Upwork, що у 2023 році близько 39% робочої сили в США складали фрілансери. Прогнози на 2025 рік також показують зростання. За даними дослідження, 78% генеральних директорів вважають, що досвідчені фрілансери приносять більше користі, ніж штатні працівники з академічною освітою, і понад 50% компаній віддають перевагу фрілансерам для виконання важливих бізнес-завдань. Крім того, 48% генеральних директорів планують збільшити найм фрілансерів у найближчому майбутньому. Хоча ця статистика охоплює всі галузі, вона відображає загальну тенденцію до переходу на фріланс, яка також стосується і педагогів.

Також неймовірними темпами зростає кількість учнів різних електронних курсів. Такі платформи як Udemy, Coursera, Skillshare, мають мільйони користувачів і сотні тисяч викладачів. Наприклад, Coursera повідомляла про понад 87 мільйонів зареєстрованих учнів на платформі станом на 2021 рік, 124 мільйони станом на 2023 рік і вже приблизно **168 мільйонів – на кінець 2024 року,** що підкреслює величезний потенціал для педагогів-фрілансерів у створенні та продажі онлайн-курсів.

Україна також не відстає від загальносвітових трендів. Статистичні дані щодо педагогічного фрілансу в Україні показують, що репетиторство є доволі поширеним явищем серед українських освітян. Згідно з даними за 2021-2024 роки, репетиторством активно займаються як шкільні вчителі, так і викладачі вищих навчальних закладів. Зокрема, на платформі BUKI зареєстровано понад 30 тисяч репетиторів по всій країні, що свідчить про високий рівень залученості освітян до фріланс-діяльності [10]. Що стосується попиту на репетиторські послуги, то він значно зріс під час пандемії COVID-19, коли багато

учнів перейшли на дистанційне навчання. Наприклад, у 2020 році попит на послуги онлайн-репетиторів зріс на 60%, причому найбільше замовлень було на шкільні предмети та іноземні мови. У середньому українці витрачають на послуги репетитора від 1000 до 2000 грн на місяць, але значна частина готова витрачати більше, залежно від складності предмета і кваліфікації викладача [13]. За даними МОН **понад 60 % випускників** шкіл відвідували індивідуальні заняття з підготовки до НМТ, а незалежні експерти оцінюють цей показник як **80 %.** Ці дані свідчать про зростаючу популярність педагогічного фрілансу в Україні, що підтверджується також збільшенням кількості платформ для пошуку та надання таких послуг.

Таким чином, можна зробити висновок, що педагогічний фріланс розвивається на тлі зростання попиту на персоналізоване навчання, розвитку онлайн-освіти та зміни в підходах до традиційного навчання як у всьому світі, так і в Україні. Хоча конкретні статистичні дані можуть варіюватися, загальні тенденції вказують на збільшення можливостей для педагогів-фрілансерів у найближчі роки. Педагогічний фріланс має значний потенціал, адже це нові можливості для самореалізації та професійного розвитку, але для того, щоб скористатися цими можливостями, викладачам доведеться постійно адаптуватися до нових реалій, впроваджувати інноваційні методики та підтримувати високий рівень професіоналізму. Для тих, хто готовий вчитися та впроваджувати нові підходи, ці зміни можуть стати основою для успішної кар'єри в новому освітньому середовищі. «Якщо ви хочете досягти успіху, вам слід вибиратися новими шляхами, а не мандрувати зношеними шляхами старого та визнаного успіху». – сказав свого часу Джон Рокфеллер.

Список бібліографічних посилань

1. Свіщова, Є. В., Ніколаєва, О. Г. (2025). Педагогічний фріланс як можливість зменшення залежності викладача від навчального закладу. У: *Навчальний заклад та викладач: зміни векторів взаємозалежності*. Харків, с. 175–178.

2. Гук, Л. П. (2016). Гнучка нестандартна зайнятість: систематизація форм і використання на ринку праці України. *Український соціум*, 1(56), с. 114–129.

3. Літорович, О. В. (2020). Аналіз ринку фрілансу в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»,* т. 4 (1), с. 43–53.

4. Хмелевська, О. М. (2017). Репетиторство як складова тіньової освіти та можливості його оцінювання в Україні. *Демографія та соціальна економіка,* 1 (29), с. 37–53.

5. Parveen, K., Alghamdi, A., Javed, I. and Din, I. (2022). Economic burden of private tutoring at higher secondary level in Pakistan: An analysis through Hurder and Linear regression model. *Frontiers in Psychology* [online]. Available at: https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2022.904956/full [Accessed 10 Aug. 2025].

6. Hansen, T., Rand, J. (2016). *Self-Employed Tutor Pricing Model* [online]. Available at: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/174403/1/2016-11.pdf [Accessed 12 Aug. 2025].

7. Zhang, Q., Gao, Y. (2023). Competition and game-playing: The academic returns and mental health costs of private tutoring. *Chinese Journal of Sociology* [online]. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2057150X231165143 [Accessed 12 Aug. 2025].

8. Grand View Research, (2023). *Private tutoring market size, share & trends analysis report. Grand View Research* [online]. Available at: https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/private-tutoring-market-report [Accessed 11 Aug. 2025].

9. Fortune Business Insights, (2024). *Private tutoring market size, share, trends & forecast. Fortune Business Insights* [online]. Available at: https://www.fortunebusinessinsights.com/private-tutoring-market-104753 [Accessed 13 Aug. 2025].

10. Buki, (2014). *Потрібен репетитор? Обирай найкращих з BUKI* [online]. Available at: https://buki.com.ua [Accessed 10 Aug. 2025].

11. Ніколаєва, О., Свіщова, Є. та Саакян, І. (2025). Педагогічний фріланс в контексті поведінкової економіки. *Грааль науки*, 51, с. 92–105.

12. Маценко, Л. М. (2010). *Методика роботи гувернера*. Київ: ДАКККіМ, 242 с.

13. Ніколаєва, О., Свіщова, Є. та Саакян, І. (2024). Світові і вітчизняні тенденції на ринках педагогічного фріланса. У: *Innovative Education: Problems and Prospects of Scientific Research*. Stuttgart, с. 74–78.

References

1. Svishchova, YE. V., Nikolayeva, O. H. (2025). Pedahohichnyy frilans yak mozhlyvist' zmenshennya zalezhnosti vykladacha vid navchal'noho zakladu [Pedagogical freelance as a possibility of reducing the teacher's dependence on the educational institution]. In: *Navchal'nyy zaklad ta vykladach: zminy vektoriv vzayemozalezhnosti*. Kharkiv [Educational institution and teacher: changes in vectors of interdependence], pp. 175–178.

2. Huk, L. P. (2016). Hnuchka nestandartna zaynyatist': systematyzatsiya form i vykorystannya na rynku pratsi Ukrayiny [Flexible non-standard employment: systematization of forms and use in the labor market of Ukraine]. *Ukrayins'kyy sotsium* [Ukrainian Society], 1(56), pp. 114–129.

3. Litorovych, O. V. (2020). Analiz rynku frilansu v Ukrayini [Analysis of the freelance market in Ukraine]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika»* [Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»], vol. 4 (1), pp. 43–53.

4. Khmelevs'ka, O. M. (2017). Repetytorstvo yak skladova tin'ovoyi osvity ta mozhlyvosti yoho otsinyuvannya v Ukrayini [Tutoring as a component of shadow education and the possibilities of its evaluation in Ukraine]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika* [Demography and Social Economy], 1 (29), pp. 37–53.

5. Parveen, K., Alghamdi, A., Javed, I. and Din, I. (2022). Economic burden of private tutoring at higher secondary level in Pakistan: An analysis through Hurder and Linear regression model. *Frontiers in Psychology* [online]. Available at: https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2022.904956/full [Accessed 10 Aug. 2025].

6. Hansen, T., Rand, J. (2016). *Self-Employed Tutor Pricing Model* [online]. Available at: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/174403/1/2016-11.pdf [Accessed 12 Aug. 2025].

7. Zhang, Q., Gao, Y. (2023). Competition and game-playing: The academic returns and mental health costs of private tutoring. *Chinese Journal of Sociology* [online]. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2057150X231165143 [Accessed 12 Aug. 2025].

8. Grand View Research, (2023). *Private tutoring market size, share & trends analysis report. Grand View Research* [online]. Available at: https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/private-tutoring-market-report [Accessed 11 Aug. 2025].

9. Fortune Business Insights, (2024). *Private tutoring market size, share, trends & forecast. Fortune Business Insights* [online]. Available at: https://

www.fortunebusinessinsights.com/private-tutoring-market-104753 [Accessed 13 Aug. 2025].

10. Buki, (2014). *Potriben repetytor? Obyray naykrashchykh z BUKI* [Need a tutor? Choose the best from BUKI] [online]. Available at: https://buki.com.ua [Accessed 10 Aug. 2025].

11. Nikolayeva, O., Svishchova, YE. ta Saakyan, I. (2025). Pedahohichnyy frilans v konteksti povedinkovoyi ekonomiky [Pedagogical Freelance in the Context of Behavioral Economics]. *Hraal' nauky* [Graal Nauki], 51, pp. 92–105.

12. Matsenko, L. M. (2010). *Metodyka roboty huvernera* [Methodology of the work of a tutor]. Kyyiv: DAKKKiM, 242 p.

13. Nikolayeva, O., Svishchova, YE. ta Saakyan, I. (2024). Svitovi i vitchyznyani tendentsiyi na rynkakh pedahohichnoho frilansa [Global and domestic trends in the pedagogical freelance markets]. In: *Innovative Education: Problems and Prospects of Scientific Research*. Stuttgart, pp. 74–78.

УДК 378.014:33:34 https://doi.org/10.5281/zenodo.19987087

В. В. Астахов

ІНТЕГРОВАНА ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ З ДОСВІДУ РОБОТИ ФАКУЛЬТЕТУ «БІЗНЕС-УПРАВЛІННЯ» ХГУ «НУА»

У статті досліджується концепція інтегрованої економіко-правової підготовки фахівців у системі вищої освіти як адекватної відповіді на сучасні виклики соціально-економічного розвитку, трансформацію ринку праці, посилення ролі правового регулювання економічних процесів, цифровізацію та зростання міждисциплінарного характеру професійної діяльності. Обґрунтовано актуальність формування у майбутніх економістів системних правових знань і навичок їх практичного застосування у процесі прийняття управлінських рішень.

Визначено теоретико-методологічні засади інтеграції економічної та правової підготовки, що ґрунтуються на принципах фундаменталізації освіти, міждисциплінарності, наступності та практичної спрямованості навчання. Розкрито дидактичні принципи побудови інтегрованих освітніх програм, охарактеризовано моделі їх реалізації у закладах вищої освіти, а також проаналізовано практичний досвід упровадження наскрізного блоку правових дисциплін у поєднанні з економічними компонентами підготовки.

На прикладі освітніх програм факультету «Бізнес-управління» ХГУ «НУА» показано результати реалізації інтегрованої економіко-правової моделі підготовки, її вплив на формування економіко-правової компетентності, професійної мобільності та конкурентоспроможності випускників. Доведено, що поєднання економічної доцільності з правовою обґрунтованістю управлінських рішень підвищує адаптивність фахівців до динамічно змінного нормативно-правового середовища та сприяє зростанню якості професійної діяльності.

Зроблено висновок про доцільність подальшого розвитку інтегрованої економіко-правової освіти шляхом удосконалення навчально-методичного забезпечення, розширення міждисциплінарних зв'язків і адаптації освітніх програм до сучасних соціально-економічних викликів

Ключові слова: інтегрована підготовка, економіко-правова освіта, вища освіта, компетентнісний підхід, міждисциплінарність.

***Astakhov Viktor*. Integrated economic and legal training of specialists in the higher education system: conceptual principles and practical results from the experience of the Faculty of Business Administration of KUH «PUA».**

The article examines the concept of integrated economic and legal training of specialists within the higher education system as an adequate response to contemporary challenges of socio-economic development, labour market transformation, digitalisation, and the increasing interdisciplinary nature of professional activity. The relevance of forming systemic legal knowledge and practical legal skills among future economists for making well-grounded managerial decisions is substantiated.

The theoretical and methodological foundations of integrating economic and legal training are defined, based on the principles of educational fundamentalisation, interdisciplinarity, continuity, and practical orientation. The didactic principles for designing integrated educational programmes are identified, the models of their implementation in higher education institutions are characterised, and the practical outcomes of introducing a comprehensive block of legal disciplines aligned with economic components of training are analysed.

Based on educational programmes implemented at the Faculty of Business Administration of Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy", the article demonstrates the effectiveness of the integrated economic and legal training model in developing economic and legal competence, professional mobility, and graduates' competitiveness in the labour market. It is shown that combining economic efficiency with legal validity in managerial decision-making enhances graduates' adaptability to a dynamically changing regulatory environment and improves the overall quality of professional performance.

The article concludes that further development of integrated economic and legal education should focus on improving teaching and methodological support, expanding interdisciplinary links, and adapting educational programmes to current socio-economic challenges.

Key words: integrated training, economic and legal education, higher education, competency-based approach, interdisciplinarity.

Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується ускладненням економічних процесів, динамічними змінами нормативно-правового середовища та зростанням ролі

правового регулювання у функціонуванні ринкової економіки. За таких умов особливої актуальності набуває проблема підготовки фахівців економічного профілю, здатних здійснювати професійну діяльність з урахуванням правових обмежень і можливостей, а також ефективно поєднувати економічну доцільність управлінських рішень із вимогами чинного законодавства.

У цьому контексті інтеграція економічної та правової підготовки в межах єдиної освітньої програми постає як об'єктивна необхідність, зумовлена логікою розвитку ринкових відносин і потребами сучасного ринку праці. Однією з перших в Україні концептуальних моделей підготовки економістів з поглибленою правовою складовою стала модель, запропонована та реалізована Харківським гуманітарним університетом «Народна українська академія». Її впровадження ґрунтується на принципі інтегрованого та синхронного опанування економічних і правових дисциплін, що забезпечує формування цілісного економіко-правового мислення майбутніх фахівців.

Слід зазначити, що проблеми економічної освіти, формування професійних компетентностей економістів і вдосконалення моделей підготовки фахівців у системі вищої освіти широко представлені в працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Значна частина досліджень присвячена адаптації освітніх програм до вимог ринку праці, розвитку компетентнісного підходу та впровадженню міждисциплінарних освітніх моделей.

Але значно менше зустрічається наукових праць з економіки та права, де акцентується увага на зростанні ролі правового регулювання економічних відносин і необхідності формування правової культури у суб'єктів господарювання та розвитку у них навичок роботи з нормативно-правовими актами. Водночас у низці публікацій розглядається проблема фрагментарності правових знань економістів, що ускладнює практичну реалізацію економічних рішень.

Окрему групу становлять дослідження науковців ХГУ «НУА», присвячені інтеграції економічної та правової освіти [1; 2]. У них обґрунтовується доцільність міждисциплінарного підходу, аналізуються різні варіанти поєднання економічних і правових дисциплін.

Проте більшість таких робіт має переважно теоретичний характер і не завжди спирається на аналіз системних практичних результатів реалізації інтегрованих освітніх програм. Це зумовлює потребу в подальших дослідженнях, спрямованих на узагальнення досвіду впровадження економіко-правових моделей підготовки фахівців.

Методологічною основою інтегрованої економіко-правової підготовки виступає принцип фундаменталізації освіти, який передбачає глибоке засвоєння базових положень сучасних соціальних наук, розвиток аналітичного мислення та здатності до міждисциплінарного синтезу знань. У межах такого підходу економічні процеси розглядаються не ізольовано, а в тісному зв'язку з їх правовим забезпеченням, тоді як правові норми аналізуються з позицій економічної доцільності та ефективності.

Інтеграція економічних і правових дисциплін не зводиться до механічного поєднання навчальних курсів, а передбачає їх концептуальну узгодженість, логічну наступність і практичну спрямованість. Саме такий підхід забезпечує відсутність дублювання викладаних дисциплін, формування у здобувачів освіти системного бачення економіко-правових процесів та готовність до професійної діяльності в умовах динамічно змінного нормативно-правового середовища.

Таким чином, на факультеті «Бізнес-управління» ХГУ «НУА» інтегрована економіко-правова модель підготовки реалізується в межах освітніх програм бакалаврського рівня «Бізнес-економіка та її правове забезпечення» та «Економічна діяльність та її нормативне забезпечення». Важливою особливістю цих програм є наявність наскрізного блоку правових дисциплін, які викладаються протягом усього періоду навчання та узгоджуються з економічним компонентом підготовки.

Базові правові дисципліни – цивільне, кримінальне та адміністративне право, а також теорія держави і права, трудове право, міжнародне приватне право та інші формують у студентів цілісне уявлення про правові засади функціонування економічних суб'єктів. При цьому значна увага приділяється практичній складовій навчання:

аналізу правових ситуацій, розв'язанню кейсів, роботі з нормативно-правовими актами та моделюванню господарських процесів. Такий підхід сприяє формуванню економіко-правової компетентності, що включає здатність оцінювати правові ризики економічних рішень, визначати правові межі підприємницької діяльності та здійснювати професійний аналіз господарських операцій.

Результати реалізації освітніх програм факультету свідчать про їх ефективність з точки зору формування конкурентоспроможного фахівця. Випускники ХГУ «НУА» демонструють високий рівень професійної мобільності, здатність до адаптації в умовах ринкової економіки, а також готовність до самостійного започаткування підприємницької діяльності з урахуванням правових вимог, які динамічно змінюються.

В свою чергу соціально-економічний ефект від упровадження представленої інтегрованої моделі підготовки дозволяє зменшити розрив між теорією та практикою на підставі глибокого розуміння економіко-правових явищ, а підвищенні рівня правової культури економічних суб'єктів сприяє створенню якісних передумов для сталого розвитку підприємницького середовища.

В той же час слід зазначити, що незважаючи на новітні норми Закону України «Про вищу освіту» [3, ч. 3, п. 6, ст. 9^1], які заперечують «використовувати повністю або частково назви інших спеціальностей та галузей знань, освітніх програм у межах спеціальностей, що передбачають доступ до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, а також професійних кваліфікацій, для яких законодавством передбачено здобуття вищої освіти з іншої спеціальності та/або освіти іншого рівня», програми підготовки на факультеті «Бізнес-управління» у цій частині їх не порушують. Це зумовлено перш за все тим, що випускники отримують професійну кваліфікацію економістів, а не юристів, що повністю відповідає змісту п. 7 цієї же статті, яка закріплює вимогу про те, що «освітні програми, що передбачають присвоєння професійних кваліфікацій, повинні забезпечити виконання вимог відповідних професійних стандартів». А згадувана так звана «поглиблена правова підготовка», яка зафіксована у назві та змісті

програм підготовки, тільки підкреслює міждисциплінарний характер освіти, який в сучасних умовах лише забезпечує більш якісний рівень підготовки фахівців факультету, які дуже добре потрібні на ринку праці.

Аналогічні вимоги держава впроваджую до підготовки фахівців, здатних висококваліфіковано виконувати переклад юридичних документів на/з іноземних мов, важливість підготовки яких зростає в зв'язку з євроінтеграційними прагненнями України.

Не викликає сумніву, що подальше вдосконалення факультетських програм економіко-правової підготовки сприятиме повнішій інтеграції правових і економічних дисциплін, уникненню дублювання навчального матеріалу та взагалі підвищенню якості випускників НУА.

Таким чином на підставі вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

по-перше, сучасні умови функціонування ринкової економіки об'єктивно зумовлюють потребу в підготовці фахівців економічного профілю, які володіють системними правовими знаннями та здатні здійснювати професійну діяльність у межах чинного нормативно-правового поля;

по-друге, інтеграція економічної та правової підготовки на засадах фундаменталізації освіти є ефективним підходом до формування економіко-правової компетентності майбутніх фахівців;

по-третє, досвід реалізації освітніх програм «Бізнес-економіка та її правове забезпечення» та «Економічна діяльність та її нормативне забезпечення» факультету «Бізнес-управління» ХГУ «НУА» та працевлаштування його випускників підтверджує доцільність і результативність інтегрованої моделі підготовки економістів;

по-четверте, наявність наскрізного блоку правових дисциплін та їх концептуальна узгодженість з економічним компонентом підготовки забезпечують формування правового образу мислення, як більш якісного типу професійного мислення економіста.

Подальший розвиток інтегрованої економіко-правової освіти доцільно пов'язувати з удосконаленням навчально-методичного забезпечення, розширенням міждисциплінарних зв'язків та адаптацією освітніх програм до сучасних викликів соціально-економічного розвитку.

Список бібліографічних посилань

1. Астахов, В. В., Астахова, Е. В. мл., Комир, Л. И., Строкович, А. В. (2015) Подготовка современного экономиста: воплощение мечты В: *Дорогу осилит идущий*. Харьков: Изд-во НУА, с. 213 – 250.

2. Астахов, В. В. (2019). О государственном подходе к «негосударственному» образованию: двадцать пять лет спустя У: *Вчені зап. Харк. гуманіт. ін-ту «Нар. укр. акад.»,* додаток до 25 т., с. 23–143.

3. Rada.gov.ua, (2014). *Про вищу освіту* [online]. Київ, Україна. Available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 [Accessed 20 December 2025].

References

1. Astakhov, V. V., Astakhova, E. V. ml., Komir, L. I., and Strokovich, A. V. (2015). Podgotovka sovremennogo ekonomista: voploshchenie mechty [Training a Modern Economist: Making a Dream Come True]. In: Dorogu osilit idushchiy [The road will be mastered by the one who walks it]. Kharkiv: NUA, pp. 213–250.

2. Astakhov, V. V. (2019). O gosudarstvennom podkhode k «negosudarstvennomu» obrazovaniyu: dvadtsat' pyat' let spustya [On the state approach to "non-state" education: twenty-five years later]. *Vcheni zap. Khark. gumanit. intu «Nar. ukr. akad.»* [Research bulletin of Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»], vol. 25 (appendix), pp. 23–143.

3. Rada.gov.ua, (2014). *Pro vyshchu osvitu* [On Higher Education]. [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ [Accessed 20 December 2025].

УДК 37.013.2/048.4+378.046 https://doi.org/10.5281/zenodo.19987114

А. С. Остапенко, О. І. Грінченко, О. М. Саввіч

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК УЧИТЕЛІВ ІЗ ПИТАНЬ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

У статті міститься опис системи роботи в Харківській академії неперервної освіти щодо професійного розвитку вчителів із питань профорієнтації в сучасних реаліях і в умовах реформування освітньої галузі на засадах Концепції «Нова українська школа». Сучасні підходи до профорієнтації здобувачів освіти передбачають не лише ознайомлення з професіями та можливостями здобути професію, а й перш за все, виявлення, розвиток талантів, здібностей, нахилів учнів, формування в них м'яких навичок, що забезпечують у майбутньому успішність і конкурентоспроможність у будь-якій сфері діяльності. Автори висвітлюють результати огляду нормативних документів у галузі освіти щодо завдань із професійної орієнтації та наукових джерел із питань профорієнтації, формування м'яких навичок учнів. Комплексний підхід до професійного розвитку педагогів, на якому базується процес підвищення кваліфікації вчителів у Харківській академії неперервної освіти, дозволяє розвинути професійні компетентності педагогів щодо реалізації концептуальних засад Нової української школи, виховання молодого покоління, здатного розбудовувати країну, упроваджувати інноваційні технології в різні галузі господарства, сприяти утвердженню громадянських ідеалів у суспільстві. Система роботи Харківської академії післядипломної освіти представлена на прикладі пролонгованих навчально-методичних форм підвищення кваліфікації вчителів географії, економіки та інтегрованих курсів природничої освітньої галузі. А також представлено форми взаємодії зі спільнотами педагогічних працівників із використанням цифрових технологій. Окреслено перспективи діяльності щодо впровадження сучасних підходів до професійної орієнтації учнів, ефективного педагогічного вітчизняного та європейського досвіду з цього питання, зокрема підготовки кар'єрних радників/консультантів, а також забезпечення тісної співпраці учасників освітнього процесу з бізнес-середовищем у громаді.

Ключові слова: професійна орієнтація, м'які навички, професійний розвиток учителя, діагностування та розвиток нахилів і здібностей здобувача освіти.

Ostapenko Alla, Grinchenko Oleksandr, Savvich Oleksandr. **Professional Development of Teachers on Modern Approaches to Career Guidance for Students.**

The article describes the work system implemented at the Kharkiv Academy of Continuous Education for the professional development of teachers in career guidance, within the context of educational reform based on the Concept of the 'New Ukrainian School' and contemporary conditions. Modern approaches to career guidance for learners not only familiarise them with professions and qualification opportunities, but also focus on identifying and developing their talents, abilities and inclinations, as well as forming soft skills that will ensure their future success and competitiveness in any professional field. The authors present the results of a review of educational policy documents concerning career guidance tasks, as well as academic sources on career counselling and learners' soft skill development. The Academy's comprehensive approach to teachers' professional development strengthens educators' professional competencies related to implementing the conceptual foundations of the New Ukrainian School, fostering a young generation capable of rebuilding the country, introducing innovative technologies across various sectors, and promoting civic values within society. The system of work at the Kharkiv Academy of Continuous Education is illustrated by examples of extended instructional and methodological formats for advancing the qualifications of geography, economics and natural science teachers. The article also presents forms of cooperation with professional teacher communities supported by digital technologies. Finally, it outlines prospects for further activities related to the implementation of modern approaches to career guidance for learners and the adoption of effective national and European pedagogical practices in this field, including the training of career advisors, as well as fostering close collaboration between schools and the local business community.

Key words: career guidance, soft skills, teacher professional development, diagnosing and developing students' inclinations and abilities.

Сучасне суспільство із соціально-економічними викликами та реаліями, високим темпом науково-технічного прогресу вимагає від молоді не лише виваженого професійного вибору, а й готовності до навчання протягом життя, до змін видів діяльності та постійного професійного зростання. Допомогти здобувачам освіти здійснити

правильний життєвий вибір, об'єктивно оцінити свої здатності, нахили та здібності мають не лише батьки, а й педагоги. Роль закладу освіти в професійному самовизначенні дитини є навіть вагомішою, оскільки саме в школі працюють з учнями фахівці, які можуть надати інформаційну, консультаційну та психологічну підтримку щодо вибору професії.

Поняття професійної орієнтації не є новим. На різних етепах розвитку людства висловлювалися думки щодо професійної відповідності, професійної придатності та доцільності розподілу праці відповідно до здатностей людей. У кінці XIX століття особливого значення почали надавати професійній орієнтації та вибору майбутньої професії у зв'язку з розвитком промислового виробництва. Масового застосування поняття «професійна орієнтація» набуло в 1921 році, після Міжнародної конференції в Барселоні. На конференції підкреслювалося, що профорієнтація слугує інтересам людини [9].

У 70-ті роки XX століття робилися спроби привернути увагу громадськості до проблеми професійної орієнтації. Г. Костюк писав, що «запорукою успіху професійної орієнтації є розуміння складності її завдань, добра підготовка до їх виконання, тактовність порад, які залишають місце для власного вибору професії кожною особистістю, не знімають з неї відповідальності за вибір свого життєвого шляху, допомагають розв'язати ті суперечності, що виникають при цьому, не підривають у молодої людини віри у свої сили і водночас допомагають позбутися хибної їх переоцінки» [6].

Ми проаналізували різні варіанти тлумачення поняття «профорієнтація», що зустрічаємо в науково-педагогічній літературі. Теоретичні проблеми професійної орієнтації досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Г. Балл, О. Ігнатович, Г. Костюк, Д. Ніколенко, Є. Павлютенков, Н. Побірченко, В. Рибалка, І. Кошчо, Д. С'юпер, Ш. Фукаяма та інші.

Погляди авторів на це поняття доповнюють один одного. Найпростіше бачення змісту цього поняття передбачає ознайомлення молоді зі світом професій. Інші автори додають розвиток інтересів і здібностей школярів, а також розглядають профорієнтацію як систему заходів, спрямованих на допомогу учнівській молоді у виборі

професії відповідно до потреб суспільства в кадрах. Окремі автори розглядають профорієнтацію як систему наукового управління мотивами вибору професії, як сукупність принципів, форм, методів і прийомів впливу на учнів.

Ми поділяємо думку авторів, які розглядають професійну орієнтацію як «комплекс науково-обґрунтованих форм, методів і засобів допомоги особистості щодо вибору чи зміни професії, працевлаштування на основі врахування її індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, можливостей та потреб ринку праці в кадрах» [9].

Ми проаналізували нормативні документи в галузі освіти України щодо завдань із професійної орієнтації здобувачів освіти, підготовки дітей до свідомого життєвого вибору, набуття тих якостей та компетентностей, які допоможуть їм у майбутній трудовій діяльності. Так, Закон України «Про освіту» (ст. 12) визначає мету повної загальної середньої освіти, що полягає у всебічному розвитку, вихованні та соціалізації особистості, «яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованої взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності» [1].

У Законі України «Про загальну середню освіту» (ст. 3.) визначено, що загальна середня освіта – це «цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності» [2].

Сучасний підхід до профорієнтації має інтегрований характер і передбачає реалізацію інформаційного, діагностико-консультаційного, розвивального та активуючого підходів. Важливими є як знання здобувачів освіти, спеціальні уміння та навички, об'єктивна самооцінка власних здібностей і нахилів, мотивація до саморозвитку. Це допоможе випускники закладу освіти не лише вибрати майбутню професію, побудувати освітню траєкторію, а й успішно реалізуватися в професії та особистому житті.

Реформування профільної середньої освіти передбачає забезпечення умов для якісної освіти старшокласників відповідно до їхніх індивідуальних нахилів, можливостей, здібностей і потреб, перехід від навчання, орієнтованого тільки на передачу знань і вмінь, до компетентнісно орієнтованої освіти, яка спрямована на формування здатностей застосовувати знання, уміння, цінності та ставлення для розв'язання практичних завдань і проблем у швидкозмінному світі.

У сучасному розумінні профорієнтація має неперервний характер. Тому в закладі освіти має бути створена система роботи з професійної орієнтації, яка відповідає сучасним вимогам педагогічної науки, соціально-економічним викликам суспільства, запитам ринку праці в країні та регіоні.

Реформування української освіти на концептуальних засадах Нової української школи висуває нові вимоги до професійної діяльності педагога, зокрема й до його діяльності щодо формування особистості випускника закладу освіти, громадянина з активною життєвою та громадянською позицією, готового до свідомого професійного вибору та трудової діяльності. Тому набуває особливої актуальності питання професійної орієнтації в сучасному форматі, відповідно до запитів суспільства, потреб здобувачів освіти, з урахуванням інноваційних освітніх підходів – дитиноцентризму, педагогіки партнерства, діяльнісного та компетентнісного підходів. Державна політика у сфері освіти в Україні спрямована на демократизацію системи освіти, академічну свободу вчителя, упровадження кращого світового досвіду, зокрема, з питань профорієнтації в закладі освіти. У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року зазначається, що, «за експертними оцінками, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіють іншими уміннями» [4].

Слід зазначити, що успіх людини визначається не лише спеціалізованими знаннями, а насамперед комплексом м'яких навичок, які включають ефективну комунікацію, командну роботу, критичне

мислення, емоційний інтелект, адаптивність, лідерство, креативність, тайм-менеджмент і здатність розв'язувати проблеми. Всесвітній економічний форум прогнозує, що до 2030 року понад половину працівників потребуватимуть суттєвого перенавчання, і саме м'які навички стануть вирішальним фактором конкурентоспроможності.

Професорка Лінда Дарлінг-Хаммонд (Стенфорд) наголошує: «Успішність у роботі залежить не тільки від того, що людина знає, але й від того, як вона вміє це застосовувати» [11]. Джон Сонамез, автор книги «Soft Skills: The Software Developer's Life Manual», додає: «М'які навички — ключ до побудови відносин і створення можливостей для кар'єрного зростання» [13].

В Україні розвиток м'яких навичок є одним із пріоритетів реформи «Нова українська школа». Інтерактивні методи, проєктна діяльність, групова робота та дискусії покликані формувати в учнів критичне мислення, співпрацю та креативність. Проте ефективність цих змін значною мірою залежить від готовності самих педагогів працювати за новими стандартами [14].

Модернізація системи підготовки вчителів, їх професійного розвитку відповідно до технологій інноваційної освіти повинна бути цілеспрямованою та системною, спрямованою на вирішення завдань підвищення кваліфікації вчителів відповідно до потреб, продиктованих реформуванням сучасної школи.

Мережева взаємодія в освітньому просторі регіону має значні можливості для координації та кооперації зусиль педагогів, розширює можливості ефективного використання накопиченого педагогічного досвіду, методик і технологій, розвитку їх професійних компетентностей, визначених Професійним стандартом вчителя ЗЗСО.

У Харківській академії неперервної освіти створено систему роботи щодо забезпечення умов для особистісного й професійного зростання педагогів відповідно до вимог часу. Педагогічне партнерство сприяє підвищенню ефективності всіх форм підвищення кваліфікації педагогів, активізації таких інноваційних форм роботи, як методичні студії, майстер-класи, презентації методичних ідей, методичні проєкти, «Фестиваль добрих практик», online спілкування в режимі вебконфе-

ренцій, вебінари, осучасненню навчальних методик і технологій, які використовують учителі.

Метою навчально-методичної роботи Харківської академії неперервної освіти є формування вмотивованого, успішного, творчого педагога, здатного до самовдосконалення та інноваційної діяльності в умовах упровадження дистанційної освіти, освоєння нових державних стандартів.

Розроблені в Академії комплексні програми підвищення кваліфікації педагогів закладів освіти спрямовані на оновлення та розширення їх теоретичних і практичних знань, умінь і компетентностей в умовах зростання вимог до рівня професійної кваліфікації, оволодіння ними на основі андрагогічних підходів сучасними методами розв'язання професійно-педагогічних завдань, що постали перед Новою українською школою.

Система підвищення кваліфікації вчителів, створена в Академії, базується на принципах педагогічного партнерства. Викладачі та методисти є посередниками, «модераторами» між учителями й науково-методичною інформацією з різних галузей освіти. Їх діяльність спрямована на те, щоб зорієнтувати педагогів на необхідність неперервної освіти, саморозвитку протягом усього життя, зростання педагогічної майстерності відповідно до сучасних викликів суспільства, у швидко змінюваному освітньому середовищі.

На засадах комплексного підходу до підвищення кваліфікації педагогічних працівників започатковано нові форми роботи**, пролонговані навчально-методичні форми підвищення кваліфікації** (з постійним складом учасників) – школи педагогічної майстерності, воркшопи, методичні кластери тощо.

Детальніше опишемо таку форму підвищення кваліфікації - **школу педагогічної майстерності вчителів географії, економіки та інтегрованих курсів природничої освітньої галузі**.

Упродовж 2020–2025 років фахівці Харківської академії неперервної освіти провели п'ять циклів різноманітних шкіл для вчителів цього фаху закладів загальної середньої освіти Харківської області.

Актуальність діяльності шкіл педмайстерності зумовлена необхідністю підвищення рівня предметної підготовки учнів щодо

розуміння глобальних процесів. Одним з основних шляхів вирішення означеної проблеми є підвищення якості сучасної освіти шляхом посилення зв'язку її змісту та методики як із сучасними досягненнями науки, так і з практичними аспектами економічного й суспільного життя в Україні та світі.

За програмою школи педагогічної майстерності слухачі опановували сучасні підходи до реалізації завдань із профорієнтації здобувачів освіти, знайомилися з європейським і вітчизняним досвідом професійної орієнтації в закладі освіти.

Ще одним прикладом пролонгованої навчально-методичної форми підвищення кваліфікації є **мобільний творчий колектив** (МТК) **«Професійна орієнтація в Новій українській школі»**. Програма МТК була розроблена в межах реалізації всеукраїнського проєкту «Професійна орієнтація у Новій українській школі», до якого доєдналася Харківська область у 2023 році. Проєкт реалізувався в межах міжнародної програми EU4Skills. Учасниками проєкту розроблено нормативно-правову та методологічну основи системи профорієнтації. З метою ознайомлення педагогів Харківщини з матеріалами цього проєкту в КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» організовано систему роботи щодо презентації сучасних підходів до здійснення професійної орієнтації в закладах освіти та кращими зарубіжними в вітчизняними практиками професійної орієнтації здобувачів освіти. Діяльність МТК було спрямовано на вивчення та поширення кращих практик із професійної орієнтації педагогів закладів освіти Харківської області.

У процесі навчання та участі в роботі МТК учасники розвинули такі компетентності:

– **предметно-методичну компетентність** (здатність формувати й розвивати в учнів ключові компетентності та вміння, спільні для всіх компетентностей; здатність добирати й використовувати сучасні та ефективні методики і технології навчання, виховання та розвитку; здатність формувати в учнів ціннісне ставлення до праці);

– **психологічну компетентність** (здатність використовувати стратегії роботи з учнями, які сприяють виявленню та розвитку їхніх здібностей, нахилів, інтересів);

– **здатність використовувати інновації** у професійній діяльності щодо здійснення профорієнтаційної роботи з учнями.

Результат роботи МТК розробка методичних рекомендацій щодо організації ефективної профорієнтаційної діяльності закладів освіти; виявлення та поширення кращих практик із реалізації завдань профорієнтації дітей та учнів на різних етапах освіти.

Завдяки системному підходу до організації роботи з професійного розвитку вчителів на Харківщині **досягнуто таких результатів**:

– сформовано організаційно-координаційну горизонтальну модель науково-методичної підтримки вчителя щодо результативної профорієнтаційної роботи (обласний рівень, територіальний, шкільний рівні);

– створено мотиваційне середовище для самоосвіти вчителя;

– ефективна система роботи з питань підтримки обдарованих учнів сприяла підвищенню результатів учнівських команд Харківської області на всеукраїнських етапах олімпіад, турнірів, конкурсів МАН;

– підвищилась якість робіт, які подають учителі на обласний фестиваль «добрих практик» освітян Харківщини «Майстри педагогічної справи презентують», що сприяє обміну досвідом і поширенню ефективного педагогічного досвіду з профорієнтації здобувачів освіти;

– учителі Харківської області є постійними авторами статей фахових видань, навчально-методичних видань, рекомендованих МОН України до використання в ЗЗСО.

Допомагають учителям створені ресурси для підвищення якості освітнього процесу та для спілкування за професійним напрямом. Це Viber-спільноти, наприклад для вчителів географії «Географія. Харківщина», яка є групою для офіційних повідомлень, навчально-методичних заходів і освітніх матеріалів. Група об'єднує близько 400 вчителів Харківської області. У цій спільноті кожен може розміщувати інформацію, коментувати, пропонувати свої рішення щодо поліпшення освіти для сталого розвитку. До групи вільно можуть приєднуватися вчителі, спеціалісти, науковці, використавши запрошення або посилання до Viber-спільноти.

Робота в месенджерах значно пришвидшує донесення різної інформації, але обов'язково повинна адмініструватися для попередження небажаного використання ресурсів спільноти.

Найбільш цікавим проєктом є телеграм-канал «GeoWorld» канал для вчителів географії, економічних дисциплін, освіти для сталого розвитку та краєзнавства. На цьому каналі розміщуються найактуальніші матеріали, розробки, новини, фото- та відеоматеріали. У телеграм-каналі під кожною новиною є функція коментування, де користувачі можуть висловлювати свої враження. Це один із найперспективніших засобів комунікації з учителями.

За ці роки навчання в школах педагогічної майстерності вчителів географії пройшли більше 1000 вчителів Харківської області. Слід зазначити, що різними пролонгованими навчально-методичними формами підвищення кваліфікації вдається охопити понад 3500 педагогів щороку. Таким чином, створена в Харківській академії неперервної освіти система педагогічного партнерства сприяє формуванню готовності педагогів діяти в ситуаціях із високим рівнем невизначеності, гнучкості в прийнятті рішень, прагнення до реалізації нововведень та інновацій, пошуку нових, нестандартних шляхів розв'язання професійних завдань, переосмислювати свій професійний і особистісний досвід.

Розвиток м'яких навичок учнів і професійна майстерність педагогів – це два взаємопов'язані процеси. Тільки вчитель, який сам постійно вчиться, здатний виховати покоління, готове до викликів завтрашнього дня, до виваженого професійного вибору та успішної самореалізації.

У перспективі діяльність Академії буде спрямована не лише на підвищення кваліфікації педагогів, а й на створення цілісної освітньої екосистеми на Харківщині, у якій учитель виступає провідником змін, а школа стає простором виховання відповідального, свідомого й успішного громадянина України. **Перспективним для впровадження** в закладах освіти України та Харківської області є **вивчення та впровадження європейського досвіду підготовки кар'єрних радників/консультантів** і напрацювання алгоритму їх взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, зокрема із закладами вищої освіти, службою зайнятості та бізнес-середовищем громади.

Список бібліографічних посилань

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: http://surl.li/ixnq

2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: http://surl.li/mfrk

3. Наказ МОН України від 10.10.2024 № 1451 «Про затвердження Концептуальних засад реформування профільної середньої освіти (академічні ліцеї)». URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-profilnoi-serednoi-osvity-akademichni-litsei

4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: Розпорядження КМУ від 14 грудня 2016 року № 988-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text

5. Грінченко О.І., Саввіч О.М., Школи вчителів географії як приклад партнерства освітян Харківщини. *Джерело педагогічних інновацій. Педагогіка партнерства в практичній діяльності закладів освіти* : науково-методичний журнал. Випуск № 2(34). Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2021. С. 50-55.

6. Костюк Г. С. Роль професійного самовизначення в формуванні особистості *Професійна орієнтація учнів*. К., 1971. С. 17-25.

7. Матеріали науково-практичного семінару «Оновлення навчально-методичного забезпечення змісту шкільної географії у 8 класі». URL: http://edu-post-diploma.kharkov.ua/?news2

8. Петрик К.Ю. Педагогічне партнерство у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць. 2017. Випуск LXXV. Том 2, С. 170-173.

9. Професійна орієнтація : підручник [для студентів] / Єгорова Є. В., Ігнатович О. М., Кобченко В. В., Литвинова Н. І., Марченко І. Б., Мерзлякова О.Л., Синявський В. В., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А. М.; [за ред. О. М. Ігнатович]. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. — 240 с.

10. Пукас І. Мережева взаємодія в освіті як фактор підвищення професійної компетентності педагогів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2017. Вип. 56, С. 297-305.

11. Empowered Educators. How High-Performing Systems Shape Teaching Quality Around the World / Linda Darling-Hammond, Dion Burns, Carol Campbell, A. Lin Goodwin, Karen Hammerness, Ee-Ling Low, Ann McIntyre, Mistilina Sato, Ken Zeichner. - USA: Wiley. John Wiley & Sons, LTD, 2017. - 304 p.

12. Next Generation Assessment: Moving Beyond the Bubble Test to Support

21st Century Learning / Linda Darling-Hammond. - USA: Wiley. John Wiley & Sons, LTD, 2014. - 177 p.

13. Soft skills : the software developer's life manual / John Z. Sonmez. - USA: Shelter Island, NY: Manning Publications, 2015/ - 470 p.

14. Soft skills, або «М'які навички» для навчання та роботи / Ірина Бондарчук. - Київ: Шкільний світ, 2020. - 120 с.

15. Leadership Is Upside Down: The i4 Neuroleader Revolution / Silvia Damiano,Tao de Haas,Juan Carlos Cubeiro. - USA: About my Brain Institute, 2014 - Business & Economics - 344 p.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"] (2017). Available at: http://surl.li/ixnq

2. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» [Law of Ukraine "On Complete General Secondary Education"] (2020). Available at: http://surl.li/mfrk

3. MON Ukrainy (2024). Nakaz vid 10.10.2024 № 1451 «Pro zatverdzhennia Kontseptualnykh zasad reformuvannia profilnoi serednoi osvity (akademichni litsei)» [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 10.10.2024 No. 1451 "On Approval of the Conceptual Foundations of Reforming Specialized Secondary Education (Academic Lyceums)"]. Available at: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-profilnoi-serednoi-osvity-akademichni-litsei

4. Kabinet Ministriv Ukrainy (2016). Rozporiadzhennia vid 14 hrudnia 2016 roku № 988-r «Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity "Nova ukrainska shkola" na period do 2029 roku» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 988-r of 14 December 2016 "On Approval of the Concept for Implementing State Policy in the Field of Reforming General Secondary Education 'New Ukrainian School' until 2029"]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p#Text

5. Grinchenko, O. I., Savvich, O. M. (2021). Shkoly vchyteliv heohrafii yak pryklad partnerstva osviti юан!ю Kharkivshchyny [Schools for Geography Teachers as an Example of Educational Partnership in Kharkiv Region]. Dzherelo pedahohichnykh innovatsii. Pedahohika partnerstva v praktychnii diialnosti zakladiv osvity, vol. 2(34). Kharkiv: Kharkivska akademiia neperervnoi osvity, pp. 50–55.

6. Kostiuk, H. S. (1971). Rol profesiinoho samovyznachennia v formuvanni osobystosti [The Role of Professional Self-Determination in Personality Formation]. Profesiina oriientatsiia uchniv. Kyiv, pp. 17–25.

7. Materialy naukovo-praktychnoho seminaru «Onovlennia navchalno-metodychnoho zabezpechennia zmistu shkilnoi heohrafii u 8 klasi» [Materials of the Scientific-Practical Seminar "Updating the Educational and Methodological Support of School Geography Content in Grade 8"]. Available at: http://edu-post-diploma.kharkov.ua/?news2

8. Petryk, K. Yu. (2017). Pedahohichne partnerstvo u protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly [Pedagogical Partnership in the Professional Training of Future Primary School Teachers]. Pedahohichni nauky, vol. LXXV, t. 2, pp. 170–173.

9. Iehorova, Ye. V. et al. (2014). Profesiina oriientatsiia: pidruchnyk [Professional Orientation: Textbook]. Kirovohrad: Imeks-LTD, 240 p.

10. Pukas, I. (2017). Merezheva vzaiemodiia v osviti yak faktor pidvyshchennia profesiinoi kompetentnosti pedahohiv [Network Interaction in Education as a Factor of Improving Teachers' Professional Competence]. Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly, vol. 56, pp. 297–305.

11. Darling-Hammond, L. et al. (2017). Empowered Educators. How High-Performing Systems Shape Teaching Quality Around the World. USA: Wiley, 304 p.

12. Darling-Hammond, L. (2014). Next Generation Assessment: Moving Beyond the Bubble Test to Support 21st Century Learning. USA: Wiley, 177 p.

13. Sonmez, J. Z. (2015). Soft Skills: The Software Developer's Life Manual. USA: Manning Publications, 470 p.

14. Bondarchuk, I. (2020). Soft skills, abo «M'iaki navychky» dlia navchannia ta roboty [Soft Skills or "Soft Competencies" for Learning and Work]. Kyiv: Shkilnyi svit, 120 p.

15. Damiano, S., de Haas, T., Cubeiro, J. C. (2014). Leadership Is Upside Down: The i4 Neuroleader Revolution. USA: About my Brain Institute, 344 p.

УДК 373.3-047.37 https://doi.org/10.5281/zenodo.19987178

З. І. Шилкунова

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК КОМПЛЕКСНИЙ РЕСУРС ВІДНОВЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто проблему освітніх втрат молодших школярів, що сформувалися внаслідок тривалих суспільних криз – пандемії COVID-19 та повномасштабної війни в Україні. Обґрунтовано, що освітні втрати в початковій школі мають комплексний характер і проявляються не лише у зниженні рівня сформованості базових навчальних умінь, а й у порушеннях психоемоційного розвитку, навчальної мотивації, саморегуляції та пізнавальної активності дітей. Особливу увагу приділено вразливості поколінь, соціалізація й ранній розвиток яких відбувалися в умовах ізоляції, небезпеки та нестабільності освітнього середовища.

У статті обґрунтовано потенціал дослідницької діяльності як ефективного педагогічного ресурсу подолання освітніх втрат. Показано, що діяльнісний, проблемно-пошуковий характер досліджень сприяє відновленню втрачених навчальних і психологічних компонентів розвитку, формуванню пізнавальної мотивації та переживанню дитиною успіху в навчанні.

На прикладі системи організації дослідницької роботи в ХПЛ ХГУ «НУА» розкрито інтеграцію проєктної діяльності, STEM–STEAM–STREAM-підходів, Дня дослідника, конференції «Старт до науки» та Виставки наукової іграшки. Показано роль партнерської взаємодії педагогів, батьків і інституцій освітнього комплексу у формуванні цілісного інноваційного середовища, спрямованого на подолання освітніх втрат молодших школярів.

Ключові слова: освітні втрати; молодші школярі; дослідницька діяльність; початкова школа; проєктне навчання; STEM–STEAM–STREAM-освіта; психоемоційний розвиток; освітнє середовище; воєнний стан; партнерство з батьками.

Shylkunova Zoia. Research Activities in Primary School as an Integrated Resource for Restoring Students' Learning Potential.

The article addresses the issue of educational losses among primary school students, which have arisen as a result of prolonged social crises—specifically, the COVID-19 pandemic and the full-scale war in Ukraine. It is substantiated that

educational losses in elementary school have a complex nature, manifesting not only in the decline of fundamental learning skills but also in disruptions to psycho-emotional development, learning motivation, self-regulation, and cognitive engagement of children. Special attention is given to the vulnerability of generations whose socialization and early development occurred in conditions of isolation, danger, and instability in the educational environment.

The article justifies the potential of research activities as an effective pedagogical resource for overcoming educational losses. It demonstrates that the active, problem-solving nature of research promotes the recovery of lost educational and psychological components of development, fosters cognitive motivation, and allows children to experience success in learning.

Using the example of the research work organization system at the Kharkiv Private Lyceum of Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy", the integration of project activities, STEM–STEAM–STREAM approaches, Researcher's Day, the "Start to Science" conference, and the Science Toy Exhibition is revealed. The role of collaborative interaction among educators, parents, and educational institutions in forming a holistic innovative environment aimed at overcoming educational losses among primary school students is highlighted.

Key words: Educational losses; primary school students; research activities; elementary education; project-based learning; STEM–STEAM–STREAM education; psycho-emotional development; educational environment; martial law; partnership with parents.

Сучасна система початкової освіти функціонує в умовах тривалих суспільних викликів [1]. Проблеми функціонування системи освіти в умовах воєнних протистоянь, кризових обставин і гуманітарних викликів перебували в полі зору науковців та міжнародних організацій ще до початку повномасштабної агресії проти України. Питання організації та забезпечення безперервності освітнього процесу в надзвичайних умовах висвітлювалися в наукових працях Н. Гавриш, Н. Лисенко, В. Кременя, Т. Поніманської, О. Савченко, Л. Шелестової та інших дослідників, які зосереджували увагу на трансформаціях дошкільної й початкової освіти в контексті суспільних змін та обґрунтовували шляхи адаптації освітньої системи до нових викликів.

Однак кризові умови істотно вплинули на якість навчальних досягнень учнів. Дистанційне навчання, запроваджене в період пандемії

COVID-19, а згодом повномасштабні воєнні події та пов'язані з ними соціально-психологічні чинники спричинили виникнення й накопичення освітніх втрат у дошкільників та молодших школярів [2], [3]. Зазначені процеси відбувалися на тлі обмеження безпосередньої педагогічної взаємодії, зменшення обсягу практичної діяльності та ускладнення індивідуального супроводу навчального поступу кожної дитини.

Освітні втрати в початковій школі мають комплексний характер і проявляються не лише у фрагментарному засвоєнні базових навчальних умінь і навичок, зокрема читання, письма та математичних дій, а й у змінах вікового та психологічного розвитку дітей. Зокрема, спостерігається зниження рівня пізнавальної активності, навчальної мотивації, самостійності, а також недостатня сформованість навичок саморегуляції й здатності до тривалої зосередженої навчальної діяльності. Особливо вразливою до таких проявів є молодша шкільна ланка, оскільки саме в цьому віці закладаються основи навчальної діяльності та ставлення дитини до навчання загалом.

Показовими в цьому контексті є особливості розвитку сучасних поколінь молодших школярів. Так, діти, народжені у перший рік пандемії COVID-19, на сьогодні вже навчаються у другому класі закладів загальної середньої освіти. Їхній ранній психоемоційний і соціальний розвиток відбувався в умовах тривалої соціальної ізоляції, обмеженого кола міжособистісної взаємодії та знижених можливостей для повноцінної ігрової діяльності, що є провідною у дошкільному віці. Як наслідок, у частини таких учнів виявляються ознаки несформованості окремих компонентів психологічної готовності до навчання, що можна розглядати як прояв освітніх втрат.

Ще більш ускладненою є ситуація з дітьми, які розпочали навчання у першому класі в умовах воєнного стану. Значна частина їхнього життя минула в умовах постійної небезпеки, емоційного напруження, вимушених перерв у навчанні та змін освітнього середовища. Для цих дітей воєнні події стали постійним фоном розвитку, що негативно позначилося на формуванні базового відчуття безпеки, емоційної стабільності та готовності до систематичної навчальної діяльності, поглиблюючи наявні освітні втрати.

У сукупності зазначені обставини актуалізують потребу в пошуку ефективних педагогічних підходів, спрямованих не лише на подолання прогалин у знаннях і навчальних уміннях, а й на відновлення порушених компонентів психологічного розвитку молодших школярів, що зумовлює звернення до потенціалу дослідницької діяльності в початковій школі.

Накопичений досвід організації освітнього процесу в умовах дистанційного та змішаного навчання засвідчує, що традиційно орієнтовані на відтворення знань методи не забезпечують повноцінного відновлення навчального й психологічного потенціалу учнів початкової школи. Особливої значущості набуває пошук таких форм і методів роботи, які поєднують освітні, розвивальні та психоемоційні аспекти навчання, сприяючи активній участі дитини в освітньому процесі. Кафедра початкової освіти ХПЛ ХГУ «НУА» активно працює над пошуком ефективних шляхів подолання освітніх втрат, поєднуючи наукові дослідження, педагогічні експерименти та впровадження інноваційних форм навчання [4–7].

На наш погляд одним з потужних ресурсів подолання освітніх втрат у молодших школярів є дослідницька діяльність , оскільки забезпечує безпосередню залученість дитини до пізнавального процесу. Вона стимулює самостійну постановку питань, пошук інформації, проведення спостережень та експериментів, а також аналіз і осмислення отриманих результатів. Такий підхід сприяє формуванню не лише знань, а й ключових компетентностей учнів, включаючи вміння критично мислити, планувати власну діяльність, робити висновки та коригувати дії на основі досвіду.

Особливий потенціал дослідницької діяльності проявляється в умовах освітніх втрат, коли традиційні методи навчання не завжди здатні компенсувати прогалини у знаннях і навичках. Через діяльнісний характер дослідницьких завдань учні отримують можливість поступово відновлювати та інтегрувати втрачені компетентності, одночасно відчуваючи власну ефективність у навчальному процесі. Така практика сприяє формуванню пізнавальної мотивації та підтримує емоційне залучення, що особливо важливо для дітей, які пережили

дистанційне навчання або перебування в умовах соціальних і психологічних криз.

Дослідницька діяльність створює умови для інтеграції різних навчальних галузей та практичного застосування знань, що сприяє цілісному розвитку дитини. Вона трансформує навчальний процес у систему активного пізнання, де учні не лише відтворюють інформацію, а й створюють власні результати, які можна спостерігати, аналізувати і презентувати. У такому контексті дослідницька діяльність виступає як потужний педагогічний ресурс, здатний поєднувати навчальні, розвивальні та психоемоційні аспекти освіти та ефективно компенсувати освітні втрати.

Слід відзначити, що дослідницька діяльність усіх учасників освітнього процесу виступає ефективним механізмом, який забезпечує синергічне поєднання ресурсів розвитку всього інноваційного освітнього комплексу Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія». Саме через активну участь педагогів і здобувачів освіти на кожному рівні навчання формується цілісне середовище, що сприяє розвитку компетентностей і впровадженню інноваційних підходів. Проблема формування дослідницької позиції у молодших школярів на кафедрі початкової освіти НУА привертає системну увагу вже давно.

Планування та реалізація дослідницької роботи здійснюються завдяки системній співпраці всіх учасників освітнього процесу: педагогів, викладачів, батьків, співробітників Центру наукової та гуманітарної інформації (ЦНГІ) та Музею історії «НУА». Такий міждисциплінарний і колективний підхід створює умови для комплексного розвитку дослідницьких компетентностей, формування у дітей наукового мислення та ціннісного ставлення до знання. Водночас він забезпечує синергічний ефект, коли ресурси всього освітнього комплексу спрямовуються на розвиток кожного учасника навчального процесу.

Пошук шляхів подолання освітніх втрат у молодших школярів привів до створення системи організації дослідніцької роботи в початковій школі.

На сучасному етапі ця система включає дві взаємопов'язані складові. Першою є проєктна діяльність як провідна форма організації навчання, що забезпечує залучення учнів до елементарного дослідження через постановку проблеми, висування гіпотез, пошук інформації, практичну діяльність і рефлексію. Проєктна діяльність виконує системоутворювальну функцію, забезпечуючи інтеграцію змісту, форм і методів навчання.

Другою складовою є впровадження ідей STEM–STEAM–STREAM-освіти, що реалізується через День дослідника, науково-практичну конференцію «Старт до науки» та Виставку наукової іграшки. Ці форми забезпечують інтеграцію освітніх галузей, активну експериментальну діяльність і практичне застосування знань.

День дослідника трансформує освітній простір початкової школи у систему дослідницьких лабораторій, у межах яких учні вчаться висувати гіпотези, планувати експеримент, аналізувати результати та формулювати нові запитання.

Конференція «Старт до науки» підсумовує річну дослідницьку роботу учнів і забезпечує їх включення в академічне середовище.

Виставка наукової іграшки інтегрує навчальну і позанавчальну діяльність, формує вміння пояснювати наукові принципи та презентувати результати досліджень.

Важливим аспектом реалізації системи організації дослідницької роботи є робота з родиною. Дослідницька та проєктна діяльність молодших школярів у ХПЛ ХГУ «НУА» передбачає активне залучення батьків як партнерів освітнього процесу. Батьки на рівні з вчителями беруть участь у підготовці та реалізації дослідницьких завдань, супроводжують дітей під час виконання експериментів і проєктів, допомагають збирати та аналізувати інформацію, а також разом із дітьми готують презентації результатів. Такий підхід дозволяє інтегрувати сімейне середовище у навчальний процес, забезпечує підтримку дитячої пізнавальної активності та формує у батьків розуміння сучасних педагогічних практик.

Таким чином, система організації дослідницької роботи молодших школярів у ХПЛ ХГУ «НУА» є ефективним ресурсом подолання освітніх втрат, поєднуючи корекцію навчальних прогалин із підтримкою

психоемоційного розвитку та формуванням позитивного ставлення до навчання.

Список бібліографічних посилань

1. МОНУ (2022). *Освіта України в умовах воєнного стану* [online]. Available at: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf [Accessed 10.01.2026].

2. Сисоєва, С. О., Рейпольська, О. Д. (2023). Освітні втрати в дошкільній освіті як передумова подальших освітніх втрат. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, [online] 5 (2), с. 1–5. Available at: doi: 10.37472/v.naes.2023.5203 [Accessed 10.01.2026].

3. Бичко, Г., Терещенко, В. та Вакуленко, Т. (ред.). (2023). *Навчальні втрати: причини, наслідки, шляхи подолання* [online]. Available at: https://osvita.ua/school/88921/ [Accessed10.01.2026].

4. Шилкунова, З. І. (2023). Культурно-освітнє середовище «НУА» як фактор зниження стресу суб'єктів освітнього процесу під час війни. У: *Мікроколективи в макросередовищі сучасної загальноосвітньої школи: стан та шляхи формування.* Харків, с. 63–67.

5. Литовченко, А. В. (2024). Засоби формування інформаційно-комунікаційної компетентності у молодших школярів в умовах сьогодення. У: *Сучасна школа як ключовий інститут забезпечення комунікативних компетенцій суб'єктів освітнього процесу.* Харків, с. 255–258.

6. Шилкунова, З. І. (2025). Дослідницька робота молодших школярів як важлива складова освітнього середовища ХПЛ ХГУ «НУА» (за результатами проведення Днів науки в початковій школі ХПЛ «НУА»). *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»,* т. 31, с. 376–379.

7. Іванова, О. А., Шилкунова, З. І. (2025). День науки-2025 в НУА. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»,* т. 31, с. 379–385.

References

1. Ministry of Education and Science of Ukraine (2022) *Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: informatsiino-analitychnyi zbirnyk* [Education of Ukraine under martial law: information and analytical collection] [online]. Available at: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-

konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf [Accessed: 10 January 2026].

2. Sysoieva, S.O., Reipolska, O.D. (2023) Osvitni vtraty v doshkilnii osviti yak peredumova podalshykh osvitnikh vtrat [Educational losses in preschool education as a prerequisite for further educational losses]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, [online] 5 (2), pp. 1–5. Available at:doi: 10.37472/v.naes.2023.5203. [Accessed: 10 January 2026].

3. Bychko, H., Tereshchenko, V. and Vakulenko, T. (eds.) (2023) *Navchalni vtraty: prychyny, naslidky, shliakhy podolannia* [Learning losses: causes, consequences, ways to overcome] [online]. Available at: https://osvita.ua/school/88921/ [Accessed: 10 January 2026].

4. Shylkunova, Z.I. (2023). Kulturno-osvitnie seredovyshche «NUA" yak faktor znyzhennia stresu subiektiv osvitnoho protsesu pid chas viiny [The cultural and educational environment of «NUA» as a factor in reducing stress of educational process participants during the war]. In: *Mikrokolektyvy v makroseredovyshchi suchasnoi zahalnoosvitnoi shkoly: stan ta shliakhy formuvannia*. Kharkiv, pp. 63–67.

5. Lytovchenko, A.V. (2024). Zasoby formuvannia informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti u molodshykh shkoliariv v umovakh sohodennia [Means of forming information and communication competence in primary school pupils in contemporary conditions]. In: *Suchasna shkola yak kliuchovyi instytut zabezpechennia komunikatyvnykh kompetentsii subiektiv osvitnoho protsesu*. Kharkiv, pp. 255–258.

6. Shylkunova, Z.I. (2025) 'Doslidnytska robota molodshykh shkoliariv yak vazhlyva skladova osvitnoho seredovyshcha KhPL KhHU "NUA" (za rezultatamy provedennia Dniv nauky v pochatkovii shkoli KhPL "NUA")' [Research activity of primary school pupils as an important component of the educational environment of KhPL KhHU "NUA" (based on the results of Science Days in the primary school of KhPL "NUA")]. In: *Vcheni zapysky Kharkivskoho humanitarnoho universytetu "Narodna ukrainska akademiia"*, vol. 31, pp. 376–379.

7. Ivanova, O.A. and Shylkunova, Z.I. (2025) 'Den nauky–2025 v NUA' [Science Day–2025 in NUA]. In: *Vcheni zapysky Kharkivskoho humanitarnoho universytetu "Narodna ukrainska akademiia"*, vol. 31, pp. 379–385.

УДК: 37:331.548(477) https://doi.org/10.5281/zenodo.19987255

Н. П. Гога

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ШКОЛЯРІВ ТА СТУДЕНТІВ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

У статті розглянуто особливості формування професійних орієнтацій школярів і студентів в умовах сучасних українських реалій. Проаналізовано теоретичні підходи до розуміння професійного самовизначення як складного, динамічного процесу, що залежить від взаємодії індивідуально-психологічних, соціокультурних та освітніх чинників. Визначено ключові фактори впливу, зокрема соціально-економічні трансформації, цифровізацію, нестабільність суспільного середовища та виклики воєнного часу. Окреслено специфіку формування професійних орієнтацій на різних етапах освітнього шляху: у школярів – як первинного усвідомлення професійного вибору, у студентів – як процесу конкретизації професійної ідентичності. Виявлено суперечності між потребами ринку праці, очікуваннями молоді та можливостями освітньої системи. Обґрунтовано доцільність використання інтерактивних методів, проєктного навчання, кар'єрного консультування та міждисциплінарних підходів у профорієнтаційній роботі. Підкреслено роль освітнього середовища та психологічного супроводу у формуванні адаптивності, резильєнтності та готовності молоді до професійної самореалізації.

Ключові слова: професійні орієнтації, професійне самовизначення, школярі, студенти, профорієнтація, освітнє середовище, ринок праці, цифровізація, соціальні виклики

***Hoha Nataliia*. Shaping the Career Orientation of Schoolchildren and Students in Today's Ukrainian Context.**

This article examines the characteristics of the development of career orientations among schoolchildren and students in the context of contemporary Ukrainian realities. It analyzes theoretical approaches to understanding career self-determination as a complex, dynamic process that depends on the interaction of individual-psychological, sociocultural, and educational factors. Key influencing factors are identified, including socioeconomic transformations, digitalization, social instability, and the challenges of wartime. The specifics of the formation of career orientations at different stages of the educational path are

outlined: for schoolchildren–as an initial awareness of career choice; for students–as a process of concretizing professional identity. Contradictions between the needs of the labor market, the expectations of young people, and the capabilities of the educational system are identified. The article justifies the use of interactive methods, project-based learning, career counseling, and interdisciplinary approaches in career guidance work. It emphasizes the role of the educational environment and psychological support in fostering adaptability, resilience, and readiness for professional self-realization among young people.

Key words: career guidance, career self-determination, schoolchildren, students, career counseling, educational environment, labor market, digitalization, social challenges

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибокими соціально-економічними трансформаціями, зумовленими процесами глобалізації, цифровізації, а також викликами воєнного часу та комплексною демографічною кризою. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема формування професійних орієнтацій молоді, зокрема школярів і студентів, як ключового чинника їх успішної соціалізації та професійної самореалізації.

Професійне самовизначення в сучасних українських реаліях виходить за межі традиційного вибору професії та набуває ознак складного, динамічного процесу, що передбачає врахування мінливості ринку праці, розвитку нових професій, а також необхідності формування гнучких навичок (soft skills) і здатності до навчання впродовж життя [5]. Водночас нестабільність соціально-економічного середовища, вимушена міграція, зміна освітніх форматів та інформаційний тиск суттєво ускладнюють процес прийняття професійних рішень молоддю.

Проблема формування професійних орієнтацій особистості є однією з ключових у психологічній та педагогічній науці, оскільки безпосередньо пов'язана з процесами соціалізації, самореалізації та інтеграції індивіда у професійне середовище. У сучасних дослідженнях професійні орієнтації трактуються як динамічна система, що формується під впливом комплексу чинників, серед яких провідну роль відіграють соціокультурне середовище, освітній простір, сім'я, а також індивідуальний досвід і рефлексивні процеси особистості.

В умовах сучасних українських реалій формування професійних орієнтацій відбувається під впливом додаткових факторів, пов'язаних із демографічною та соціальною нестабільністю [1], трансформацією ринку праці та появою нових професійних ніш. Це зумовлює необхідність розвитку таких якостей, як адаптивність, резильєнтність, критичне мислення та здатність до швидкого переорієнтування в професійній сфері.

Важливим аспектом є також відмінності у формуванні професійних орієнтацій у школярів і студентів [6]. Для школярів характерним є етап первинного професійного самовизначення, що базується на загальних уявленнях про професії, впливі найближчого соціального оточення та емоційно забарвлених мотивах. Натомість у студентів професійні орієнтації набувають більш усвідомленого характеру, пов'язаного з конкретизацією професійних планів, набуттям практичного досвіду та формуванням професійної ідентичності

Аналіз сучасних умов формування професійних орієнтацій школярів і студентів в Україні дозволяє констатувати наявність низки суперечностей між потребами ринку праці, очікуваннями молоді та можливостями освітньої системи[2]. З одного боку, спостерігається динамічне зростання попиту на нові, часто міждисциплінарні професії, пов'язані з цифровими технологіями, аналітикою даних, комунікаціями. З іншого – значна частина молоді орієнтується на традиційні або соціально престижні професії, не завжди враховуючи реальні тенденції ринку праці.

Додатковим ускладнювальним чинником є інформаційне перевантаження та фрагментарність знань про професії, що призводить до поверхневого або ситуативного професійного вибору [6]. У школярів це проявляється у невизначеності або залежності від зовнішніх впливів (думка батьків, соціальні стереотипи), тоді як у студентів – у зміні професійних намірів, зниженні мотивації до навчання або невідповідності обраної спеціальності власним очікуванням. Практичний аналіз свідчить, що ефективне формування професійних орієнтацій можливе за умови впровадження комплексних профорієнтаційних підходів, які поєднують психологічний, педагогічний та соціальний компоненти.

До найбільш ефективних практик можна віднести [7]: 1) Інтерактивні профорієнтаційні програми (тренінги, квести, рольові ігри), що сприяють активному залученню учнів і студентів до процесу самопізнання та професійного вибору. 2) Проєктне навчання, яке дозволяє апробувати різні професійні ролі та сформувати практичні навички. 3) Кар'єрне консультування та психологічна діагностика, спрямовані на виявлення індивідуальних особливостей особистості, її здібностей і схильностей. 4) Залучення стейкхолдерів (роботодавців, випускників, професіоналів-практиків), що забезпечує зв'язок освіти з реальними умовами професійної діяльності. 5) Використання цифрових платформ і ресурсів, які розширюють доступ до інформації про професії та можливості професійного розвитку.

Ситуація військового стану також зумовлює низку психологічних складнощів, серед яких підвищений рівень тривожності, емоційна нестабільність, травматичний досвід та зниження здатності до довгострокового планування та бачення власного професійного майбутнього в Україні. Це ускладнює процес усвідомленого професійного вибору та може призводити до ситуативних або вимушених рішень.

Сучасні емпіричні дослідження свідчать про суттєві трансформації у професійних орієнтаціях української молоді під впливом соціально-економічних та воєнних факторів.

Зокрема, за результатами опитування U-Report та UMIND [8] 74% української молоді потребують допомоги у виборі професії Це вказує на недостатню сформованість професійних орієнтацій та дефіцит ефективних профорієнтаційних механізмів.

61% молоді планує вибрати після школи вищу освіту (університет або академію), 15% схиляється до коледжів і профтехів, 6% – до навчання за кордоном. 72% респондентів зізналися, що радяться з родиною у питаннях вибору професії. 62% шукають самостійно інформацію в інтернеті й лише 7% спілкуються з профорієнтологами або психологами.

Дослідження також демонструють, що процес професійного самовизначення починається досить рано: близько 75% школярів замислюються про майбутню професію вже у віці 14–15 років, однак

лише 15,9% шкіл системно реалізують профорієнтаційну діяльність. Це створює розрив між потребою у виборі та реальними можливостями його усвідомлення.

Водночас спостерігається високий рівень невизначеності: за даними досліджень, 69% підлітків (13–16 років) не мають чіткого уявлення про свою майбутню професію [4]. Така ситуація свідчить про домінування ситуативного або відкладеного професійного вибору.

Щодо конкретних професійних пріоритетів, у 2025 році серед найбільш популярних напрямів серед молоді визначено [9]: медицина – 5,9%; IT та бізнес-інформатика – 5,9%; бізнес та підприємництво – 5,2%; проєктний менеджмент – 5,2%; маркетинг і PR – 4,6% Ці дані свідчать про зростання інтересу до сфер, пов'язаних із цифровою економікою, управлінням і комунікаціями.

Особливий вплив має воєнний контекст. Зокрема: 77% молоді готові долучатися до відновлення країни, але фактично це робить лише 1%. Цей розрив – між мотивацією і можливістю діяти – показує глибшу проблему: молодь часто не має достатнього доступу до реального досвіду, ролей і сценаріїв, у яких вона може себе спробувати [3].

Це формує новий соціальний запит на професії відновлення, інженерні спеціальності та технічні напрямки, хоча вони поки що недостатньо представлені у професійних орієнтаціях молоді.

Представлені статистичні дані свідчать про наявність системної невідповідності між професійними орієнтаціями молоді та актуальними потребами ринку праці, що особливо загострюється в умовах війни. Це обумовлює необхідність посилення профорієнтаційної роботи, її практичної спрямованості та інтеграції з реальними соціально-економічними викликами.

Разом із тим, кризові умови виступають і як чинник розвитку нових адаптаційних стратегій молоді. Формуються такі якості, як резильєнтність, гнучкість мислення, готовність до швидкої зміни професійної траєкторії та підвищена соціальна відповідальність. У цьому контексті особливої ваги набуває роль освітніх інституцій і психологічного супроводу, спрямованого на підтримку молоді у процесі професійного самовизначення, розвиток навичок життєстійкості та формування реалістичного бачення професійного майбутнього [5].

У результаті проведеного теоретичного та аналітико-практичного аналізу встановлено, що формування професійних орієнтацій школярів і студентів є складним, багаторівневим і динамічним процесом, який визначається взаємодією індивідуально-психологічних, соціокультурних та освітніх чинників. У сучасних українських реаліях цей процес ускладнюється впливом нестабільності соціально-економічного середовища, цифровізації, трансформації ринку праці та викликів воєнного часу.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці та апробації ефективних моделей профорієнтаційної роботи, інтеграції цифрових інструментів у процес професійного самовизначення, а також у вивченні впливу нових соціальних і технологічних викликів на трансформацію професійних орієнтацій молоді.

Список бібліографічних посилань

1. Астахова, К. В. (2025). Є виклик – будемо шукати відповіді (Нотатки на полях методологічного семінару «Демографічна ситуація в сучасній Україні: можливі вектори впливу на інститут освіти» в Харківському гуманітарному університету «Народна українська академія». *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*, т. 31, с. 388–391.

2. Білас, Л. (2026). *Як війна змінила вибір професії і що відбувається з українською молоддю* [online]. Available at: https://24tv.ua/yak-pidlitkam-obrati-maybutnyu-profesiyu-umovah-postiynih-zmin_n3037427?utm_source=chatgpt.com [Accessed 10 April 2026].

3. Зверко, Т. В. (2023). Випускник на ринку праці: можливості та стратегії працевлаштування. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*, [online] т. 29, с. 42–51. Available at: https://lnk.ua/V5QifhCNR [Accessed 1 April 2026].

4. Кострикіна, Т. (2026). *Ким хочуть стати українські підлітки та чи підуть вони слідами батьків: дослідження* [online]. Available at: https://thegard.city/articles/450087/yaki-profesii-obirayut-diti?utm_source=chatgpt. com [Accessed 9 February 2026].

5. Мартиненко, О. О. (2020). Загальні особливості професійного самовизначення сучасних старшокласників. *Психологія особистості*, [online] 16. Available at: https://habitus.od.ua/journals/2020/16-2020/26.pdf [Accessed 20 February 2026].

6. Морин, О. (2025). Результати впровадження профорієнтаційної технології формування в учнів кар'єрної спрямованості в умовах профільного навчання. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, [online] vol. 2, pp. 18–32. Available at: https://ojs.ipv.org.ua/index.php/ journal/ article/ view/ 201/219 [Accessed 22 February 2026].

7. Хоружа, Л., Братко, М. та Гриневич, Л. (2024). Інноваційні тренди у професійно-педагогічній освіті: кар'єрний радник для нової української школи. *Continuing professional education: theory and practice*, [online] 3 (80). Available at: https://npo.kubg.edu.ua/article/view/314183/305096 [Accessed 22 February 2026].

8. Громадський простір (2025). *74% української молоді потребують допомоги з вибором професії: опитування від U-Report і UMIND* [online]. Available at: https://www.prostir.ua/?news=74-ukrajinskoji-molodi-potrebuyut-dopomohy-z-vyborom-profesiji-opytuvannya-vid-u-report-i-umind&utm_source=chatgpt.com [Accessed 12 April 2026].

9. Simplex (2025). *Підсумки 2025 року по профорієнтації в Simplex.ua* [online]. Available at: https://simplex.ua/news/pidsumky-proforientacii?utm_source=chatgpt.com [Accessed 25 Marth 2026].

References

1. Astakhova, K.V. (2025). YE vyklyk – budemo shukaty vidpovidi (Notatky na polyakh metodolohichnoho seminaru «Demohrafichna sytuatsiya v suchasniy Ukrayini: mozhlyvi vektory vplyvu na instytut osvity» v Kharkivs'komu humanitarnomu universytetu «Narodna ukrayins'ka akademiya» [There is a challenge – we will look for answers (Notes in the margins of the methodological seminar «Demographic situation in modern Ukraine: possible vectors of influence on the educational institution» at the Kharkiv Humanitarian University «People's Ukrainian Academy»]. *Vcheni zapysky Kharkivs'koho humanitarnoho universytetu «Narodna ukrayins'ka akademiya»*, vol. 31, pp. 9 –12.

2. Bilas, L. (2026). *Yak viyna zminyla vybir profesiyi i shcho vidbuvayet'sya z ukrayins'koyu moloddyu* [How the war changed the choice of profession and what is happening to Ukrainian youth] [online]. Available at: https://24tv.ua/yak-pidlitkam-obrati-maybutnyu-profesiyu-umovah-postiynih-zmin_n3037427?utm_source=chatgpt.com [Accessed 10 April 2026].

3. Zverko, T.V. (2023). Vypusknyk na rynku pratsi: mozhlyvosti ta stratehiyi pratsevlashtuvannya [Graduates in the labor market: employment opportunities and strategies]. *Vcheni zapysky Kharkivs'koho humanitarnoho universytetu*

«Narodna ukrayins'ka akademiya». [online] vol. 29, pp. 42–51. Available at: https://lnk.ua/V5QifhCNR [Accessed 1 April 2026].

4. Kostrykina, T. (2026). *Kym khochut' staty ukrayins'ki pidlitky ta chy pidut' vony slidamy bat'kiv: doslidzhennya* [Who do Ukrainian teenagers want to become and whether they will follow in their parents' footsteps: a study] [online]. Available at: https://thegard.city/articles/450087/yaki-profesii-obirayut-diti?utm_source=chatgpt. com [Accessed 9 February 2026].

5. Martynenko, O. O. (2020). Zahal'ni osoblyvosti profesiynoho samovyznachennya suchasnykh starshoklasnykiv [General features of professional self-determination of modern high school students. Psychology of personality]. *Psykholohiya osobystosti,* [online] 16. Available at: https://habitus.od.ua/journals/2020/16-2020/26.pdf [Accessed 20 February 2026].

6. Morin, O. (2025). Rezul'taty vprovadzhennya proforiyentatsiynoyi tekhnolohiyi formuvannya v uchniv karєyernoyi spryamovanosti v umovakh profil'noho navchannya [Results of the implementation of career guidance technology for the formation of career orientation in students in the context of specialized training]. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education,* [online]. vol. 2, pp. 18–32. Available at: https://ojs.ipv.org.ua/index.php/journal/ article/view/201/219 [Accessed 22 February 2026].

7. Horudza, L., Bratko and Hrihevich, L. (2024). Innovatsiyni trendy u profesiyno-pedahohichniy osviti: karєyernyy radnyk dlya novoyi ukrayins'koyi shkoly [Innovative trends in vocational and pedagogical education: a career advisor for the new Ukrainian school]. *Continuing professional education: theory and practice,* [online] 3 (80). Available at: https://npo.kubg.edu.ua/article/view/314183/305096 [Accessed 22 February 2026].

8. Prostir (2025). *74% ukrayins'koyi molodi potrebuyut' dopomohy z vyborom profesiyi: opytuvannya vid U-Report i UMIND* [74% of Ukrainian youth need help with choosing a profession: survey by U-Report and UMIND]. Available at: https://www.prostir.ua/?news=74-ukrajinskoji-molodi-potrebuyut-dopomohy-z-vyborom-profesiji-opytuvannya-vid-u-report-i-umind&utm_source= chatgpt.com [Accessed 12 April 2026].

9. Simplex (2025). *Pidsumky 2025 roku po proforiyentatsiyi v Simplex.ua* [online]. Available at: https://simplex.ua/news/pidsumky-proforientacii?utm_source=chatgpt.com [Accessed 25 Marth 2026].

УДК 37.091.12:005.963.2-051 https://doi.org/10.5281/zenodo.19987444

І. І. Хвалюк

РОЛЬ ПЕРСОНАЛІЙ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ КОЛЕКТИВУ КАФЕДРИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НУА

В статті розглядається роль персоналій у контексті розвитку професійної майстерності вчителя. Висвітлено роботу кафедри початкової освіти Народної української академії, педагогічну діяльність вчителів, чия цілеспрямована праця створила унікальну ідентичність підрозділу, підвищила престиж освітнього закладу, вплинула на розвиток педагогічної майстерності всього колективу. Спостереження за роботою видатних педагогів, виступають творчим прикладом та джерелом ідей, допомагає удосконалювати власні навички та служить розвитком власної педагогічної майстерності. Вчителя, який спроможний відповідати місії навчального закладу, можна тільки сформувати, створивши відповідне культурно-освітнє середовище зсередини.

Автор наводить конкретні приклади діяльності видатних педагогів, чия робота вплинула на розвиток не одного покоління педагогів кафедри початкової освіти. У складі кафедри в різні часи працювали досить відомі в Україні та за її межами вчителі Р.Ф. Пальчик, А.Г. Панченко, О.І. Божко, А.А. Назаренко.

Зроблено висновок, що конкретний внесок кожної персоналії кафедри та правильно спланована стратегія професійного розвитку мотивує та стимулює вчителів до ефективної реалізації свого потенціалу, забезпечує успішну колективну діяльність та знаходження в ній свого місця кожним учасником освітнього процесу.

Ключові слова: персоналії, педагогічна майстерність, кафедра початкової освіти, розвивальне навчання, інноваційне середовище, дослідницька діяльність.

Khvaliuk Inna. The Role of Personalities as the Foundation for Developing Pedagogical Skills of the Primary Education Department Staff at the People's Ukrainian Academy.

The paper studies the role of personalities in the context of developing a teacher's professional skills. The study highlights the activities of the Primary Education Department at the People's Ukrainian Academy. This article focuses on the pedagogical work of teaching staff whose purposeful efforts created the unique identity of the department, enhanced the prestige of the educational

institution, and influenced the development of pedagogical skills of the staff. Observing the work of outstanding teachers serves as a creative example and source of ideas, helps to improve own skills, and contributes to the development of own pedagogical skills. A teacher, who is capable of fulfilling the educational institution's mission, can only be trained thanks to an appropriate cultural and educational environment at the university.

The author provides the specific examples of the outstanding teachers' activities whose work influenced on the development of more than one generation of the teachers at the Primary Education Department. The department included teachers who were quite well-known in Ukraine and beyond: R. Palchyk, A.Panchenko, O. Bozhko, and A.Nazarenko.

It has been found that the specific contribution of the department staff and a properly planned professional development strategy motivates and stimulates teachers to effectively realize their potential, ensures successful collective activity, and enables each participant of the educational process to find their place within it.

Key words: personalities, pedagogical skills, primary education department, developmental learning, innovative environment, research activity.

Одна з головних цілей будь-якого освітнього закладу – це ефективне виконання поставлених завдань, для яких потрібні компетентні люди, здатні розвиватися як професіонали своєї справи, і як особистості. Розвиток будь-якого закладу освіти – це розвиток людей – викладачів, вчителів, співробітників, студентів, учнів і випускників, і є однією з форм прояву присутності організаційної культури та найважливішою умовою успішного функціонування будь-якої навчального закладу.

Для успішного вирішення питань розвитку професіональної компетентності і професійного саморозвитку необхідні ефективні підходи. Одним з таких є новаторський педагогічний досвід майстрів своєї справи, його поширення та впровадження у практику педагогічного колективу.

Для повного уявлення про такий підхід персонального розвитку, розглянемо цей процес на прикладі роботи кафедри початкової Народної української академії.

2026 рік – рік 35-річчя Народної української академії.

Кафедра початкової освіти НУА була створена у серпні 1997 р. за ініціативою першого ректора ХГУ «НУА» В.І. Астахової, яка

зазначала: «З перших днів у Народній українській академії прагнули створити таку початкову школу, яку дитина не просто відвідує, а проживає в ній цікаве та щасливе життя. Головним ціннісним орієнтиром у нашій школі є особистість дитини, а метою – всебічний її розвиток відповідно до потенційних вікових можливостей, забезпечення психологічного, фізичного, емоційного благополуччя. Побудова такої школи – процес інноваційний, складний та захоплюючий. Школа, яка прагне розвивати особистість, сама знаходиться в режимі постійного розвитку, основою якого є, звичайно ж, учитель» [1, с.3 48]. Для рішення цих задач була організована кафедра початкової освіти, яка об'єднала педагогів, орієнтованих на заняття інноваційною, науково-дослідною, експериментальною діяльністю.

Основні напрямки роботи:

– усвідомлення, розуміння, оволодіння теоретичними та практичними знаннями в системі розвивального навчання Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова;

– удосконалення методів навчання, розробка навчальних та методичних посібників.

Опора на цю систему не випадкова. З моменту функціонування комплексу безперервної освіти ХГУ «НУА» були організовані класи, які працювали за системою розвивального навчання. Розвивальне навчання – цілісна система навчання та виховання, яка об'єднує всі компоненти навчального процесу з метою розвитку особистості учня, перетворюючи його в суб'єкта навчання і власного життя. Створення умов для формування в учнів початкової школи уміння вчитися, розвиток їхньої суб'єктності та формування активної незалежної особистості, дало можливість будувати школу, яка називає себе інноваційною, тобто такою, що дає якісно нові освітні результати. Реалізація цієї системи передбачає наявність учителя нового типу, завданням якого є не передача готового знання, а організація власної діяльності учня. Найважливішими професійними якостями вчителя стають наступні: спроможність і потреба в рефлексії власної діяльності, саморозвиток та здатність до емпатії.

Навколо ідеї втілення розвивального навчання Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова зібрався осередок творчих, ініціативних вчителів, які

сформували основу кафедри. На роботу в академію прийшли вчителі, що стояли біля витоків впровадження системи розвивального навчання. Їхній індивідуальний досвід і особисті якості стали основою для розвитку педагогічної майстерності вчителів початкової школи.

До цієї команди однодумців пощастило приєднатися і мені. В 2007 році була прийнята на роботу до Спеціалізованої економіко-правової школи (СЕПШ) Народної української академії учителем початкових класів. На цей момент кафедра початкової освіти мала потужний кадровий потенціал, який складався з досвідчених вчителів, професіоналів своєї справи та вчителів, в яких поєднувалось прагнення до професійного самовдосконалення та формування творчої особистості в учнів.

Творцем кафедри початкової освіти та ідейним керівником стала Ольга Іванівна Божко. Неможливо оцінити внесок завідувачки кафедри в створенні такої надзвичайно потужної команди професіоналів. О.І. Божко писала: «У мене завжди була мрія – працювати в школі, де є команда однодумців, яких поєднує спільність мети та з навчання та виховання, а найголовніше – спільність поглядів на Дитину як головну цінність у педагогічній діяльності. Сьогодні я можу сказати, що моя мрія майже збулася, бо у спеціалізованій економіко-правовій школі ХГУ «НУА» склався чудовий колектив, де поряд із умудреними досвідом майстрами Р.Ф. Пальчик, А.Г. Панченко, А.А. Назаренко працюють молоді, по-справжньому творчі вчителі. А головне, ми всі об'єднані одним бажанням – збудувати для дітей справжній Шкільний Дім» [3, с. 12].

За період 1998–2010 рр. захистили кандидатські дисертації шкільні вчителі З.І. Шилкунова та І.М. Толмачова. Розроблено та опубліковано цілий ряд комплектів навчальних посібників з різних предметів початкової школи, навчально-методичних посібників для дитячої школи раннього розвитку, були підготовлені та опубліковані збірники «Урок в системі РН», вчителі кафедри неодноразово давали відкриті уроки, були нагороджені дипломами та грамотами обласної виставки-ярмарки педагогічних ідей. Під керівництвом О.І. Божко на кафедрі постійно проводились науково-практичні семінари, зустрічі, конференції різних рівнів з актуальних проблем початкової освіти. Особливо

цінними для підвищення професійної майстерності вчителів була організація спільних розробок уроків. «Спільна розробка уроків, проведення їх кимось із вчителів, а потім глибокий детальний аналіз планованого та реалізованого сприяли передачі практичного досвіду практично «з рук в руки» та формуванню команди однодумців-професіоналів» [2, с. 405].

Вчителі проводили цікаву різноманітну виховну роботу, засновану на традиціях навчального закладу. Виховна робота кафедри початкової освіти заснована на системному, діяльнісному підході, з опорою на дитячу ініціативу і самостійність. Виховний процес вівся через організацію колективних творчих справ, завдання яких дозволяло включити кожного учня і учениці в художню, трудову, ігрову, спортивну, інтелектуальну діяльності, що сприяло їхньому всебічному розвитку.

Ефективна діяльність завідувачки кафедри початкової освіти Ольги Іванівни Божко відзначена нагородами: нагрудним знаком «Відмінник освіти України»; званням «Почесний професор Народної української академії»; нагрудним знаком «Василь Сухомлинський» – відзнакою Міністерства освіти і науки України; почесною грамотою МОН України; почесним знаком Асоціації навчальних закладів України недержавної форми власності «За розбудову освіти».

Найзначніший результат успішної праці Ольги Іванівни – це вдячність і глибока повага за знання, навчання, підтримку, турботу і професійний розвиток вчителів, яким пощастило працювати під її керівництвом.

Пальчик Раїса Федорівна є однією з найбільш яскравих особистостей кафедри початкової освіти. Раїса Федорівна – людина, яка стояла біля витоків розвитку системи розвивального навчання Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова. Вона стала справжнім наставником та порадником для вчителів, ділячись знаннями та допомагаючи їм у опануванні системи розвивального навчання. Раїса Федорівна брала участь у багатьох науково-практичних конференціях та методичних семінарах. Відкриті уроки Пальчик Р.Ф.– це справжні майстер-класи для всіх, хто прагнув професійного розвитку.

За видатний внесок у професію Р.Ф. Пальчик була нагороджена: нагрудним знаком «Відмінник освіти України»; почесною грамо-

тою МОН України; нагрудним знаком «Василь Сухомлинський» – відзнакою Міністерства освіти і науки України; почесним знаком Асоціації навчальних закладів України недержавної форми власності «За розбудову освіти»; почесною відзнакою «За духовне відродження нації».

В 2001 р. Вченою радою ХГУ «НУА» було затверджено положення про почесне звання та почесний знак «Почесний професор Народної української академії». Свідоцтво №1 про присвоєння такого звання отримала учитель початкових класів Пальчик Р.Ф., яка зробила вагомий внесок у навчальну, наукову та громадську діяльність НУА та представляє собою взірець викладача НУА.

Безумовно, вагомий внесок в успішному професійному зростання основної частини вчителів здійснили провідні педагоги кафедри: Толмачова І.М., Шилкунова З.І., Назаренко А.А., Кобзар О.Г., Грецьких В.М., Литовченко А.В.

Назаренко Антоніна Андріївна разом з учителем музичного мистецтва Куплевацькою Ларисою Вікторівною розробили цикл інтегрованих уроків, об'єднаних однієї темою (літературною та музичною). Це були уроки, проведені двома вчителями. Педагогам вдалося впровадити ідеї міжпредметної інтеграції і показати на практиці можливості поєднання спорідненого матеріалу кількох предметів навколо однієї теми. Спостереження і подальший аналіз таких відкритих уроків – найефективніший спосіб, який дозволив вчителям безпосередньо побачити, як працює методика, і в подальшому впроваджувати в свою практику проведення інтегрованих уроків.

Назаренко А.А. – співавтор посібників для 1–4 класів, має більш ніж 70 навчально-методичних публікацій. Антоніна Андріївна відзначена: нагрудним знаком «Відмінник освіти України»; почесним знаком Асоціації навчальних закладів України недержавної форми власності «За розбудову освіти»; внесена в Книгу Пошани ХГУ «НУА».

Кобзар О.Г. – автор більш ніж 30 навчально-методичних публікацій. Не одно покоління учнів 1-4-х НУА вивчало українську мову за зошитами «Буду мову я вивчати», розробленими Оленою Григорівною. Для вчителів кафедри вона надавала консультації щодо методики

викладання української мови. Протягом багатьох років Олена Григорівна готувала учнів до олімпіад з української мови. Була нагороджена Грамотою управління освіти Харківської міської ради за якісну підготовку учнів ІІ етапу до Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика.

Грецьких В.М. – вчитель кафедри початкової освіти, автор більш ніж 20 навчально- методичних публікацій. Валентина Миколаївна брала участь у багатьох науково-практичних конференціях та методичних семінарах, проводила відкриті уроки з питань впровадження системи розвивального навчання. За високий професіоналізм Грецьких В.М. нагороджена: нагрудним знаком «Відмінник освіти України»; почесною грамотою *МОН України; г*рамотою Головного управління освіти й науки Харківської обласної державної адміністрації; подякою Харківського міського голови.

Литовченко А.В. має більш ніж 20 навчально- методичних публікацій, серед яких комплект навчальних посібників по роботі з художньо-пізнавальними текстами. Прийоми роботи з такими текстами вчителька демонструвала на відкритих уроках. За плідну працю Алла Володимирівна нагороджена: грамотою Головного управління освіти; подякою Харківського міського голови; грамотою Головного управління освіти й науки Харківської обласної державної адміністрації; грамотою Управління освіти адміністрації Київського району Харківської міської ради.

З 2010 р. кафедру початкової освіти ХГУ «НУА» очолила кандидат педагогічних наук, автор більш ніж 70 наукових та науково-методичних публікацій, вчитель-методист Шилкунова З.І.

Життя ніколи не стоїть на місці. З розвитком суспільства і нових інформаційних технологій перед педагогами встають нові завдання. На сьогоднішній день кафедра початкової освіти працює над науково-дослідною темою «Компетентнісний підхід до організації освітнього процесу в початковій школі як основа створення інноваційного середовища». Пріоритетними напрямками роботи є: вивчення й впровадження в практику роботи школи підходів STEM – STEAM – STREAM освіти; формування дослідницької позиції молодших школярів. На сьогодні можна сказати, що в початковій школі

вибудована система організації такої роботи, яка ефективно використовує інноваційні технології, до яких відносяться STEM-навчання та навчально-дослідницька діяльність, які сприяють розвитку в учнів творчої активності, спонукають їх до організованості, оригінальності мислення та самостійності. Завідувачка кафедри початкової освіти Шилкунова З.І. – розробник, організатор та мотиватор втілення цієї ідею в життя. Дослідницька діяльність учнів реалізується через систему заходів. День дослідника – чудова нагода провести уроки захопливих експериментів та цікавих досліджень. В цей день всі учні початкової школи НУА роблять свої перші відкриття та відчувають себе справжніми дослідниками-науковцями. Науково-практична конференція молодших школярів «Старт в науку» проходить в рамках Днів науки в НУА. День наукової іграшки – це подія, де учні початкової школи демонструють свої наукові вироби, пояснюючі відвідувачам принципи роботи своєї іграшки та в чому її науковість. Зустріч молодших школярів з науковцями – цікавий захід, який дає можливість дітям задати різноманітні питання справжнім вченим, що розвиває дослідницькі навички. У результаті такої діяльності у середовищі початкової школи виховується цікавість до пізнання світу, учні набувають навичок творчого і самостійного мислення, використання отриманих знань на практиці. На засіданнях вчителі кафедри аналізують проведені заходи, діляться «секретами» своєї педагогічної кухні проведення уроку, де учні – дослідники, а навчальний матеріал – об'єкт дослідження.

Шилкунову Зою Ігорівну, завідувачку кафедри початкової освіти за вагомий внесок у розвиток освітньої галузі нагороджено:

– грамотою Головного управління утворення й науки Харківської обласної державної адміністрації (2001 р.);

– грамотою Головного керування освіти й науки Харківської обласної державної адміністрації (2011 р.);

– Почесною грамотою департаменту освіти Харківської міської ради (2011 р.);

– грамотою Управління освіти адміністрації Київського району Харківської міської ради (2013 р.);

– Почесною грамотою Харківської обласної організації профспілки працівників освіти й науки України (2015 р.);

– Подякою Харківського міського голови (2017 р.);

– Подякою Харківського міського голови (2023 р.);

– Подякою Голови Північно-східного наукового центру НАН України МОН України, академіка НАН України Володимира Семиноженка (2023 р.);

– Подякою Харківського міського голови (2025 р.).

Таким чином, персоналії виступають головними драйверами інновацій, що задають напрям розвитку педагогічної майстерності, надаючи інструменти вчителям для розкриття творчого потенціалу та ефективної роботи.

Повномасштабна війна спричинила руйнівний вплив на всі аспекти життя суспільства, глибоко вплинула на освіту. Масове переміщення учнів і вчителів, руйнування навчальних закладів, психологічна травма, технічні труднощі суттєво вплинули на функціонування освітніх закладів та якості навчання. Не найкращі свої часи переживає і кафедра початкової освіти. Скорочення контингенту, від'їзд значної частини педагогів за межі міста, вихід на пенсію провідних вчителів.

За таких обставин збереження цілісності, єдності, високого рівня професіоналізму вимагають системного підходу до адаптації до нових умов, психологічної стійкості та постійному навчанні в стінах нашого навчального закладу.

Підсумовуючи, заначимо, що ефективність діяльності педагогічного колективу залежить від відповідності їх можливостей тому обсягу відповідальності, що їм доручений у межах діяльності кафедри. Ця відповідність забезпечується ефективним підбором вчителів, їх професійним навчанням, розвитком педагогічної майстерності**.** Досвід кафедри початкової освіти НУА може бути корисним для побудови сучасного освітнього закладу.

Список бібліографічних посилань

1. Астахова, В. И., Астахова, Е. В. (ред.). (2006). *Очерки истории Народной украинской академии*. Харьков: Изд-во НУА, 520 с.

2. Астахова, В. И., Астахова, Е. В. (ред.). (2015). *Дорогу осилит идущий…* Харьков: Изд-во НУА, 646 с.

3. Астахова, В. И. (ред.). (2004). *Учитель перед именем твоим…* Харьков: Изд-во НУА, 263 с.

4. Музей історії народної Української академії. (1999-2013). *Книга Пошани*, Харків.

References

1. Astakhova, V. I., Astakhova, E. V. (2006). *Ocherki istorii Narodnoy ukrainskoy akademii* [Sketches of the History of the People's Ukrainian Academy]. Kharkov: NUA, 520

2. Astakhova, V. I., Astakhova, E. V. (2015). *Dorogu osilit idushchiy* [A journey of thousand mils begins with a single step]. Kharkov: NUA, 646

3. Astakhova, V. I. (2004). *Uchitel pered imenem tvoim* [Teacher, in the presence of your name]. Kharkov: NUA, 263

4. Muzei istorii narodnoi Ukrainskoi akademii, [Museum of the People's National Academy] (1999-2013). *Knyha Poshany* [The Book of Honor]. Kharkiv.

УДК 069.1:378 ХГУ «НУА» https://doi.org/10.5281/zenodo.19987507

Н. П. Коваленко

РОЛЬ МУЗЕЙНОГО ПРОСТОРУ У ФОРМУВАННІ ІДЕНТИЧНОСТІ АКАДЕМІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ

У статті здійснено комплексний аналіз діяльності Музею історії Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» (ХГУ «НУА»), в якому розглянуто основні етапи становлення, концептуальні засади, напрями роботи та інноваційні практики музейної комунікації. Акцентовано увагу на ролі музею як інтегративного освітньо-культурного простору, що формує ідентичність університетської спільноти та слугує платформою для наукової, просвітницької й проєктної діяльності, на збереженні символів, традицій. Виокремлено ключові досягнення Музею історії ХГУ «НУА» у сфері збереження інституційної пам'яті, його роботу в проєктній діяльності, зокрема по збиранню та збереженню персоналій викладачів та співробітників.

Ключові слова: університетський музей, інституційна пам'ять, музей історії, ХГУ «НУА», культурна спадщина, проєктна діяльність, персоналіїї .

***Kovalenko Nadiya*. The Role of Museum Space in Shaping the Identity of Academic Community Annotation.**

The article presents a comprehensive analysis of the activities of the Museum of History of the Kharkiv Humanitarian University "People's Ukrainian Academy" (KHU "NUA"), which examines the main stages of development, conceptual principles, areas of work, and innovative practices of museum communication. Attention is focused on the role of the museum as an integrative educational and cultural space, that shapes the identity of the university community and serves as a platform for scientific, educational and project activities, preserving symbols and traditions. Key achievements of the Museum of History of the KhSU "NUA" in the field are highlighted preserving institutional memory, his work in project activities, in particular for collecting and preserving the personal data of teachers and staff.

Key words: university museum, institutional memory, history museum, PUA, cultural heritage, project activities, personalities.

«Найбільше особисте щастя людини полягає в тому, щоб закохатися в таку ідею, якій можна без вагань, нероздільно присвятити всього себе, все своє життя».

Таким епіграфом розпочинається видання Народної української академії, присвячене 10-річчю заснування НУА. Сьогодні Народна українська академія відзначає своє 35-річчя! 35 років навчання, створення освіченого, інтелігентного, культурного громадянина світу із громадянством Україна. Освіта. Культура. Інтелігентність. Це девіз, місія Академії, яку викладачі, суденти, учні ліцею доводять кожного дня.

Академія є частиною освітнього середовища Харківщини, яка являє собою унікальний центр освіти, науки та культури.

Музей історії – важливий структурний підрозділ Народної української академії, що відіграє значну роль в житті «академіків», бо збирає, зберігає, вивчає та експонує свідоцтва розвитку унікального закладу освіти, його ціннісні, культурні наробки, що відображають різні види діяльності членів колективу, дозволяє забезпечувати «точки опори». Саме музей відтворює історичні особливості процесу розвитку Академії від минулого до сьогодення.

Створений у 1999 році, він із перших днів свого існування сповідував поліфункціональність, поєднуючи традиційні і модерні форми та засоби діяльності.

У музеї історії НУА можна побачити макет першого університету, що був започаткований у Харкові і відкрився у 1805 році. Це Харківський національний університет імені В. Каразіна.

З першим на Сході України університетом, прямо чи опосередковано, пов'язані всі заклади вищої освіти Харкова, в тому числі і Народна українська академія.

Цей зв'язок забезпечується через традиції, культурно-освітнє середовище університетського Харкова, який, незважаючи на важкі воєнні випробовування, залишається провідним освітнім центром країни.

У 2025/2026 навчальному році Академії виповниться 35 років. Починалася вона ще у 80-ті роки минулого століття, коли група провідних викладачів різних закладів вищої освіти Харкова на чолі з відомим в Україні організатором освіти і науковцем, доктором

історичних наук, професором Валентиною Іларіонівною Астаховою розробляли концепцію нового сучасного освітнього закладу, що зміг би реалізувати на практиці концепцію безперервної гуманітарної освіти.

Інакше кажучи, Академію з початку «придумали та продумали», а потім почали реалізовувати ідею та задуми [1].

Наукові розробки, теоретичні напрацювання під ідеєю започаткування безперервної освіти були в літературі, наукових монографіях ще з 70 років XX століття. Але реалізувати таку модель у реальну освітню практику, змогли тільки засновники НУА.

Науково-освітній комплекс Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» – а саме так повністю називається заклад, і досі є єдиним таким в Україні. В його складі – університет, ліцей та Дитяча школа раннього розвитку.

Академія офіційно була зареєстрована 29 травня 1991 року. І з того часу цей день завжди відмічається як свято, як подія для всіх, хто навчається, навчався та працює в НУА.

За 35 років існування Академія перетворилася на відомий потужний навчальний заклад, який має унікальне обличчя, цікаву історію та сталі перспективи.

Серед багатьох напрацювань НУА – побудова власних традицій, культурно-освітнього середовища, символів. Їх багато, і серед них є такі, які визначають унікальність, «родзинку» Академії, її несхожість на інших.

У Народній українській академії символами, що об'єднують та гуртують всіх «академиків», є Прапор та штандарти факультетів, Емблема, Девіз, Гімн, монумент «Вогонь знань», студентська Каплиця, корпоративна форма, мантії деканів та магістрів. Це саме ті атрибути, в яких відображається суть НУА, її історія та рівень корпоративної культури. Академія постійно працює над проєктами, які створюють її історію, пам'ять, будують сьогодення.

Серед найбільш цікавих проєктів музею історії – ПЕРСОНАЛІЇ ВИКЛАДАЧІВ ТА СПІВРОБІТНИКІВ НУА.

Мета проєкту – показати роль людей у створенні та розвитку академії, унікальність команди, важливість збереження пам'яті про

тих, хто розпочинав та розвивав, хто підтримує академію на протязі трьох із половиною десятиліть. Завдання проєкту:

– зібрати максимально повну та достовірну інформацію про людей, їх вклад в розвиток освіти, академію. Головне, максимально широкий спектр джерел– документи, матеріали, нагороди, спогади, фото, тощо.

– зберегти індивідуальну пам'ять за для створення колективної, «академічної» пам'яті;

– формувати у всіх учасників освітнього процесу повагу до освіти, до Alma mater, до особистості;

– через конкретні факти історії НУА «прокладати шлях» до розуміння та знання історії власного навчального закладу.

Кожен з тих, хто навчається, навчає чи працює в академії повинен знати і розуміти історію власного навчального закладу, цінувати людей, що створили і розвивають унікальний для України комплекс. Академію створювали та наразі працюють в ній цікаві, завзяті професіонали, різні за віком, освітою, терміном праці в НУА. Переважна більшість викладачів та співробітників працюють в академії 20–30 років, мають високі звання та досягнення. Всі вони об'єднані ідеєю розвитку високоякісної освіти, втіленням в життя моделі безперервної гуманітарної освіти. У кожній зі структур НУА працювали та працюють люди, персоналії яких збирає та зберігає музей історії академії. Перші Персоналії створені про тих людей, які стояли у витоків. Це один із фундаторів НУА, перший її ректор – Валентина Іларіонівна Астахова. Людина широковідома в Харкові та країні. Все життя в освіті. Науковець, викладач, організатор освіти. В Персоналії зберігається її біографія, перелік наукових робіт, ксерокопії численних нагород, фотографії. Монографії, підготовлені під редакцією та за ініціативою першого ректора: «Служение Отечеству и долгу», «Очерки о ректорах харьковских вузов», шеститомні видання творів Дмитра Багалія («Вибрані твори», які досі не публікувалися), численні монографії про приватну освіту, студентство, тощо.

За ініціативи першого ректора було побудовано біля НУА монумент «Вогонь знань». Перший ректор, Валентина Іларіонівна Астахова, познайомилась із молодим скульптором, випускником одного із творчих університетів Харкова Катібом Мамедовим на його першій

виставці. Валентина Іларіонівна звернула увагу на один з експонатів, що потім трансформувався у знайомий нам всім символ НУА «Вогонь знань». Його було виготовлено і на честь 10-ї річниці НУА у травні 2001 року «Вогонь знань» урочисто відкрили.

Цікаво, що з цієї роботи розпочався творчий шлях у Харкові відомого сьогодні скульптора Катіба Мамедова. І НУА тоді започаткувала традицію для всього міста: після 2001 року багато університетів міста побудували символічні монументи, погруддя та пам'ятники засновникам.

9 жовтня 1999 року створено музей історії академії. І всі ці події відображені (документально зафіксовані) в Персоналії. Як і нагороди. Серед яких – два Ордени княгині Ольги, один із яких, вручений у 1997 році, мав перший номер, тобто Валентина Іларіонівна отримала свою нагороду першою в країні. Почесне звання «Почесний громадянин міста Харкова», та багато інших нагород які зберігають сторінки персоналії засновника НУА.

Продовжуючи розповідь про Валентину Іларіонівну, важливо зупинитись на її життєвому шляху, який є взірцем для нас, учнів, студентів, викладачів. На честь 90-річчя Першого ректора було проведено в музеї виставку під назвою «Що залишаю людям».

До уваги відвідувачів музею було представлено банер «Ювілей мудрості» на якому представлено найвизначніші досягнення ювілярки, презентація та коротенька подорож історичними віхами життя. Спогади колег, однодумців та знайомих про ювіляра із книги «Ученики об учителе». (Збірник представляє ювілейний випуск, присвячений 80-річчю першого ректора, доктора іст. наук, проф. В. І. Астахової. (спогади надаються в оригіналі) [2].

Цікаві біографічні факти із життя першого ректора зібрані в персоналії.

Валентина Іларіонівна народилася у Дніпропетровську. Після повернення з евакуації сім'я переїхала до Харкова. Валентина Іларіонівна закінчила СШ № 132 у м. Харкові та Історичний факультет Харківського державного університету (тепер – Національний університет імені В.Н. Каразіна).

Після закінчення університету вона працює викладачем історії у середній школі № 36 м. Харкова, де створює разом із учнями свій

перший (а будуть ще два) історичний музей. Захистила кандидатську та докторську дисертації (1964 та 1981 р.р.).

З 1964 р. В. І. Астахова викладає на історичному та механіко-математичному факультетах ХДУ, бере активну участь у громадському житті університету, багато публікується у періодичній пресі. Готує аспірантів.

Із книги ««Ученики об учителе»: Воспоминание [2, с. 24]: «у Валентины Илларионовны мы учились умению ставить перед собой цели, доходить до сути проблем и задач. И что очень важно – она научила любить то дело, которым ты занимаешься.

Надо отметить ее удивительную работоспособность, а главное – умение работать: деловито, толково, обдуманно. Это проявляется в руководящей и преподавательской деятельности, в общественной работе». (*Бердута М.* З., канд. іст. наук, доцент, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна).

У цей же період, у Валентини Іларіонівни починається активна організаторська та дослідницька діяльність, спрямована на створення музею історії Харківського державного університету, який було відкрито у грудні 1972 року.

Із книги «Ученики об учителе»: Воспоминание [2, с. 75.]: «В научной литературе используется словосочетание «университетский человек», которое обозначает человека определенного стиля жизни, носителя университетской культуры. В. И. неоднократно и публично высказывала свое восторженное отношение к университету, к своей alma mater. Но главное в том, что она осознанно не только придерживается университетских принципов, но и культивирует их» (*Посохов С. І.*, доктор іст. наук, професор, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна).

У 1978 році Астахову В. І. запрошують на завідування кафедрою до Харківського юридичного інституту (згодом – Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»). І «Юридичний період» у її житті вирізнявся яскравістю та високим рівнем наукової й педагогічної активності. Під керівництвом Валентини Іларіонівни видаються колективні монографії, захищають понад тридцять кандидатських і 6 докторських дисертацій, проводять

найцікавіші наукові конференції. Формується самобутня наукова школа професора Астахової В. І. Її основний, стрижневий напрям – формування інтелектуального потенціалу суспільства на зламі століть. Астахова В. І. активно працює в обласному осередку товариства «Знання» (із 1989 по 1993 рік очолює її Президію), читає просвітницькі лекції, навчає цьому мистецтву молодь.

У 1985 році Валентина Іларіонівна входила до складу делегації України на 40й сесії Генасамблеї ООН;

У 1991 році в біографії професора Астахової В. І. розпочався третій період, пов'язаний з вищою освітою. Було засновано Народну українську академію один із перших навчально-наукових комплексів безперервної освіти в Україні, який вона очолила як ректор.

З'явилася реальна можливість утілити в життя результати численних теоретичних пошуків із проблем освіти. Разом із нею працює колектив однодумців та соратників, з якими ректор здійснює задумане крок за кроком. НУА було прийнято до членів Європейської асоціації міжнародної освіти, визначено, як експериментальний майданчик Міністерства освіти і науки України щодо відпрацювання нового освітнього модуля. ХГУ «НУА» - це перший і на сьогодні єдиний заклад неперервної освіти в країні.

Із книги ««Ученики об учителе»: Воспоминие [2, с. 96]: «Что же касается замысла Валентины Илларионовны, то он шокировал своей новизной и сложностью и одновременно восхищал и вдохновлял своим масштабом. И, вспоминаю, во мне не зародилось сомнения в том, что, несмотря на громадье замыслов Валентины Илларионовны, у нее все получится! Настолько энергетика и вера этой скромной и, сейчас уже можно сказать, великой женщины передавалась собеседнику! Я начинал себя чувствовать болельщиком, «фанатом» ее замыслов. И таким остался навсегда!» (*ЛандсманВ.А.*, керівник управління освітою м. Харкова (1991–1999), віце-мер м. Харкова (2006–2010) віце-губернатор Харківської обласної державної адміністрації (2010–2011) директор Інституту державного управління при Президенті України (2011–2014)).

За ініціативи Валентини Іларіонівни створено музей історії НУА – третій музей, побудований за її участю та під її керівництвом.

Було створено унікальну за структурою бібліотеку - Центр науково гуманітарної інформації, організації учнівського та студентського самоврядування.

В НУА функціонує єдина серед приватних освітніх структур профспілкова організація.

Із книги ««Ученики об учителе»: Воспоминание [2, с. 72]: «Валентина Илларионовна – смелый и решительный человек. Она не только готова поддержать все новое и прогрессивное, но и сама генерирует новые почины, выдвигает и реализует креативные идеи. У меня вызывает восхищение ее работоспособность и умение довести до конца начатое дело. Быть человеком слова, человеком дела – это то, что можно назвать девизом ее жизни» (*Куделко С.М.*, канд. історичних наук, професор, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна).

У 1999 році в НУА було розроблено концепцію виховної роботи зі студентською молоддю, побудовану на принципах педагогіки партнерства, що успішно реалізується в НУА. Набули популярності й авторитету студентські творчі колективи – народний ансамбль скрипалів «Натхнення», народний чоловічий вокальний ансамбль «Романтік-Бенд», зразковий жіночий вокальний ансамбль «Аеліта» і народний студентський театр «На Лермонтовській, 27».

У 2011 році за вагомий внесок у сферу освіти міста Харкова Астахова стала Почесним громадянином міста Харкова. Зі всіх своїх нагород і звань Звання Почесного громадянина міста – найбільш цінне для Валентини Іларіонівни.

Перший ректор не втрачає зав'язків із академією, очолює Раду музею, власноруч веде «Літопис» НУА, опікується багатьма проєктами та заходами, які проводяться в академії, займаючи із 2011 року посаду Радника ректора.

Важливо на прикладі біографії, етапів діяльності першого ректора формувати у тих, хто навчається, та навчає повагу до академії, освіти, людей, міста та країни, віру в силу добра.

Продовжують почату велику справу першого ректора, наставника вчителі, колеги, викладачі академії, – їх персоналії тому приклад, і представлені вони, також, в цьому проєкті.

І далі в проєкті персоналії засновників академії – Тетяна Анатоліївна Удовицька, кандидат історичних наук, доцент, людина, яка була першим оформленим в штаті академії співробітником, тобто отримала трудову книжку за номером один. У її Персоналії цікава інформація про навчання, фото лекцій, інформація про роботу в НУА. А переглянути оригінал її трудової книжки за номером один можна у вітрині музею.

Знаходяться у фонді музею і персоналії інших «першопроходців»: Гаврілея Вілія Івановича, Стадник Жанни Сергіївни, Бірченко Олени Володимирівни, Пальчик Раїси Федорівни.

В академії працюють і люди, які навчалися в ній – доцент загальноакадемічної кафедри іноземних мов Тетяна Вікторівна Валюкевич. Вона є випускницею першого випуску НУА, людиною, яка отримала перший студентський квиток в 1992 році. Тетяна Вікторівна захистила кандидатську дисертацію, має ступінь кандидата філологічних наук, зараз – провідний викладач.

Про кожну людину, що працювала чи працює в академії персоналії розповідають багато цікавого і важливого. Всього в музеї створено та бережливо зберігається більше 140 персоналій. Це «живі» документи, які постійно поповнюються, оновлюються. Є люди, які нажаль вже пішли із життя. Але вони працювали тут , «творили» світ, який зветься НУА. І пам'ять про них зберігає музей та їх персоналії.

Персоналія Костакова Геннадія Івановича – доктора історичних наук, професора, завідуючого кафедрою історії та політології з 1999 року, зберігає робочий зошит та журнал планування, конспекти лекцій та ручку, якою виставлялись оцінки студентам та писались конспекти лекцій.

Зберігаються та постійно поповнюються персоналії нашого ректора, доктора історичних наук, професора, відмінника освіти, володаря Почесного знаку Харківського міського голови та відзнаки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «За наукові досягнення» Астахової Катерини Вікторівни, вони представлені у чотирьох томах, які зберігають багато цікавих документів, фото, статей, подяк та нагород. Серед нагород ректора: Почесний знак «За розбудову освіти»; Грамота Головного управління освіти і науки Харківської обласної державної адміністрації; Почесний знак

Харківського міського голови «За старанність»; знак «За наукові досягнення», звання Почесного доктора філософії в освіті (Віськонсинський міжнародний університет), Почесне звання «Кращий працівник освіти-2009» в номінації «Лиш храм збудуй», Почесний знак «За соціальне партнерство» від президії Центрального комітету профспілок працівників освіти; Почесний знак «За духовне відродження нації», Подяка Президії НАН України.

Сьогодні помічниками ректора та впровадниками інновацій академії є проректори, персоналії яких, також, зібрані та зберігаються музеєм.

Іванова Ольга Анатоліївна, доцент кафедри економіки та права, кандидат економічних наук, проректор із науково-дослідної роботи, має більше 200 наукових публікацій, праць, монографій та розділів у монографіях, статей в НУА; Михайльова Катерина Геннадіївна, доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та гуманітарних дисциплін, проректор із навчальної роботи та інновацій. Є автором більше 300 наукових публікацій, в тому числі 2 авторських монографії. Підготувала 12 кандидатів наук; Козиренко Віктор Петрович, кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій та математики, проректор із цифровізації та сучасних технологій. Віктор Петрович 32 роки прослужив у Збройних силах, полковник запасу, нагороджений 10 медалями. Має авторські свідоцтва. Нагороджений Почесним знаком «За розбудову освіти».

Поповнюються і персоналії деканів наших факультетів, – випускниці НУА, доцента кафедри соціології, кандидата психологічних наук, керівника психологічної служби, декана факультету «Референт-перекладач» – Гога Наталії Павлівни, декана факультету «Соціальний менеджмент» – Зверко Тамари Василівни, кандидата соціологічних наук, доцента, завідувачки кафедрою соціології та гуманітарних дисциплін. Тамара Василівна член Соціологічної асоціації України, відмінник освіти України, нагороджена знаком «За розбудову освіти»; декана факультету «Бізнес-управління» (1992–2025 роки), кандидата юридичних наук, професора кафедри економіки та права Астахова Віктора Вікторовича. Нагороджений знаком «За розбудову освіти», автор 52 наукових та науково-методичних публікацій.

Ще одна персоналія декана факультету післядипломної освіти, кандидата юридичних наук, доцента кафедри економіки та права Войно-Данчишиної Ольги Леонідівни. Вона має більше 30 наукових праць, дипломант обласного конкурсу «Вища школа Харківщини – кращі імена», керівник міської школи підприємництва для старшокласників.

В музеї також представлені персоналії керівників ліцею, центрів, служб, та викладачів академії. Вони містять дуже цікаві матеріали, публікації, Грамоти, Подяки та різноманітні фото.

Через багато років про історію освіти України, Харкова, НУА будуть дізнаватися із цих персональних історій, академічних Літописів, фондів музею. Таким чином зберігається історія, є можливість дізнатися про минуле, та про минуле власної Alma mater.

Існує багато інструментів, засобів збереження історії. Чи то навчального закладу, родини, країни чи міста. І значну їх частину використовує музей історії НУА через проєкти, які започатковані академією, екскурсії, виставки, тощо.

У рік 35-ї річниці заснування НУА є всі підстави для ствердження: музей історії академії – провідна скрепа, центр діяльності закладу, що опікується збереженням його історії, її вивченням та трансляцією.

Список бібліографічних посилань

1. Астахова, В.І, Коваленко, Н. П. (2024). Музей історії освітнього закладу: деякі концептуальні положення та приклади практичної діяльності (до 25-річчя створення музею історії ХГУ «НУА»). *Вчені записки ХГУ «НУА»*, т. ХХХ, с.

2. Астахова, Е. В., Астахов, В. В. (авт.-уклад.). (2015). *Ученики об Учителе*. Харьков: Изд-во НУА, 464 с.

References

1. Astakhova, V. I., Kovalenko, N. P. (2024). Museum of the History of the World War: actions conceptual provisions practical applications (until the 25th anniversary of the creation of the Museum of History of KhHU «PUA»). *Scientific bulletin of KhHU «PUA»*, vol. XXXI.

2. Astakhova, E. V., Astakhov, V. V. (eds). (2015). *Pupils about the Teacher.* Kharkiv: Publishing House of the National Academy of Sciences, 464 p.

УДК 331.105.44:37 https://doi.org/10.5281/zenodo.19987543

С. Л. Козярук

ПРОФСПІЛКА НАРОДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ: 30 РОКІВ З ЛЮДЬМИ І ДЛЯ ЛЮДЕЙ

У статті проаналізовано діяльність Первинної профспілкової організації Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», основні напрями роботи профспілки, особливості її функціонування у структурі приватного закладу освіти та роль у забезпеченні соціального партнерства між адміністрацією, трудовим колективом та студентами. Значну увагу приділено діяльності профспілки в умовах сучасних викликів, напрямкам соціальної підтримки членів академічної спільноти, волонтерської діяльності, відновлення матеріально-технічної бази освітнього закладу та розвитку корпоративної культури. Зроблено висновок про зростання ролі профспілкової організації у формуванні соціальної стабільності, підтримці культурно-освітнього середовища та урозвитку громадянського суспільства.

Ключові слова: профспілка, соціальне партнерство, заклад вищої освіти, корпоративна культура, соціальний захист, студентська профспілка.

Koziaruk Svitlana. **The Trade Union of the People's Ukrainian Academy: 30 Years with and for People.**

The article analyzes the activities of the Primary Trade Union Organization of Kharkiv Humanitarian University «People's Ukrainian Academy», the main areas of the trade union's work, the specific features of its functioning within the structure of a private educational institution, and its role in ensuring social partnership between the administration, staff, and students. Particular attention is paid to the trade union's activities in the context of contemporary challenges, including areas of social support for members of the academic community, volunteer initiatives, the restoration of the institution's material and technical base, and the development of corporate culture. The study concludes that the role of the trade union organization is increasing in fostering social stability, supporting the cultural and educational environment, and contributing to the development of civil society.

Key words: trade union, social partnership, higher education institution, corporate culture, social protection, student trade union.

Постановка проблеми. В умовах трансформації соціально-економічних відносин особливої актуальності набуває діяльність

громадських організацій, спрямованих на захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів працівників. Одним із ключових інститутів громадянського суспільства, що виконує зазначені функції, є профспілки.

У закладах вищої освіти профспілкові організації виконують важливу роль у формуванні соціального партнерства між адміністрацією, членами трудового колективу та студентами. Вони сприяють створенню сприятливого соціально-психологічного клімату, розвитку корпоративної культури, підтримці професійного потенціалу колективу та забезпеченню соціального захисту членів академічної спільноти.

Реальний інтерес становить досвід діяльності профспілкової організації Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія». У 2026 році академія відзначає 35-річчя своєї діяльності, а профспілкова організація – 30 років від моменту створення. За цей період сформувалася власна система соціального партнерства, накопичено значний досвід взаємодії адміністрації, трудового колективу та студентства, реалізовано низку соціальних, освітніх та культурних ініціатив.

Ювілейні дати, як правило, актуалізують необхідність узагальнення, аналізу та осмислення накопиченого досвіду діяльності профспілкової організації, визначення її ролі у розвитку академічної спільноти та формуванні ефективної моделі соціального партнерства в закладах освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика діяльності профспілкових організацій досліджується у працях українських та зарубіжних науковців, які розглядають профспілки як важливий елемент соціального партнерства та громадянського суспільства [1; 2].

У науковій літературі існують різні підходи до класифікації функцій профспілок, що зумовлено багатогранністю їх діяльності та особливостями наукових підходів до визначення ролі профспілкових організацій у системі соціально-трудових відносин. Функції профспілок розглядаються як основні напрями їх діяльності, спрямовані на представництво та захист трудових і соціально-економічних прав працівників [3]

Поширеним є підхід, відповідно до якого функції профспілок поділяють на два рівні. До функцій першого рівня належать захисна

та представницька, які є базовими та визначають реалізацію інших функцій. Функції другого рівня охоплюють організаційно-виробничу, контрольно-наглядову, соціально-економічну, культурно-виховну, консультативну та функцію міжнародної співпраці.

Попри значну кількість наукових досліджень, досвід функціонування профспілкових організацій у приватних закладах освіти залишається недостатньо вивченим, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета статті. Метою статті є узагальнення та аналіз досвіду діяльності Первинної профспілкової організації Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» за тридцятирічний період її функціонування, визначення її ролі у забезпеченні соціального захисту членів трудового колективу і студентів, розвитку корпоративної культури, підтримки культурно-освітнього середовища, формуванні соціального партнерства.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання узагальненого досвіду діяльності профспілкової організації Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» у практиці функціонування інших профспілкових організацій закладів освіти.

Представлені у статті матеріали можуть бути використані:

- у процесі вдосконалення системи соціального партнерства у закладах освіти;
- при розробленні програм соціальної підтримки викладачів, співробітників та студентів;
- у діяльності профспілкових організацій щодо розвитку корпоративної культури;
- у наукових дослідженнях проблем соціального партнерства та розвитку громадянського суспільства.

Первинна профспілкова організація Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» (ППО ХГУ «НУА») – добровільне об'єднання членів Профспілки працівників освіти і науки України, які працюють або працювали (викладачі, учителі, співробітники, ветерани освіти) та навчаються (студенти) у ХГУ «НУА» та здійснює свою діяльність відповідно до законодавства України та нормативних документів. [4]

Профспілкова організація входить до системи громадських організацій ХГУ «НУА» (Рада професорів, Рада музею історії академії, Бібліотечна рада, Рада студентської каплиці тощо).

З перших днів становлення НУА і протягом усіх 35 років її існування одним із головних завдань академії була турбота про духовне і фізичне здоров'я всіх учасників освітнього процесу. Одним із ключових партнерів у вирішенні цього завдання стала профспілкова організація, метою діяльності якої, відповідно до Статуту Профспілки працівників освіти і науки України, є здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав і інтересів членів профспілки [5]

У Народній українській академії діяльність профспілкової організації передусім спрямована на формування сприятливого клімату, атмосфери взаєморозуміння, співпраці та професійної відповідальності. Усе це досягається шляхом співпраці управлінської команди НУА, профспілкового комітету та громадських організацій, створених у закладі освіти.

29 жовтня 1995 року ППО ХГУ «НУА» було внесено до Єдиного державного реєстру юридичних осіб (свідоцтво № 175108). У 2025 році профспілці НУА виповнилося 30 років. Слід зазначити, що профспілкової організації немає в жодному навчальному закладі недержавної форми власності України. Ми були і залишаємося першими й єдиними.

До складу профспілки НУА входять викладачі, співробітники, ветерани освіти та студенти. Така структура дозволяє формувати єдиний соціальний простір академії та сприяє розвитку партнерських відносин між усіма учасниками освітнього процесу.

Рівень членства серед викладачів та співробітників залишається стабільно високим і становить 98–99 %, тоді як серед студентів цей показник коливається в межах 55–60 %.

Координує роботу профспілкової організації НУА виборний орган – профспілковий комітет.

Оскільки Народна українська академія є комплексом безперервної освіти, до структури якого входять Дитяча школа раннього розвитку, Ліцей та Гуманітарний університет, відповідно поруч працюють молоді й досвідчені викладачі, учителі, навчально-допоміжний персонал; навчаються школярі та дошкільнята, здобувачі вищої освіти тощо.

Тому в умовах системи безперервної освіти можна виокремити певні особливості роботи профспілкового комітету:

1. До складу профкому НУА постійно входять викладачі, учителі, співробітники та студенти.

2. Уся діяльність профкому будується таким чином, щоб приносити користь усім учасникам освітнього процесу.

3. Профком має бути обізнаним в усіх проблемах тих, хто навчається, і тих, хто навчає, знаходити ефективні шляхи їх вирішення для кожного члена профспілки з урахуванням його потреб і зацікавленості.

4. На профспілку покладається відповідальність за ефективність функціонування численних громадських організацій, що діють у НУА. Саме профком координує їхню діяльність і надає постійну допомогу та підтримку.

5. Профком організовує навчання активу ХГУ «НУА» на всіх рівнях, забезпечує роботу з обміну досвідом.

З 1995 р. по теперішній час профспілковий комітет очолювали: Білик Валентина Миколаївна – викладач; Бірюкова Марина Василівна – доцент, кандидат фізико-математичних наук; Єна Тетяна Миколаївна– директор музею історії академії; Петрова Анжела Юріївна – доцент, кандидат фізико-математичних наук; Дюков Володимир Володимирович – учитель; Данилевич Сергій Борисович – доцент, кандидат фізико-математичних наук; Козярук Світлана Леонідівна – менеджер.

Основне завдання діяльності профспілкового комітету – сприяння впровадженню в повсякденне життя академії основних положень Концепції розвитку НУА до 2035 року та комплексних програм: «Кадри», «Удосконалення культурно-освітнього середовища НУА», «Здоров'я», «Виховання вихователів», «Художньо-естетичне виховання», «Лояльність», «Дозвілля», «Громадсько-патріотичне виховання» тощо.

До ключових пріоритетних напрямів роботи профспілкової організації ХГУ «НУА» належать:

- турбота про збереження та зміцнення здоров'я членів колективу;
- надання матеріальної й організаційної допомоги у складних життєвих обставинах;

• здійснення громадського контролю за дотриманням законодавства про працю та належних умов праці;

• сприяння формуванню, розвитку й трансляції корпоративної культури Народної української академії;

• налагодження ефективної взаємодії зі студентською профспілковою організацією;

• участь у забезпеченні умов для організації якісного та безпечного харчування;

• організація культурно-освітніх заходів, а також сприяння змістовному дозвіллю та відпочинку членів колективу.

Починаючи з 2020 р. діяльність профспілкової організації здійснювалася в умовах значних викликів. У 2020–2021 роках функціонування освітніх установ відбувалося в період пандемії коронавірусної хвороби COVID-19, що вимагало адаптації форм роботи та посилення соціальної підтримки працівників і здобувачів освіти. З лютого 2022 р. завдання кардинально змінилися через повномасштабну збройну агресію проти України.

У зв'язку з цим поряд із традиційними напрямами діяльності актуалізувалися нові завдання, серед яких:

– допомога Збройним силам України, підтримка міста та країни, розвиток волонтерської діяльності;

– надання всебічної підтримки членам колективу, які опинилися у складних життєвих обставинах унаслідок воєнних подій;

– участь у заходах, спрямованих на збереження матеріальної бази (перш за все відновлення навчального корпусу № 2, що був пошкоджений через пряме ракетне влучання) й стабільного функціонування освітнього закладу.

Спільна робота профкому та управлінців академії щодо соціального захисту і підтримки викладачів, співробітників і студентів здійснюється відповідно до Колективного договору, виконання положень якого є предметом особливої уваги.

Одним із базових принципів діяльності Народної української академії є положення про те, що кожен учасник освітнього процесу може розраховувати на підтримку та допомогу. Цей принцип послідовно

реалізується протягом усього періоду функціонування профспілкової організації ХГУ «НУА». Профспілка забезпечує соціальний захист працівників і здобувачів освіти, сприяє вирішенню соціально-побутових питань, підтримує корпоративну солідарність академічної спільноти та виступає важливим інструментом реалізації соціальної політики академії.

Із початком повномасштабної війни у 2022 році система підтримки членів академічної спільноти зазнала певної трансформації, було організовано евакуацію викладачів, співробітників і студентів із небезпечних районів Харкова, надано допомогу у забезпеченні лікарськими засобами, а також підтримку працівників, житло яких постраждало внаслідок бойових дій. За сприяння міжнародних благодійних організацій окремі члени колективу отримали будівельні матеріали для відновлення пошкодженого житла, а інші – дієву допомогу в одержанні сертифікатів для отримання помешкань.

Водночас профспілкова організація академії надавала організаційну допомогу працівникам у взаємодії з державними інституціями, зокрема щодо отримання передбачених законодавством соціальних виплат та допомоги по частковому безробіттю. Таким чином, у складних умовах воєнного стану профспілка продовжує виконувати свою соціальну функцію, адаптуючи форми підтримки до актуальних потреб членів академічної спільноти.

Здійснюється фінансова підтримка членів колективу, які опинилися в складних умовах: стан здоров'я, складні операції, оздоровлення, побутові проблеми, пошкоджене майно, забезпечуються заохочувальні виплати за підсумками навчального року, за виконання робіт, які непов'язані з посадовими обов'язками.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності є збереження та зміцнення здоров'я членів колективу та здобувачів освіти. Системно реалізується комплекс заходів, спрямованих на профілактику захворювань, створення безпечних умов праці та навчання, а також організацію медичної та психологічної підтримки членів академічної спільноти. Здійснюються профілактичні медичні огляди, консультації вузьких спеціалістів (терапевт, кардіолог, офтальмолог, стоматолог), надається можливість отримання оздоровчого масажу. До війни

працювали секції лікувальної фізичної культури, каланетики, реалізовувалися програми вакцинації, діяла програма добровільного медичного страхування.

Важливим напрямом роботи профкому є також інформаційно-просвітницька діяльність щодо збереження здоров'я, організація навчань з надання першої медичної допомоги та самодопомоги, підтримка членів колективу у разі виникнення складних життєвих обставин, а у воєнний час проведення тренінгів з питань поводження з вибухонебезпечними предметами.

Значну роль у реалізації цієї політики відіграє медична служба академії, яка забезпечує первинну медичну допомогу, проводить профілактичні огляди, здійснює моніторинг стану здоров'я працівників та студентів, контролює санітарно-гігієнічні умови освітнього середовища. В умовах воєнного стану форми цієї роботи були трансформовані: медичні консультації певний час надавалися дистанційно, організовувалася допомога працівникам у лікуванні та відновленні здоров'я, здійснювався контроль умов перебування учнів і працівників у приміщеннях укриття. Важливою складовою підтримки академічної спільноти залишається діяльність психологічної служби, яка спрямована на збереження ментального здоров'я в умовах підвищеного стресового навантаження.

Традиційно значна увага приділяється популяризації здорового способу життя, що реалізується завдяки співпраці профспілкового комітету, адміністрації та кафедри фізичного виховання і спорту.

Спільними зусиллями організовуються спортивно-оздоровчі заходи для членів колективу, студентів, учнів. Щороку проводиться Спартакіада, у межах якої відбуваються змагання з настільного тенісу, баскетболу, міні-футболу, шахів тощо. Студентське профбюро традиційно організовувало Тиждень здоров'я, Завдяки об'єднанню зусиль профкому, кафедри фізичного виховання та адміністрації започатковано оздоровчі заняття з плавання для викладачів, співробітників та учнів ліцею.

Важливе місце у формуванні культури активного відпочинку посідали спортивно-туристичні ініціативи: колективні відвідування ковзанки (проєкт «Всією академією на ковзанку», щороку у проєкті

приймало участь понад 200 осіб), турніри з боулінгу серед викладачів, туристичні походи та веломандрівки, організовані туристичним клубом та Клубом випускників. Учні, викладачі та випускники побували в Грузії, Карпатах, на річках Псел та Сіверський Донець.

Після закінчення навчального року традиційним був одноденний виїзд членів колективу по території Харківської області: Коробови хутори (Гомільшанській заповідник), с. Старий Салтів (Історико-археологічний музей-заповідник «Верхній Салтів»), с. Бахметівка (Мисливське господарство «Ракітне»), с. Сковородинівка (Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди), де члени колективу не тільки знайомилися з експозиціями музеїв, археологічними знахідками, а й відпочивали. Така практика буде відновлена по закінченні активної фази війни.

Крім того, профком сприяв організації оздоровлення членів колективу та їх дітей у санаторно-курортних закладах. Оплата вартості путівок відбувалась частково за рахунок профспілкового бюджету та НУА. Завдяки співробітництву з закордонними готелями, де студенти академії проходили літню практику, викладачі та співробітники оздоровлювалися та відпочивали на узбережжях Туреччині і Албанії.

Наступний напрям роботи профспілкової організації доцільно окреслити як культурно-просвітницький, який, незважаючи на еволюцію термінології, залишається незмінним за змістом. Культурні заходи сприяють розвитку неформальних комунікацій, підвищують рівень взаємодовіри та корпоративної ідентичності, що позитивно впливає на ефективність професійної діяльності.

Проведення традиційних заходів, зокрема новорічних вечорів, урочистостей напередодні державних і професійних свят (День працівника освіти, Міжнародний жіночий день), відзначення ювілеїв працівників відбувається незважаючи на всі перешкоди.

За роки діяльності профспілкової організації сформувалися партнерські відносини з театрами міста, традиційного характеру набули культурні заходи, приурочені до Міжнародного дня театру, які передбачають відвідування вистав провідних харківських театрів за участю викладачів, співробітників та студентів. Представники академічної спільноти відвідували Харківський державний

академічний театр ляльок імені В. А. Афанасьєва (включно з Музеєм театральних ляльок), театри «Тимур» і «Театр 19», а також Харківську обласну філармонію.

Особливе значення набули пізнавальні екскурсії до провідних театральних інституцій, зокрема Харківського національного академічного театру опери та балету імені М. Лисенка та Харківського академічного драматичного театру імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка. У межах таких заходів учасники знайомляться з організацією театральної діяльності, включаючи роботу виробничих цехів (костюмерних, декораційних тощо), долучаються до спілкування з відомими діячами мистецтва, серед яких народні артисти України: легенда українського балету – С. І. Каливанова та відомий діяч українського драматичного театру – Ю. Головін.

Народна українська академія підтримує контакти з видатними митцями. Під час реалізації проєктів «Майстерня майстра» та «Виставка однієї картини» викладачі та студенти академії знайомилися з творчістю Заслужених художників України – Катиба Мамедова, Олега Лазаренка, члена Спілки художників України – Володимира Семиноженка.

Члени профспілкового комітету активно долучалися до реалізації загальноміського культурного проєкту «Ніч музеїв», що сприяє інтеграції академічної спільноти у культурний простір міста. У межах зазначеної ініціативи представники колективу брали участь у відвідуванні історичного та художнього музеїв, мистецького простору «Гостина на Дворянській», пішохідних екскурсій історичним центром Харкова, а також Муніципальної галереї, планетарію та виставкового залу «АВЕК».

Профспілковий комітет приділяє значну увагу організації оздоровчих і культурно-просвітницьких програм для дітей та онуків членів профспілки, підтримується усталена традиція забезпечення дітей новорічними подарунками, суттєві зусилля спрямовуються на організацію новорічних заходів, які реалізуються у сучасному форматі з урахуванням вікових особливостей дітей. Реалізація таких ініціатив стала можливою завдяки консолідації зусиль профспілкового комітету, адміністрації академії, Асоціації випускників, а також участі студентів.

Узагальнення практичного досвіду свідчить, що культурно-просвітницька діяльність профспілки виконує важливу роль у підтримці емоційного благополуччя працівників, особливо в умовах підвищеного стресу та суспільних викликів. Організація дозвілля, участь у культурних та освітніх заходах, а також залучення до спільних ініціатив сприяють відновленню ресурсів особистості та запобіганню професійному вигоранню.

Важливу роль у структурі профспілкової організації НУА відіграє студентське профбюро, яке розпочало свою діяльність трошки пізніше, з 1997 року, рредставляє інтереси студентів та виступає як посередницьке ланка між студентською спільнотою та адміністрацією Академії. Важливу роль у формуванні та розвитку студентської профспілки відіграли студенти, які в різні роки очолювали її: Олександр Северин, Павло Култаєв, Влад Міхалев, Олена Чегодаєва, Валерія Ободзінська, Анна Баранова, Надія Задорожна, Давид Клушин, а також молоді викладачі: В'ячеслав Кашкарев, Дмитро Панченко, В'ячеслав Іваниченко, Антон Кучеренко.

Для багатьох із зазначених профспілкових лідерів діяльність у громадській організації стала своєрідним «стартовим майданчиком» у професійному житті, сприяла розвитку командної взаємодії, відповідальності за доручені завдання та формуванню організаторських компетентностей.

Традиційна діяльність студентської профспілки ХГУ «НУА» включає формування профактиву, підтримку студентів у навчальних та побутових питаннях, організацію медичної допомоги, заходів для здорового способу життя, культурних та туристичних подій, наставництво старших курсів, оздоровлення студентів та конкурси в гуртожитках. З початком війни ці напрями зазнали трансформації, адаптуючись до нових умов та потреб студентської спільноти.

На рахунку студентського профбюро багато започаткованих проєктів та добрих справ. Найбільш значущим проєктом стала Зимова школа лідерів, суть якої: студенти-активісти під керівництвом старших колег – членів профкому та викладачів – виїжджають до Карпат на базу відпочинку, поєднуючи навчання та практичні активності: чергують заняття, тренінги та активний відпочинок. Щороку до цього

проекту долучалися 40-50 студентів, а отриманий заряд енергії та нові враження сприяли розвитку лідерських компетентностей і зберігалися до наступної поїздки. З 2023 року студенти долучилися до нового академічного проєкту «Добрі вчинки», мета якого – спільними зусиллями додати світові тепла та турботи, допомогти тим, хто цього потребує.

За 30 років існування профспілки НУА сформувалися власні традиції: здобуто досвід у вирішенні складних завдань соціальної підтримки всіх учасників освітньо-виховного процесу, налагоджено контакти з профспілковими організаціями провідних харківських університетів, діяльність викладачів, співробітників, студентів, адміністрації академії та профкому високо оцінювалася почесними грамота, подяками. Здобута перемога у І Всеукраїнському конкурсі «Краще підприємство для родини» та у міському конкурсі серед студентських громадських організацій, отримана Почесна відзнака Центрального комітету профспілки працівників освіти і науки «За соціальне партнерство».

В умовах війни постають нові виклики: члени профкому постійно обмірковують, як організувати ефективну роботу в умовах глибокої економічної кризи, як пом'якшити негативний вплив медіа, забезпечити сприятливі умови для всебічного розвитку студентів та молодих викладачів, об'єднати молодь, знайти ресурси для своєчасної допомоги колегам у разі надзвичайних ситуацій. Цей перелік завдань і проблем щорічно зростає, що підкреслює необхідність адаптації профспілкової діяльності до нових реалій.

Висновки. Досвід діяльності профспілкової організації Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» свідчить про її важливу роль у забезпеченні соціального партнерства в академічному середовищі.

Протягом майже тридцяти років профспілка виконує функції представництва інтересів працівників і студентів, сприяє розвитку корпоративної культури, підтримує соціальну стабільність академічної спільноти.

Особливої ваги діяльність профспілки набула в умовах сучасних викликів, зокрема пандемії та воєнного стану. Розширення напрямів

роботи та підтримка членів колективу підтверджують високий рівень соціальної відповідальності організації.

Подальший розвиток профспілкової організації пов'язаний із посиленням ролі молодіжного профспілкового руху, удосконаленням механізмів соціального захисту та розширенням форм соціального партнерства.

Список бібліографічних посилань

1. Самолюк, Н. (2022). Проблеми розвитку соціального діалогу в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*, 4, с. 111–117.

2. Лук'янчук, П. Х. (2020). Тенденції розвитку профспілкового контролю в розвинених країнах світу. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 3(59), с. 60–66.

3. Зеньков, Д. О. (2014). Поняття функцій профспілок та їх значення на сучасному етапі ринкових відносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*, 8, с. 189–192.

4. Rada.gov.ua, (1999). *Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності* [online]. Київ, Україна. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text [Accessed 17 March 2026].

5. PON.org.ua, (2021). *Статут Профспілки працівників освіти та науки України* [online]. Київ, Україна. Available at: https://pon.org.ua/statut/ [Accessed 17 March 2026].

6. Войно-Данчишина, О. Л., Козярук, С. Л. та Нечитайло, І. С. (2018). Профспілкова організація як фактор стабільності педагогічного колективу. У: *Громадські організації у навчальному закладі нового типу*. Харків: Народна українська академія, с. 31–45.

References

1. Samoliuk, N. (2022). Problemy rozvytku sotsialnoho dialohu v Ukraini [Problems of the Development of Social Dialogue in Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu* [Bulletin of Khmelnytskyi National University], 4, pp. 111–117.

2. Luk'ianchuk, P. Kh. (2020). Tendentsii rozvytku profspilkovoho kontroliu v rozvynenykh krainakh svitu [Trends in the Development of Trade Union Control in Developed Countries of the World]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»* [Scientific Notes of KROK University], 3(59), pp. 60–66.

3. Zenkov, D. O. (2014). Poniattia funktsii profspilok ta yikh znachennia na suchasnomu etapi rynkovykh vidnosyn [Concept of Trade Union Functions and

Their Significance at the Modern Stage of Market Relations]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Yurysprudentsiia* [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence], 8, pp. 189–192.

4. Rada.gov.ua, (1999). *Pro profesiini spilky, yikh prava ta harantii diialnosti* [On Trade Unions, Their Rights and Guarantees of Activity] [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text [Accessed 17 March 2026].

5. PON.org.ua, (2021). *Statut Profspilky pratsivnykiv osvity ta nauky Ukrainy* [Statute of the Trade Union of Education and Science Workers of Ukraine] [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://pon.org.ua/statut/ [Accessed 17 March 2026].

6. Voino-Danchyshyna, O. L., Koziaruk, S. L. and Nechytailo, I. S. (2018). Profspilkova orhanizatsiia yak faktor stabilnosti pedahohichnoho kolektyvu [Trade Union Organization as a Factor of Stability of the Teaching Staff]. In: *Hromadski orhanizatsii u navchalnomu zakladi novoho typu.* [Public Organizations in a New-Type Educational Institution]. Kharkiv: Narodna ukrayinska akademiya, pp. 31–45.

УДК 316.334.3:37 https://doi.org/10.5281/zenodo.19987626

Heorhii Udzhmadzhuridze

EDUCATION AS A FACTOR OF CIVIC AND POLITICAL ACTIVITY OF THE POPULATION IN WARTIME UKRAINE

The article analyses the role of education as a factor of civic and political activity of the population of Ukraine under the conditions of war. The relevance of the study is determined by the need to comprehend transformational processes in wartime and post-war Ukrainian society, particularly in the context of forming an active citizen and consolidating the political nation. Special attention is paid to the institution of education as one of the key agents of socialization that potentially shapes individuals' attitudes, practices, and patterns of participation in social and political life. The empirical basis of the study is provided by data from the 11th wave of the European Social Survey conducted in Ukraine. To operationalize civic and political activity, a set of indicators reflecting both civic-oriented and politically oriented forms of participation was selected. Factor analysis using principal components with Varimax rotation was applied to summarize the empirical indicators, resulting in two stable factors of civic-political activity. The impact of education was further assessed using binary logistic regression, with social and demographic variables included as controls. The results demonstrate the presence of a statistically significant but limited effect of education on civic and political activity. A higher level of educational attainment increases the likelihood of participation in civic-oriented activities, while the total duration of education has a stronger effect on politically oriented forms of participation. At the same time, the explanatory power of the models remains relatively modest, indicating the indirect and hierarchical nature of the factors shaping civic and political activity in wartime Ukrainian society. It is concluded that education is not a decisive determinant of civic and political activity; however, it creates certain opportunities and preconditions for its development. The findings highlight the need for further research aimed at a comprehensive analysis of the interaction between educational, social, and contextual factors of civic participation.

Key words: civic and political activity; education; socialization; Ukraine; wartime society.

***Уджмаджурідзе Георгій Гурамович*. Освіта як чинник громадсько-політичної активності населення України в умовах війни.**

У статті здійснено аналіз ролі освіти як чинника громадсько-політичної активності населення України в умовах війни. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення трансформаційних процесів у воєнному та поствоєнному українському суспільстві, зокрема в контексті формування активного громадянина та консолідації політичної нації. Особливу увагу приділено інституту освіти як одному з ключових агентів соціалізації, що потенційно формує установки, практики та моделі участі індивідів у суспільному й політичному житті. Емпіричною базою дослідження слугували дані 11-ї хвилі European Social Survey в Україні. Для операціоналізації громадсько-політичної активності було відібрано низку індикаторів, що відображають як громадянсько-направлені, так і політично-направлені практики участі. З метою узагальнення емпіричних показників застосовано факторний аналіз головними компонентами з обертанням Варімакс, у результаті чого було отримано два стійкі фактори громадсько-політичної активності. Подальша оцінка впливу освіти здійснювалася за допомогою бінарної логістичної регресії з урахуванням соціально-демографічних змінних. Результати аналізу засвідчують наявність статистично значущого, проте обмеженого впливу освіти на громадсько-політичну активність індивідів. Вищий рівень здобутої освіти підвищує ймовірність участі у громадянсько-направлених активностях, тоді як тривалість навчання більшою мірою впливає на залученість до політично-направлених форм участі. Водночас отримані моделі пояснюють відносно невелику частку дисперсії, що свідчить про непряму та ієрархічну природу чинників, які визначають громадсько-політичну активність у воєнному українському суспільстві. Зроблено висновок, що освіта не є визначальним чинником громадсько-політичної активності, проте створює певні можливості та передумови для її формування. Отримані результати актуалізують перспективи подальших досліджень, спрямованих на комплексний аналіз взаємодії освітніх, соціальних і контекстуальних чинників громадянської участі.

Ключові слова: воєнне суспільство; громадсько-політична активність; освіта; соціалізація; Україна.

Statement of the problem. Issues concerning the prospects of further transformations of Ukrainian society have become increasingly salient in

public discourse [9]. These issues outline the trajectory and future development of Ukrainian society as a (post)wartime society. A special place within this discourse is occupied by questions related to the further consolidation of the Ukrainian nation. The nation, as a purely political concept, denotes a specific community of people united around a certain existential idea regarding their position and mission in a changing world [6]. The construction of a strong nation is undoubtedly impossible without the civic participation of its members – namely, their participation in the affairs of their community and the state [1]. Accordingly, the issue arises of educating a citizen as a member of the nation who actively participates in its affairs and is aware of their own (subjective) effectiveness, agency, and responsibility.

The issue of educating the individual and transforming them into a nationally conscious personality traditionally refers to the process of individual socialization. One of the keys and most powerful agents of socialization is the institution of education. Through education, individuals internalize the necessary cognitive, practical, and behavioural models of thinking and action that enable them to: «professionalize» themselves – that is, to acquire a specific profession and competencies [13, p. 100]; become full members of society [19, p. 274]; and develop into responsible individuals capable of «directing their personal qualities and capacities toward the achievement of the interests of societal development» [3, p. 49].

Analysis of the latest research and publications. Issues related to the Ukrainian specificity of educational attainment have been examined by M. Vovk, L. Polishchuk, and O. Protsenko [4, 16, 17]; the process of socialization has been addressed by V. Heiets, O. Dikova-Favorska, and V. Kovalenko [8, 10, 11]; the concept of the nation has been explored by O. Voronianskyi, H. Samchuk, and N. Chernysh [5, 18, 20]; and issues of civic and political activity have been analysed by H. Kucherov, I. Nokhrina, and O. Pimenova [12, 14, 15]..

The purpose of the article is to determine the impact of education as a factor of civic and political activity of the population of Ukraine under conditions of war.

Presentation of the main material. The COVID-19 pandemic and the forced shift in the format of education from traditional face-to-face

forms to distance learning have brought to the fore the problem of a «crisis of socialization» – a crisis in which learners (primarily within general secondary education institutions) are socialized in a fragmented manner and therefore only partially internalize the necessary models of thinking and action. It can be argued that under such conditions the process of socialization did not occur as a dialectical process of acquiring the «necessary» norms and rules of social life [7, p. 166], but rather as a process of mimetic adoption of norms and rules imposed through social media networks (TikTok, Reels, Shorts, etc.).

The outlined problem is gradually losing its age-specific character: with the onset of the full-scale war, institutions of vocational and higher education have been increasingly attended by learners of an «older» age – individuals who, under the conditions of democratic and market-oriented transformations of Ukrainian society, had limited their educational attainment to compulsory secondary education, but who, after the beginning of the full-scale war, demonstrated an aspiration to obtain a higher level of education. Thus, learners in today's wartime Ukrainian society do not constitute a specific age category, but rather a «problematic» social stratum [2, p. 255], who's successful (re)socialization acquires societal significance.

One of the most important directions of «educating» individuals within the process of obtaining education is the development of civic and political activity. Civic and political activity refers to a set of individual practices that indicate their capacity for engagement in social life and for (self)organizing actions aimed at supporting or changing existing social orders. Today, civic and political activity encompasses such key actions as participation in volunteer work, support for internally displaced persons, and informational resistance to hostile propaganda [15, p. 190] – the entire range of practices that characterize a «conscious» citizen of their state. The initiation of «conscious» civic and political activity can, in turn, be fostered through opportunities provided by the institution of education, such as participation in student scientific clubs, academic events, student or pupil self-government, volunteer initiatives, and cultural activities, among others.

The most engaged individuals acquire a certain social status – as members of voluntary associations who already possess a degree of social

capital, which serves as a resource for future successful actions. The highest expression of a «conscious» citizen is participation in the political life of the state. It is precisely the civic attitude toward one's own state, and thus the deliberate awareness of the necessity and responsibility of making decisions that will affect the future of all members of society, that constitutes the highest manifestation of an individual's civic and political activity.

To assess the impact of education on individuals' civic and political activity, data from the 11th wave of the European Social Survey conducted in Ukraine [21] were used. From the full set of survey questions, those corresponding to the category of «Civic and political activity» were selected in accordance with the results of previous theoretical studies. For additional statistical control, a principal component factor analysis with Varimax rotation was performed. The resulting model is presented in Table 1.

Table 1

Variables	Factor	
	1	2
In the past 12 months, have you published or shared anything about politics on the Internet, for example, in blogs, by email, or on social networks and messaging apps such as Facebook, Viber, or Telegram?	0,71	
In the past 12 months, have you volunteered in a community or charitable organization?	0,664	
In the past 12 months, have you signed any petitions?	0,658	
In the past 12 months, have you boycotted any industrial or food products?	0,566	
In the past 12 months, have you worn or displayed political symbols (badges, ribbons, flags, etc.)?		0,724
In the past 12 months, have you made donations in support of or participated in the activities of a political party or interest group?		0,717
In the past 12 months, have you participated in rallies or demonstrations?		0,47
Is there a political party in Ukraine that you feel closer to than the other parties?		0,461

Thus, the obtained factor solutions are fully consistent. The Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) measure equals 0,754, indicating good suitability of the data for factor analysis; the Cronbach's alpha coefficient is 0,604, suggesting an acceptable level of internal consistency of the indicators used. The first factor describes forms of civic-oriented activity of individuals, while the second factor reflects politically-oriented activity.

To assess the impact of education on these two factors, a binary logistic regression procedure was applied. For this purpose, dummy dichotomous variables were created for the first and second factors: a variable takes the value of 1 if the respondent participated in at least one of the activities corresponding to the respective factor, and 0 if no participation occurred. These variables were used as dependent variables in the binary logistic regression procedure. The independent variables included: the respondent's highest level of education attained; the total number of years spent in education; the respondent's gender; the respondent's age group; and the results of the other factor analysis. The obtained results are presented in Table 2.

Table 2

Variables	Factor 1		Factor 2	
	B, Significance	Odds, %	B, Significance	Odds, %
What is your highest level of education completed?	0,122***	13	-0,059	-5,7
Total number of years of education	-0,02	-1,9	0,132***	14,1
Gender	0,107	11,3	-0,284**	-24,7
Age group	-0,274***	-23,9	0,189***	20,7
Factor 1	-	-	1,314***	271,9
Factor 2	1,312***	271,5	-	-
Constant	-0,854**	-57,4	-3,645***	-97,4
R^2	15		11	
Correctly classified, %	73,6		82,1	

The obtained models allow for a limited interpretation of the influence of variables on civic and political activity. The first model explains approximately 15% of the variance, while the second model accounts for 11%. We begin with the interpretation of the constant (control group), which includes respondents with a low level of education, a minimal number of years in education, male respondents, and members of the youngest age group. Belonging to this group significantly reduces the likelihood of participation in politically-oriented activities associated with the second factor, and to a lesser extent, in civic-oriented activities associated with the first factor.

Turning to the analysis of the first factor, the strongest positive influence on the likelihood of participation is the practice of activity in the second factor; as the respondent's age group increases, the chance of civic-oriented activity decreases by 23,9%; obtaining a higher level of education increases the probability of participation in civic activities by 13%.

Turning to the analysis of the second factor, the strongest positive influence on political activity is the practice of participation in the first factor; as the respondent's age group increases, the chance of political activity rises by 20,7%; an additional year of education increases the probability of participation by 14,1%; being female reduces the likelihood of political activity by 24,7%.

Conclusions. Thus, within the framework of our investigations, it cannot be asserted that education has a decisive impact on the civic and political activity of individuals in wartime Ukrainian society. The influence of education is present, but it is limited: on the one hand, it pertains to a relatively small portion of the population; on the other hand, it is not the most determining factor. Education undoubtedly provides individuals with essential opportunities and chances for life success, yet its effect on future civic and political activity is moderate. Our analysis also indicates the hierarchical and indirect nature of the effects that shape individuals' civic and political activity – therefore, such investigations hold potential for further research.

Список бібліографічних посилань

1. Арістотель (2000). *Політика*. Київ: Основи.

2. Бакуменко, Л. Г. (2024). Аналіз складників соціалізації здобувачів вищої освіти під час навчання в ЗВО в умовах війни. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, вип. 83, с. 254–267.

3. Бакуменко, Л. Г. (2025). Соціалізація особистості здобувача вищої освіти як фактор забезпечення цілей сталого розвитку в Україні. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, вип. 84, с. 48–60.

4. Вовк, М. (2020). Феномен академічної культури у сучасному науково-освітньому просторі: методологічний вимір. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*, вип. 2, с. 54–60.

5. Воронянський, О. В. (2017). Національна ідея в політико-комунікативному дискурсі: постановка проблеми. *Вісник Донецького національного університету, сер.: Політичні науки*, т. 1, с. 24–28.

6. Габермас, Ю. (2005). Громадянство і національна ідентичність. У: В. Стінберген (ред.). *Умови громадянства: Зб. ст.* Київ: Український Центр духовної культури.

7. Гаркавенко, Н., Доскач, С. (2021). Вплив карантинних обмежень на соціалізацію сучасних підлітків. *Молодий вчений*, 4(92), с. 162–170.

8. Геєць, В. (2020). Соціалізація, соціальні інновації та соціальна взаємодія бізнесу й держави. *Український соціум*, 3(74), с. 9–23.

9. Головаха, Є., Дембіцький, С. (ред.) (2024). *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: Колективна монографія*. Київ: Інститут соціології НАН України.

10. Дікова-Фаворська, О. (2024). Соціалізація у фокусі соціології. *Педагогічна Житомирщина*, 1(33).

11. Коваленко, В. (2020). Соціалізація особистості як предмет психолого-педагогічних та соціологічних досліджень. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*, 7(338), с. 5–15.

12. Кучеров, Г., Глов'юк, О. (2022). Особливості формування соціальної активності молоді з інвалідністю. *Інклюзія і суспільство*, вип. 2, с. 48–55.

13. Моісєєнко, К. (2017). Соціалізація особистості та розвиток особистісно-професіиного потенціалу під час навчання у ВНЗ. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*, 1(6-7), с. 99–102.

14. Нохріна, І., Котелевець, А. (2024). Соціальна успішність як складова активності студентської молоді. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 1(54), с. 141–144.

15. Піменова, О. О. (2025). Соціальна активність студентської молоді: особливості розвитку в умовах війни. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 2(65), с. 190–199.

16. Поліщук, Л., Гайдукевич, К. (2023). Академічна культура закладів вищої освіти України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, т. 2, с. 28–35.

17. Проценко, О., Бульвінська, О., Мельниченко, О. та Хархула, Я. (2021). Університетські цінності в закладах вищої освіти України та республіки Польща: погляд студентів. *Освітологія*, т. 10, с. 45–55.

18. Самчук, Г., Безрукова, О. (2025). Соціологія геноциду: український досвід та виклики осмислення. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, т. 1, с. 25–42.

19. Токарева, Н. М. (2022). Соціалізація особистості у контексті освітнього простору: теоретичний дискурс. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, т. 6, с. 273–281.

20. Черниш, Н. (2022). Особливості розвитку української соціології в умовах російсько-української війни. *Український соціум*, 4(83), с. 9–27.

21. European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC) (2025). *ESS11 - integrated file, edition 4.0* [Data set]. [Online] Available at: https://doi.org/10.21338/ess11e04_0. [Accessed 25.12.2025].

References

1. Aristotel' (2000). *Polityka* [Politics]. Kyiv: Osnovy.

2. Bakumenko, L. H. (2024). Analiz skladnykiv sotsializatsiyi zdobuvachiv vyshchoyi osvity pid chas navchannya u ZVO v umovakh viyny [Analysis of socialization components of higher education students during study at HEIs in wartime]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoyi osvity* [Problems of Engineering and Pedagogical Education], vol. 83, pp. 254–267.

3. Bakumenko, L. H. (2025). Sotsializatsiya osobystosti zdobuvacha vyshchoyi osvity yak faktor zabezpechennya tsilei stal'noho rozvytku v Ukrayini [Socialization of higher education students as a factor in ensuring sustainable development goals in Ukraine]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoyi osvity* [Problems of Engineering and Pedagogical Education], vol. 84, pp. 48–60.

4. Vovk, M. (2020). Fenomen akademichnoyi kultury u suchasnomu naukovo-osvitnomu prostori: metodolohichnyy vymir [The phenomenon of academic culture in the modern scientific-educational space: methodological dimension]. *Visnyk kafedry UNESCO "Neperevna profesiyna osvita XXI stolittya"* [Bulletin of UNESCO Department "Continuing Professional Education of the 21st Century"], vol. 2, pp. 54–60.

5. Voronyans'kyy, O. V. (2017). Natsional'na ideya v polityko-komunikatyvnomu dyskursi: postanova problemy [National idea in political-communicative discourse:

problem statement]. *Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu. Ser.: Politychni nauky* [Bulletin of Donetsk National University. Series: Political Sciences], vol. 1, pp. 24–28.

6. Habermas, Y. (2005). Hromadyanstvo i natsional'na identychnist' [Citizenship and national identity]. In: V. Stinbergen (ed.), *Umovy hromadyanstva: Zb. st.* [Conditions of Citizenship: Collected Works]. Kyiv: Ukrayins'kyy Tsentr dukhovnoyi kultury.

7. Harkavenko, N., Doskach, S. (2021). Vplyv karantynnykh obmezhen' na sotsializatsiyu suchasnykh pidlitkiv [The impact of quarantine restrictions on socialization of modern adolescents]. *Molodyy vchenyy* [Young Scientist], 4(92), pp. 162–170.

8. Heiets, V. (2020). Sotsializatsiya, sotsial'ni innovatsiyi ta sotsial'na vzayemodiya biznesu y derzhavy [Socialization, social innovations and social interaction of business and state]. *Ukrayins'kyy sotsium* [Ukrainian Socium], 3(74), pp. 9–23.

9. Holovakha, Ye., Dembits'kyy, S. (eds.) (2024). Ukrayins'ke suspilstvo v umovakh viyny. Rik 2024: Kolektyvna monohrafiya [Ukrainian society in wartime. Year 2024: Collective monograph]. Kyiv: Instytut sotsiolohiyi NAN Ukrayiny.

10. Dikova-Favors'ka, O. (2024). Sotsializatsiya u fokusi sotsiolohiyi [Socialization in the focus of sociology]. *Pedahohichna Zhytomyrshchyna* [Pedagogical Zhytomyr Region], 1(33).

11. Kovalenko, V. (2020). Sotsializatsiya osobystosti yak predmet psykholohho-pedahohichnykh ta sotsiolohichnykh doslidzhen' [Personality socialization as a subject of psychological-pedagogical and sociological research]. *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: Pedahohichni nauky* [Bulletin of Luhansk National University named after Taras Shevchenko: Pedagogical Sciences], 7(338), pp. 5–15.

12. Kucherov, H., Hlov'yuk, O. (2022). Osoblyvosti formuvannya sotsial'noyi aktyvnosti molodi z invalidnistyu [Features of social activity formation of youth with disabilities]. *Inklyuziya i suspilstvo* [Inclusion and Society], vol. 2, pp. 48–55.

13. Moiseyenko, K. (2017). Sotsializatsiya osobystosti ta rozvytok osobystisno-profesiynogo potentsialu pid chas navchannya u VNZ [Socialization of personality and development of personal-professional potential during higher education]. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Psykholohiya* [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Psychology], 1(6–7), pp. 99–102.

14. Nokhrina, I., Kotelevets, A. (2024). Sotsial'na uspishnist' yak skladova

aktyvnosti students'koyi molodi [Social success as a component of student youth activity]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Pedahohika. Sotsial'na robota* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work], 1(54), pp. 141–144.

15. Pimenova, O. O. (2025). Sotsial'na aktyvnist' students'koyi molodi: osoblyvosti rozvytku v umovakh viyny [Social activity of student youth: features of development in wartime]. *Visnyk NYUU imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Filosofiya, filosofiya prava, polityolohiya, sotsiolohiya* [Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology], 2(65), pp. 190–199.

16. Polishchuk, L., Haydukevych, K. (2023). Akademichna kultura zakladiv vyshchoyi osvity Ukrayiny [Academic culture of higher education institutions in Ukraine]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi kerivnykh kadriv kultury i mystetstv* [Bulletin of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts], vol. 2, pp. 28–35.

17. Protsenko, O., Bul'vins'ka, O., Mel'nychenko, O. and Kharkhula, Ya. (2021). Universytets'ki tsinnosti v zakladakh vyshchoyi osvity Ukrayiny ta Respubliky Pol'shcha: pohlyad studentiv [University values in higher education institutions of Ukraine and the Republic of Poland: students' perspective]. *Osvitolohiya* [Educational Studies], vol. 10, pp. 45–55.

18. Samchuk, H., Bezrukova, O. (2025). Sotsiolohiya henotsydu: ukrayins'kyy dosvid ta vyklyky osmyslennya [Sociology of genocide: Ukrainian experience and challenges of understanding]. *Sotsiolohiya: teoriya, metody, marketynh* [Sociology: Theory, Methods, Marketing], vol. 1, pp. 25–42.

19. Tokareva, N. M. (2022). Sotsializatsiya osobystosti u konteksti osvitn'oho prostoru: teoretychnyy dyskurs [Socialization of personality in the context of educational space: theoretical discourse]. *Aktual'ni problemy psykholohiyi v zakladakh osvity* [Current Problems of Psychology in Educational Institutions], vol. 6, pp. 273–281.

20. Chernysh, N. (2022). Osoblyvosti rozvytku ukrayins'koyi sotsiolohiyi v umovakh rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny [Features of development of Ukrainian sociology in the conditions of Russian-Ukrainian war]. *Ukrayins'kyy sotsium* [Ukrainian Socium], 4(83), pp. 9–27.

21. European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC) (2025). *ESS11 - integrated file, edition 4.0* [Data set]. [Online] Available at: https://doi.org/10.21338/ess11e04_0. [Accessed 25.12.2025].

УДК 005.32:[331.101.3+378.015.3](045)
https://doi.org/10.5281/zenodo.19989157

І. О. Степанець

МОТИВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ (ризики, досвід та перспективи розвитку)

У статті розглядаються питання мотивації і мотиваційних інструментів щодо навчання здобувачів освіти та професійної діяльності науково-педагогічних працівників закладів вищої педагогічної освіти.

Мотивація у ЗВО розглядається як один із ключових чинників, що детермінують ефективність (продуктивність, успішність) навчання студентів та фахової діяльності викладачів у ЗВО.

Представлено різні аспекти проблематики формування мотивації в освітньому процесі у міжнародному та національному науковому дискурсі.

Визначено поняття «мотиви до навчання», «мотиваційний профіль», «мотиваційна структура особистості».

Виокремлено основні ризики для формування дієвої мотивації у ключових суб'єктів освітнього процесу, пов'язані з практикою дистанційного навчання, недостатнім рівнем індивідуалізації освітнього процесу, відсутністю ефективної профорієнтації на конкретну професію, зростанням вимог до професійної діяльності, цифровізації, інтенсифікацією інноваційних змін, особливостями освітнього середовища закладу вищої освіти, системою стимулювання навчання і праці, обмеженнями військового стану тощо.

Названо чинники, що безпосередньо чи опосередковано впливають на успішність формування мотивації, зокрема до навчання у здобувачів вищої освіти.

Зазначено про зони мотивації особистості, співвідношення яких представлені у науковій праці.

Розглянуто та перевірено результати проведення наукового дослідження вітчизняними вченими щодо структури мотивації у хлопців і дівчат, здобувачів освіти, в умовах війни.

Описано методику, узагальнено та представлено результати авторського дослідження динаміки мотивів навчання у юнаків і дівчат.

Визначено та схарактеризовано мотиваційні профілі науково-педагогічних працівників і здобувачів освіти за їх складовими під впливом виокремлених чинників у довоєнний час та в період військових дій.

Окреслено перспективи подальших досліджень щодо виявлення та характеристики динаміки формування і структури мотиваційних профілів викладачів і студентів під впливом актуальних чинників їх формування.

Ключові слова: мотив, мотивація, навчання, професійна діяльність, мотиваційний профіль, ризики формування мотивації, чинники формування мотивації.

Stepanets Ivan. Motivational Tools in a Higher Pedagogical Education Institution (Risks, Experience, and Prospects for Improvement).

The article examines issues of motivation and motivational tools related to the learning of students and the professional activities of academic and teaching staff in higher pedagogical education institutions. Motivation in higher education institutions is considered as one of the key factors determining the effectiveness (productivity, success) of student learning and the professional performance of university instructors.

Various aspects of motivation formation in the educational process within international and national academic discourse are presented. The concepts of *"learning motives," "motivational profile,"* and *"motivational structure of personality"* are defined.

The main risks for forming effective motivation among key participants in the educational process are highlighted. These risks are associated with the practice of distance learning, insufficient individualization of the educational process, lack of effective career guidance for specific professions, growing demands on professional activity, digitalization, intensification of innovative changes, characteristics of the educational environment of higher education institutions, systems of learning and labor incentives, and restrictions caused by martial law.

Factors that directly or indirectly influence the success of motivation formation – particularly students' learning motivation – are identified.

The article notes the zones of personal motivation and their correlation as presented in academic research.

The results of a research study conducted by domestic scholars on the structure of motivation among male and female students under wartime conditions are reviewed and analyzed.

The methodology is described, and the results of the author's research on the dynamics of learning motives among young men and women are summarized and presented.

Motivational profiles of academic staff and students are identified and characterized based on their components under the influence of selected factors in both pre-war and wartime periods.

Prospects for further research on identifying and describing the dynamics of formation and structure of motivational profiles of teachers and students under the influence of current determining factors are outlined.

Key words: motive, motivation, learning, professional activity, motivational profile, risks of motivation formation, factors influencing motivation.

Постанова проблеми. Європейський вибір у розвитку вищої освіти України, зростання вимог до особистісного та професійного розвитку здобувачів і викладачів вищої освіти, зміни у структурі освітнього процесу, викликані пандемією та військовою агресією, зумовлюють підвищення мотиваційної спрямованості освітнього процесу у закладах вищої освіти.

Спираючись на багаторічний досвід педагогічної діяльності та результати наукових досліджень, констатуємо, що мотивація, є одним із ключових чинників, що детермінує вияв активності у суб'єктів освітнього процесу, виступає рушійною силою їх діяльності, стимулює досягнення визначених у навчанні і професійній діяльності цілей.

Важливо зазначити, що мотивація у ЗВО має суттєвий вплив на професійну діяльність викладачів, соціально-психологічну адаптацію здобувачів вищої освіти, й, відповідно, на їх академічну успішність, задоволеність навчанням, психологічний стан, соціальну активність тощо.

Актуальність проблеми мотивації особливо в контексті компетентнісного підходу, обумовлюється ще й тим, що вона тісно пов'язана з проблемою якості освіти. Компетентний професіонал – це фахівець, який має не лише знання, уміння, навички, досвід, цінності, а й характеризується здатністю до ефективного спілкування, взаємодії між суб'єктами освітнього процесу; потребою у постійному саморозвитку і самоосвіті; здатністю до рефлексії власної діяльності, що потребує інтенсифікації у професійному розвитку його особистісних можливостей, його готовності до активної, самовідданої, наполегливої, безперервної, зацікавленої щодо досягнення мети діяльності.

Очевидно, ще не мотивований на педагогічну діяльність першокурсник чи досвідчений викладач, учитель, вихователь не зможуть реалізуватись у професії самі й успішно виконати поставлені професійні завдання.

Увага до проблеми мотивації у ЗВО підтримується і введенням кредитно-трансферної системи та вимушеним дистанційним навчанням, що значно розширили межі і поглибили самостійну роботу здобувачів освіти, якісне виконання якої без сформованих міцних і глибоких мотивів фактично неможливе.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки в національній науці й освіті проблеми наукових досліджень, обговорень і дискусій щодо формування стійкої мотивації у суб'єктів освітнього процесу набула ще значнішої різноаспектності:

формування і розвиток мотивації як одного з ключових чинників якісного навчання у ЗВО (І. Тригуб);

мотивація навчання у ЗВО в умовах дистанційного навчання (І.Головська, І.Ляшенко, Р.Рапава);

вплив мотивації на ефективність діяльності (О. Гусак, С. Співак, Ю. Волошина);

формування зовнішньої і внутрішньої мотивації (Г.Чайка);

коучингові підходи у навчанні (О.Антонюк, Г. Поберезька);

мотивація до навчання студентів в умовах воєнного стану (О. Піменова, О. Гапончук) тощо.

У міжнародному дискусі широко представлена проблема використання штучного інтелекту як засобу мотивації здобувачів освіти до навчання: використання сервісів штучного інтелекту у підвищенні успішності навчання кожного. Зокрема підвищення ефективності самостійної роботи пов'язується із зацікавленістю й активізацією пізнавально-мислительної діяльності здобувачів (К. Малінка, М. Пересіні; А. Фірц та інші) [16], вплив технологій персоналізації навчання засобами сервісів штучного інтелекту як один із шляхів підвищення рівня відповідальності здобувачів освіти за процес та результати власного навчання (І.Франсіс, Ю.Перпечуа, Т. Інка та інші) [14], питання формування внутрішньої мотивації у контексті підвищення рівня психологічних потреб здобувачів освіти (Дж. Баршай)

[13], середовище як різноаспектний чинник впливу на рівень мотивації здобувачів освіти (Д. Фортус, І.Туіму) [15].

Виокремлення не вирішених раніше питань загальної проблеми.

Однак, напрацювання щодо управління процесом комплексного формування мотивації до навчання у студентів та професійної діяльності у викладачів, зокрема педагогічних ЗВО, як системи психолого-педагогічної роботи, ще не вповні відображають ці процеси.

Метою статті є дослідження розвитку основних мотивів та складових мотиваційних профілів як майбутніх педагогів щодо ставлення до навчання, так і викладачів щодо професійної діяльності в умовах ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Узагальнення наукової теорії з означеної проблеми дає уявлення про мотиви як внутрішні сили, пов'язані з потребами й інтересами особистості та спонукають її до адекватної, цим потребам й інтересам діяльності. Мотивація загалом розуміється нами як сукупність певних усталених мотивів, що спрямовують особистість.

Виокремлюючи поняття мотивації до навчання, зауважимо, що, на думку вчених-психологів і педагогів, вона є системним утворенням і носить систематичний характер, має суто особистісну природу і характеризується чіткою спрямованістю, динамічністю та стійкістю.

Маємо підстави вважати, що мотивація до навчання є одним з ключових чинників освітнього процесу щодо забезпечення його ефективності і якості, оскільки безпосередньо й опосередковано впливає як на суто академічні досягнення здобувачів (здобуття знань, умінь і навичок як результату навчально-пізнавальної діяльності), так, і на особистісно-професійний розвиток (переконання, самооцінка, компетентність тощо) ключових суб'єктів освітнього процесу.

При цьому навчальну мотивацію слід вважати багатогранним багатовимірним феноменом, формування та міцність якої залежить від низки чинників, що викликають мотиви із зовнішнім, або внутрішнім проявом.

Узагальнення результатів наукових досліджень вітчизняних науковців з педагогіки та психології (Л. Бондар, Н. Литвинчук;

Н. Васильєва; А. Квятковська, К. Андросович, О. Ковальова, О. Прокофєва; О. Столярова; С. Тимощук, О. Третяк) ілюструють той факт, що основні ризики для формування дієвої мотивації до навчання здобувачів вищої освіти у сучасному ЗВО, зокрема педагогічному, пов'язані з практикою дистанційного навчання; відсутності ефективної профорієнтаційної роботи у довузівський період та під час навчання у ЗВО; низьким рівнем персоналізації навчання, що певною мірою гальмує розвиток мотивів на емоційному та інтелектуальному рівнях, нівелює здатність здобувачів освіти оцінювати свою власну поведінку і результати конкретних дій.

Цінним для педагогічної практики є розуміння того, що власне сама мотивація є одним із ключових факторів ризику якості освіти, як стосовно викладачів, так і стосовно здобувачів освіти.

Спираючись на власний досвід та висновки А. Колчигіної, О. Столярової, О. Гриценчук, О. Кукліна, І. Іванова, Т. Боровик, С. Тимощук та О. Третяк, І. Лобачової нами з'ясовано, що успішність формування мотивації до навчання у здобувачів вищої освіти залежать від таких чинників:

1) особливостей організації системи освіти у ЗВО;

2) специфіки організації освітнього процесу у конкретному ЗВО;

3) диференціації навчання та індивідуального підходу до окремого здобувача освіти;

4) урізноманітнення технологій (методик, форм, методів, засобів) навчання та змісту освіти;

5) побудови конструктивних взаємовідносин та спілкування суб'єктів освітнього процесу;

6) адаптації стилю викладання до актуальних та потенційних можливостей, потреб, інтересів і бажань студентів;

7) уведення чіткого дедлайну для здобувачів освіти на окремих рівнях і етапах освіти;

8) професійно-іміджевих та особистісних характеристик професорсько-викладацького складу;

9) специфіки та особистої привабливості для здобувачів конкретного освітнього компонента;

10) визначення та усвідомлення перспектив подальшого «професійного життя», пов'язаного з престижністю професії, соціальним статусом її представників, затребуваністю на ринку праці;

11)бажання здобувачів освіти продовжувати навчання, пов'язане з рівнем (ступенем), місцем, характером подальшої освіти;

12) відчуття реального успіху (досягнення, здобутки) в освітньому процесі;

13) наявність системи стимулів і заохочень у ЗВО.

Паралельно з розглядом питання щодо формування мотивації до навчання у студентів, зокрема педагогічного ЗВО, зазначимо, що, на думку А. Колоти та О. Герасименко сучасна людина має в сензитивний період та адекватно вибудовувати власну ієрархію цінностей, пов'язану зі своїм життям і трудовою діяльністю, аргументуючи це тим, що далеко не завжди і не всі здатні зіставляти свої рішення, дії і вчинки з мотиваційною структурою своєї особистості, зі своїми ціннісними орієнтаціями.

Під мотиваційною структурою розуміємо складну багатошарову систему мотивів, що виконують спонукальну функцію, а також функції спрямування та регулювання поведінки в процесі життєдіяльності і праці. До такої структури науковці включають актуальні мотиви, що безпосередньо, у даний час, спонукають до певної діяльності, і потенційні, що характеризується стійкістю, але перебувають у стані незатребуваності для конкретної актуальної діяльності.

Мотиваційна структура особистості є динамічною, змінюючись під впливом різних чинників, що посилюють або послаблюють мотивацію, змінюють ієрархію мотивів, їх стійкість у різних зонах мотивації.

Виокремлюють три зони мотивації, співвідношення яких ми представимо за допомогою діаграми (малюнок 1).

Ризик формування будь якої мотивації, у даному контексті, ми вбачаємо, перш за все, у відсутності комплексного системного впливу на цей процес.

Зміна соціокультурних умов, поява нових соціоекономічних трендів тощо безпосередньо впливають як на умови освітнього процесу, рівень задоволеності навчанням, так і на власне мотивацію та можливості її

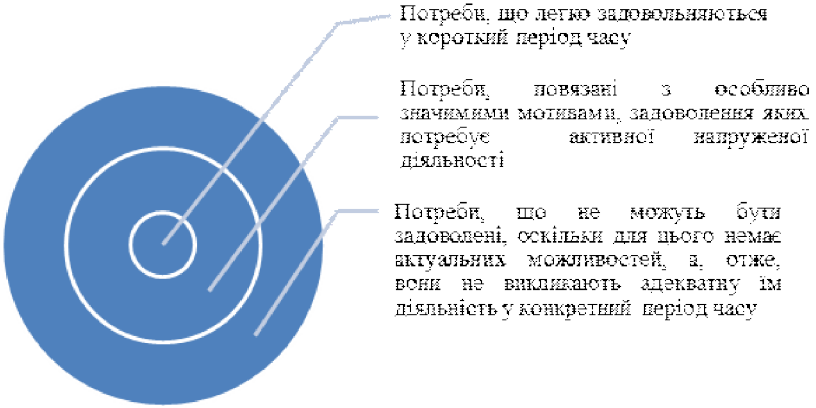

Рис. 1. Зони мотивації особистості

формування у здобувачів освіти, а вже сформовані в особистості мотиви, потреби і цінності, відповідно, змінюють свою пріоритетність та значущість. Така ситуація з точки зору вчених, спричиняє постійні зрушення у мотиваційному профілі сучасного педагога, а ми маємо підстави стверджувати, що і майбутнього вчителя, медика, соціального працівника, корекційного педагога та інших, особливо у період війни.

Дослідження Т. Мамонтової, А. Мягкохліб, І. Міщенко та інших, доводять, що умови війни суттєво впливають на зовнішні та внутрішні мотиви, їх ієрархію та співвідношення у дівчат і хлопців, здобувачів освіти.

Зовнішня мотивація у дівчат до війни визначалася такими мотивами як схвалення та визнання досягнень серед близьких й однолітків. Основними пріоритетними факторами мотивації у дівчат були: соціальне схвалення від родини та/або друзів (49,3%); отримання нагород і заохочень (45,7%). Серед хлопців, за висновками науковців, важко, було однозначно визначити найбільш вагомий та цінний фактор мотивації. Це – соціальне схвалення від родини або друзів (28%) та отримання інтересу і задоволення від процесу (26,7%).

Під час війни у дівчат мотивація зменшилася за визначеними мотивами, але все ж меншої мірою, порівняно з юнаками (19,8% –

дівчата, 11,2% – юнаки). У дівчат спостерігалася зміна пріоритету мотивів, так як провідними стали мотиви самоактуалізації та відчуття особистої цінності досягнутих здобутків (відповідно 25,3% та 24%).

У хлопців відбулося ще більше розшарування мотиваційних факторів. Серед вагомих: визнання цінності власних досягнень (12%), заохочення (12%) та самоактуалізація (12%).

Отримані науковцями висновки мали підтвердження і в наших дослідженнях щодо мотивів навчальної діяльності здобувачів вищої педагогічної освіти, їх пріоритетності і співвідношення, яке ми почали 2021 року і повторили 2025 року.

В опитуванні, з використанням розроблених закритих анкет та бесід, брав участь 141 здобувач освіти (87 дівчат і 54 хлопці) та 67 науково-педагогічних працівників Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Анкета для здобувачів освіти включала, зокрема, такі питання: «Чи відчуваєте Ви бажання і потребу навчатися?», «Як змінилося Ваше ставлення до навчання з 2021 року?», Які чинники (фактори) найбільшою мірою впливають на Ваше ставлення до власного навчання?», «Чи вплинула війна на ваше ставлення до навчання? Яким чином?».

Анкета для викладачів передбачала такі запитання: «Чи відчуваєте Ви мотивацію працювати?», «Чи змінилась Ваша мотивація до роботи з 2021 року?», «Які чинники впивають на Ваше ставлення до професійної діяльності в умовах ЗВО?», «Назвіть домінуючі мотиви, що визначають Ваше ставлення до фахової діяльності в умовах ЗВО».

Анкети також передбачали інші варіанти відповідей.

Констатуємо, що, порівняно з результатами досліджень Т.Мамонтової, А. Мягкохліб, І.Міщенко та інших засвідчило співпадіння за найменуванням домінуючих мотивів, їх ієрархією та співвідношенням. Спостерігались лише певні математичні розбіжності у межах 2,5-3% для дівчат та 1,7-2% для хлопців.

Розглядаючи мотиваційні профілі науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану під впливом, зокрема, цифровізації освіти, упровадження дистанційного навчання тощо, та спираючись на результати дослідження, можемо констату-

вати, наприклад, як позитивні зміни (розширення можливостей у використанні (доступі) нових інформаційних технологій, актуальних інформаційних ресурсів і баз даних, для розвитку як особистісного, так і професійного, самореалізації тощо), так і негативні (інформаційне перевантаження, зростання нервової напруги, наростання стресових ситуацій, недостатність ресурсів для технічного забезпечення освітнього процесу тощо).

З метою узагальнення результатів дослідження щодо складових мотиваційних профілів науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти було складено табл. 1 і 2.

Отримані нами результати анкетування та індивідуальних і групових бесід ілюструють наявність негативних тенденцій у вищій освіті, зокрема, щодо зниження мотивації до навчання, пов'язаного з частковим руйнуванням освітнього простору, міграцією студентів, порушенням соціальних гарантій, обмеженням доступу до освітніх ресурсів, зменшенням кількості часу участі в академічних заходах, психологічними травмами і стресами, втратою компетентних науково-педагогічних кадрів тощо.

Порівняння мотиваційних профілів науково-педагогічних працівників і здобувачів освіти довоєнного на воєнного періодів щодо, відповідно, впливу мотивів фахової діяльності та ставлення до навчання засвідчують і той факт, що викладачі під час війни більшою мірою незадоволені соціальним статусом науково-педагогічного працівника (29,7 – у довоєнний період, 32,2% - під час війни), їх демотивує відсутність достатніх можливостей для живого спілкування і співпраці (29,9% / 33%), не вповні адекватна винагорода за прикладені зусилля і досягнуті результати (34% / 40,8%), відсутність бажаних умов праці і відпочинку (34,5% / 89%). За всіма іншими мотивами із перерахованих суттєвих змін не відбулося.

Для студентів демотивуючий вплив має прагнення до професійної кар'єри (18,7% - до війни, 36% - під час війни), частково: інтерес до професії (18,9% / 24,8%), прагнення перманентних змін, новизни (20%/ 31,4%). Інші мотиви з названих суттєвих зрушень у впливі на ставлення до навчання не зазнали.

Таблиця 1

Складові мотиваційного профілю науково-педагогічних працівників педагогічного ЗВО

№ п/п	Мотиви фахової діяльності науково-педагогічних працівників	Чинники впливу на мотиваційний профіль	Вплив: мотивуючий/ демотивуючий (+/-)
1.	Соціальний статус науково-педагогічної діяльності	Зростання вимог до професійної праці науково-педагогічних працівників. Умови її обмеження військового стану. Підвищення рівня і зростання обсягу навантажень Підвищення рівня стресу Невідповідність очікувань умовам і характеру професійної праці Збільшення різноманітності обов'язкових видів робіт відповідно посадових обов'язків і громадської роботи Цифровізація професійної діяльності. Рівень оплати праці стосовно вартості життя і можливостей для професійного зростання та самореалізації Теми інтенсифікації інноваційних змін	-
2.	Можливості для професійної кар'єри		+/-
3.	Можливості для живого спілкування і співпраці		-
4.	Зацікавленість у професії		+/-
5.	Можливості для саморозвитку та самовдосконалення у професійній діяльності		+/-
6.	Усвідомлення потреби принести користь здобувачам освіти, ЗВО, суспільству		+
7.	Бажання поділитися своїм досвідом та знаннями		+
8.	Задоволення від визнання здобутків і досягнень		+/-
9.	Адекватна винагорода за прикладені зусилля і досягнуті результати		-
10.	Хороші (бажані) умови праці і відпочинку		-
11.	Усвідомлення особистої приналежності до колективних справ, розвитку ЗВО		+
12.	Бажання творення нового, прогресивного, важливого, творчий характер науково-педагогічної діяльності		+

Таблиця 2

Складові мотиваційного профілю здобувача вищої педагогічної освіти

№ п/п	Мотиви навчальної діяльності здобувачів вищої педагогічної освіти	Чинники впливу на мотиваційний профіль	Вплив: Мотивуючий/ демотивуючий (+/-)
1.	Можливість отримання вищої освіти	Особисті потреби і інтереси Успішність навчання Рівень саморегуляції та самооцінки Стосунки і взаємодія з оточуючим соціальним середовищем (друзі, однокурсники, педагоги, батьки) Сприятливе освітнє середовище Рівень самореалізації та самооцінки Професійні перспективи щодо соціального статусу фахової діяльності та кар'єрних можливостей Рівень і якість освітніх послуг Імідж ЗВО, його привабливість щодо національного та міжнародного визнання Емоційно-психологічна атмосфера, умови й обмеження військового стану Підвищення рівня стресу, тривоги Цифровізація Різноманітність видів та рівень стимулювання навчальної діяльності Зростання вимог до випускника педагогічного ЗВО	+/-
2.	Можливість набуття професії		+/-
3.	Прагнення до професійної кар'єри		-
4.	Бажання схвалення з боку найближчого оточення (батьків, одногрупників, друзів)		+
5.	Досягти особистісного і професійного розвитку		+
6.	Отримання заохочень і винагород		+
7.	Бути успішним (успішною) у майбутній професійній діяльності		+/-
8.	Інтерес до професії		+/-
9.	Відчуття досягнень у навчанні		+/-
10.	Бажання перманентних змін, новизни		-
11.	Потреби у самовдосконаленні та самореалізації як у професії, так і в інших сферах життєдіяльності		+
12.	Досягнення внутрішньої гармонії		+

Висновки. Таким чином, можемо констатувати, що особливості мотивації навчання, як і фахової діяльності – одна з умов особистісного і професійного розвитку майбутнього та працюючого фахівця, що позначається на процесі формування і розвитку їх фахових компетентностей.

Результати досліджень доводять, що здобувачі освіти і викладачі зберігають мотивацію відповідно до навчання та педагогічної роботи, але, разом з тим, спостерігається зростання демотивуючого впливу окремих чинників формування їх мотиваційного профілю у період війни.

Серед чинників формування мотиваційних профілів ключових суб'єктів освітнього процесу посилили свій вплив такі як: для викладачів: умови й обмеження військового стану, підвищення рівня стресу, темпи інтенсифікації інноваційних змін. Для здобувачів освіти: імідж ЗВО, його привабливість щодо національного та міжнародного визнання; підвищення рівня стресу і тривоги; цифровізація; умови й обмеження військового стану.

Перспективи подальших досліджень. Науковий і практичний інтерес викликають дослідження, що стосуються динаміки мотиваційних профілів викладачів і студентів стосовно впливу нових чинників їх формування.

Список бібліографічних посилань

1. Бондар, Л. В., Литвинчук, Н. Б. (2020). Мотивація навчальної діяльності студентів як провідний чинник підготовки майбутніх фахівців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Психологія,* [online] 11, с. 67–71. Available at: https://eprints.oa.edu.ua/eprint/8358/1/NZ_Vyp_11_Psykhology.pdf [Accessed 12.03.2024].

2. Васильєва, Н. (2020). Шляхи підвищення самоорганізації студентів в умовах дистанційного навчання. *Молодь і ринок,* [online] 3–4 (182–183), с. 115–121. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2020_3-4_22 [Accessed 11.03.2024].

3. Гриценчук, О. (2024). Використання штучного інтелекту в освіті: тенденції та перспективи в Україні та за кордоном. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»,* [online] 10, с. 152–161. Available at: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743864 [Accessed 29.05.2025].

4. Квятковська, А. О., Андросович, К. А., Ковальова, О. В. та Прокоф'єва, О. О. (2022). Особливості навчальної мотивації студентів передвищих фахових та вищих навчальних закладів в умовах сучасних військових конфліктів. *Інноваційна педагогіка,* [online] 49, 1, с. 187–192. Available at: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/49/part_1/36.pdf [Accessed 12.03.2024].

5. Колчигіна, А. В. (2018). Специфіка навчальної мотивації студентів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Психологічні науки,* [online] 1 (2). с. 46–51. Available at: https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/360/337 [Accessed 11.03.2024].

6. Колот, А. М., Герасименко, О. О. (2021). *Праця XXI: філософія змін, виклики, вектори розвитку.* Київ: КНЕУ, 487 с.

7. Куклін, О., Іванова, І. та Боровик, Т. (2024). Моделювання інтеграції штучного інтелекту в освітнє середовище. *Інформаційні технології і засоби навчання,* [online] 103, 5, с. 207–232. Available at: https://www.researchgate.net/publication/385403908 [Accessed 29.05.2025].

8. Лобачова, І. (2018). Мотиваційний аспект у навчанні англійської мови майбутніх фахівців. У: *Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій*. Гамельн: InterGING, с. 70–80.

9. Мамонтова, Т. В., М'якокхліб, А. А., Міщенко, І. В. та ін. (2023). Аналіз факторів мотивації до навчальної та наукової роботи серед студентів під час війни. *Актуальні проблеми сучасної медицини,* [online] 23, 3 (83), с. 164–168. Available at: 10.31718/2077-1096.23.3.164 [Accessed 29.05.2025].

10. Данюк В. М. (ред.) (2028). *Праця і соціально-трудові відносини*. Київ, 451 с.

11. Столярова, О. М. (2022). Дослідження способів впливу на мотиваційну сферу здобувачів вищої освіти. *Вісник Національного університету оборони України. Сер.: Питання психології,* [online] 3(67), с. 120–125. Available at: http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/256559/255304 [Accessed 11.03.2024].

12. Тимощук, С. В., Третяк, О. І. (2015). Особливості формування навчальної мотивації студентів. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки,* [online] 2 (80). с. 64–68. Available at: https://visnyk.zu.edu.ua/Articles/80/14.pdf [Accessed 11.03.2025].

13. Barshay, J. (2021). *Proof points: What almost 150 studies say about how to motivate students* [online]. Available at: https://hechingerreport.org/proof-points-what-almost-150-studies-say-about-how-to-motivate-students/ [Accessed 02.09.2025].

14. Francis, E., Perpetua, U., Yinka, T. et al (2023). A comprehensive overview of artificial intelligence and machine learning in education pedagogy: 21 years (2000-2021) of research indexed in the Scopus database. *Social Sciences & Humanities Open*, [online] 5. Available at: https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100655 [Accessed 02.09.2025].

15. Fortus, D., Touitou, I. (2021). Changes to student's motivation to learn science. *Disciplinary and Interdisciplinary Science Education Research,* [online] 3:1. Available at: https://doi.org/10.1186/s43031-020-00029-0 [Accessed 02.09.2025].

16. Malinka, K., Peresini, M., Firc, A. et al (2023). *On the Educational Impact of ChatGPT: Is Artificial Intelligence Ready to Obtain a University Degree* [online]. New York: ACM, pp. 427–530. Available at: https://doi.org/10.1145/3587102.3588827 [Accessed 02.09.2025].

References

1. Bondar, L.V., Lytvynchuk, N.B. (2020). Motyvatsiia navchalnoi diialnosti studentiv yak providnyi chynnyk pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv [Motivation of students' educational activity as a key factor in training future specialists]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia: Psykholohiia* [Scientific Notes of the National University «Ostroh Academy». Psychology Series], [online] 11, pp. 67–71. Available at: https://eprints.oa.edu.ua/eprint/8358/1/NZ_Vyp_11_Psykhology.pdf [Accessed 12.03.2024].

2. Vasylieva, N. (2020). Shliakhy pidvyshchennia samoorhanizatsii studentiv v umovakh dystantsiinoho navchannia [Ways to improve students' self-organization in distance learning]. *Molod i rynok* [Youth and Market], [online] 3–4 (182–183), pp. 115–121. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2020_3-4_22 [Accessed 11.03.2024].

3. Hrytsenchuk, O. (2024). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti: tendentsii ta perspektyvy v Ukraini ta za kordonom [Use of artificial intelligence in education: trends and prospects in Ukraine and abroad]. *Visnyk kafedry YuNESKO «NepererVna profesiina osvita XXI stolittia»* [UNESCO Chair Bulletin «Continuous Professional Education of the 21st Century»], [online] 10, pp. 152–161. Available at: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743864 [Accessed 29.05.2025].

4. Kviatkovska, A.O., Androsovych, K.A., Kovalova, O.V. and Prokofieva O. O. (2022). Osoblyvosti navchalnoi motyvatsii studentiv peredvyshchykh fakhovykh ta vyshchykh navchalnykh zakladiv v umovakh suchasnykh viiskovykh konfliktiv [Features of educational motivation of students of pre-higher and higher education institutions in modern military conflicts]. *Innovatsiina pedahohika* [Innovative

Pedagogy], [online] 49, 1, pp. 187–192. Available at: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/49/part_1/36.pdf [Accessed 12.03.2024].

5. Kolchyhina, A.V. (2018). Spetsyfika navchalnoi motyvatsii studentiv [Specifics of students' educational motivation]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia : Psykholohichni nauky* [Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological Sciences Series], [online] 1 (2), pp. 46–51. Available at: https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/360/337 [Accessed 11.03.2024].

6. Kolot, A.M., Herasymenko, O.O. (2021*). Pratsia XXI: filosofiya zmin, vyklyky, vektory rozvytku* [Labour of the 21st Century: philosophy of change, challenges, vectors of development]. Kyiv: KNEU, 487.

7. Kuklin, O., Ivanova, I. and Borovyk, T. (2024). Modeliuvannia intehratsii shtuchnoho intelektu v osvitnie seredovyshche [Modelling the integration of artificial intelligence into the educational environment]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia* [Information Technologies and Learning Tools], [online] 103, 5. pp. 207–232. Available at: https://www.researchgate.net/publication/385403908 [Accessed 29.05.2025].

8. Lobachova, I. (2018). Motyvatsiinyi aspekt u navchanni anhliiskoi movy maibutnikh fakhivtsiv [Motivational aspect in teaching English to future specialists]. In: *Profesionalizm pedahoha v umovakh osvitnikh innovatsii* [Teacher's professionalism in the context of educational innovations]. Hameln, Germany: InterGING, pp. 70–80.

9. Mamontova, T.V., Miakokkhlib A.A., Mishchenko I.V. et al. (2023). Analiz faktoriv motyvatsii do navchalnoi ta naukovoi roboty sered studentiv pid chas viiny [Analysis of motivation factors for educational and scientific work among students during the war]. *Aktualni problemy suchasnoi medytsyny* [Current Problems of Modern Medicine], [online] 23, 3 (83), pp. 164–168. Available at: 10.31718/2077-1096.23.3.164 [Accessed 29.05.2025].

10. Daniuk, V.M. (ed.). (2028). *Pratsia i sotsialno-trudovi vidnosyny: slovnyk-dovidnyk* [Labour and socio-labour relations: reference dictionary]. Kyiv: KNEU. 451 p.

11. Stoliarova, O.M. (2022). Doslidzhennia sposobiv vplyvu na motyvatsiinu sferu zdobuvachiv vyshchoi osvity [Exploring ways to influence the motivational sphere of higher education students]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. Seriia : Pytannia psykholohii* [Bulletin of the National Defence University of Ukraine. Psychology Series], [online] 3 (67), pp. 120–125. Available at: http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/256559/255304 [Accessed 11.03.2024].

12. Tymoshchuk, S.V., Tretiak, O.I. (2015). Osoblyvosti formuvannia navchalnoi motyvatsii studentiv [Peculiarities of the formation of students' educational motivation]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky* [Bulletin of Zhytomyr State University. Pedagogical Sciences], [online] 2 (80), pp. 64–68. Available at: https://visnyk.zu.edu.ua/Articles/80/14.pdf [Accessed 11.03.2024].

13. Barshay, J. (2021). *Proof points: What almost 150 studies say about how to motivate students.* [online]. Available at: https://hechingerreport.org/proof-points-what-almost-150-studies-say-about-how-to-motivate-students/ [Accessed 02.09.2025].

14. Francis, E., Perpetua, U., Yinka, T. et al. (2023). A comprehensive overview of artificial intelligence and machine learning in education pedagogy: 21 years (2000-2021) of research indexed in the Scopus database. *Social Sciences & Humanities Open*, [online] 5. Available at: https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100655 [Accessed 02.09.2025].

15. Fortus, D., Touitou, I. (2021). Changes to student's motivation to learn science. *Disciplinary and Interdisciplinary Science Education Research,* [online] 3:1. Available at: https://doi.org/10.1186/s43031-020-00029-0 [Accessed 02.09.2025].

16. Malinka, K., Peresini, M., Firc, A. et al. (2023). *On the Educational Impact of ChatGPT: Is Artificial Intelligence Ready to Obtain a University Degree* [online]. New York: ACM, pp. 427–530. Available at: https://doi.org/10.1145/3587102.3588827 [Accessed 02.09.2025].

УДК 1:141.7:37.01 https://doi.org/10.5281/zenodo.19989219

С. Г. Корнієнко

ОСВІТА ЯК БУТТЯ КУЛЬТУРИ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Стаття присвячена філософському аналізу освіти як форми буття культури та онтологічного простору становлення людської суб'єктності в умовах сучасних цивілізаційних трансформацій. Здійснюється критичне осмислення редукції освіти до технократичних і утилітарних моделей, що позбавляють її гуманітарного змісту та перетворюють на механічний інструмент підготовки «людського ресурсу». На основі концептуалізації понять «Bildung» (В. фон Гумбольдт, Й.-Ґ. Гердер, Г.-Ґ. Гадамер), «наративна ідентичність» (П. Рікер) та «педагогічна граматика» (Б. Бернстайн) показано, що освіта є простором інтеріоризації культурних смислів та формування наративного досвіду.

Наголошено, що прискорення технологічних змін і зростання впливу медіатехнологій змінюють антропологічний статус людини й ускладнюють можливість збереження цілісного досвіду сучасної людини. У цих умовах саме освіта набуває значення культурної та духовної основи, завдяки якій людина зберігає здатність до смислотворення, критичного мислення та діалогу.

Підкреслено, що в українському контексті освіта як соціокультурна практиа відповідає за відновлення історичної суб'єктності, трансляції національної пам'яті та стійкості культури в умовах війни та колоніальної травми. Обґрунтовано, що українська освіта, вкорінена в культурній традиції та філософській гуманістичній спадщині, постає простором збереження та формування національної ідентичності.

Доведено, що освіта як буття культури є не інституційною формою, а насамперед способом культурної присутності людини у світі. Саме в освітньому просторі людина віднаходить екзистенційну опору й відновлює здатність до відповідального буття-в-співдії з Іншим та світом. Узагальнено, що освітній простір створює умови для формування внутрішньої культури саморефлексії, завдяки якій людина здатна впорядковувати власний досвід і надавати йому смислову та ціннісну структуру в мінливому світі.

Ключові слова: освіта, культура, буття, Bildung, суб'єктність, культурна пам'ять, ідентичність, гуманітарний вимір освіти.

***Korniienko Svitlana*. Education as a Mode of Cultural Being: a Philosophical-Anthropological Dimension.**

The article is devoted to a philosophical analysis of education as a mode of cultural being and an ontological space of the formation of human subjectivity under the conditions of contemporary civilizational transformations. A critical rethinking is offered of the reduction of education to technocratic and utilitarian models that deprive it of its humanistic substance and turn it into a mechanical instrument for preparing "human resources." By conceptualizing the notions of Bildung (W. von Humboldt, J. G. Herder, H.-G. Gadamer), "narrative identity" (P. Ricoeur), and "pedagogic grammar" (B. Bernstein), the study demonstrates that education represents a space of interiorizing cultural meanings and shaping narrative experience.

It is emphasized that the acceleration of technological change and the growing influence of media technologies transform the anthropological status of the human being and complicate the possibility of preserving a coherent experience. Under these conditions, education acquires the significance of a cultural and spiritual foundation through which a person maintains the capacity for meaning-making, critical thinking, and dialogue.

In the Ukrainian context, education as a sociocultural practice is shown to be responsible for restoring historical subjectivity, transmitting national memory, and sustaining cultural resilience amid war and colonial trauma. It is argued that Ukrainian education, rooted in cultural tradition and philosophical humanistic heritage, constitutes a space for preserving and shaping national identity.

It is demonstrated that education, understood as a mode of culture, is not merely an institutional form but primarily a way of human cultural presence in the world. It is within the educational space that a person finds existential grounding and regains the ability for responsible co-being with the Other and with the world. It is further generalized that the educational space creates conditions for cultivating an inner culture of self-reflection, enabling a person to organize their experience and give it meaningful and value-laden structure in an ever-changing world.

Key words: education, culture, being, Bildung, subjectivity, cultural memory, identity, humanistic dimension of education.

Постановка проблеми.

У сучасних умовах стрімкої трансформації соціокультурного простору питання про онтологічний статус освіти набуває особливого значення. Освіта перестає бути лише системою передачі знань чи

набором механічних умінь, яких потребувало індустріальне суспільство. Сучасна культура як постнекласична репрезентує зміни, які переживає постіндустріальне й інформаційне суспільство. Це вимагає нового типу освіти, який не редукується до технократичних дій і не підміняється практиками короткочасної активності.

Нині відбувається інтеграція науки, освіти й культури, утворюючи простір, у якому сьогодні відбувається формування людини. Саме в освітньому просторі конституюється здатність людини орієнтуватися у світі, вибудовувати стійкі соціальні взаємодії, тим самим посилюючи зв'язок між індивідуальним і колективним вимірами буття. Водночас освіта виступає насамперед фундаментальною формою буття культури, завдяки якій відтворюються смислові структури людського досвіду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблематика філософського осмислення освіти у контексті сучасних цивілізаційних трансформацій посідає чільне місце в зарубіжному та українському гуманітарному дискурсі. Модель освіти, що сформувалася в добу Промислової революції та була зорієнтована на стандартизовану підготовку робочої сили, не відповідає запитам сучасного суспільства, у тому числі й українського. Ю. Н. Харарі, аналізуючи виклики XXI століття, підкреслює, що успадкована від індустріальної епохи виробнича логіка освіти повинна залишитися в минулому. «Промислова революція лишила нам у спадщину конвеєрну теорію освіти. У центрі міста є величезний бетонний будинок, розділений на багато ідентичних кімнат, і кожна кімната містить ряди парт і стільців. … Легко сміятися над цією моделлю, і майже кожен погодиться, що, попри попередні досягнення, нині вона збанкрутувала. Однак ми досі не створили життєздатної альтернативи» [4, с. 326-327].

У сучасних міжнародних дослідженнях проблем освіти дедалі більшої аналітичної ваги набуває концепт «освіти для людського розквіту» (англ. *human flourishing*), систематизований у матеріалах Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) [9]. У цих напрацюваннях освіта розглядається не як інструментальна сфера, орієнтована на розвиток компетентностей для ринку праці, а як

онтологічний простір формування людської цілісності, що дозволяє людині реалізовувати власні потенції в умовах технологічно складного світу.

У філософсько-онтологічній площині особливе значення має концепція *Bildung*, розроблена в німецькій класичній традиції й поглиблена у герменевтиці Г.-Ґ. Гадамера [6], концепції наративної ідентичності П. Рікера [11]. Освіта мислиться як спосіб буття людини в культурі, а не як зовнішній щодо неї соціальний механізм. Герменевтична оптика дозволяє побачити освітній процес як подію розуміння, де змінюється не лише обсяг знань, а й сама структура суб'єктності. Соціально-філософський вимір освіти надано у дослідженнях Б. Бернстайна [5] та М. Нуссбаум [8], де остання інтерпретується як механізм символічної влади і є полем конструювання ідентичностей.

В українському гуманітарному дискурсі суперечності сучасного стану освіти обґрунтовані В. Андрущенко, В. Астаховою, Ю. Бойчуком, В. Кременем, М. Култаєвою, М. Поповичем, Н. Радіоновою, В. Табачковським та іншими. Їхні розвідки продовжують ідеї української філософської спадщини, насамперед Г. Сковороди, де проблеми самопізнання / самоосвіти, «сродної праці», внутрішньої людини та покликання розуміються як передумови для сучасного обґрунтування гуманістичної освіти й екзистенційного виміру виховання.

Метою статті є філософське обґрунтування освіти як форми буття культури та онтологічного простору становлення людської суб'єктності в умовах трансформацій сучасного світу. Дослідження спрямоване на аналіз освіти не як технічної системи передачі знань, а як культуротворчої, наративної та духовно-антропологічної практики, у межах якої відбувається формування *Людини Духовної*.

*Виклад матеріалу***.**

В умовах нової онтології, де швидкість поширення інформації у рази перевищує здатність людини адаптуватися до неї / вибудовувати досвід, освіта зберігає здатність людини до системного мислення й смислотворення в цілому. Освітній простір відповідає за захист культури й водночас культивує принцип відповідальності за збереження

фігури людини як *Людини Духовної* в умовах постіндустріальних викликів та цифрової сучасності. Це пов'язано зі зміною антропологічної сутності людини, унаслідок її розширення під впливом новітніх технологій, зокрема медіатехнологій. Отже, в сучасних умовах трансформуються не лише способи пізнання буття, а й змінюється розуміння самої людини.

В українському контексті ця ситуація набуває особливого значення, що пов'язано з воєнною агресією рф проти України та наявної колоніальної травми. Освіта постає способом відновлення історичної суб'єктності України, актуалізуючи національну пам'ять; виступає чинником реконфігурації культурних смислів і зміцнення українського суспільства. В умовах війни вона перетворюється на механізм самоорганізації спільноти, відновлення довіри та зміцнення внутрішньої стійкості, забезпечуючи можливість поєднання індивідуальної свободи з відповідальністю перед майбутніми поколіннями; стає простором формування відповідального ставлення до світу, здатності діяти в умовах глобального світу на принципах діалогу та толерантності.

Концепція *Bildung*, сформована у німецькому філософському просторі (В. фон Гумбольдт, Й.-Г. Гердер, Г.-Г. Гадамер), є не лише освітнім терміном, а виступає фундаментальною антропологічною та культурною парадигмою, яка артикулює становлення людини через культуру та саморефлексію**.** У перекладі українською *Bildung* звично подають як «формування», «виховання», «освіта», однак жодна з цих конотацій не передає повноти смислу. Саме тому доцільним є використання саме поняття «*Bildung»*, що дозволяє зберегти концептуальну широту й не редукувати його до технічної педагогічної термінології.

В. Гумбольд наголошував, що людина стає собою лише тоді, коли входить у «діяльні стосунки зі світом» [7]. *Bildung* – це процес внутрішньої роботи, де культура відкриває перед людиною можливості саморозуміння. *Bildung* є способом позначити рух людської суб'єктивності всередину та водночас назовні. Таким чином, поняття *Bildung* виступає методологічною основою гуманітарного розуміння освіти, у якому освітній процес постає не як передавання / трансляція знань, а як формування внутрішньої структури особистості, її здатності

до самопізнання, морального судження, осмисленого вибору та духовної автономії. Саме ці характеристики є центральними для української освітньої традиції, що впродовж століть існувала як механізм збереження культурної суб'єктності в умовах політичної нестабільності та колоніального тиску.

Варто зазначити, що визначення феномена освіти як системи професійної підготовки, накопичення компетентностей чи адаптації до ринку праці є значною редукцією, що звужує гуманітарний зміст освіти, усуваючи ті виміри, які визначають її як простір становлення людської суб'єктності. Проблема полягає в тому, що освітній процес дедалі частіше розглядається як технологія, а не як форма буття людини у світі культури. Цю ситуацію можна розглядати як суперечність між імперативами, створеними під тиском технологічної сучасності, і потребою в освітніх практиках, які є гуманістично орієнтованими й чутливими до ситуації людини. Освіта не може існувати поза культурою, вона завжди вкорінена у певну систему цінностей та символів. Освіта, відповідаючи на запити суспільства, забезпечує відтворення культури й водночас створює проєкти подальшого існування людства.

Відбувається руйнування сталих механізмів трансляції знання, за які відповідало суспільство, а логіка мережевої взаємодії дедалі більше підмінює досвід реальної присутності та спів-дії. У такій ситуації постає ризик втрати освітою її глибинного сенсу – здатності формувати Людину Духовну, спроможну до життєтворчості у світі, а не лише до функціонування в ньому. Ю. Н. Харарі, підкреслює: «Оскільки темпи змін зростають, не лише економіка, а й сам сенс "бути людиною", ймовірно, змінюватиметься» [4, с. 322]. Освіта виконує функцію реконструкції смислового простору, завдяки якому спільнота утримує власну цілісність і здатність до самовідновлення, водночас зберігаючи унікальність природи людини.

Осмислення значення освіти та культури для становлення людської суб'єктності посідає значне місце у межах герменевтики, феноменології, соціальної антропології та сучасних студій культури. У цьому контексті концепція Г.-Ґ. Гадамера набуває принципового значення, оскільки дозволяє розглядати освіту як спосіб входження людини

у культурний горизонт та розширення смислового горизонту, що відповідає запитам сучасного суспільства. Ідеться про зміну самого способу буття людини, що дозволяє повернутися до гуманістичної сутності феномену освіти як чинника внутрішнього формування людини, як виховання людини (*Bildung*). На думку філософа, «те, що становить сутність Bildung, полягає не у відчуженні як такому, а у поверненні до себе – хоча це повернення й передбачає момент відчуження. Bildung не слід розуміти лише як історичний процес піднесення духу до універсального; воно є також тим елементом, у якому перебуває освічена людина» [6, p. 13].

Освіта постає як подія, що формує нові модуси розуміння, тим самим змінюючи людину. Ідеться про руйнування вже наявних знань або передрозумінь, що спонукає останню до діалогу не лише з традицією, а й із власною історичною обумовленістю. У цьому сенсі освіта постає практикою самоперевершення, адже «проєктування історичного горизонту є лише однією фазою процесу розуміння; воно не застигає у самовідчуженні минулої свідомості, а перекривається нашим власним сучасним горизонтом і тим самим утворює з ним злиття горизонтів» [6, p. 305]. Освіта набуває онтологічного виміру, бо виступає формою людського буття, визначаючи спосіб присутності людини у світі культури.

Гадамерівська модель формування людини знаходить подальшу концептуальну розробку у П. Рікера. У праці «Самість як Інший» філософ проголошує, що суб'єктність не є даною наперед, а конституюється як «наративна ідентичність», тобто здатність людини привласнювати власний досвід, інтегруючи його у зв'язну оповідь про себе. Відтак освіта постає як простір формування наративних структур самості, що забезпечують можливість саморефлексії та дії. «Справжня природа наративної ідентичності розкривається, на мою думку, лише в діалектиці самобутності та однаковості. У цьому сенсі ця діалектика є головним внеском наративної теорії в конституювання "Я"» [11, p. 140]. Така наративна логіка стає антропологічною основою сучасних гуманітарних концепцій освіти. Ці положення виступають основою сучасного дискурсу філософії освіти як процесу інтеріоризації культурних схем і структурування досвіду.

У новітніх концепціях гуманітарної освіти вагому роль відіграє позиція М. Нуссбаум, яка переконує, що криза освіти в умовах постіндустріального суспільства пов'язана з домінуванням утилітарно-економічної логіки, яка трактує навчання як підготовку «людського ресурсу» для ринку праці [8]. Саме гуманітарні науки, на її переконання, виховують здатність бачити *Іншого* як рівного та мислити категоріями відповідальності й загального блага, без яких демократичні інституції втрачають свою підставу. Ідеться про освіту як культурний капітал. Отже, гуманітарна освіта має виразний антропологічний зміст, бо формує не тільки компетентного фахівця, а насамперед людину, здатну до діалогу й відповідальної участі в житті політичної спільноти.

Аналізуючи умови демократизації освітнього простору, Б. Бернстайн наголошує, що педагогічна комунікація може виконувати цю функцію лише тоді, коли суб'єкти освітнього простору відчувають свою співпричетність та участь. У зв'язку з цим він виокремлює три ключові права, які мають бути інституційно закріплені в освітніх практиках: право на розвиток, право на включення та право на участь. *Розвиток*, як перше право, стосується доступу до найкращих форм знання і критичного мислення; воно передбачає можливість виходу за межі власних соціальних, інтелектуальних чи особистісних обмежень та відкриття нових перспектив. *Включення*, як друге право, означає необхідність забезпечення соціальної, культурної, інтелектуальної та особистісної залученості кожного суб'єкта освітнього простору, водночас визнаючи його автономію й право на збереження окремішньої ідентичності. *Участь*, як третє право, пов'язане зі здатністю учасників освітнього процесу впливати на структурування, підтримання у межах педагогічної взаємодії [5, p. 6–7].

Б. Бернстайн переконливо демонструє, що освіта ніколи не є нейтральним середовищем, адже знання в ній завжди організується через специфічну «педагогічну граматику» як механізм символічної влади, який визначає, які форми досвіду визнаються легітимними як знання, хто має право на їх продукування та інтерпретацію, а також яким є доступ різних груп до культурних і когнітивних ресурсів.

Отже, філософські концепції Bildung, наративної ідентичності, культурного капіталу й педагогічної граматики задають онтологічний

вимір освіти як простору становлення суб'єктності. Цей вимір набуває особливої виразності у просторі України, де культура й освіта історично виконують функцію духовного самозбереження. Як писав Г. Сковорода: «А *людина* є маленький світик, і так важко пізнати його силу, як нелегко у всесвітній машині *початок* віднайти; затверділа наша нечулість і узвичаєний смак є причиною нашого убозтва» [3, с. 55].

Українська культура є історичною практикою *Bildung,* формою національного самозбереження, відновлення гідності, формування внутрішньої свободи через мову, пісню, освіту, літературу, релігійну традицію. Саме тому український освітній простір має бути не лише місцем навчання, а насамперед простором формування етично зрілої, історично вкоріненої особистості, для якої культура є внутрішнім сенсом життя. Так, у працях М. Павлишина послідовно проаналізовано стратегії культурного колоніалізму, серед яких упровадження ієрархії цінностей, що підносить імперську культуру як універсальну та нормотворчу; формування міфу про її визначну цивілізаційну роль; системне усунення або маргіналізація культурних установ колонії; а також надання колоніальній культурі статусу периферійної, меншовартісної та такої, що нібито неспроможна до самостійного культурного розвитку [10].

Усвідомлення нищівного тиску колоніальних механізмів відкриває можливість перейти від опису історичних травм до визначення того, якою має бути освіта, здатна протистояти їхнім наслідкам. У цьому зв'язку філософсько-антропологічний та філософсько-культурологічний виміри дозволяють всеохопно осмислити український освітній простір, його здатність інтегрувати різні площини досвіду в єдину смислову матрицю. Ідеться про особистісний, національний і цивілізаційний рівні. У цьому сенсі філософія української культури демонструє методологію стійкості й самоусвідомлення, необхідну педагогіці XXI століття. Для України це означає формування громадянина, який усвідомлює себе творцем історичного розвитку, а не пасивним учасником подій.

У цьому контексті показовим є дослідження, узагальнене в монографії К. В. Астахової та наукового колективу НУА, присвяченій багаторічному загальноакадемічному конкурсу «Історія моєї сім'ї» [2]. Проєкт, що має майже тридцятирічну традицію, розкриває значний

соціокультурний потенціал освіти як джерела формування ідентичності / відтворення родинної пам'яті. Автори наголошують, що залучення учнів і студентів до реконструкції власних генеалогічних наративів сприяє інтеріоризації культурних смислів, посиленню самоусвідомлення та формуванню зв'язку між індивідуальним і колективним досвідом в умовах сучасних викликів. «Усвідомлена залученість – своєрідний код. Дуже важливим є розуміння процесів та усвідомлене прийняття ціннісних установок, що закладаються» [1, с. 7].

Отже, філософський вимір освіти дозволяє розглядати останню як простір пам'яті, що забезпечує внутрішню неперервність поколінь, те, що колоніальні режими систематично намагалися зруйнувати. Освіта стає не просто відповіддю на виклики сучасності, а чинником посилення культурної суб'єктності, яка є умовою українського національного розвитку. Отже, освіта як буття культури, є умовою творення майбутнього української нації.

Висновки.

У контексті окреслених трансформацій особливо важливим стає звернення до філософських традицій, у межах яких освіта посідає фундаментальне місце у становленні буття людини. Осмислення освіти як форми культурного буття дозволяє вийти за межі функціональних і технократичних моделей, які зводять освітній процес до передачі знань чи підготовки людини до вимог ринку.

Концептуалізація понять «Bildung», «наративна ідентичність» та «педагогічна граматика» переконливо свідчить, що освітній процес є не зовнішнім соціальним механізмом, а виступає антропологічною подією, у межах якої людина входить у світ культури, відкриваючи для себе можливість діалогу та спів-буття у світі. Освіта виконує функцію посилення суб'єктності та національної ідентичності, стаючи простором збереження пам'яті та духовності українського суспільства.

Поняття «Bildung» є ключовим для розуміння освіти як екзистенційної та культуротворчої практики, що формує суб'єкта, здатного не лише адаптуватися до світу, а й творити його, зберігаючи при цьому внутрішню ідентичність. Отже, концептуалізація цього поняття постає у двох перспективних вимірах: як методологічна основа філософського обґрунтування гуманітарної освіти та як

антропологічне бачення людини, здатної до самотворення й духовної зрілості (І. Кант).

Список бібліографічних посилань

1. Астахова, К. В. (2022). Система світу Птолемея в умовах нової нормальності. *Генеалогічний конкурс «Історія моєї сім'ї»: аналіз соціокультурних можливостей* : монографія / за ред. К. В. Астахової. Харків: Вид-во НУА. С. 3–8.

2. Генеалогічний конкурс «Історія моєї сім'ї»: аналіз соціокультурних можливостей : монографія (2022) / за ред. К. В. Астахової. Харків: Вид-во НУА. 130 с.

3. Сковорода, Г. (2017). Нарцис. Слово про те: пізнай себе. Найкраще ; пер. М. Кашуби, Г. Сварник, Н. Федорака; передм. Р. Чопика, А. Любки ; іл. Д. Мовчана. Львів: Terra Incognita, 2017. С. 28–91.

4. Харарі, Ю. Н. (2023). *21 урок для 21 століття* / пер. з англ. О. Дем'янчука; доповн. автор. Київ :Видавництво Букшеф. 416 с.

5. Bernstein, B. (1996). *Pedagogy, Symbolic Control, and Identity: Theory, Research, Critique*. Revised edition. Lanham: Rowman & Littlefield. 192 p.

6. Gadamer, H.-G. (2004). *Truth and Method*. 2nd rev. ed.; trans. J. Weinsheimer, D. G. Marshall. London–New York: Continuum. 601 p.

7. Humboldt, W. von. (1960). *Werke. Bd. 2: Schriften zur Sprachphilosophie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. 484 S.

8. Nussbaum, M. C. (2010). *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton: Princeton University Press. 178 p.

9. OECD. (2024). *PISA High Performing Systems for Tomorrow: Education for Human Flourishing*. EDU/PISA/GB(2024)10. Paris: OECD. 26 p.

10. Pavlyshyn, M. (1992). Post-Colonial Features in Contemporary Ukrainian Culture. *Australian Slavonic and East European Studies*, 6(2), 41–55.

11. Ricoeur, P. (1992). *Oneself as Another*. Chicago: University of Chicago Press. 424 p.

References

1. Astakhova, K. V. (2022). Systema svitu Ptolemeia v umovakh novoi normalnosti. *Henealohichnyi konkurs "Istoriia moiei sim'yi": analiz sotsiokulturnykh mozhlyvostei:* monohrafiia / za red. K. V. Astakhovoi. Kharkiv: Vyd-vo NUA. S. 3–8.

2. Astakhova, K. V. (ed.). (2022). *Henealohichnyi konkurs "Istoriia moiei sim'yi": analiz sotsiokulturnykh mozhlyvostei:* monohrafiia. Kharkiv: Vyd-vo NUA. 130 s.

3. Skovoroda, H. (2017). *Nartsys. Slovo pro te: piznai sebe*. In: *Naikrashche*; per. M. Kashuby, H. Svarnyk, N. Fedoraka; peredm. R. Chopyka, A. Liubky; il. D. Movchana. Lviv: Terra Incognita. S. 28–91.

4. Harari, Yu. N. (2023). 21 urok dlia 21 stolittia / per. z anhl. O. Demianchuka; dopovn. avtor. Kyiv: Vydavnytstvo Bukshef. 416 s.

5. Bernstein, B. (1996). *Pedagogy, Symbolic Control, and Identity: Theory, Research, Critique*. Revised edition. Lanham: Rowman & Littlefield. 192 p.

6. Gadamer, H.-G. (2004). *Truth and Method*. 2nd rev. ed.; trans. J. Weinsheimer, D. G. Marshall. London–New York: Continuum. 601 p.

7. Humboldt, W. von. (1960). *Werke. Bd. 2: Schriften zur Sprachphilosophie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. 484 S.

8. Nussbaum, M. C. (2010). *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton: Princeton University Press. 178 p.

9. OECD. (2024). *PISA High Performing Systems for Tomorrow: Education for Human Flourishing*. EDU/PISA/GB(2024)10. Paris: OECD. 26 p.

10. Pavlyshyn, M. (1992). Post-Colonial Features in Contemporary Ukrainian Culture. *Australian Slavonic and East European Studies*, 6(2), 41–55.

11. Ricoeur, P. (1992). *Oneself as Another*. Chicago: University of Chicago Press. 424 p.

УДК 355.233:378.091.3:37.013.42
https://doi.org/10.5281/zenodo.19989311

Д. В. Резнік

ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВА ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

У статті здійснено комплексний аналіз педагогічних засад формування готовності здобувачів вищої освіти до захисту України в умовах модернізації системи базової загальновійськової підготовки. Актуальність дослідження зумовлена триваючою збройною агресією проти України, нормативним закріпленням обов'язку громадян щодо захисту Вітчизни та необхідністю підготовки цивільної молоді до участі в національному спротиві. Метою дослідження є наукове обґрунтування педагогічних умов, змісту, методів і технологій формування базових загальновійськових компетентностей у здобувачів вищої освіти, які не мають досвіду військової служби.

У роботі проаналізовано нормативно-правову базу України у сфері базової загальновійськової підготовки, зокрема положення Закону України «Про основи національного спротиву», Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та відповідних підзаконних актів. Узагальнено міжнародний досвід країн – членів НАТО щодо підготовки цивільної молоді до оборони держави, визначено ключові принципи та компетентнісні орієнтири, що можуть бути адаптовані до українських реалій.

Обґрунтовано структуру базових загальновійськових компетентностей, яка охоплює когнітивний, практичний, ціннісно-мотиваційний і правовий компоненти. Визначено педагогічні умови їх ефективного формування, зокрема інтеграцію теоретичної та практичної підготовки з домінуванням практичної складової, застосування імітаційно-ситуаційного навчання, залучення військових інструкторів і ветеранів, міждисциплінарну інтеграцію та використання сучасних освітніх технологій.

Доведено, що компетентнісний підхід до організації базової загальновійськової підготовки забезпечує підвищення рівня готовності студентської молоді до виконання конституційного обов'язку щодо захисту України та сприяє зміцненню обороноздатності держави в умовах сучасних безпекових викликів.

Ключові слова: базова загальновійськова підготовка, базові компетентності, національний спротив, військова підготовка здобувачів освіти

***Reznik Dmytro*. General Military Training of Higher Education Students: Pedagogical Principles of Forming Readiness for the Defense of Ukraine.**

The article provides a comprehensive analysis of the pedagogical principles of forming the readiness of higher education students to defend Ukraine in the context of the modernization of the basic military training system. The relevance of the study is due to the ongoing armed aggression against Ukraine, the normative consolidation of the duty of citizens to defend the Fatherland, and the need to train civilian youth to participate in the national resistance. The purpose of the study is to scientifically substantiate the pedagogical conditions, content, methods, and technologies of forming basic military competencies in higher education students who have no experience of military service.

The paper analyzes the regulatory and legal framework of Ukraine in the field of basic military training, in particular the provisions of the Law of Ukraine «On the Fundamentals of National Resistance», the Law of Ukraine «On Military Duty and Military Service» and relevant by-laws. The international experience of NATO member countries in training civilian youth for the defense of the state is summarized, and key principles and competency guidelines that can be adapted to Ukrainian realities are identified.

The structure of basic military competencies, which includes cognitive, practical, value-motivational and legal components, is substantiated. The pedagogical conditions for their effective formation are determined, in particular, the integration of theoretical and practical training with the dominance of the practical component, the use of simulation-situational training, the involvement of military instructors and veterans, interdisciplinary integration and the use of modern educational technologies. It is proven that the competency-based approach to the organization of basic military training ensures an increase in the level of readiness of student youth to fulfill the constitutional duty to protect Ukraine and contributes to strengthening the state's defense capability in the face of modern security challenges.

Key words: basic military training, basic competencies, national resistance, military training of education seekers

Актуальність проблеми. Російська збройна агресія проти України істотно посилила суспільний запит на формування готовності громадян

до захисту держави. Відповідно до статті 65 Конституції України [1] захист Вітчизни є конституційним обов'язком кожного громадянина, а ухвалення Закону України «Про національний спротив» [3] нормативно закріпило потребу у всеохопній та системній підготовці населення до участі в обороні країни. За цих умов заклади вищої освіти постають важливим соціально-педагогічним середовищем формування базових загальновійськових компетентностей у здобувачів вищої освіти, які не мають досвіду проходження військової служби.

Водночас сучасна модель базової військової підготовки у закладах вищої освіти характеризується переважанням теоретичної складової: обсяг практичної підготовки, як правило, не перевищує 30 % і значною мірою зумовлюється рівнем матеріально-технічного забезпечення закладу, кадровими можливостями та наявністю співпраці з військовими формуваннями. Такий стан справ не забезпечує належного рівня готовності студентської молоді до виконання конституційного обов'язку щодо захисту України.

У зв'язку з цим актуалізується наукова проблема обґрунтування педагогічних умов, методів і змісту загальновійськової підготовки, здатних забезпечити ефективне формування базових оборонних компетентностей у здобувачів вищої освіти, які не проходили військової служби.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні та розробленні педагогічних засад формування базових компетентностей загальновійськової підготовки у здобувачів освіти, які не проходили військової служби, з метою забезпечення готовності до виконання конституційного обов'язку щодо захисту України. Об'єктом дослідження є процес базової загальновійськової підготовки здобувачів освіти у ЗВО. Предметом дослідження виступають зміст, методи та технології формування базових загальновійськових компетентностей у студентів, які не проходили військової служби.

Завданнями дослідження є: аналіз стану і нормативного забезпечення загальновійськової підготовки у ЗВО; порівняний аналіз базових компетентностей загальновійськової підготовки цивільної молоді в країнах НАТО та Україні; визначення структури базових загальновійськових компетентностей; наукове обґрунтування педаго-

гічних умов та технологій їх формування; розробка дидактичної моделі базової загальновійськової підготовки у ЗВО

Наукові та практичні контексти. Попри повномасштабну агресію, розвиток військової освіти в Україні є пріоритетом. Адже це стратегічно важливо для безпеки держави. Достатня кількість грамотних професіоналів військової справи та синхронізація стандартів є запорукою здобуття нашою країною, яка уже майже 10 років чинить опір російській армії, повноправного членства в ЄС та НАТО.

Формування базових компетентностей загальновійськової підготовки у здобувачів бакалаврського рівня, які не проходили строкової військової служби, постає однією з ключових педагогічних проблем сучасної системи національної безпеки України. В умовах триваючої збройної агресії та трансформації сектору оборони особливої актуальності набуває розроблення науково обґрунтованих підходів до підготовки молоді до виконання конституційного обов'язку із захисту Вітчизни.

Педагогічна наука сьогодні стикається з викликом: забезпечити достатній рівень теоретичної, практичної, психофізичної та мотиваційної готовності осіб без попереднього військового досвіду, які мають інтегруватися у підрозділи сил оборони в умовах підвищеної бойової небезпеки [2, 4, 6].

Виклад основного матеріалу. Відповідно із змінами, внесеними на початку 2025 р. до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» базовими компетентностями загальновійськової підготовки є інтегрована сукупність знань, умінь і ціннісно-мотиваційних установок, що забезпечують здатність цивільних студентів виконувати військовий обов'язок і брати участь у національному спротиві.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 734 «Про затвердження Порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських» від 21 червня 2024 р., початковою військовою підготовкою у ЗВО є нормативно організований процес опанування військово-прикладних умінь, психологічної готовності й правових знань, необхідних для участі в обороні держави.

Базова загальновійськова підготовка (БЗВП) є складовою системи військової підготовки здобувачів вищої освіти та інтегрується в освітній процес закладів вищої освіти. Загальний обсяг програми становить 300 академічних годин і передбачає реалізацію двох взаємопов'язаних компонентів: теоретичного та практичного. Теоретичний курс обсягом 90 академічних годин здійснюється безпосередньо у закладах вищої освіти, тоді як практичний курс тривалістю 210 академічних годин реалізується на базі спеціалізованих навчальних центрів Збройних Сил України. Проведення практичних занять у період канікул спрямоване на запобігання перевантаженню здобувачів освіти та уникнення конфлікту з основним навчальним процесом.

Програма БЗВП розрахована на студентів денної та дуальної форм здобуття вищої освіти. Теоретичний компонент є обов'язковим для всіх здобувачів освіти відповідних освітніх програм. Проходження практичної складової передбачене для чоловіків, визнаних придатними до військової служби за станом здоров'я. Жінки, які відповідають вимогам за станом здоров'я, можуть долучатися до практичної підготовки на добровільних засадах за умови взяття на військовий облік у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки.

За результатами успішного завершення БЗВП здобувачі вищої освіти складають військову присягу, отримують відповідний сертифікат та набувають військово-облікової спеціальності, що, відповідно до чинного законодавства, звільняє їх від проходження обов'язкової базової військової служби, передбаченої для чоловіків віком від 18 до 25 років.

Крім того, проходження базової загальновійськової підготовки визначається обов'язковою умовою для первинного працевлаштування на посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування та органах прокуратури.

Перед початком практичного курсу всі учасники проходять обов'язковий медичний огляд відповідно до вимог Положення про військово-лікарську експертизу у Збройних Силах України [7]. Особи, визнані непридатними до військової служби, звільняються від проходження практичної частини програми.

Аналіз міжнародного досвіду та нормативних підходів НАТО підтверджує тенденцію до створення комплексу компетентностей, у якому детально визначаються вимоги до військовослужбовця: від базових умінь виживання та поводження зі зброєю до стресостійкості, моральної готовності та здатності діяти в умовах інформаційно-психологічного впливу противника [5, 7]. Особливої уваги заслуговує британська модель базової загальновійськової підготовки, що передбачає інтенсивну бойову, психологічну та дисциплінарну підготовку новобранців без попереднього військового досвіду [5].

У країнах НАТО військова підготовка цивільної молоді базується на принципах [7]:

а) індивідуальної підготовки: цивільна молодь проходить базову військову підготовку, яка включає знання з тактики, вогневої підготовки, надання першої допомоги, а також вивчення статутів та правил поведінки;

б) використання резерву: країни-члени НАТО використовують підготовлений резерв молоді для захисту країни в разі необхідності.

в) колективної оборони: у разі збройного нападу на одну з держав-членів відповідного оборонного союзу такий напад розглядається як напад на всіх його учасників, які зобов'язуються надати необхідну допомогу, зокрема військову, політичну та інші форми підтримки.

г) «демократичної» військової підготовки: молодь має бути ознайомлена з основами захисту країни та своїми правами та обов'язками в умовах воєнного стану.

д) стандартизації: уніфікація військової техніки, озброєння, процедур управління та оперативних процесів з метою забезпечення сумісності, взаємодії та ефективного спільного застосування сил у багатонаціональних операціях.

Можна зробити висновок, що загальновійськова підготовка цивільної молоді в країнах НАТО є важливим компонентом забезпечення національної безпеки, що сприяє створенню резерву, який може бути мобілізований для захисту країни в разі необхідності.

У країнах – членах НАТО базова військова підготовка орієнтована на формування комплексу ключових професійних компетентностей, серед яких провідне місце посідає практична складова, частка якої

становить у середньому 60–80 % загального обсягу навчання. Важливим елементом підготовки є безпосередній інструкторський супровід з боку військовослужбовців, а також обов'язкове опанування стрілецької, тактичної та військово-медичної підготовки.

Базова військова підготовка молоді в державах НАТО переважно має професійний і добровільний характер, що відрізняє її від обов'язкових моделей, запроваджених у низці інших країн. Такий підхід зосереджений на цілеспрямованому розвитку фахових умінь і навичок, зокрема володіння стрілецькою зброєю, тактичних дій та основ ведення бойових дій.

Система підготовки інтегрована в національні освітні системи держав – членів НАТО та функціонує відповідно до принципів Болонського процесу. Освітній процес ґрунтується на використанні кредитно-трансферної системи, модульної побудови навчальних програм та орієнтації на результати навчання, що забезпечує гнучкість, порівнюваність і академічну мобільність здобувачів освіти.

Україні доцільно адаптувати ці засади до потреб національного спротиву.

У процесі дослідження встановлено, що традиційні навчальні програми цивільних закладів вищої освіти не повною мірою відповідають потребам сучасної оборонної педагогіки. Вони характеризуються фрагментарністю, орієнтованістю переважно на засвоєння теоретичного матеріалу та недостатньою увагою до формування діяльнісних, поведінкових і операційних компетентностей, які визначають ефективність дій військовослужбовця в екстремальних умовах [4, 7]. У цьому контексті наголошується на значущості компетентнісного підходу, який передбачає цілісне формування знань, умінь, психофізичних якостей та ціннісно-мотиваційних орієнтацій [5, 7].

Структура базових загальновійськових компетентностей здобувачів вищої освіти в Україні є багатокомпонентною та охоплює когнітивний, діяльнісний, ціннісно-мотиваційний і правовий складники. Когнітивний компонент передбачає оволодіння знаннями з тактичної підготовки, основ домедичної допомоги, військового права та військової топографії. Практичний компонент спрямований на формування вмінь і навичок зі стрілецької справи, маскування,

орієнтування на місцевості, виживання в польових умовах і взаємодії в складі підрозділу. Ціннісно-мотиваційний складник охоплює розвиток відповідальності, дисциплінованості, стресостійкості та патріотизму як особистісних якостей, необхідних для виконання оборонних завдань. Правовий компонент пов'язаний із засвоєнням прав і обов'язків військовозобов'язаних, а також правового статусу учасників національного спротиву.

Формування зазначених компетентностей потребує створення відповідних педагогічних умов, серед яких провідне місце посідає інтеграція теоретичної та практичної підготовки із домінуванням практичної складової (не менше 70 % загального обсягу навчального часу). Ефективності підготовки сприяє застосування імітаційно-ситуаційного навчання, що передбачає моделювання тактичних завдань, використання тренажерних комплексів і цифрових технологій віртуальної та доповненої реальності. Важливим чинником є залучення до освітнього процесу військових інструкторів і ветеранів бойових дій, а також забезпечення належного рівня фізичної та психологічної підготовки здобувачів освіти. Значний потенціал має міждисциплінарна інтеграція змісту навчання, зокрема поєднання військової підготовки з медичними, правовими та фізкультурно-оздоровчими компонентами.

У процесі реалізації загальновійськової підготовки доцільно застосовувати сучасні освітні технології, зокрема тактичні тренінги та симуляції, стрілецькі тренажери, курси тактичної медицини, рольові бойові сценарії, а також польові та нічні навчання, що максимально наближені до реальних умов виконання бойових завдань.

Вітчизняна модель підготовки цивільних здобувачів вищої освіти до виконання конституційного обов'язку щодо захисту України структурно поділяється на два взаємопов'язані блоки: теоретичну підготовку обсягом 90 академічних годин та практичну складову, що охоплює формування прикладних навичок і загальнофізичну підготовку загальним обсягом 210 академічних годин.

Оцінювання рівня теоретичної підготовки здобувачів вищої освіти засвідчує, що її зміст охоплює систему знань з воєнної доктрини, чинного законодавства у сфері оборони, основ тактики, військової топографії, правил безпечного поводження зі зброєю та надання

домедичної допомоги. У межах теоретичного блоку опрацьовуються ключові положення, визначені Законом України «Про основи національного спротиву», а також базові питання тактичної підготовки та міжнародного гуманітарного права. У процесі формування базових загальновійськових компетентностей особлива увага має приділятися не лише відтворенню теоретичних знань, а й перевірці глибини їх розуміння, здатності до ситуаційного аналізу та прийняття обґрунтованих рішень, зокрема під час моделювання алгоритмів дій у разі виявлення вибухонебезпечних предметів. З метою стимулювання самостійної пізнавальної діяльності та поглибленого опрацювання окремих тем наприкінці семестру доцільним є виконання курсової роботи.

Оцінювання практичної підготовки студентів спрямоване на визначення рівня сформованості стійких військово-прикладних умінь і навичок та базується на застосуванні об'єктивних, вимірюваних показників. Зміст цього блоку передбачає виконання нормативів з вогневої підготовки. Невід'ємною складовою оцінювання практичних навичок є визначення рівня фізичної підготовленості студентів, що зумовлено вимогами військової служби до витривалості та силових якостей особового складу. Обов'язковим елементом системи об'єктивного оцінювання є аналіз якості організації та реалізації освітнього процесу, зокрема ефективності викладацького складу й застосовуваних методик навчання. З цією метою доцільним є використання комплексу інструментів, серед яких анонімне анкетування студентів після завершення курсу щодо якості викладання, актуальності навчальної програми та достатності практичної підготовки; взаємовідвідування навчальних занять; а також аналіз динаміки результатів навчання шляхом порівняння середніх показників рівня підготовленості здобувачів освіти на початку та після завершення курсу.

Зіставлення зазначених моделей із українським нормативним полем свідчить про необхідність модернізації програм загальновійськової підготовки, упровадження цифрових тренажерів, навчально-тактичних полігонів та кейсових методик, а також посилення координації між закладами освіти та сектором безпеки і оборони [4, 5].

Розбудова національної системи спротиву, визначена чинним законодавством, передбачає активне залучення молоді до підготовки у мирний час, що підвищує значущість досліджуваної проблематики.

Таким чином, формування базових військових компетентностей у цивільних студентів є багатовимірним процесом, що потребує цілісної педагогічної стратегії, інтеграції сучасних освітніх технологій, оновлення стандартів та міжвідомчої взаємодії. Отримані результати доводять, що науково обґрунтований компетентнісний підхід забезпечує значно вищу ефективність підготовки молоді до виконання конституційного обов'язку та слугує основою для зміцнення обороноздатності держави в умовах гібридних загроз.

Висновки. На підставі аналізу нормативно-правової бази України та узагальнення міжнародного досвіду встановлено, що модернізація системи базової військової підготовки здобувачів вищої освіти має здійснюватися за низкою пріоритетних напрямів. Передусім ідеться про нормативне посилення компетентнісного підходу з чіткою деталізацією вимог до результатів навчання та очікуваних рівнів сформованості загальновійськових компетентностей.

Таким чином, результати дослідження доводять, що формування базових військових компетентностей у студентської молоді без досвіду служби є стратегічним компонентом становлення всебічно підготовленого людського ресурсу оборони. Реалізація компетентнісної та нормативно узгодженої моделі БЗВП сприятиме підвищенню обороноздатності держави, посиленню національного спротиву та ефективному виконанню студентською молоддю конституційного обов'язку із захисту України.

Список бібліографічних посилань

1. Верховна Рада України, (1996). *Конституція України* [online]. Київ, Україна. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [Accessed 31 October 2025].

2. Верховна Рада України, (1992). *Про військовий обов'язок і військову службу* [online]. Київ, Україна. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text [Accessed 31 October 2025].

3. Верховна Рада України, (2021). *Про основи національного спротиву*

[online]. Київ, Україна. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text [Accessed 31 October 2025].

4. Кабінет Міністрів України, (2024). *Про затвердження Порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських* [online]. Київ, Україна. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-%D0%BF#Text [Accessed 31 October 2025].

5. Магльований, С. (2022). *Базова загальновійськова підготовка на території Великої Британії* [online]. Available at: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/06/INTERFLEX_%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_02-22.pdf [Accessed 31 October 2025].

6. Міністерство оборони України. (2008). *Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України* [online]. Київ, Україна. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text [Accessed 31 October 2025].

7. Самченко, В. (2024). *Стандарти НАТО: безперервна освіта від лейтенантів до генералів* [online]. Available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3816702-standarti-nato-bezperervna-osvita-vid-lejtenantiv-do-generaliv.html [Accessed 31 October 2025].

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine, (1996). *Konstytutsiya Ukrayiny* [Constitution of Ukraine]. [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [Accessed 31 October 2025].

2. Verkhovna Rada of Ukraine, (1992). *Pro viyskhovyy obovyazok i viyskovu sluzhbu* [On Military Duty and Military Service]. [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text [Accessed 31 October 2025].

3. Verkhovna Rada of Ukraine, (2021). *Pro osnovy natsional'noho sprotystvu* [On the Fundamentals of National Resistance]. [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text [Accessed 31 October 2025].

4. Cabinet of Ministers of Ukraine, (2024). *Pro zatverdzhennya Poryadku provedennya bazovoyi zahal'noviys'kovoyi pidgotovky hromadyan Ukrayiny, yaki zdobuvayut' vyshchu osvitu, ta politseys'kykh* [On Approval of the Procedure for Conducting Basic General Military Training of Citizens of Ukraine Pursuing Higher Education and Police Officers]. [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https:/

/zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-%D0%BF#Text [Accessed 31 October 2025].

5. Mahlovanyy, S. (2022). *Bazova zahal'noviys'kova pidgotovka na terytoriyi Velykoyi Brytaniyi* [Basic general military training in the territory of Great Britain] [online]. Available at: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/06/INTERFLEX_%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_02-22.pdf [Accessed 31 October 2025].

6. Ministry of Defence of Ukraine, (2008). *Pro zatverdzhennya Polozhennya pro viys'kovo-likars'ku ekspertyzu v Zbroynykh Sylakh Ukrayiny* [On Approval of the Regulations on Military Medical Examination in the Armed Forces of Ukraine]. [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text [Accessed 31 October 2025].

7. Samchenko, V. (2024). *Standarty NATO: bezperervna osvita vid leytenantiv do heneraliv* [NATO standards: continuous education from lieutenants to generals] [online]. Available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3816702-standarti-nato-bezperervna-osvita-vid-lejtenantiv-do-generaliv.html [Accessed 31 October 2025].

Сучасне суспільство в контексті гуманітарного знання й проблеми економічного розвитку

УДК 330.1 https://doi.org/10.5281/zenodo.19989405

Л. В. Васюренко

СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ В ЕКОНОМІЦІ

У статті здійснено комплексний аналіз сучасного стану та тенденцій формування фахових компетенцій майбутніх фахівців у галузі економіки в умовах глибокої трансформації соціально-економічних процесів і динамічних змін ринку праці. Обґрунтовано актуальність дослідження, яка зумовлена посиленням конкуренції на ринку праці, зростанням вимог роботодавців до рівня професійної, цифрової та управлінської підготовки економістів, а також необхідністю адаптації системи вищої економічної освіти до викликів цифровізації, глобалізації, євро інтеграційних процесів та розвитку інноваційної економіки. Наголошено на тому, що сучасний економіст має володіти не лише ґрунтовними теоретичними знаннями, а й широким спектром практичних умінь, здатністю до критичного мислення, аналізу складних економічних ситуацій і прийняття обґрунтованих управлінських рішень в умовах невизначеності.

Зазначено ключові підходи до формування фахових компетенцій у процесі підготовки економічних кадрів, зокрема компетентнісну модель освіти, орієнтовану на результати навчання, інтеграцію теоретичної підготовки з практичним досвідом, використання міждисциплінарних зв'язків, розвиток аналітичного, стратегічного та системного мислення. Розкрито роль цифрових технологій, інноваційних методів навчання, проєктної діяльності, кейс–методу та дуальної освіти у формуванні професійних, соціальних і комунікативних компетенцій майбутніх економістів. Окрему увагу приділено впливу сучасних економічних умов, технологічних змін та глобальних викликів на зміст і структуру освітніх програм економічного профілю.

Результати дослідження підтверджують необхідність подальшого вдосконалення системи формування фахових компетенцій в економіці шляхом посилення практико орієнтованого навчання, активного впровадження інноваційних та цифрових освітніх технологій, розвитку дуальної та безперервної освіти, а також поглиблення партнерства між закладами освіти та ринком праці.

Ключові слова: економіка, модернізація, спеціальність, програмні результати, якість.

Vasyurenko Larysa. **Current state of formation of professional competences in economy.**

The article provides a comprehensive analysis of the current state and trends in the formation of professional competencies of future specialists in the field of economics in the context of a deep transformation of socio–economic processes and dynamic changes in the labor market. The relevance of the study is justified, which is due to increased competition in the labor market, the growth of employers' requirements for the level of professional, digital and managerial training of economists, as well as the need to adapt the system of higher economic education to the challenges of digitalization, globalization, European integration processes and the development of an innovative economy. It is emphasized that a modern economist must possess not only thorough theoretical knowledge, but also a wide range of practical skills, the ability to think critically, analyze complex economic situations and make informed management decisions in conditions of uncertainty.

The paper analyzes key approaches to the formation of professional competencies in the process of training economic personnel, in particular, a competency–based education model focused on learning outcomes, integration of theoretical training with practical experience, use of interdisciplinary connections, development of analytical, strategic and systemic thinking. The role of digital technologies, innovative teaching methods, project activities, case method and dual education in the formation of professional, social and communicative competencies of future economists is revealed. Special attention is paid to the influence of modern economic conditions, technological changes and global challenges on the content and structure of educational programs of an economic profile. The results of the study confirm the need for further improvement of the system of formation of professional competencies in the economy by strengthening practice oriented training, active implementation of innovative and digital educational technologies, development of dual and continuing education, as well as deepening the partnership between educational institutions and the labor market.

Key words: economics, modernization, specialty, program results, quality.

Постановка проблеми. У сучасних умовах стрімких технологічних змін, глобалізації та трансформації ринку праці постає нагальна потреба у формуванні у випускників економічних спеціальностей не лише теоретичних знань, а й мобільних, практично орієнтованих фахових компетенцій. Традиційні моделі підготовки економістів,

зорієнтовані переважно на академічні знання й вузькоспеціалізовані дисципліни, дедалі частіше не забезпечують готовності фахівців до виконання комплексних професійних задач у нестабільному середовищі.

Актуальність дослідження полягає в недостатній узгодженості освітніх програм із реальними потребами роботодавців, дефіциті практичних навичок (аналітичних, цифрових, комунікаційних та управлінських), а також у низькій поширеності ефективних механізмів партнерства між закладами освіти і бізнесом. Окремі виклики – це швидке оновлення професійних стандартів, поява нових функціональних ролей у економіці (наприклад, аналітик даних, спеціаліст із цифрових платформ), а також потреба у міждисциплінарних знаннях. Таким чином, стоїть завдання теоретичного осмислення й емпіричної верифікації підходів до формування фахових компетенцій, розробки механізмів їх інтеграції в навчальний процес і виявлення ефективних практик співпраці освіти й ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в сфері економічної освіти та підготовки фахівців фокусуються на кількох ключових напрямах. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти досліджується в контексті переходу від предметно–орієнтованого навчання до моделі, що визначає очікувані результати у вигляді компетенцій (знання – вміння – цінності). Дослідники розглядають структуру фахових компетенцій, методи їх оцінювання та способи формування через комплекс дисциплін і практичних завдань [1; 2].

Науковці констатують, що в умовах сучасної реальності, де здійснюється змішане та дистанційне навчання, відбувається використання електронних платформ для навчання, електронного контенту, диференційних цифрових інструментів задля оцінювання, надбання такої компетентності є обов'язковою умовою професійної підготовки економістів [3]. У зв'язку з діджиталізацією економіки зростає увага до формування вмінь працювати з даними, використовувати цифрові інструменти (таблиці, статистичні пакети, BI-системи), а також до навичок інтерпретації результатів для прийняття управлінських рішень.

Дослідники зазначають, що активне застосування практико орієнтованих технологій в навчальний процес, як базової компоненти дуальної форми освіти є в стані сучасних викликів своєчасним, тому що це дозволяє сформувати фахівця, мислення якого спрямовано на оперативне прийняття професійних рішень [4].

Мета статті. Це аналіз сучасного стану формування фахових компетенцій у підготовці економістів в умовах трансформації ринку праці та цифровізації економіки. У роботі також визначаються ключові проблеми й перспективні напрями вдосконалення економічної освіти з метою підвищення її відповідності потребам роботодавців і суспільства.

Основні результати дослідження. Методологічну основу дослідження становлять аналіз і узагальнення наукових публікацій, аналітичних звітів міжнародних і національних організацій, а також нормативно-правових документів у сфері вищої освіти, що відображають сучасні тенденції розвитку економічної освіти. Необхідно зазначити, що заклади вищої освіти активно оновлюють освітні програми, удосконалюють методи та форми навчання, розширюють співпрацю з бізнес-структурами, роботодавцями та професійними спільнотами з метою формування конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно працювати в умовах нестабільності та швидких змін.

У ході дослідження встановлено, що сучасна система формування фахових компетенцій у підготовці економістів зазнає суттєвих змін під впливом цифровізації економіки, глобалізаційних процесів та трансформації ринку праці, що безпосередньо корелює з метою статті – аналізом актуального стану цієї системи та визначенням напрямів її вдосконалення. Підтверджено, що ключовими для сучасного економіста є не лише базові економічні знання, а й комплекс інтегрованих компетенцій, зокрема аналітичних, цифрових, комунікаційних та управлінських, що відповідає висновкам дослідників, які наголошують на домінуванні компетентнісної моделі освіти в умовах економіки знань [6].

Аналіз освітніх програм і наукових підходів засвідчив наявність стійкого розриву між очікуваннями роботодавців та фактичним рівнем

практичної підготовки випускників економічних спеціальностей. Зокрема, виявлено недостатню сформованість навичок роботи з економічними даними, прикладного аналізу, прийняття рішень в умовах невизначеності та командної взаємодії. Ці результати узгоджуються з позицією дослідників [5], які зазначають, що без посилення практикоорієнтованої складової навчання економічна освіта втрачає здатність адекватно реагувати на запити ринку праці.

Дослідження також довело, що впровадження інноваційних освітніх технологій – кейс-методу, проєктного навчання, симуляцій економічних процесів, дуальної освіти та стажувань – істотно підвищує рівень сформованості фахових компетенцій здобувачів. Особливо ефективними виявилися моделі співпраці закладів вищої освіти з бізнесом, які забезпечують інтеграцію теоретичної підготовки з реальними професійними завданнями та сприяють адаптації майбутніх фахівців до практичної діяльності [7].

Окрему увагу приділено ролі міждисциплінарного підходу у формуванні фахових компетенцій економістів. Результати показують, що поєднання економічних дисциплін із елементами інформаційних технологій, менеджменту, права та поведінкових наук сприяє формуванню системного мислення й підвищує конкурентоспроможність випускників. Крім того, встановлено необхідність удосконалення механізмів оцінювання результатів навчання через використання портфоліо, проєктних робіт та компетентнісно орієнтованих критеріїв.

Висновки. Зазначено доцільність комплексної модернізації економічної освіти, спрямованої на оновлення змісту освітніх програм, розширення практичної складової та поглиблення взаємодії з ринком праці. Це забезпечує та створює підґрунтя для подальших досліджень у сфері формування фахових компетенцій в економіці. Дослідження підкреслюють ефективність кейс-методів, симуляцій, проєктної діяльності та дуальної освіти для закріплення фахових навичок. Також демонструють різні моделі співпраці університетів і підприємств: спільні курси, менторські програми, лабораторії інновацій та платформи для стажувань.

Список бібліографічних посилань

1. Ходань, О. (2013). Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 29, с. 232-235.

2. Кравченко, Т. (2021). Компетентнісний підхід у підготовці фахівців з маркетингу у науковому доробку А. Пейна. *Молодь і ринок*, 3/189, с. 120-129.

3. Вакало, Р. Ю. (2025). Компетентнісний підхід у підготовці фахівців. *Modern Information Technologies and Innovation,* 76, с. 84-93.

4. Опушко, Н. (2023). Практико орієнтоване навчання як важливий компонент дуальної форми здобуття освіти. *Modern Information Technologies and Innovation*, 70, с. 240-252.

5. Авшенюк, Н. М., Бідюк, Н. М. (2021). Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 3 (2), с. 1-4.

6. Савченко, О. Я. (2019). Компетентнісний підхід у сучасній вищій освіті: теорія і практика. *Педагогічна думка*, 3, с. 15-19.

7. Астахова, К. В. (2020). Університетський викладач: ризики та виклики епохи цифровізації. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»,* т. 26, с. 17-29.

References

1. Khodan, O. (2013). Kompetentnisnyi pidkhid do pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u VNZ. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota*, 29, pp. 232–235.

2. Kravchenko, T. (2021). Kompetentnisnyi pidkhid u pidhotovtsi fakhivtsiv z marketynhu u naukovomu dorobku A. Peina. *Molod i rynok*, 3 (189), pp. 120–129.

3. Vakalo, R.Yu. (2025). Kompetentnisnyi pidkhid u pidhotovtsi fakhivtsiv. *Modern Information Technologies and Innovation*, 76, pp. 84–93.

4. Opushko, N. (2023). Praktyko oriientovane navchannia yak vazhlyvyi komponent dualnoi formy zdobuttia osvity. *Modern Information Technologies and Innovation*, 70, pp. 240–252.

5. Avsheniuk, N.M., Bidiuk, N.M. (2021). Rozvytok porivnialnoi profesiinoi pedahohiky u konteksti hlobalizatsiinykh ta intehratsiinykh protsesiv. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 3 (2), pp. 1–4.

6. Savchenko, O.Ya. (2019). Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii vyshchii osviti: teoriia i praktyka. *Pedahohichna dumka*, 3, pp. 15–19.

7. Astakhova, K.V. (2020). Universytetskyi vykladach: ryzyky ta vyklyky epokhy tsyfrovizatsii. *Vcheni zapysky Kharkivskoho humanitarnoho universytetu «Narodna ukrainska akademiia»*, vol. 26, pp. 17–29.

УДК 314.15:341.43 https://doi.org/10.5281/zenodo.20020851

Ganna Zadnieprovska

PATTERNS OF MODERN INTERNATIONAL MIGRATION AND FEATURES OF ITS REGULATION

The article provides a comprehensive analysis of current trends and challenges of international migration in the context of globalization. Migration is conceptualized as a multidimensional phenomenon shaped by political, social, environmental and technological factors, going beyond purely economic interpretations. The study systematizes key contemporary migration patterns, including the globalization and diversification of flows, structural shifts in labor migration, unprecedented levels of forced displacement, feminization and transnationalism. Special attention is paid to the evolution of migration regulation, which is characterized by deep contradictions between state efforts to control borders, labor market demands and international human rights obligations. The article identifies major problem areas such as the securitization of migration, the crisis of the asylum system, labor market imbalances and difficulties of social integration. Methodologically, the research is based on a critical analysis of scientific literature, allowing the authors to reveal fundamental contradictions between the neoliberal logic of the global labor market and the strengthening of national security regimes, as well as between humanitarian principles and restrictive border practices. The paper also examines emerging challenges related to climate change, digital technologies, automation and the use of artificial intelligence in migration management. The conclusions substantiate the need to move from fragmented «containment» approaches toward comprehensive migration governance based on enhanced international cooperation, the development of legal migration channels and unconditional respect for human dignity. The article contributes to understanding migration as a key element of the global political economy of the 21st century.

Key words: international migration, migration patterns, migration regulation, labor migration, forced migration, globalization, migration policy, migrants' rights

***Заднєпровська Ганна Ігорівна*. Закономірності сучасної міжнародної міграції та особливості її регулювання.**

Стаття присвячена комплексному аналізу сучасних тенденцій та проблем міжнародної міграції в умовах глобалізації. Дослідження виходить за рамки традиційних економічних інтерпретацій, розглядаючи міграцію як багато-

вимірний феномен, зумовлений переплетенням політичних, соціальних, екологічних та технологічних чинників. Автори систематизують ключові сучасні патерни міграції, серед яких глобалізація та диверсифікація потоків, структурні зміни в трудовій міграції, рекордні масштаби вимушеного переміщення, фемінізація та транснаціоналізм. Паралельно аналізується еволюція механізмів регулювання, яка характеризується глибокою суперечністю між прагненням держав до контролю кордонів, потребами ринків праці та зобов'язаннями у сфері прав людини. У статті окреслено провідні проблеми, такі як безпековізація міграції, криза системи надання притулку, дисбаланс між попитом та пропозицією на ринку праці, а також труднощі соціальної інтеграції. На основі синтезу теоретичних підходів та емпіричних даних робиться висновок про необхідність переходу від фрагментованої парадигми «стримування» до комплексного управління, заснованого на посиленні міжнародного співробітництва, створенні легальних каналів міграції та нерозмінному дотриманні прав і гідності мігрантів. Таке переосмислення дозволить трансформувати міграцію з джерела суперечностей у ресурс сталого розвитку.

Метою статті є синтез основних проблемних площин сучасної міграційної динаміки. Методологічно дослідження ґрунтується на критичному аналізі наукової літератури, що дозволяє виявити ключові суперечності: між неоліберальною логікою глобального ринку праці та посиленням національно-безпекових режимів; між гуманітарними імперативами та практиками екстерналізації кордонів; між селективними політиками, що створюють ієрархії мігрантів, і вимогами універсальності прав людини. У висновках обґрунтовується імператив формування нової політичної рамки, яка долає тупики сьогодення шляхом поєднання ефективного управління, справедливого розподілу відповідальності та глибокої поваги до людської гідності. Ця робота становить науковий внесок у розуміння міграції як центрального елемента глобальної політичної економії XXI століття.

Ключові слова: міжнародна міграція, міграційні патерни, регулювання міграції, трудова міграція, вимушена міграція, глобалізація, міграційна політика, права мігрантів.

Introduction. International migration of the population is an integral part of the modern globalized world, acting both as a consequence and a factor of socio-economic, political and demographic changes. The 21st century is characterized by an unprecedented scale and complexity of migration flows, which creates new challenges for the international

community. The growing interdependence of countries, disparities in development, conflicts, climate change and demographic trends increase population mobility. In this regard, the analysis of modern migration patterns and mechanisms for its regulation becomes critically important for the formation of adequate and effective policies.

Literature review. Modern scholars identify a number of key issues that shape the academic and applied field of international migration research. These issues are interdisciplinary in nature and lie at the intersection of politics, economics, sociology, law, and anthropology.

The first issue is the transformation of migration flows and their determinants. where research focuses not only on economic, but also on new factors: climate change, deep political instability, food security crises [5].

Alexander Betts emphasizes that the categories of «economic migrant» and «refugee» are increasingly blurred [2]. People often flee complex threats, combining humanitarian and economic motives («mixed flows»). The impact of social networks, remote working platforms and digital technologies on migration decision-making, communication and new forms of «virtual» mobility is studied.

The second issue is the contradictions of regulatory systems, which emphasizes the tension between the need for open markets (in labor), the principles of human rights protection, and the desire to control borders (continuation of the ideas of James Hollifield) [4]. Researches analyze how EU countries, the US, and Australia «externalize» their border controls, shifting responsibility to transit countries, leading to human rights violations outside formal jurisdiction. Researches show how modern regulatory regimes create hierarchies of migrants: from «desirable» (highly skilled, investors) to «tolerant» (temporary low-skilled workers) and «undesirable» (asylum seekers, undocumented migrants). This shapes caste systems of rights.

The third issue is humanitarian crises and human rights protection, for example, Bruno Nascimbene explores the systemic crisis of the refugee protection system: the collapse of the Dublin Regulation in the EU, pushback practices, long procedures, and inhumane conditions in the camps [7]. The problem of a fair distribution of responsibilities for receiving refugees among the countries of the world remains unresolved. Particular attention is paid

to the protection of migrant children, women (risks of gender-based violence), victims of human trafficking, and LGBTQ+ migrants.

The fourth issue is the integration and social cohesion, namely the ongoing discussion between supporters of multiculturalism, assimilation and interculturalism, the consequences of policies for social cohesion, socio-economic exclusion of second-generation migrants, the formation of «ethnic enclaves», problems in the labor market and discrimination, an analysis of how migration becomes a tool of populist and right-wing politics that undermines civic unity [7; 9].

The fifth issue is regional specificities, for instance Andrew Geddes explores internal contradictions between member states, the crisis of solidarity, and the search for a new balance between community and national sovereignty [1; 3; 12].

Recent scholarship examines the impact of the COVID-19 pandemic on human mobility, highlighting the paradoxical positioning of migrants as both «essential workers» and an «extremely vulnerable group» [8]. Particular attention is paid to the growing use of artificial intelligence, biometric technologies, and predictive analytics in migration management and asylum decision-making, raising significant concerns regarding algorithmic bias and the erosion of privacy rights [5]. In parallel, researches explore how automation, robotization, and the expansion of the gig economy are reshaping the demand for migrant labor.

Thus, the modern scientific problem of international migration has moved away from simple economic models. It focuses on the complexity, contradictions and humanitarian consequences of global mobility in the context of neoliberal globalization, strengthening security regimes and geopolitical conflicts. The main challenge for scientists and politicians is to find a balance between the legitimate interests of states, effective management of flows and the inalienable respect for the rights and dignity of every person who moves.

Key findings. Based on the conducted critical analysis of scientific literature and identification of key controversial issues, it can be stated that modern international migration is in a state of profound transformation. This transformation is not only quantitative – due to the growth of the scale of mobility – but, above all, qualitative, since the very determinants,

forms and socio-political consequences of movements are changing. Accordingly, the mechanisms of its regulation, which were formed during the twentieth century, demonstrate their inadequacy and internal contradictions, exacerbating existing challenges.

Whereas migration studies have often assumed a more or less linear relationship between economic disparities and migration flows, today's analysis is forced to take into account the complex interwoven effects of climate change, digital technologies, hybrid conflicts, and identity politics. The resulting «mixed flows» challenge the very ontological basis of traditional legal categories such as «refugee» or «economic migrant».

Thus, a deep understanding of contemporary migration patterns requires going beyond simple mapping. A structural analysis is needed that views migration as an integral part of the global political economy, both reproducing and exacerbating inequalities between regions of the world. This analysis must take into account how macrostructural forces (geopolitics, financial capital, climate change) shape the conditions in which millions of people decide to move, and often are forced to do so.

In parallel, the analysis of the specifics of regulation requires a shift in focus from formal legal institutions to governance practices and their real social consequences. Today, migration regulation is not just a set of laws, but a complex technocratic complex, including biometric surveillance systems, private security companies, border externalization agreements, and algorithmic decisions on visas or asylum. This complex often operates outside the zone of direct democratic accountability, generating «zones of exception» where human rights are systematically violated.

Thus, the main text of this article aims to synthesize the above-mentioned problem areas. We will consider how new patterns of migration (Table 1) directly give rise to new, often contradictory, regimes of its regulation (Table 2), and what social and political consequences this leads to. Such a study will allow not only to describe the status quo, but also to outline the contours of future crises and potential ways to form a more just and effective migration policy that meets the challenges of the 21st century.

Thus, the systematization of contemporary patterns of international migration (Table 1) clearly demonstrates their dynamism, structural complexity, and close interrelationship with global processes. However,

these objective trends do not develop in a vacuum. They directly confront the political will of states and institutions that attempt to manage, control, or limit mobility.

Table 1

Current patterns of international migration: main trends

Pattern of international migration	Essence
Globalization and diversification flows in	Migration has become global. Traditional South-North flows are being supplemented by active South-South and North-North flows. new regional centers attraction (for example, countries Persian Gulf, Turkey, South Africa, Malaysia).
Growth and structuring labor migration	Labor migration remains the dominant form. There is a division of labor markets: highly qualified specialists ("brain migration") and low-skilled workers in the service sector, construction, and agriculture. The phenomenon of cross-border commutes and seasonal migration is becoming widespread.
The scale of forced migration	The number of forcibly displaced people (refugees, asylum seekers, internally displaced persons) is reaching record levels due to armed conflicts, human rights violations and environmental disasters. Complex hybrid forms are emerging, where economic and humanitarian motives intertwine.
Feminization migration	The proportion of female migrants is increasing, often moving alone as the main breadwinners for their families. They are more likely to are working in areas such as care, housework, security health, that does them especially vulnerable.
Complications of migration chains and transnationalism	The proportion of female migrants is increasing, often moving alone as the main breadwinners for their families. They are more likely to are working in areas such as care, housework, security health, that does them especially vulnerable.

Each of the identified patterns poses a specific challenge for regulatory systems, requiring adequate and often contradictory policy responses. Thus, the diversification of flows and the emergence of new centers of gravity disrupt simple bipolar governance models («country of departure – country of reception»), requiring regional and even global coordination mechanisms. In turn, the massiveness and hybrid nature of forced migration call into question the effectiveness of traditional asylum institutions, prompting their reform or, conversely, a policy of closing borders.

Thus, the logical step of the analysis is to move from describing what is happening to understanding how they try to manage what is happening. The following table (Table 2) structures the main features and instruments

of modern migration regulation, revealing their internal dialectics: the struggle between national sovereignty and international cooperation, between the logic of the market and the logic of security, between public administration and private interests. These regulatory mechanisms, being a reaction to the patterns from Table 1, themselves become powerful factors shaping the further evolution of migration processes and their social consequences.

Table 2

Features of modern migration regulation: between sovereignty and cooperation

An option for regulating modern migration	Essence
The dichotomy of national politics	States are faced with the triple challenge of protecting their borders, meeting labour market needs and fulfilling international human rights obligations. This leads to selective models aimed at attracting "desired" migrants (highly skilled, investors) and limiting/preventing the inflow of "undesirable" ones (low-skilled, irregular migrants, asylum seekers). Widely used tools: quotas, ballrooms systems, biometric control, readmission agreements.
Regionalization of migration management	At the regional level (EU, ASEAN, MERCOSUR, African Union) common approaches to migration are being developed. The most developed is the EU system, which includes the Schengen area, the Dublin Regulation, the common border service Frontex, a common refugee and employment policy. However, crises reveal contradictions between member states.
The role of international organizations and global frameworks	IOM, UNHCR, ILO and other agencies play a key role in responding quickly, protecting migrants' rights and developing standards. The Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration was the first comprehensive international framework for cooperation, albeit non-financial in nature.
Private agents and commercialization	Much the role of private companies has increased actors: recruitment agencies, transnational corporations, proponents' educational services. This creates risks exploitation and trafficking in human beings, demanding reinforced regulation this sector.

Basic challenges and contradictions:

1) security migration. Prevalence approach to migration as a threat security over a development and human rights - oriented approach;

2) protection of migrants' rights. Systematic violation of the rights of

low-skilled work migrants, women and children, especially in conditions illegal status;

3) management humanitarian crises. Inability existing systems fairly distribute responsibility for receiving refugees between countries;

4) imbalance between supply and demand. Legal channels for low-skilled working forces often do not correspond the real needs of the economy, which stimulates illegal migration;

5) integration vs. assimilation. Difficulties formation effective politician integration, which provide social cohesion without loss cultural identity.

Conclusions. Modern international migration characterized by complexity, scale and multidimensionality. Patterns migration continue quickly to transform under influence global factors. Regulation system remains fragmented and undergoing influence controversial interests of states. The future effective management migration lies in a plane strengthening international cooperation, development complex approaches that balancing economic interests, sovereignty and human rights, as well as in the creation legal and safe channels migration. It is necessary overcome the «containment» paradigm in favor of paradigms of «management» and «collaboration» that transforms migration from a problem to a sustainable resource development for all parties.

References

1. Aslam, M. (2025). Kafala system and migrant workers: A critical analysis of labor exploration in the Middle East. *Journal of Applied Linguistics and TESOL*, [online] 8(1), pp. 1549–1557. Available at: https://jalt.com.pk/index.php/jalt/article/view/526 [Accessed 01.12.2025].

2. Betts, A., Bloom, L., Kaplan, J. and Omata, N. (2016). *Refugee economies: Forced displacement and development* [online]. Available at: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198795681.001.0001 [Accessed 01.12.2025].

3. Gцkalp Aras, N. E. (2020). The European Union's externalisation policy in the field of migration and asylum: Turkey as a case study [online]. Available at: https://www.respondmigration.com/wp-blog/ [Accessed 01.12.2025].

4. Hollifield, J. F. (2004). The emerging migration state. International

Migration *Review*, [online] 38(3), pp. 885–912. Available at: https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2004.tb00223.x [Accessed 01.12.2025].

5. Manan, L., Sajjad, and Zakir, M. (2025). Digital surveillance, migration control, and human rights: Ethical dilemmas in the use of technology to govern human mobility. *Inverge Journal of Social Sciences*, [online] 4(3). Available at: https://doi.org/10.63544/ijss.v4i3.170 [Accessed 01.12.2025].

6. McAuliffe, M., Oucho, L. A. (2024). *World migration report 2024* [online]. Available at: https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024 [Accessed 01.12.2025].

7. Nascimbene, B. (2016). Refugees, the European Union and the 'Dublin System': The reasons for a crisis. *European Papers*, [online] 1(1), pp. 101–113. Available at: https://doi.org/10.15166/2499-8249/8 [Accessed 01.12.2025].

8. Triandafyllidou, A. (2022). *Migration and pandemics: Spaces of solidarity and spaces of exception* [online]. Available at: https://doi.org/10.1007/978-3-030-81210-2 [Accessed 01.12.2025].

9. United Nations General Assembly, (2018). *Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration* [online]. Available at: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_73_195.pdf [Accessed 01.12.2025].

10. United Nations High Commissioner for Refugees, (2024). *Global trends: Forced displacement in 2023* [online]. Available at: https://www.unhcr.org/us/global-trends-report-2023 [Accessed 01.12.2025].

11. Walters, W. (2015). Migration, vehicles, and politics: Three theses on viapolitics. *European Journal of Social Theory*, [online] 18(4), pp. 469–488. Available at: https://doi.org/10.1177/1368431014554859 [Accessed 01.12.2025].

12. Zolberg, A. R. (1989). *Escape from violence: Conflict and the refugee crisis in the developing world*. Oxford: Oxford University Press, 380 p.

УДК 338.48(477) https://doi.org/10.5281/zenodo.20020959

Nataliia Kozubova

STIMULATING AND CONSTRAINING FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF THE TOURISM AND RECREATION INDUSTRY OF UKRAINE

The study argues, that the tourism and recreation industry represents an important component of Ukraine's national economy, contributing to regional development, employment generation, and the utilization of natural and cultural resources. However, its development trajectory has been profoundly affected by geopolitical shocks, that have fundamentally altered the structure, spatial distribution, and economic role of tourism activity within the country. Under such conditions, a comprehensive assessment of the factors that stimulate or constrain the sector's development becomes critically important for shaping effective recovery and development strategies.

The article identifies and systematizes the key stimulating and constraining factors influencing the development of Ukraine's tourism and recreation industry, substantiates their impact on the sector's resilience and growth potential under current socio-economic and geopolitical conditions. The findings indicate that the full-scale invasion caused a sharp contraction of inbound international tourism due to security risks, infrastructure destruction, airspace closure, and the occupation of key tourism territories. At the same time, domestic tourism has emerged as a stabilizing force, demonstrating relative resilience and supporting tourism-related revenues in comparatively safe regions, particularly in western Ukraine.

The research identifies persistent constraining factors, including prolonged military hostilities, damaged infrastructure, negative international perceptions, regulatory barriers, and structural deficiencies in service quality. Simultaneously, a range of stimulating factors is highlighted, such as Ukraine's diversified natural and recreational resource potential, rich cultural and historical heritage, the growing role of domestic tourism, institutional support measures, investment mechanisms, and the expansion of sustainable and environmentally responsible tourism models. Special attention is given to the role of state policy, public–private partnerships, and international assistance in post-war recovery and modernization processes.

The article concludes that, despite severe short-term limitations, Ukraine's tourism and recreation industry retains substantial long-term potential. Its

successful recovery and integration into European and global tourism markets will largely depend on security stabilization, infrastructure reconstruction, institutional reforms, and the strategic use of domestic and international development opportunities.

Key words: tourism and recreation industry, sustainable development, post-war recovery, tourism risks and safety.

***Козубова Наталія Вікторівна*. Стимулятори та дестимулятори розвитку туристично-рекреаційної галузі економіки України.**

Туристично-рекреаційна галузь є важливим компонентом національної економіки України, однак, на траєкторію її розвитку суттєво вплинули геополітичні потрясіння, які фундаментально змінили структуру, просторовий розподіл та економічну роль туристичної діяльності в країні. За таких умов комплексна оцінка факторів, що стимулюють або стримують розвиток сектору, стає критично важливою для формування ефективних стратегій відновлення та розвитку.

У статті визначено та систематизовано ключові стимулюючі та стримувальні фактори, що впливають на розвиток туристично-рекреаційної галузі України, обґрунтовано їх вплив на стійкість та потенціал зростання сектору за сучасних соціально-економічних та геополітичних умов. Результати дослідження свідчать про те, що повномасштабне вторгнення спричинило різке скорочення в'їзного міжнародного туризму через ризики фізичної безпеки, руйнування інфраструктури, закриття повітряного простору та окупацію ключових туристичних територій. Водночас внутрішній туризм став стабілізуючою силою, демонструючи відносну стійкість та підтримуючи доходи, пов'язані з туризмом, у порівняно безпечних регіонах, зокрема на заході України.

У дослідженні визначено постійні стримувальні фактори, зокрема тривалі військові дії, пошкоджену інфраструктуру, негативне міжнародне сприйняття, регуляторні бар'єри та структурні недоліки в якості послуг. Одночасно висвітлено низку стимулюючих факторів, таких як диверсифікований потенціал природних та рекреаційних ресурсів України, багата культурна та історична спадщина, зростаюча роль внутрішнього туризму, заходи інституційної підтримки, інвестиційні механізми та розширення моделей сталого та екологічно відповідального туризму. Особлива увага приділяється ролі державної політики, державно-приватного партнерства та міжнародної допомоги у процесах післявоєнного відновлення та модернізації.

У статті робиться висновок, що, незважаючи на серйозні обмеження, туристично-рекреаційна галузь України зберігає значний довгостроковий потенціал, успішне відновлення галузі та інтеграція в європейський та світовий туристичні ринки значною мірою залежать від стабілізації безпеки, реконструкції інфраструктури, інституційних реформ та стратегічного використання внутрішніх та міжнародних можливостей розвитку.

Ключові слова: туристично-рекреаційна галузь, сталий розвиток, післявоєнне відновлення, туристичні ризики та безпека.

Introduction. Tourism in Ukraine encompasses both domestic and international travel to the country's historical sites, cultural landmarks, and natural attractions. Key destinations traditionally included ancient monasteries in Kyiv, the architectural heritage of Lviv, the Carpathian Mountains—popular for hiking and winter sports—and Black Sea resorts such as Odesa. Prior to the annexation of Crimea by the Russian Federation in 2014, which involved several major tourist destinations, and especially before the full-scale invasion in 2022, the tourism sector exhibited steady growth. In 2019, inbound tourist arrivals reached a peak of approximately 13.7 million, and tourism-related expenditures and associated economic activities accounted for around 4 percent of Ukraine's GDP by the late 2010s [7].

The military invasion in 2022 resulted in an almost complete collapse of inbound international tourism due to widespread insecurity, extensive infrastructure damage, and international travel advisories. Consequently, the number of foreign leisure arrivals declined to negligible levels, while tourism activity shifted predominantly toward domestic travel, particularly to relatively safer western regions of the country. Despite these adverse conditions, the sector has demonstrated a notable degree of resilience. Revenues from accommodation services and tourism-related taxes exceeded pre-war levels, reaching UAH 809 million from hotels alone in the first half of 2024 and UAH 799 million in total during the first quarter of 2025 [6]. This recovery has been driven primarily by domestic demand and limited cross-border regional mobility.

At the same time, the industry faces significant structural challenges, including damage to cultural and tourism infrastructure estimated at over

USD 3.5 billion as of early 2024, the loss of Crimean beaches and attractions due to occupation, and ongoing hostilities that restrict access to eastern and southern regions. Forecasts suggest a gradual recovery led by domestic tourism flows, with total arrivals potentially increasing to 19.5 million by 2028 [4]. However, the full restoration of international tourism remains contingent upon the resolution of the armed conflict.

The purpose of the article is to identify and systematize the key stimulating and constraining factors influencing the development of Ukraine's tourism and recreation industry, as well as to ground their impact on the industry's resilience and growth potential under current socio-economic and geopolitical conditions.

Key findings. The full-scale invasion of Ukraine, which began on 24 February 2022, caused immediate and severe disruptions to the national tourism sector. These disruptions included the imposition of martial law, the closure of international airspace and most civilian airports, and extensive damage to critical infrastructure such as hotels, transportation networks, and cultural heritage sites, particularly in frontline areas. Missile strikes and ground offensives rendered eastern and southern regions—including Kherson and parts of Donetsk—either inaccessible or unsafe for travel. Furthermore, by mid-2022, the occupation of approximately 18 percent of Ukraine's territory removed key tourism destinations, notably Crimea and sections of the Black Sea coastline, from viable tourism circuits.

By 2023, the number of foreign nationals entering Ukraine for personal purposes reached approximately 1.3 million [9]; however, these figures included substantial non-tourism-related flows, such as volunteers and transit travelers. This composition reflects a structural shift away from inbound leisure tourism amid heightened security risks. In contrast, domestic tourism demonstrated relative resilience and growth, driven by internal population displacement, heightened patriotic sentiment, and the promotion of safer inland and Carpathian destinations. During the summer of 2025, domestic travel volumes increased by approximately 70 percent year-on-year, with more than 236,000 Ukrainian residents undertaking leisure trips, primarily to western regions of the country [1].

These dynamics are further evidenced by rising tourism tax revenues. Receipts from the tourism levy amounted to UAH 85.5 million in January–

June 2023, compared with UAH 69 million for the entirety of 2021, and increased substantially to UAH 2.94 billion for the whole of 2024 [9]. This growth was largely attributable to hotel accommodation activity in rear and relatively secure regions. Overall, the sector's economic contribution shifted from export-oriented international flows toward domestically sustained activity. Nevertheless, aggregate output remained depressed, with tourism accounting for less than 1 percent of GDP in 2022, compared to significantly higher pre-war levels. These patterns underscore the causal relationship between ongoing hostilities—particularly the escalation of attacks in 2023–2024—and persistent sectoral instability, indicating that any meaningful recovery is contingent primarily on territorial control and security stabilization rather than policy measures alone.

As of the end of 2025, the development of the tourism sector in Ukraine remains constrained by a range of interrelated structural and external challenges.

First, the prolonged military conflict and persistent security risks constitute the most significant limiting factor. Ongoing military aggression continues to exert a strong negative influence on travel decision-making, particularly among foreign tourists. As a result, inbound tourism flows remain suppressed, while tourism activity in border and frontline regions has largely collapsed. The existence of zones with elevated security risks, combined with widespread perceptions of insecurity, reinforces Ukraine's negative image as a tourist destination in international markets.

Second, extensive destruction and damage to infrastructure have substantially reduced the sector's operational capacity. Armed hostilities have affected a wide range of tourism-related assets, including accommodation facilities, cultural sites, road networks, and transport infrastructure. This has significantly constrained physical access to numerous destinations. Industry assessments indicate that only a limited share of accommodation facilities remains operational—approximately one-fifth of hotels—primarily concentrated in western regions of the country.

Third, Ukraine faces persistent challenges related to international image and destination marketing. Since the onset of the full-scale war, global media coverage has been dominated by conflict-related narratives, which has weakened Ukraine's reputation as a safe and attractive tourism

destination. The absence of consistent and targeted international communication strategies further limits the recovery of inbound leisure tourism.

Fourth, bureaucratic and regulatory barriers continue to hinder sectoral development. Despite ongoing reform efforts, complex licensing procedures, permitting requirements, and administrative inefficiencies increase transaction costs for tourism enterprises and discourage investment in new tourism projects, particularly small and medium-sized businesses.

Finally, structural deficiencies in tourism infrastructure and service quality remain evident across many regions. Inadequate availability of high-quality accommodation, transport connectivity, visitor services, and tourism information systems constrains competitiveness, especially in rural and peripheral areas. Service quality gaps, notably in rural tourism segments, further limit the sector's ability to meet international standards and diversify its tourism offerings.

The development of Ukraine's tourism and recreation sector is shaped by the interaction of economic, institutional, social, and natural-resource determinants, which, under the conditions of a consistent and strategically oriented state policy, can serve as powerful drivers of sustainable sectoral growth. A crucial role in this process is played by the country's extensive and diversified natural and recreational resource potential, which includes coastal and maritime zones, the mountainous landscapes of the Carpathian region, forest and water ecosystems, balneological resources, as well as a network of protected natural areas and national parks. The rational and balanced utilization of these resources in line with the principles of sustainable development forms a foundational basis for the creation of competitive tourism products and ensures the long-term resilience of the tourism and recreation sector.

Equally significant is Ukraine's rich cultural and historical heritage, represented by a large number of tangible and intangible cultural assets, historic urban centers, architectural monuments, and traditional cultural practices. The integration of cultural heritage into tourism activities and routes enhances the development of cultural, educational, event-based, and ethno-tourism, while simultaneously contributing to regional economic growth, employment generation, and the diversification of local economies.

In recent years, the increasing importance of domestic tourism has become particularly evident, especially under conditions of limited international tourist flows. Domestic tourism acts as a stabilizing factor for the sector by facilitating a more even spatial distribution of tourist flows across regions, supporting small and medium-sized enterprises, and sustaining economic activity in recreational territories, thereby strengthening regional economic stability.

The effectiveness of tourism and recreation development is largely determined by the quality of state policy and institutional support. The implementation of national and regional tourism development strategies, the introduction of fiscal and financial incentives for tourism enterprises, the realization of state-funded infrastructure restoration programs, and the simplification of administrative procedures through deregulation significantly enhance the investment attractiveness and governance efficiency of the sector. In this context, investment activity, particularly through public–private partnership mechanisms, plays a decisive role in mobilizing domestic and foreign capital for the modernization of accommodation facilities, transport infrastructure, and recreational complexes, which leads to improvements in service quality and overall sectoral competitiveness.

At the same time, the growing demand for environmentally responsible tourism products stimulates the development of sustainable, green, rural, and eco-tourism, allowing for the reconciliation of economic objectives with environmental protection and supporting the socio-economic development of rural areas. Finally, post-war recovery processes, combined with international financial assistance and Ukraine's participation in European development programs, open additional opportunities for the restoration and structural modernization of the tourism and recreation sector. These factors are expected to contribute significantly to infrastructure reconstruction, institutional capacity building, and the integration of Ukraine's tourism industry into the broader European and global tourism markets.

Conclusions. The market potential of Ukraine's tourism sector in the post-conflict period remains considerable, driven by the country's diverse resource base, including UNESCO World Heritage sites, the rich biodiversity of the Carpathian region, and the Black Sea coastline. Under the condition that inbound tourism recovers to its pre-2022 levels, the sector

has the capacity to significantly increase its contribution to gross domestic product. Industry-based forecasts indicate a steady rebound in tourist arrivals following the stabilization of the security environment. In this context, the western regions of Ukraine have already demonstrated a notable degree of resilience, as evidenced by tourism tax revenues in the first quarter of 2025. This growth has been largely supported by domestic and regional tourist flows redirected toward comparatively safer destinations.

Contemporary strategies for sustainable tourism development increasingly prioritize niche market segments, including educational, business, and adventure tourism, as instruments for mitigating risks associated with environmental degradation and infrastructural constraints. The implementation of such strategies may create favorable conditions in the post-war period, however, persistent geopolitical uncertainty, along with intensified competition from more stable neighboring countries, continues to limit short-term optimism regarding the pace and scale of recovery in Ukraine's tourism market.

References

1. CEIC, (2025). *Ukraine visitor arrivals* [online]. Available at: https://www.ceicdata.com/en/indicator/ukraine/visitor-arrivals [Accessed 30 Nov. 2025].

2. Dolnicar, S., McCabe, S. (2022). Solidarity tourism: How can tourism help Ukraine and other war-torn countries? *Annals of Tourism Research*, [online] 94, pp. 1–4. Available at: https://doi.org/10.1016/j.annals.2022.103386 [Accessed 23 Nov. 2025].

3. Kozubova, N., Prokopishyna, O. (2025). Financial provisions of tourism business risk management. *Economics and Society*, [online] 72. Available at: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-16 [Accessed 30 Nov. 2025].

4. Milburn, A. (2022). Legion of the damned: Inside Ukraine's army of misfits, veterans, and war tourists in the fight against Russia. *Task & Purpose*, [online] 18 March. Available at: https://taskandpurpose.com/news/ukraine-foreign-legion [Accessed 30 Nov. 2025].

5. Prokopishyna, O., Kozubova, N. (2025). Managerial mechanism for accelerating innovations of tourism and hotel business entities. *City Development*, [online] 1. Available at: https://journals.ndirom.kyiv.ua/index.php/city-development/article/view/107 [Accessed 30 Nov. 2025].

6. Szigethy-Ambrus, N. (2025). Tourism during the war: How Russian, Ukrainian and European tourism changed. *Oeconomus*, [online] 1. Available at: https://

www.oeconomus.hu/en/analyses/tourism-during-the-war-how-russian-ukrainian-and-european-tourism-changed/ [Accessed 30 Nov. 2025].

7. Tymoshenko, T., Opanashchuk, Y., Yurchenko, K., Illiashenko, I. and Bogoslavets, O. (2024). Post-conflict revival of tourism: Sustainable models for communities and regions in Ukraine. *Multidisciplinary Reviews*, [online] 7. Available at: https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe032 [Accessed 18 Nov. 2025].

8. Umland, A. (2022). Why you may want to go to Ukraine now. *World Affairs*, [online] 185 (4), pp. 1–4. Available at: https://doi.org/10.1177/00438200221125 [Accessed 30 Nov. 2025].

9. Visit Ukraine (2024). *Ukraine's tourism industry is breaking records in the middle of the war* [online]. Available at: https://visitukraine.today/blog/4465/ukraines-tourism-industry-is-breaking-records-in-the-middle-of-the-war-how-much-tax-has-been-paid-to-the-budget#the-main-drivers-of-tourism-development-in-ukraine-are [Accessed 30 Nov. 2025].

10. Williams, N. L., Wassler, P. and Fedeli, G. (2023). Social representations of war tourism: A case of Ukraine. *Journal of Travel Research*, [online] 62 (4), pp. 926–932. Available at: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/00472875221146797 [Accessed 25 Nov. 2025].

УДК 336:338.434 https://doi.org/10.5281/zenodo.20021023

Olena Prokopishyna

EVOLUTION OF CLASSIFICATION CRITERIA FOR FINANCIAL MANAGEMENT STRATEGIES

The study explores the evolution and classification of financial strategies within corporate management, emphasizing their multidimensional nature and strategic significance for firm value and long-term sustainability. Financial strategy is broadly conceptualized as an interdisciplinary framework that enables organizations to allocate scarce resources efficiently while addressing both market demands and corporate objectives over time. Unlike traditional corporate finance, financial strategy integrates aspects of competitive positioning, risk management, capital structure decisions, and alignment with shareholder expectations, thereby serving as a critical link between strategic decision-making and operational performance.

A comprehensive typology of management strategies is presented, based on structural criteria corresponding to organizational hierarchy. Corporate-level strategies define overarching strategic objectives, business-level strategies determine operational approaches for strategic business units within specific markets or industry segments, and functional-level strategies specify how individual functions contribute to competitive advantage while ensuring integration with other organizational functions. Building on this foundation, financial strategy is analyzed in terms of its key considerations, including shareholder value creation, alignment with short- and long-term goals, and life-cycle effects. The study underscores that financial strategy is not a static set of financial decisions but a dynamic and adaptive framework that must respond to both internal and external changes.

The article concludes that modern financial strategy classification should move beyond traditional static criteria to incorporate multidimensional factors such as capital structure choices, working-capital management, firm-specific risk tolerance, and environmental volatility. Such an integrative approach enables more precise alignment between financial policies and corporate strategic objectives, enhancing decision-making quality and organizational resilience.

Key words: corporate finance, strategy, financial management, financial strategy, strategic decision-making.

***Прокопішина Олена Вікторівна*. Еволюція класифікаційних ознак стратегій фінансового менеджменту.**

У статті розглядається еволюція та класифікація фінансових стратегій корпоративного управління з акцентом на їх багатовимірний характер та стратегічне значення для вартості підприємства та його довгострокової стійкості. Фінансову стратегію запропоновано розглядати як міждисциплінарну систему, що забезпечує ефективний розподіл обмежених фінансових ресурсів та досягнення корпоративних цілей. Доведено, що фінансова стратегія повинна інтегрувати аспекти конкурентного позиціонування, управління ризиками, прийняття рішень щодо структури капіталу та врахування очікувань акціонерів, виступаючи ключовим елементом взаємозв'язку стратегічного планування та операційної діяльності.

У статті представлено комплексну типологію управлінських стратегій за структурними критеріями, що відповідають організаційній ієрархії. Фінансова стратегія аналізується через ключові аспекти: створення вартості для акціонерів, узгодження з коротко- та довгостроковими цілями та врахування ефектів життєвого циклу організації. Дослідження підкреслює, що фінансова стратегія є динамічною та адаптивною системою, здатною реагувати на зміни як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

Стаття обґрунтовує висновок, що сучасна класифікація фінансових стратегій повинна виходити за межі традиційних статичних критеріїв та враховувати багатовимірні фактори, зокрема структуру капіталу, управління оборотним капіталом, специфічну для підприємства толерантність до ризику та волатильність зовнішнього середовища. Такий інтегративний підхід забезпечує точніше узгодження фінансової політики з корпоративними стратегічними цілями, підвищуючи ефективність прийняття рішень і стійкість організації.

Ключові слова: корпоративні фінанси, стратегія, фінансовий менеджмент, фінансова стратегія, прийняття стратегічних рішень.

Introduction. In the current conditions of dynamic development of the world economy, increased competition and increasing instability of financial markets, strategic management of financial resources of enterprises is becoming key to ensuring their long-term efficiency and sustainability. Financial management, as one of the leading areas of economic science and practice, is focused on the development and implementation of strategies that can ensure balanced development of the enterprise, optimization of its

financial structure, increase of investment attractiveness and competitive positions. That is why the issues of formation, classification and improvement of financial management strategies remain relevant both for scientific research and for business entities.

Over the past decades, there has been a significant transformation of approaches to the classification of financial management strategies, which is due to changing economic conditions, digitalization of financial processes, increasing the role of intellectual capital, the emergence of new financial instruments and the development of integration processes in global markets. The latest trends – such as financial inclusion, sustainable development, ESG-orientation, decentralized finance, risk-oriented management – create a need to review traditional classification features of financial strategies, identify their evolutionary changes, and develop new approaches to strategic financial planning.

The relevance of the problem is enhanced by the fact that existing scientific approaches to the classification of financial strategies often do not reflect the modern complexity of economic processes, are limited to narrow criteria or do not take into account the impact of external shocks and digital transformations. This creates the need to systematize evolutionary changes in the classification features of financial strategies and form a holistic scientific approach to their updating.

The purpose of the article is to study the evolution of the classification features of financial management strategies, analyze traditional and modern approaches to their systematization, and also identify trends that influence the formation of a new paradigm of strategic financial management of enterprises.

Key findings. The examination of financial strategies in companies should begin with a clear understanding of the fundamental concept of strategy. Issues related to corporate strategy have long been discussed in the academic literature, encompassing a wide range of perspectives and considerations. The term «strategy» itself has been defined in numerous ways, reflecting its multidimensional nature. One of the earliest and most influential definitions in management science was proposed by A. D. Chandler, who argued that «strategy expresses the long-term goals of an organization, aligns them with the general directions of its activities,

and specifies the allocation of resources necessary to achieve the established objectives» [2].

Similarly, I. Otola attempts to synthesize various conceptualizations of strategy [8]. According to research [8], the notion of strategy can be constructed around several recurring elements, including goals, plans, the external environment, and the capacity for change. This perspective highlights that strategy is not only a set of predefined plans but also a dynamic framework that guides organizational decision-making in response to internal objectives and external conditions.

Providing a simple, all-encompassing definition of strategy, however, remains a challenging task. While certain elements of strategy possess universal applicability and can be implemented across any organization, other aspects are highly contingent on the specific nature of the firm, its stakeholders, organizational structure, and corporate culture. The tasks and measures required for strategy implementation must therefore be tailored to the particular context, necessitating a flexible and adaptive approach. Consequently, strategic solutions should be original, innovative, and context-specific.

The proliferation of strategy definitions reflects the continuous evolution of both strategic management theory and contemporary economic environments, where such concepts have direct practical implications. This multiplicity of interpretations, alongside the development of strategic management as a discipline, has given rise to a broad spectrum of classifications and typologies of strategies.

One of the most widely accepted typologies categorizes management strategies based on structural criteria, corresponding to the organizational hierarchy within a company. This framework distinguishes three hierarchical levels: corporate level, business or strategic business unit level, and functional level. According to this classification, three main types of management strategies can be identified:

corporate-level strategies, which focus on defining the overall strategic objectives of the organization as a whole;

business-level strategies, which involve the determination of strategic business units and the methods of operation within a specific industry or market segment to achieve competitive advantage;

functional-level strategies, which specify how individual functions contribute to achieving competitive advantage and ensure the integration and coordination of these functions with other areas of the organization.

Financial strategy has also been conceptualized in multiple ways. Broadly, it can be defined as an interdisciplinary approach aimed at the efficient allocation of scarce resources within a firm, with the objective of satisfying customer preferences in a cost-effective and sustainable manner over time. As **S. P.** Groda and M. Norisnita note, financial strategy should not be conflated solely with corporate finance, as it encompasses a broader set of issues that interlink financial markets with competitive business strategies [6].

A well-formulated financial strategy must address several key considerations:

1) shareholder expectations and value creation: financial strategy should reflect the aspirations of shareholders, particularly in strategic decision-making and ongoing management of financial performance. This implies that organizational activities and behaviors should be explicitly directed toward enhancing corporate value, while appropriately accounting for the specific risks associated with alternative strategic options;

2) alignment with short- and long-term objectives: financial plans must simultaneously accommodate both immediate and long-term goals, reflecting the comprehensive resource requirements necessary to achieve these objectives.

3) consideration of organizational life-cycle effects: the maturity stage of an organization influences the most suitable capital structure, while the level of financial sophistication acceptable to external markets also affects strategic financial decisions. This ensures that financing policies are compatible with both the firm's internal capabilities and external market expectations.

Overall, these elements underscore that financial strategy is a multidimensional framework integrating risk management, resource allocation, and value creation, serving as a bridge between corporate strategic objectives and financial decision-making.

In recent decades, the strategic dimension of corporate financial management has been increasingly recognized as a critical determinant of

firm value and long-term sustainability. Scholars emphasize that corporates must formulate coherent financial strategies that align financing, investment, liquidity, and risk decisions with their overall business objectives [1, 5, 8]. In particular, the monograph «Financial Strategies of Company» [8] defines financial strategy as a structured set of decisions concerning capital structure, working-capital management, financing methods and financial goals, and distinguishes among three archetypal strategy types: conservative, moderate and aggressive. According to this classification, a conservative strategy prioritizes liquidity and stability, maintaining a positive level of working capital and low leverage; a moderate strategy balances risk and return, mixing short- and long-term financing; and an aggressive strategy emphasizes higher leverage, lower liquidity, and maximal use of short-term financing to stimulate growth – though at the cost of increased financial risk.

Empirical evidence from emerging markets further supports the centrality of financial strategy in shaping firm performance. For instance, research [1] demonstrates that strategic decisions regarding capital structure (particularly debt ratios) significantly influence firm value. In their panel-data analysis of 1,828 non-financial firms during 2019–2021, the authors find a positive relationship between leverage and firm value for debt-dominant firms, though this effect is moderated under external shocks such as the COVID-19 pandemic [1]. This underscores that financial strategy must be conceived not only as a static set of choices, but as a dynamic, context-sensitive framework adaptable to external conditions.

Moreover, evidence suggests that corporate (business) strategy and financial strategy are interrelated and that firms pursuing different business-level strategies tend to adopt correspondingly distinct financial policies. The study [2] shows that diversification, integration, and internationalization strategies at the corporate level affect leverage levels: while diversification is positively related to debt ratio, integration and internationalization tend to reduce leverage, indicating a nuanced interplay between the nature of corporate strategy and financial policy.

Taken together, these contributions provide a robust theoretical and empirical foundation for a revised classification system of financial strategies. They demonstrate that classification should not rely solely on

traditional static criteria (e.g., time horizon or conservative vs aggressive), but also account for capital structure choices, working-capital policies, firm-specific risk tolerance, and external environment volatility. Such multilayered classification enables more accurate alignment of financial strategy with corporate goals and market context.

Conclusions. The conducted analysis of the evolution of classification features of financial management strategies demonstrates that approaches to strategic financial decision-making have undergone significant conceptual and methodological transformation. Classical classifications–based primarily on time horizon, functional orientation, and financial goals–provided an important theoretical foundation but proved insufficient in the context of increasing market volatility, digitalisation, and the globalisation of financial systems.

Modern research highlights the transition from static, prescriptive models of financial strategy to dynamic, adaptive, and risk-oriented frameworks. Contemporary financial strategies are characterised by multidimensionality, integrating strategic planning, risk management, forecasting, cash-flow optimisation, and value-based management into unified systems of financial governance. As a result, the classification of financial strategies increasingly – incorporates such criteria as resilience, adaptability, uncertainty management, crisis resistance, and alignment with long-term value creation.

The literature review confirms that financial strategies today are not merely long-term financial plans but comprehensive management systems capable of responding to turbulence, adjusting resource allocation, and ensuring financial sustainability under conditions of uncertainty. Therefore, the evolution of classification features reflects the fundamental transformation of financial management – from a reactive function to a proactive, analytically driven component of corporate governance.

Future research should focus on developing refined, empirically tested typologies of financial strategies that reflect the realities of digital finance, global risk networks, and the growing importance of ESG-orientation, sustainability, and technological innovation. Such advancements will contribute to enhancing the theoretical foundation of financial management and improving the practical tools available to managers operating in complex economic environments.

References

1. Alghifari, E. S., Hermawan, A., Gunardi, A., Rahayu, A. and Wibowo, L. A. (2022). Corporate Financial Strategy in an Emerging Market: Evidence from Indonesia. *Journal of Risk and Financial Management*, [online] 15 (8). Available at: https://doi.org/10.3390/jrfm15080362 [Accessed 30 Nov. 2025].

2. Cappa, F., Cetrini, G. and Oriani, R. (2020). The impact of corporate strategy on capital structure: evidence from Italian listed firms. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, [online] 76, pp. 379–385. Available at: https://doi.org/10.1016/j.qref.2019.09.005 [Accessed 30 Nov. 2025].

3. Chandler, A. D. (1962). *Strategy and Structure* [online]. Available at: https://archive.org/details/strategystructur00chan_0/page/n5/mode/2up [Accessed 30 Nov. 2025].

4. Collin, S. O. Y. (2025). A critique of the ideology of sustainability among academics and universities. Research bulletin of Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy», [online] vol. 31, pp. 78–105. Available at: https://doi.org/10.5281/zenodo.15426473 [Accessed 30 Nov. 2025].

5. Dabaghia, M., Daoud, K., Mohammad, S. and Alqudah, H. (2025). Financial Performance Drivers: A Focus on Working Capital Practices in Jordanian Tourism Companies. *Journal of Posthumanism*, [online] 5 (3). Available at: https://doi.org/10.63332/joph.v5i3.855 [Accessed 30 Nov. 2025].

6. Groda, S. P., Norisnita, M. (2025). Identifying Effective Corporate Financial Strategies for Overcoming Economic Shocks: A Literature Review. *Jurnal Administrasi Bisnis Terapan*, [online] 8 (1). Available at: https://scholarhub.ui.ac.id/jabt/vol8/iss1/2 [Accessed 30 Nov. 2025].

7. Kozubova, N., Prokopishyna, O. (2025). Financial provisions of tourizm business risk management. *Economy and society*, [online] 72. Available at: https://doi.org/10.32782/2524–0072/2025–72–16 [Accessed 30 Nov. 2025].

8. Otola, I. (2010). *Financial Strategies of Company* [online]. Available at: https://www.researchgate.net/publication/228317611_Financial_Strategies_of_Company [Accessed 30 Nov. 2025].

9. Prokopishyna, O. (2025). Income management for sustainable development goals. *Scientific perspectives,* [online] 3, pp. 637–652. Available at: https://doi.org/10.52058/2708–7530–2025–3(57)–637–651 [Accessed 30 Nov. 2025].

УДК 338.2:005.332.4 https://doi.org/10.5281/zenodo.20021058

О. Л. Яременко

СУБ'ЄКТНІСТЬ У ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: ЛОГІКО-ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ, СУПЕРЕЧНОСТІ, МЕЖІ

У статті досліджується проблема суб'єктності в умовах становлення цифрової економіки як ключового виміру сучасних соціально-економічних трансформацій. Розкрито логіко-історичні витоки поняття суб'єкта та суб'єктності, показано їх еволюцію в межах неокласичного та інституційного підходів економічної науки. Обґрунтовано, що в неокласичній традиції суб'єктність редукується до раціонального вибору та максимізації корисності, тоді як інституційний підхід акцентує увагу на суб'єкті як носії та виконавці формальних і неформальних правил, пов'язаних із проблемами інформаційної асиметрії, довіри та опортуністичної поведінки.

Особливу увагу приділено підходам школи соціальної онтології економіки, в межах яких суб'єкт розглядається як результат інституціоналізації та структурування невизначеності соціально-економічної системи. Показано, що цифровізація та широке впровадження штучного інтелекту змінюють фундаментальний статус суб'єктності, породжуючи нові форми квазі-суб'єктів – віртуальних агентів, платформ та алгоритмічних систем, які впливають на розподіл ресурсів і баланс влади без належної відповідальності.

Проаналізовано суперечності між високою трансакційною ефективністю цифрових стандартів і ризиками дегуманізації управління, звуження простору соціальної ідентичності та зростання цивілізаційної невизначеності. Показано, що цифрові мережі стають самостійним напрямом інституційної еволюції та інструментом прихованої влади, здатним впливати на економічне зростання, суверенітет і інституційний імунітет держав. Зроблено висновок, що сучасна цифрова економіка перебуває у точці біфуркації, а подолання зростаючої невизначеності можливе лише за умови відновлення ієрархії суб'єктних статусів та узгодження технологічного розвитку з соціально-економічними цінностями.

[1] Статтю підготовлено у рамках виконання наукового дослідження «Комплексне наукове дослідження динаміки та структурних змін у світовій економіці» за пріоритетними напрямами наукової та науково-технічної діяльності Державної установи «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України».

Ключові слова: суб'єктність, раціональність, вибір, цифрова економіка, соціальна онтологія економіки, невизначеність, ентропія.

***Yaremenko Oleg*. Subjectivity in the Digital Economy: Logical-historical Origins, Controversies, Limits.**

The article explores the problem of subjectivity in the context of the emergence of the digital economy as a key dimension of modern socio-economic transformations. The logical-historical origins of the concepts of subject and subjectivity are revealed, and their evolution within the neoclassical and institutional approaches to economic science is shown. It is substantiated that in the neoclassical tradition, subjectivity is reduced to rational choice and utility maximization, while the institutional approach focuses on the subject as the bearer and executor of formal and informal rules related to the problems of information asymmetry, trust, and opportunistic behavior.

Particular attention is paid to the approaches of the school of social ontology of economics, within which the subject is considered as the result of the institutionalization and structuring of the uncertainty of the socio-economic system. It is shown that digitalization and the widespread implementation of artificial intelligence change the fundamental status of subjectivity, giving rise to new forms of quasi-subjects - virtual agents, platforms and algorithmic systems that affect the distribution of resources and the balance of power without due responsibility.

The contradictions between the high transactional efficiency of digital standards and the risks of dehumanization of governance, narrowing of the space of social identity and increasing civilizational uncertainty are analyzed. It is shown that digital networks are becoming an independent direction of institutional evolution and an instrument of hidden power, capable of influencing economic growth, sovereignty and institutional immunity of states. The conclusion is made that the modern digital economy is at a bifurcation point, and overcoming growing uncertainty is possible only if the hierarchy of subject statuses is restored and technological development is aligned with socio-economic values.

Key words: subjectivity, rationality, choice, digital economy, social ontology of the economy, uncertainty, entropy.

Актуальність проблеми. В умовах швидкої цифровізації суспільства, держави та економіки, все більш масового впровадження штучного інтелекту неминуче виникають розриви між нормами,

правилами та способами дій, що склалися за умов індустріального та постіндустріального суспільства, з одного боку, та потребами у координації і кооперації господарчої діяльності суб'єктів, що отримують нові виміри свободи у гібридному просторі економіки метавсесвіту – з іншого боку. В наукових публікаціях звертається увага на виникнення нового особливого класу квазі-суб'єктів – віртуальних агентів, що претендують на ресурси та впливають на рівновагу в системі.

Але не можна ігнорувати і інший аспект цієї проблеми – доля «звичайних» суб'єктів, які вимушені пристосовуватися до взаємодії з новим класом контрагентів, що володіють явними та прихованими перевагами, у тому числі за рахунок невизначеності статусу. В наслідок необхідності більш менш чіткого врегулювання можливих колізій у сфері цифрової економіки та штучного інтелекту інституціональне дослідження нової суб'єктності уявляється актуальним.

Крім того, в умовах загострення суперечностей глобалізації та локалізації виникає потреба у вивченні такого особливої форми суб'єктності як суверенітет. Невипадково, що 2026 рік означений у програмних документах ЄС як момент суверенітету та використання його інструментів для захисту унікальних активів Європи.

Наукові та практичні контексти. Як було показано свого часу в науковій літературі, суб'єкт - це необхідний елемент господарської системи, що володіє декількома ступенями свободи, рух в яких визначається внутрішніми умовами його відтворення і лише в кінцевому рахунку включається в умови відтворення системи в цілому [2].

Природа, місія та механізми економічної суб'єктності розглядаються по-різному у основних напрямах економічної науки. У неокласичній традиції головним проявом суб'єктних підстав економічної системи є максимізація корисності через раціональний вибір, що є передумовою найбільш ефективного використання обмежених ресурсів [5]. Такий підхід є найбільш придатним для безпосереднього застосування математичних моделей, що й забезпечило йому високий статус у системі економічних знань вже на протязі 150 років.

Інституційний підхід розглядає суб'єкта як носія і виконавця системи правил, формальних і неформальних. В англійській науковій традиції поняття суб'єктність трактується як agency, тобто дещо, пов'язане с відносинами в системі принципал-агент. Це надає можливість «підв'язати» суб'єктну проблематику до інформаційної асиметрії, опортуністичної поведінки, питань інституційної довіри. Перспективною виглядає школа соціальної онтології економіки, яка представлена Т. Лоусоном, Ш. Доу, Дж. Ходжсоном. Особливий інтерес представляє трактування суб'єкта як втілення соціальних структур та норм. Це відкриває шлях для розуміння соціально-економічної природі суспільних та індивідуальних цілей. Достатньо близько до теоретичних побудов школи соціальної онтології знаходяться роботи нобелевських лауреатів Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона [1], в яких показано процес інституційних змін як результат впливу сильних соціальних груп, що може розглядатися як один з найвищих проявів соціально-економічної суб'єктності.

В той же час, на наш погляд, в науці ще не отримали належної уваги питання специфічного змісту цифрових трансформацій саме у аспекті суспільного попиту на суб'єкта та на суб'єктність. Якщо розглядати суб'єктність як історичне явище, яке закономірно виникає на певній стадії економічної еволюції, то можна припустити, що сам фундаментальній зміст сьогоднішнього фазового переходу здатний породжувати нову невизначеність розвитку, що суттєво змінюватиме статус суб'єктності як такої – впритул до її повного переформатування.

Виклад основного матеріалу. Як було показано в роботі [2] системний зміст «суб'єктного принципу» побудови системи полягає в більш високій здатності до адаптації та саморозвитку (гетерогенному ускладненню). Системи, побудовані на суб'єктному механізмі, здатні допустити в себе більш високий рівень невизначеності, не руйнуючи їх як цілість. Завдяки суб'єктному механізму функціонування системи вона має можливість декомпозиції генеральної невизначеності в сукупність часткових невизначеностей, які ставляться окремим суб'єктам [2, с. 57-58]. (Відразу робимо зворотне припущення: втрата суб'єктності означає на середніх та довгих інтервалах еволюції зростання невизначеності).

В цьому випадку сума часткових невизначеностей може виявитися меншою за вихідну величину, тобто відбувається процес із негативною ентропією. Проявляється це в розподілі невизначеностей у часі: час існування суб'єктів менше часу існування системи в цілому. В є цьому своя визначеність: – суб'єкт обов'язково загине. Загибель окремого суб'єкта є законом життя системи в цілому. Таким чином, соціально-інституційні основи життєдіяльності суб'єктів не просто включають в себе механізм самознищення, вони його і допускають, і припускають. Ззовні це проявляється це як неповнота і недосконалість інститутів. На самому ділі нормальний інституційний механізм і повинен бути таким.

Як показала школа соціальної онтології економіки, зокрема, Дж. Ходжсон, економічна система створює суб'єкти через зняття своєї невизначеності шляхом структурування та інституціоналізації своєї активності. Система відчужує від себе свою сутність, ділячись нею зі своїм іншим – суб'єктом. Суб'єкт – це елемент системи, споконвічно не володіє цілістю і повнотою. Пошук цього, рух до цього – активність суб'єкту, його цілеспрямована діяльність.

Поняття суб'єкту належить до базових понять усієї системи соціальних та економічних наук. Заслуга в його поглибленій проробці належить, перш за все, німецькій класичній філософії. Гегель у «Філософії права» пов'язував поняття суб'єкта з такими ціннісними категоріями як свобода і воля. В цьому полягає одна з основ філософії Гегеля. Для Гегеля буквальне розуміння суб'єкта – це ідея всередині самого себе. Суб'єкт менше системи, всезагального, тобто він володіє не всіма важливими якостями, а тільки їх частиною. Слова «це занадто суб'єктивно» виражає значну суттєву неповноцінність суб'єкта, яку він вимушений подолати шляхом діяльності, шляхом відносин з іншими суб'єктами і системою в цілому. В економіці вперше в послідовній формі повноцінної концепції цю неповноту спеціалізованого суб'єкта поділу праці висловив А. Сміт.

Один із небагатьох випадків, коли суб'єкт може зрівнятися із системою повнотою своєї якості – це зміна системи, інновація. Суб'єкт, що змінює систему, надає їй основну (на той момент) якість, яка і робить її такою. В іншому випадку (несистемної інновації) зміна може

стати загибеллю, розпадом системи. Ось чому успішні новатори користуються «особливою шаною» систем, системними преференціями (наприклад, у вигляді правового захисту їх виняткових прав, включаючи і монопольний прибуток). Однак діалектика взаємопереходу системного (всезагального) в суб'єктне в процесі змін складна. Інновація лише підвищує ймовірність переходу в розряд лідерів, але відчуження не дає гарантії такого переходу.

Цифровізація економіки та широке впровадження штучного інтелекту за змістом є інновацією найбільш широкого впливу після промислової революції. Якщо виходити з припущень школи соціальної онтології економіки, така інновація впливатиме на фундаментальний статус суб'єктності. Наприклад, це може бути зниження суспільного попиту на суб'єктність внаслідок переходу частки креативних управлінських функцій до штучного інтелекту. Це несе загрозу десоціалізації та дегуманізації управління на вищих щаблях соціальної влади.

Інформаційні мережеві механізми забезпечення практичної суспільної єдності суб'єктів господарювання в умовах цифровізації (наприклад, смарт-контракти) обмежують сферу опосередкованої довіри, яка базується на мовчазному визнанні спільних цінностей та взаємних очікувань. Економіка перестає бути сферою практичної реалізації соціальної ідентичності людей, що може неочікуваним чином радикально збільшити цивілізаційну невизначеність.

Недооцінка історичного соціального інформаційного змісту цінностей породжує ілюзію привабливості соціально-нейтральних стандартів та норм в цифровій економіці. Насправді, оскільки цінності та інститути споконвічно мають інформаційну природу, яка прив'язує їх до певного історичного соціального простору, зміни інформаційних потреб та ресурсів несуть ентропійний потенціал невизначеності щодо соціальних форм руху інформації, якій частково нейтралізується у процесі економічного використання цифрових мережевих технологій.

Цифрова форма представлення соціально-економічної інформації відіграє важливу роль у оптимізації трансакційних витрат пошуку та інтерпретації інформації, через що частково знімає проблема верифікації та надійного функціонування суб'єктів в умовах дефіциту

інформації. Тим самим частково вирішується проблема інформаційного перевантаження економічних суб'єктів.

В той же час, висока поточна трансакційна ефективність соціально-нейтральних стандартів цифрової економіки може обернутися серйозними проблемами у мотивах та стимулах для організаційно-інституційного розвитку державних інститутів. Майже нульові трансакційні витрати можуть розцінюватися як свідоцтво ідеальності існуючої інституційної структури на кшталт радянської адміністративної планової економіки. Однак не слід забувати, що історія відвела такому устрою лише один кондратьєвский цикл – від 1930 років до середини 1980 років

В цифровій економіці знання та інформація отримують такі форми втілення, які найбільш відповідають актуальним потребам у забезпеченні спеціалізації та кооперації суб'єктів у будь якому масштабі, як глобальному, так і локальному, а поняття профіциту та дефіциту інформації, явного та прихованого знання, стають відносними як за змістом, так і за ї практичним обігом в економіці. Конкурентні механізми інформаційного обміну функціонують у нових інституційних та суб'єктних сенсах. Інформаційні ресурси, інформаційна асиметрія та інформаційне посередництво знаходять собі нові суб'єктні сфери та інструменти, наприклад такий новий сегмент інформаційного ринку як постачальники інформаційних послуг з «неочевидною вартістю». що орієнтуються на ціннісні розриви та інституційний вакуум. Суспільна небезпека такої нової суб'єктної структури складається у формуванні прихованої влади, яка цілком реально претендує на ресурси, але не має мотивації до відповідальності. Внаслідок цього формальне поширення суб'єктної складової не знижуватиме невизначеність, а навпаки, підвищуватиме її. Ми вже сьогодні спостерігаємо деякі ознаки суспільної дисоціації як прояв прихованої цифрової влади.

Всезагальна цифрова форма формування та обігу інформаційних ресурсів породжує ще один важливий неявний ефект: цифрові мережі стають додатковим напрямом інституційної еволюції економіки, тобто сферою контролю над майбутнім. Цифрова інституційна влада неявних суб'єктів, що втілюється у пристосуванні до потреб і переваг

глобальних технологічних монополістів норм та стандартів цифрового обігу ресурсів, здатна суттєво обмежувати, або прискорювати економічне зростання окремих країн через інституційні інструменти доступу до технологічних (патенти та ліцензії), природних (цифрові концесії), людських (фрілансерство) та фінансових (криптоактиви різного роду) ресурсів. Нейтралізація інституційного імунітету країн, що виконують роль постачальника таких ресурсів, є не просто бажаною, а необхідною умовою їх глобалізації через так звані глобальні ланцюжки доданої вартості. Конкурентні переваги використання таких інструментів є найбільшими для тих суб'єктів, що впливають на інституційні умови та заборони щодо їх формування та використання, що сприяє інституційної монополізації відповідних сегментів глобальної економіки.

У свою чергу, необмежена монополізація цифрового технологічного розвитку дає можливість невеликій кількості глобальних корпорацій перекладати соціальні та ринкові ризики диспропорційного розвитку цифрових технологій на споживачів таких технологій. Необхідна/ бажана швидкість змін в цих умовах може досягатися відносно легко (так звана шокова терапія вже за нових історичних умов). Але поступова руйнація суб'єктності споживачів під впливом все більш широкої та глибокої цифрової уніфікації може трансформувати їх ризики у форму загальної глобальної невизначеності, що штовхає соціальну систему в бік інверсійного шляху – не від невизначеності до керованих ризиків, а навпаки - від погано керованих ризиків до поширеної невизначеності, джерело якої буде знаходиться всередині системи.

Висновки. Суб'єктність цифрової економіки сьогодні виглядає як найбільш проблемний її вимір. Ці проблеми лежать на боці суб'єктних цінностей, інститутів, мотивацій розвитку, ринкової пропозиції та ринкового попиту, влади та контролю. Висока швидкість та монополізація цифрового розвитку перетворює кризові форми балансування суспільних потреб та можливостей задля забезпечення середньострокової еволюційної рівноваги найбільш ймовірними. Це означає, що у короткостроковій перспективі цифрова економіка буде залишатися простором гострих конфліктів у реальному та фінансовому секторі, що позбавляє суб'єктів більш менш гарантованого часу для

інвестицій та накопичення соціального багатства. Оцінка майбутніх доходів стає низькою, що вимушує витрачати доходи у короткий час. Все це можна розцінювати як ознаки глибокої соціально-економічної трансформації з невизначеними наслідками, тобто як точку біфуркації. Ознакою її закінчення буде відновлення більш менш чіткої ієрархії статусів суб'єктів.

Список бібліографічних посилань

1. Аджемоглу, Д., Робінсон, Дж. (2022). *Вузький коридор*. Київ: Наш формат, 621 с.

2. Яременко, О. Л., Панкратова, О. М. (2007). Інститути та економічна свобода суб'єктів господарювання. *Економічна теорія*, 3, с. 56–71.

3. Яременко, О. Л., Соболєв, В. М. (2025). Трансформація розподільчих відносин в інформаційно-мережевій економіці. *Економіка та суспільство*, [online] 73. Available at: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-75 [Accessed 31 October 2025].

4. Hodgson, G. M. (1989). *Economics and institutions: A manifesto for a modern institutional economics*. Chichester: John Wiley & Sons, 375 p.

5. Yaremenko, O. (2025). Opportunity cost of digitalization strategy. [online] In: *Reforming and stabilising a market economy: current challenges*. Available at: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-552-5-16 [Accessed 31 Oct. 2025].

References

1. Acemoglu, D., Robinson, J. (2022). *Vuz'kyy korydor* [The narrow corridor]. Kyiv: Nash format, 621 p.

2. Yaremenko, O. L., Pankratova, O. M. (2007). Instytuty ta ekonomichna svoboda subiektiv hospodariuvannia [Institutions and economic freedom of economic entities]. *Ekonomichna teoriia* [Economic theory], 3, pp. 56–71.

3. Yaremenko, O. L., Soboliev, V. M. (2025). Transformatsiia rozpodilchykh vidnosyn v informatsiino-merezhevii ekonomitsi [Transformation of distributive relations in the information-network economy]. *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and society], [online] 73. Available at: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-75 [Accessed 31 October 2025].

4. Hodgson, G. M. (1989). *Economics and institutions: A manifesto for a modern institutional economics*. Chichester: John Wiley & Sons, 375 p.

5. Yaremenko, O. (2025). Opportunity cost of digitalization strategy. [online] In: *Reforming and stabilising a market economy: current challenges*. Available at: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-552-5-16 [Accessed 31 October 2025].

УДК 338.2 https://doi.org/10.5281/zenodo.20021117

І. О. Губарєва, О. О. Марущенко

РОЛЬ ІННОВАЦІЙ В РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Статтю присвячено визначенню ролі інновацій в забезпеченні сталого розвитку сільського господарства. Встановлено, що аграрні інновації охоплюють широкий спектр змін, що відбуваються на всіх етапах виробничого циклу та по всьому ланцюгу створення вартості. Узагальнено види інновації у сільськогосподарському виробництві за такими ознаками: біологічні, технічні, хімічні, економічні, соціальні, інновації в менеджменті, організаційні, маркетингові, інституційні. Визначено, що інновації у сільському господарстві – це не просто технологічний прогрес, а багатовимірний процес, що охоплює соціальні, організаційні та інституційні зміни, які є вирішальними для досягнення сталих результатів. проведене дослідження показало, що інноваційний розвиток сільського господарства в світі, орієнтований на впровадження сучасних технологій (точного землеробства, автоматизованих систем зрошення, біоенергетичних установок, цифрових платформ, біотехнологій та ін.), й виступає ключовою передумовою формування зеленої економіки в аграрному секторі. Впровадження інноваційних практик забезпечує комплексне підвищення продуктивності в аграрному секторі, ефективності використання природних ресурсів, а також сприяє суттєвому зниженню антропогенного навантаження на довкілля. Саме через впровадження інновацій відбувається трансформація традиційних моделей агровиробництва в ресурсозберігаючі, низьковуглецеві та екологічно безпечні.

Ключові слова: інновації, сільське господарство, зелена економіка, сталий розвиток

Hubarieva Irina, Marushchenko Oleksandr. The Role of Innovation in Agricultural Development.

The article is aimed at defining the role of innovations in ensuring sustainable development of agriculture. It has been established that agricultural innovations cover a wide range of changes that occur at all stages of the production cycle and along the entire value chain. The types of innovations in agricultural production are generalized by the following features: biological, technical, chemical, economic, social, management, organizational, marketing, and institutional. It is determined that innovation in agriculture is not just technological progress, but

a multidimensional process that includes social, organizational and institutional changes that are crucial for achieving sustainable results. the study showed that the innovative development of agriculture in the world, focused on the introduction of modern technologies (precision agriculture, automated irrigation systems, bioenergy plants, digital platforms, biotechnology, etc. The introduction of innovative practices ensures a comprehensive increase in productivity in the agricultural sector, the efficiency of natural resources use, and contributes to a significant reduction in the anthropogenic burden on the environment. It is through the introduction of innovations that traditional models of agricultural production are transformed into resource-saving, low-carbon and environmentally friendly ones.

Key words: innovation, agriculture, green economy, sustainable development

Сьогодні сільське господарство в усьому світі стоїть перед безпрецедентними викликами, зумовленими зростанням населення, зміною клімату, виснаженням природних ресурсів та проблемами продовольчої безпеки. Масштаб і складність цих проблем зумовлюють необхідність фундаментальних системних зрушень у способах функціонування сільського господарства, від виробництва до споживання [1]. У відповідь на ці виклики, інноваційний розвиток, що ґрунтується на принципах зеленої економіки та сталого розвитку, стає критично важливим для трансформації аграрного сектору світу.

Сільськогосподарські інновації охоплюють широкий спектр змін, що відбуваються на всіх етапах виробничого циклу та по всьому ланцюгу створення вартості. Це включає не лише нові продукти, а й нові процеси, способи організації та доступу до ринку, що застосовуються в рослинництві, тваринництві, лісовому та рибному господарстві [1]. Інновації в сільському господарстві виходять за рамки не лише технічних рішень, таких як додатки, дрони або сільськогосподарська техніка, й включають соціальні, організаційні та інституційні процеси, такі як доступ до ринків, кредитів або послуг із модернізації та розширення.

Проблема інноваційного розвитку сільського господарства є актуальною серед науковців світу. В роботах таких науковців як: С. Заїка, О. Грдін, О. Заїка [2], Н. Мірзаєв, О. Нагієв [3], В. Ковтун [4], С Качула, С. Дудка [5] приділена увага оцінці стану і перспектив

розвитку інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, визначена роль інновацій в забезпеченні сталого розвитку агорсектору, виявлено фактори впливу на інноваційний розвиток сільського господарства.

Інновації в аграрному секторі можуть набувати різних форм. Процесні інновації вдосконалюють технології виробництва сільськогосподарської продукції, тоді як продуктові інновації можуть сприяти створенню корисніших харчових продуктів у наступних ланках виробництва (наприклад, переробка). Маркетингові та організаційні інновації підвищують ефективність у всій ланці поставок. Нарешті, інновації також можуть стосуватися інституційних змін та розробки політик [6].

За визначенням ФАО [1], інновації в сільському господарстві це процес, за допомогою якого окремі особи або організації вперше впроваджують нові або існуючі продукти, процеси чи способи організації в конкретному контексті для підвищення ефективності, конкурентоспроможності, стійкості до потрясінь або екологічної сталості, і тим самим сприяють продовольчій безпеці та харчуванню, економічному розвитку та сталому управлінню природними ресурсами.

Важливо розрізняти дослідження та інновації: дослідження стосуються створення нових знань, тоді як інновації – це процеси змін у виробництві та маркетингу товарів і послуг, які можуть бути або не бути зумовлені дослідженнями. Інновації є незамінним каталізатором необхідної системної трансформації в сільському господарстві. Вони охоплюють не лише технологічні досягнення, а й нові процеси, організаційні структури та інституційні адаптації [7].

Інновації в галузі сільськогосподарського виробництва зачіпають безпосередньо (або опосередковано у рамках технологічного циклу) процеси, в яких беруть участь працівники, машини (інструменти, устаткування і т. ін.) і компонент довкілля (тварини, рослини), існування яких у природному середовищі (без участі працівників) неможливе або можливе тільки з частковою чи повною втратою основних функціональних характеристик. Відмінною особливістю інновацій

у галузі сільськогосподарського виробництва є обов'язкова наявність компонента, який, будучи частиною довкілля, без участі працівника існувати не може [8].

Класифікацію інновацій у сільськогосподарському виробництві за різними ознаками наведено у табл.1.

Таблиця 1

Класифікація інновацій у сільськогосподарському виробництві

Ознака класифікації	Вид інновації
Біологічна	Новий сорт або гібрид рослин, порода чи вид тварин і птиці, створення рослин і тварин, стійких до хвороб і шкідників, несприятливих факторів навколишнього середовища
Технічна	Використання нового виду техніки, технології чи устаткування
Технологічна	Нова технологія обробітку сільськогосподарських культур, нові технології у тваринництві, науково обґрунтовані системи землеробства і тваринництва, нова ресурсозбережувальна технологія виробництва і зберігання, сільськогосподарської продукції
Хімічна	Новий вид добрив, нові засоби захисту рослин
Економічна	Нова форма організації, планування і управління, нова форма і механізми інноваційного розвитку підприємства
Соціальна	Зміни у поведінці, споживчих звичках та створенні нових соціальних відносин або співпраці для задоволення соціальних потреб та покращення добробуту людей
Інновації в менеджменті	Нова форма організації й мотивації праці, новий метод ефективного управління персоналом
Організаційні	Покращення управління та бізнес-процесів, включаючи ефективне управління ланцюжками поставок, реорганізацію праці та вдосконалення систем зберігання та збуту
Маркетингова	Новий вихід на сегмент ринку, вдосконалення якості продукції та розширення асортименту, нові канали розповсюдження продукції
Інституційна та політична	Зміни у політиці, регуляторних рамках, створення платформ співпраці, неформальних груп та мереж, спрямованих на вирішення екологічних проблем або сприяння інноваційній діяльності

Джерело: укладено авторами за матеріалами [6,9,10]

Таким чином, інновації у сільському господарстві – це не просто технологічний прогрес, а багатовимірний процес, що охоплює соціальні, організаційні та інституційні зміни, які є вирішальними для досягнення сталих результатів. Таке широке визначення є критично важливим для ефективної зеленої трансформації, оскільки технологічні рішення самі по собі є недостатніми без відповідних системних змін.

Зелені інновації (або еко-інновації) охоплюють ті нововведення, які покращують екологічні показники, виходячи за межі суто економічних аспектів та охоплюючи екологічні та соціальні фактори [11].

Автори роботи [12] зазначають, що еко-інновації – це нові або суттєво вдосконалені рішення (продукти, процеси, методи організації та маркетингу), метою яких є управління природними ресурсами інакше, ніж це робилося досі, відповідно до принципів сталого розвитку (інновації сталого розвитку).

Найважливішими рисами еко-інновацій є: мінімізація використання ресурсів, включаючи енергію; зменшення (скорочення), а іноді навіть усунення впливу на навколишнє середовище (навантаження); запобігання антропогенному навантаженню на довкілля; виключення концепції відходів; а також покращення якості та структури промислового метаболізму. Відповідаючи цим принципам і цілям, еко-інновації мають комплексний контекст – від генерації ідей через використання рішень до кінцевого використання продукту (мислення в категоріях «від колиски до колиски»). Еко-інновації приносять прибуток, але їх важливою рисою є соціальний, культурний та етичний контекст; вони формують мислення та дії, орієнтовані на довкілля, спільноту та здоров'я, й вимагають оцінки рішень.

Таким чином, сучасний інноваційний розвиток сільського господарства знаходиться на перехресті екологічних, економічних та соціальних викликів. Для забезпечення сталого розвитку сільського господарства все більше уваги приділяється впровадженню принципів зеленої економіки.

Програма ООН з довкілля (ЮНЕП) визначає «Зелену економіку» як таку, що призводить до покращення добробуту людини та соціальної справедливості, водночас значно зменшуючи екологічні ризики та екологічний дефіцит [13].

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначає концепцію «Зеленого зростання» як таку, що сприяє економічному зростанню та розвитку, гарантуючи при цьому, що природні активи продовжують надавати ресурси та екологічні послуги, від яких залежить наш добробут [14].

Зелена економіка характеризується суттєвим збільшенням

інвестицій у економічні сектори, які спираються на природний капітал Землі та примножують його або зменшують екологічний дефіцит та екологічні ризики. Ці сектори включають відновлювану енергетику, низьковуглецевий транспорт, енергоефективні будівлі, чисті технології, покращене управління відходами, покращене забезпечення прісною водою, стале сільське господарство, лісове господарство та рибальство. Ці інвестиції зумовлені або підтримуються реформами національної політики та розвитком міжнародної політики та ринкової інфраструктури [13].

Відносно сільського господарства зелена економіка функціонує на основі п'яти ключових принципів [15]:

Принцип добробуту зосереджується на створенні спільного процвітання, яке передбачає не лише фінансове багатство, а й людський, соціальний, фізичний та природний капітал. Він надає пріоритет інвестиціям та доступу до сталих природних систем, інфраструктури, знань та освіти, необхідних для процвітання всіх людей, пропонуючи можливості для зелених та гідних засобів до існування, підприємств та робочих місць.

Принцип справедливості сприяє рівності всередині та між поколіннями. Він передбачає інклюзивність та недискримінацію, справедливий розподіл прийняття рішень, вигод та витрат, уникнення захоплення елітами та особливу підтримку розширення прав і можливостей жінок. Цей принцип сприяє справедливому розподілу можливостей та результатів, зменшуючи нерівність між людьми, одночасно забезпечуючи достатній простір для дикої природи та незайманих територій.

Принцип планетарних меж спрямований на збереження, відновлення та інвестування в природу. Зелена економіка визнає та культивує різноманітні цінності природи – функціональні цінності, що забезпечують товари та послуги, які лежать в основі економіки; культурні цінності природи, що лежать в основі суспільств; та екологічні цінності природи, що лежать в основі всього життя. Вона визнає обмежену замінність природного капіталу іншими видами капіталу, застосовуючи принцип обережності, щоб уникнути втрати критичного природного капіталу та порушення екологічних меж.

Принцип ефективності та достатності орієнтований на підтримку сталого споживання та виробництва. Інклюзивна зелена економіка є низьковуглецевою, ресурсозберігаючою, різноманітною та циркулярною. Вона охоплює нові моделі економічного розвитку, які вирішують проблему створення процвітання в межах планетарних обмежень. Вона визнає необхідність значного глобального переходу до обмеження споживання природних ресурсів до фізично сталих рівнів, якщо ми хочемо залишатися в межах планетарних меж.

Принцип належного управління є важливим для успіху зеленої економіки. Цей принцип вимагає від інституцій приймати рішення на основі поєднання наукових досліджень, економічного аналізу та знань. Належне управління в цьому контексті означає, що інституції співпрацюють у різних секторах, залишаються неупередженими та реагують на потреби та прагнення спільноти.

Концепція зеленої економіки базується на ідеях багатьох фундаментальних теорій та напрямів, таких як теорія циркулярної економіки, теорія сталого розвитку, екологічна економіка та інших, які вносять в концепцію зеленої економіки свої засади та недоліки (табл. 2).

Як видно з табл. 2, фундаментальні теорії зеленої економіки, об'єднують спільну мету – досягнення балансу між економічним розвитком, екологічною стійкістю та соціальною справедливістю. Разом з тим, усі підходи стикаються з суттєвими недоліками: високими витратами на технологічні зміни, обмеженнями у переробці матеріалів, конфліктами між бізнес-інтересами та екологічними цілями, можливим зниженням конкурентоспроможності, сумісністю економічного зростання з обмеженими природними ресурсами.

Зелена економіка в сільському господарстві є ключовим інструментом досягнення цілей сталого розвитку, оскільки спрямована на зменшення негативного впливу агровиробництва на довкілля, підвищення ефективності використання ресурсів та забезпечення соціальної інтеграції.

Таким чином проведене дослідження показало, що інноваційний розвиток сільського господарства в світі, орієнтований на впровадження сучасних технологій (точного землеробства, автоматизованих систем зрошення, біоенергетичних установок, цифрових платформ,

Таблиця 2

Основні характеристики фундаментальних теорій зеленої економіки та їхні недоліки [16]

Фундаментальні теорії зеленої економіки	Основні характеристики	Недоліки
Теорія циркулярної економіки	У циркулярній економіці ресурси повторно використовуються та переробляються, щоб мінімізувати відходи та забруднення	Високі витрати на перехід до циркулярної економіки вимагають значних інвестицій. Багаторазова переробка матеріалів може знизити якість. Не всі матеріали можна переробити. Виробникам економічно недоцільно виробляти продукцію з тривалим терміном служби
Теорія сталого розвитку	Сталий розвиток економіки забезпечує баланс між економічним зростанням, соціальною інклюзією та захистом навколишнього середовища	Спостерігається високий рівень інвестицій у відновлювані джерела енергії. Необхідно впроваджувати нові дорогі технології та обладнання з тривалим терміном окупності. Високі витрати можуть призвести до зниження конкурентоспроможності, що невигідно для підприємців
Екологічна економіка	Згідно з цією теорією, економіка має бути підсистемою екосистеми	Для впровадження зеленої економіки потрібні значні інвестиції. Важко досягти економічної моделі, яка враховує всі екологічні та соціальні фактори, і існує конфлікт інтересів між бізнесом та захистом навколишнього середовища
Теорія сталого споживання та виробництва	Суть цієї теорії полягає у зміні моделей споживання та виробництва для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище	Зміна моделі споживання та виробництва може зіткнутися з такими перешкодами: значні фінансові інвестиції, недоступні для малого бізнесу, небажання споживачів змінювати свої звички та вподобання, а також брак «зелених» технологій у деяких галузях промисловості
Біоекономіка	Біоекономіка передбачає перехід від викопних ресурсів до відновлюваних біологічних ресурсів та розвиток біотехнологій	Біологічні ресурси обмежені, що призводить до посилення конкуренції за їх використання. Розвиток біоекономіки неможливий без значних фінансових інвестицій. Водночас, економічна ефективність деяких видів біоекономічної діяльності нижча за традиційні, що знижує конкурентоспроможність
Теорія екологічної модернізації	Згідно з цією теорією, екологічні проблеми можна вирішити за допомогою інновацій, реформ та інституційних змін, які не перешкоджають економічному розвитку	Одним із припущень цієї теорії є те, що економічне зростання та екологічна стійкість можуть співіснувати та доповнювати одне одного. Однак обмеженість природних ресурсів свідчить про протилежне та є необхідною умовою для скорочення загального споживання

біотехнологій та ін.), й виступає ключовою передумовою формування зеленої економіки в аграрному секторі. Впровадження інноваційних практик забезпечує комплексне підвищення продуктивності в аграрному секторі, ефективності використання природних ресурсів, а також сприяє суттєвому зниженню антропогенного навантаження на довкілля. Саме через впровадження інновацій відбувається трансформація традиційних моделей агровиробництва в ресурсозберігаючі, низьковуглецеві та екологічно безпечні.

Перехід до зеленої економіки на основі інноваційних практик створює інституційні та технологічні засади для реалізації стратегічних цілей сталого розвитку. Передусім, досягнення цільових орієнтирів у сфері продовольчої безпеки, пом'якшення кліматичних змін, відновлення природного капіталу, соціальної інклюзії та екологічної справедливості. Таким чином, простежується системна логіка взаємозв'язку: інновації виступають каталізатором зеленої економіки, яка є ефективним інструментом досягнення сталого розвитку в сільському господарстві.

Список бібліографічних посилань

1. FAO (2018). *FAO's work on agricultural innovation* [online]. Available at: https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/0225024c-ff5e-42a1-b25d-72a67b8e06be/content [Accessed 12 Jan. 2026].

2. Заїка, С., Грідін, О. та, Заїка О. (2023). Інновації в сталому розвитку аграрного виробництва: тенденції, проблеми, перспективи. *Економіка та суспільство*, [online] 52. Available at: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-69 [Accessed 12 Jan. 2026].

3. Mirzayev, N., Nagiyev, O. (2025). The impact of the introduction of innovations on risk management in agricultural enterprises *Аграрні інновації*, [online] 29. [Accessed 12 Jan. 2026].Available at: https://doi.org/10.32848/agrar.innov.2025.29.44 [Accessed 12 Jan. 2026].

4. Ковтун, В. (2021). Стан та перспективи розвитку інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, [online] 6, с. 73–80. Available at: https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.8 [Accessed 12 Jan. 2026].

5. Качула, С.В., Дудка, С.В. (2024). Інновації як основа стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт,* [online] 24. Available at: https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.24.79 [Accessed 12 Jan. 2026].

6. OECD. *Agricultural productivity and innovation* [online]. Available at: https://www.oecd.org/en/topics/agricultural-productivity-and-innovation.html [Accessed 12 Jan. 2026].

7. Devaux, A., Torero, M., Donovan, J. and Horton, D. (2017). *Agricultural innovation and inclusive value-chain development* [online]. Available at: https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/jadee-06-2017-0065/full/pdf?title=agricultural-innovation-and-inclusive-value-chain-development-a-review [Accessed 12 Jan. 2026].

8. Марченко, Є. О. (2023). Інновації в галузі сільськогосподарського виробництва: зміст та класифікаційні ознаки. *Аграрні інновації,* 22, с. 74–79.

9. Дудар, Т. (2019). Розвиток інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*, вип. 1, с. 60–69.

10. Орловська Ю. В. (ред.). (2023). *Політика ЄС щодо зеленої економіки та інновацій*. Дніпро: ПДАБА, 193 с.

11. Kiwala, Y., Shinyekwa, I. *Agricultural green innovation: constraints and opportunities* [online]. Available at: https://digitallibrary.un.org/record/4078824 [Accessed 12 Jan. 2026].

12. Dziedzic, S., Woцniak, L. (2021). Eco-innovation as a factor of sustainable development of agriculture and food progressing. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej Problems of Agricultural Economics*, [online] 1 (366). Available at: http://www.zer.waw.pl/pdf-132396-62581?filename=ECO_INNOVATIONS%20AS%20A.pdf [Accessed 12 Jan. 2026].

13. UNEP (2010). *Green Economy* [online]. Available at: https://www.greenpolicyplatform.org/sites/default/files/downloads/resource/GE_developing_countries_success_stories_UNEP.pdf [Accessed 12 Jan. 2026].

14. Njoroge, W. Advancing an Inclusive Green Economy: Rationale and Context. [online] In: *Introduction to Green Economy***.** Available at: https://

nitar.org/sites/default/files/uploads/egp/Section1/PDFs/1.3%20Definitions%20for%20Green%20Economy.pdf [Accessed 12 Jan. 2026].

15. Anderson, K. (2024). *Green Economy: meaning and principles* [online]. Available at: https://greenly.earth/en-us/blog/company-guide/green-economy—meaning-and-principles [Accessed 12 Jan. 2026].

16. Eminov, A., Gojaeva, E., Gutium, T., Badalov, B. and Guliyeva, G. (2024). *«Green economy» as a mean of ensuring eco-friendly agricultural production* [online]. Available at: https://www.gnedenko.net/Journal/2024/SI_062024/RTA_SI062024-146_27_Anar%20Eminov%20Elmira%20Gojaeva%20Tatiana%20Gutium%20Bakhtiyar%20Badalov%20MOLDOVA.pdf [Accessed 12 Jan. 2026].

References

1. FAO (2018). *FAO's work on agricultural innovation* [online]. Available at: https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/0225024c-ff5e-42a1-b25d-72a67b8e06be/content [Accessed 12 Jan. 2026].

2. Zaika, S., Gridin, O. and, Zaika O. (2023). Innovations in sustainable development of agricultural production: trends, problems, prospects. *Economy and Society,* [online] 52. Available at: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-69 [Accessed 12 Jan. 2026].

3. Mirzayev, N., Nagiyev, O. (2025). The impact of the introduction of innovations on risk management in agricultural enterprises *Аграрні інновації*, [online] 29. [Accessed 12 Jan. 2026].Available at: https://doi.org/10.32848/agrar.innov.2025.29.44 [Accessed 12 Jan. 2026].

4. Kovtun, V. (2021). State and prospects for the development of innovative activity of agricultural enterprises. *Tavria Scientific Bulletin. Series: Economics,* [online] 6, pp. 73–80. Available at: https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.8 [Accessed 12 Jan. 2026].

5. Kachula, S.V., Dudka, S.V. (2024). Innovations as the basis of sustainable development of agricultural enterprises. *Agrosvit*, [online] 24. Available at: https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.24.79 [Accessed 12 Jan. 2026].

6. OECD. *Agricultural productivity and innovation* [online]. Available at: https://www.oecd.org/en/topics/agricultural-productivity-and-innovation.html [Accessed 12 Jan. 2026].

7. Devaux, A., Torero, M., Donovan, J., Horton, D. (2017). *Agricultural innovation and inclusive value-chain development* [online]. Available at: https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/jadee-06-2017-0065/full/

pdf?title=agricultural-innovation-and-inclusive-value-chain-development-a-review [Accessed 12 Jan. 2026].

8. Marchenko, E. O. (2023). Innovations in the field of agricultural production: content and classification features. Agrarian innovations, 22, pp. 74–79.

9. Dudar, T. (2019). Development of innovative activity in the agricultural sector of the economy of Ukraine. Bulletin of the Ternopil National Economic University, vol. 1, pp. 60–69.

10. Orlovska Y. V. (ed.). (2023). EU policy on green economy and innovation. Dnipro: PDABA, 193 p.

11. Kiwala, Y., Shinyekwa, I. *Agricultural green innovation: constraints and opportunities* [online]. Available at: https://digitallibrary.un.org/record/4078824 [Accessed 12 Jan. 2026].

12. Dziedzic, S., Woɲniak, L. (2021). Eco-innovation as a factor of sustainable development of agriculture and food progressing. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej Problems of Agricultural Economics*, [online] 1 (366). Available at: http://www.zer.waw.pl/pdf-132396-62581?filename=ECO_INNOVATIONS%20AS%20A.pdf [Accessed 12 Jan. 2026].

13. UNEP (2010). *Green Economy* [online]. Available at: https://www.greenpolicyplatform.org/sites/default/files/downloads/resource/GE_developing_countries_success_stories_UNEP.pdf [Accessed 12 Jan. 2026].

14. Njoroge, W. Advancing an Inclusive Green Economy: Rationale and Context. [online] In: *Introduction to Green Economy***.** Available at: https://unitar.org/sites/default/files/uploads/egp/Section1/PDFs/1.3%20Definitions%20for%20Green%20Economy.pdf [Accessed 12 Jan. 2026].

15. Anderson, K. (2024). *Green Economy: meaning and principles* [online]. Available at: https://greenly.earth/en-us/blog/company-guide/green-economy—meaning-and-principles [Accessed 12 Jan. 2026].

16. Eminov, A., Gojaeva, E., Gutium, T., Badalov, B. and Guliyeva, G. (2024). *«Green economy» as a mean of ensuring eco-friendly agricultural production* [online]. Available at: https://www.gnedenko.net/Journal/2024/SI_062024/RTA_SI062024-146_27_Anar%20Eminov%20Elmira%20Gojaeva%20Tatiana%20Gutium%20Bakhtiyar%20Badalov%20MOLDOVA.pdf [Accessed 12 Jan. 2026].

УДК 37.02:323.329:791.2 https://doi.org/10.5281/zenodo.20021194

Ю. І. Калюжна

ФІЛЬМИ ТА СЕРІАЛИ ЯК ІНСТРУМЕНТ МЕДІАДИДАКТИКИ: ПОТЕНЦІАЛ І МАТРИЦІ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

У статті обґрунтовано необхідність модернізації дидактичного інструментарію викладання політології шляхом інтеграції художніх фільмів та серіалів як специфічної «політологічної оптики» для аналізу студентами політичних явищ і процесів. Автор пропонує модель активного навчання, що базується на авторській медіадидактичній матриці. Фреймворк охоплює вісім магістральних напрямів, дидактичні цілі, формати завдань та приклади медіаконтенту, а також корелює з трьома рівнями модифікованої таксономії Блума. Доведено, що запропоновані категорії матриці мають гнучку архітектурну рамку, що дозволяє викладачеві масштабувати автономні модулі відповідно до змісту власних навчальних курсів та динаміки політичного контексту. Такий підхід перетворює аудиторію на «лабораторію смислів», де через алгоритм чотириетапної трансформації навчального простору (концептуальне таргетування, процесуальна рефлексія, аналітична деконструкція та креативна валідація) здобувачі заглиблюються у розуміння політологічних теорій та практичних кейсів. Акцентовано, що імплементація медіадидактики через активні форми роботи (аналітичні проєкти, симуляції, дебати, рольові ігри) стимулює студента до генерування власного експертного знання. Резюмується, що системна інтеграція медіаконтенту забезпечує підготовку висококонкурентного політолога, здатного до нестандартного сценарування політичних процесів у ситуаціях невизначеності, а також до експертного моделювання антикризових стратегій на основі багатоаспектного аналізу візуальних наративів.

Ключові слова: медіадидактика, викладання політології, фільми та серіали, активне навчання, дидактична матриця, політичне моделювання, таксономія Блума, когнітивна конвертація.

Kaliuzhna Yuliia. **Movies and Series as a Media Didactic Tool: Potential and Matrices for Active Learning in Political Science.**

The article substantiates the necessity of modernizing the didactic toolkit for teaching political science by integrating movies and series as a specific “political lens” for analyzing political phenomena and processes. The author proposes an active learning model based on an original media didactic matrix. The framework

covers eight core areas, defining didactic goals, task formats, and media content examples, while correlating with three levels of Bloom's modified taxonomy. It is demonstrated that the proposed matrix categories possess a flexible architectural framework, allowing educators to scale autonomous modules according to their specific course content and the dynamics of the political context. This approach transforms the classroom into a "laboratory of meanings" where, through a four-stage educational space transformation algorithm (conceptual targeting, procedural reflection, analytical deconstruction, and creative validation), students delve into political theories and practical cases. It is emphasized that implementing media didactics through active learning (analytical projects, simulations, debates, and role-playing games) encourages students to generate their own expert knowledge. The study concludes that the systematic integration of movies and series facilitates the training of highly competitive political scientists capable of innovative scripting of political processes under uncertainty, as well as expert modeling of anti-crisis strategies based on a multifaceted analysis of visual narratives.

Key words: media didactics, political science education, movies and series, active learning, didactic matrix, political modeling, Bloom's taxonomy, cognitive conversion.

Трансформація вищої освіти в умовах глобальної геополітичної турбулентності та поглиблення розриву між абстрактними теоріями й динамічною реальністю вимагає радикального оновлення дидактичного інструментарію. Викладання політології в епоху, яку метафорично окреслюють як «світ у вогні», стикається із серйозним викликом: традиційні академічні стандарти, орієнтовані на пасивну рецепцію знань, дедалі частіше сприймаються студентською аудиторією як відірвані від життя абстракції. Такі підходи виявляються інтерпретаційно та прогностично вразливими перед «хаосом» сучасної політики. В умовах, коли класична освітня парадигма вичерпує свій ресурс, а запит на залучення візуальної компоненти зростає, медіадидактичний підхід відкриває нові можливості для глибокої інтеріоризації знань через залучення фільмів та серіалів [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

Варто акцентувати, що предметом цієї роботи є саме художній кінематограф, оскільки використання документальних стрічок уже є усталеною практикою в університетській освіті. Викладачі політології

часто інтегрують документалістику як джерело історико-політичної верифікації: від аналізу глобального протистояння систем («Поворотний момент: Атомна бомба і Холодна війна» *(Turning Point: The Bomb and the Cold War)*) та природи тоталітаризму («За межами утопії» *(Beyond Utopia)*) до вивчення політичних технологій («Зв'яжіться з Роджером Стоуном» *(Get Me Roger Stone)*) та маніпуляцій у медіапросторі («Згода на виробництво: Ноам Хомскі та ЗМІ» *(Manufacturing Consent: Noam Chomsky and the Media)*). Проте, якщо документалістика слугує переважно для ілюстрації фактів, то художні фільми та серіали пропонують принципово іншу аналітичну перспективу – через деконструкцію політичних смислів, візуалізацію інститутів влади та її прихованих механізмів, моделювання етичних дилем та апробацію теоретичних концептів у контрольованому середовищі «лабораторії смислів».

Дидактична цінність художнього відеоконтенту полягає не у фактологічній точності, а у можливості апробувати політичні теорії в межах «штучно сконструйованих світів». Мультисенсорний досвід та імерсивність художнього наративу забезпечують високий рівень ретенції (збереження знань) – до 50% [9, p. 85]. Згідно з С. Енгертом та А. Спенсером, це дозволяє студентам глибше осягнути природу складних наукових концептів, перетворюючи медіадидактику на потужну «політологічну оптику», здатну трансформувати традиційну парадигму фахової підготовки [1; 9; 10; 11; 12].

Потенціал фільмів та серіалів як інструмента інтелектуальної рефлексії ґрунтовно досліджено у світовій науковій думці. Фундаментальне значення мають праці К. Крачун, який розглядає кінематограф як простір для концептуалізації політичних явищ [4]. У сфері міжнародних відносин цей напрям розвивають К. Занелла, Е. Невес Жуніор [8], С. Свімелар [12] та Р. Грегг [11]. Концептуальний внесок належить Дж. Холланд [13], який через призму «візуальної грамотності» доводить, що аналіз вигаданих телесвітів розвиває навички критичної деконструкції сюжетних альтернатив. Проблематику залучення попкультури та візуальних методів у політологічний дискурс розробляють М. Шенк [6], С. Харман [14], Д. Велдес [11], а також Е. Руан та П. Джеймс [11], які доводять ефективність

використання «вигаданих світів» для пояснення реальних конфліктів [4].

Окремий сегмент досліджень присвячений когнітивним ефектам та соціально-політичній відповідальності медіадидактичних практик. Якщо Дж. Шампо [15] розглядає фільм як універсальний навчальний ресурс, то А. Жіру [16] акцентує на місії викладача як «трансформуючого інтелектуала», відповідального за формування критичного мислення студентів через аналіз візуального контенту. Паралельно П. Дексостер та Н. Вансілегем [17] аналізують розвиток когнітивних здібностей студентів через специфічні стани «інтелектуальної відкритості». Дослідження П. Агочук та Г. Кечечі [1] демонструють вплив кінематографа на формування електоральних атитюдів, тоді як Е. К. Остін [18] аналізує взаємозв'язок фільмів з теорією державного управління та адміністративними практиками. На мультидисциплінарному рівні методологію дослідження візуальних наративів підсилюють праці з дискурс-аналізу Т. ван Дейка [19] та діалектичні підходи до політичного кіно М. Вейна [20]. Специфіку сучасних телевізійних форматів та інтердисциплінарної освіти в контексті технологічних викликів досліджують М. Стенберг, Н. Світек [21], С. Дайсон [22], Д. Дрейєр [23], а також Ю. Хванг та Т. Ім [11]. Цю лінію підсилюють В. Кулі та А. Пеннок [24], які пропонують методику аналізу публічної політики через анімаційних персонажів, що дозволяє студентам досягати вищих когнітивних рівнів за таксономією Блума.

Ефективна імплементація кінематографа в політологічний дискурс вимагає чіткої типологізації дидактичних цілей. Фундаментальною в цьому контексті є чотирирівнева модель С. Енгерта та А. Спенсера, де кожен наступний ступінь поглиблює епістемологічну складність аналізу: 1) «Подія» – фільм як візуальна реконструкція та ілюстративний субстрат; 2) «Проблема» – фільм як інтелектуальний трамплін для дебатів навколо складних політичних явищ; 3) «Культурний наратив» – деконструкція ідентичностей та дослідження образу «Іншого»; 4) «Теорія» – найвища точка абстракції, де «штучна реальність» стрічки стає полігоном для апробації та деконструкції наукових концептів [9].

Попри евристичну цінність цієї моделі, вона залишає відкритою

проблему прагматичного синтезу. В умовах гібридизації політичного простору виникає запит на інструментарій, здатний інтегрувати ці вектори в єдину операційну систему. Саме тому ми пропонуємо розширити наявний методологічний канон через авторську матрицю активного навчання, яка трансформує перегляд медіаконтенту в процес комплексного політологічного моделювання. Для посилення дидактичного ефекту ми інтегрували в архітектуру матриці ієрархію когнітивних цілей, узгоджену з таксономією Блума, що дозволяє системно конвертувати візуальний досвід у програмні результати навчання, засновані на синтезі теоретичних і прикладних компетентностей. Спираючись на модифіковану таксономію Блума, ми виділяємо три стратегічні рівні опанування політичного контенту:

1. ***Дескриптивно-рецептивний рівень*** *(Знання та Розуміння):* ідентифікація політичних інститутів і процесів, а також інтерпретація мотивів ухвалення політичних рішень. Це стадія первинної когнітивної фіксації, де студент опановує фактологічну канву сюжету та здійснює «входження в контекст».

2. ***Аналітико-трансферний рівень*** *(Застосування та Аналіз):* практична реалізація тези про те, що наукові конструкти краще засвоюються через їх апробацію у «штучно сконструйованих світах» [9, p. 94]. На цьому етапі студент деконструює ідеологічні коди через оптику політичних парадигм (реалізм, лібералізм, консерватизм та ін.) та механізмів впливу (лобізм, популізм тощо), виявляючи приховані у діях персонажів важелі влади, маніпулятивні технології та стратегічні сценарії.

3. ***Експертно-креативний рівень*** *(Оцінювання та Створення):* найвищий щабель взаємодії, де робота з художнім відеоконтентом, за визначенням П. Агочука та Г. Кечечі, створює простір для нових форм репрезентації теорій [1, p. 7942]. Тут формуються навички критичного судження про легітимність владних рішень та розробляються власні аналітичні продукти – від експертних висновків до стратегій антикризового реагування.

Така трирівнева дескрипція перетворює перегляд фільму або серіалу на «лабораторію смислів» – динамічний простір для інтелектуального експерименту, у межах якого відбувається системна

деконструкція політичної реальності та експертна апробація теоретичних конструктів.

Синтезуючи світовий досвід медіадидактики та власні методичні пошуки, ми представляємо комплексну дидактичну матрицю інтеграції візуального контенту (Табл. 1). Структура матриці охоплює вісім магістральних напрямів: від інституційної архітектури та політичної психології до ековрядування та цифрової політики. Слід наголосити, що запропоновані категорії та їх змістовне наповнення, будучи цілісним медіадидактичним інструментом, водночас мають гнучку архітектурну рамку. Кожна категорія може бути застосована як автономний модуль, який викладач може масштабувати та адаптувати відповідно до структури власних навчальних курсів та динаміки актуального політичного контексту. Такий підхід дозволяє перетворити перегляд фільму/серіалу на складний процес перевірки теорій на стійкість у «лабораторії смислів». У такий спосіб викладач не лише візуалізує абстрактні концепції [25; 26; 27], а й стимулює студента до активного генерування власного експертного знання – від підготовки аналітичних записок за конкретними політичними кейсами (парламентська криза, протестні рухи тощо) до розробки стратегій подолання актуальних геополітичних викликів (реконфігурації міжнародних інституцій, врегулювання гібридних конфліктів чи протидії кліматичному скептицизму).

Варто наголосити, що дидактичний потенціал запропонованої матриці виходить за межі суто опанування теорій, фокусуючись на екзистенційному проживанні політичного досвіду. Формування цілісної професійної суб'єктності політолога сьогодні немислиме без критичного набору soft skills: ораторської майстерності, навичок стратегічної комунікації та здатності до командної роботи над складними проєктами. Архітектура матриці, побудована на наскрізних симуляціях та рольових іграх, виступає інструментом радикальної демократизації освітнього процесу [26]. У цій парадигмі відбувається деконструкція класичної ієрархії: викладач свідомо делегує роль «догматичного референта», перетворюючись на модератора, інтелектуального партнера або ж конструктивного опонента у межах ігрового сценарію. Така глибинна студентоцентричність надає студенту право

Таблиця 1

Матриця медіадидактичних інструментів у навчанні політології

Назва категорії	Дидактичні цілі	Формати завдань	Приклади контенту
1. Механіка влади та інституційна архітектура	Дослідження системи стримувань і противаг: аналіз конфліктів та взаємодії між президентом, парламентом та урядом. Аналіз механізмів коаліційного будівництва та стабільності урядів у багатопартійних системах. Вивчення ролі бюрократії у гальмуванні або прискоренні суспільно-політичних реформ.	Симуляція: «Розробка алгоритму дій опозиції під час парламентської кризи». Рольова гра «Коаліційні переговори» або «Слухання у парламентському комітеті». Розробка «Мапи стейкхолдерів» для оцінки впливу зацікавлених груп на прийняття суперечливого закону.	Фільми: «Березневі іди» *(The Ides of March)* – механіка праймеріз; «Лінкольн» *(Lincoln)* – процес конституційних змін; «Тринадцять днів» *(Thirteen Days)* – візуалізація механізмів ухвалення політичних рішень під час Карибської кризи; «Вотергейт: Падіння Білого дому» *(Mark Felt: The Man Who Brought Down the White House)* – роль автономії інституції як механізм стримувань та противаг; «Секретне досьє» *(The Post)* з –зіткнення виконавчої влади та судової системи у питанні цензури та національної безпеки. Серіали: «Уряд» *(Borgen)* – ідеальна «інструкція» з реальної політики; «Влада» *(The Power)* – метафора зміни владних ієрархій ; «Так, пане міністре» *(Yes Minister)* – класика бюрократичного опору; «Дипломатка» *(The Diplomat)* – фокус на зовнішньополітичній архітектурі.

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
2. Політична психологія та лідерство	Дослідження стратегій легітимації лідера та психологічних механізмів формування довіри електорату. Вивчення феномену «темної тріади» (нарцисизм, макіавеллізм, психопатія) у вищих ешелонах влади. Деконструкція етичних дилем вибору між особистими цінностями та національними інтересами.	Складання психологічного портрета політика на основі аналізу його публічних виступів та невербальної комунікації. SWOT-аналіз лідерського стилю персонажа: виявлення маніпулятивних технік та джерел особистого впливу. Дебати «Етика & Ефективність» аргументація «за» і «проти» конкретного суперечливого рішення персонажа.	Фільми: «Влада» *(Vice)* – кейс Діка Чейні та технократичного лідерства; «Оппенгеймер» *(Oppenheimer)* – відповідальність інтелектуала та лідерство в науково-політичних проектах; «Темні часи» *(Darkest Hour)* – харизматичне лідерство у кризі. Серіали: «Спадкоємці» *(Succession)* – аналіз політичних амбіцій та сімейної динаміки як моделі влади; «Корона» *(The Crown)* – конфлікт особистого та інституційного; «Картковий будинок» *(House of Cards)* – влада як самоціль, де ключовими інструментами є шантаж, корупція та стратегічне використання слабкостей опонентів.
3. Антикризове врядування	Оцінка спроможності інститутів влади діяти в умовах колапсу системи або надзвичайної ситуації. Аналіз відповідальності еліт перед суспільством та ризиків втрати легітимності під час кризи.	Складання «Плану антикризових заходів» та протоколів комунікації від імені прес-служби уряду. SWOT-аналіз дій державних структур у ситуації дефіциту часу та високої невизначеності.	Фільми: «Повстання Штатів» *(Civil War)* – дистопічне моделювання державного колапсу, зумовленого інституційною деградацією та втратою легітимності влади; «Залиш світ позаду» *(Leave the World Behind)* – втрата контролю в умовах кібервійни.

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
	Вивчення моделей прийняття рішень у закритих колегіальних органах під час загрози нацбезпеці.	Моделювання засідання РНБО (або антикризового штабу) для розробки стратегії виходу з кризи.	Серіали: «Чорнобиль» *(Chernobyl)* – еталонна деконструкція радянської моделі управління та брехні; «Конфлікт» (*Conflict)* – реакція демократичної держави на гібридне вторгнення.
4. Соціальні рухи та політика ідентичності	Вивчення феномена «Grassroots»: аналіз механізмів мобілізації протесту та методів ненасильницького спротиву. Аналіз популістської риторики та її впливу на поляризацію суспільства за ознаками ідентичності. Дослідження політики ідентичності: боротьба за права меншин та десегрегацію міського простору.	Кейс-стаді «Ефективність протестних тактик»: порівняльний аналіз стратегій громадянської непокори, представлених у фільмі/серіалі. Проєкт виборчої кампанії (або медіа-стратегії) для політика-популіста: деконструкція методів маніпуляції страхами громад. Розробка стратегії інклюзивної політики для муніципалітету: пропонування заходів щодо подолання сегрегації та соціальної ізоляції груп.	Фільми: «Сімка з Чикаго» *(The Trial of the Chicago 7)* – політизація правосуддя та межі громадянської непокори; «Ганді» *(Gandhi)* – ненасильницький спротив; Серіали: «Покажи мені героя» *(Show Me a Hero)* – десегрегація та опір місцевих громад муніципальним реформам; «Коли вони нас побачать» *(When They See Us)* – інституційний расизм у судовій та правоохоронній системах; «Дорогі білі люди» *(Dear White People)* – політика ідентичності в університетському середовищі.
5. Медіакратія та цифрова політика	Розуміння механізмів мікротаргетингу та алгоритмічного впливу на електоральну поведінку.	Fact-checking та деконструкція: виявлення логічних маніпуляцій та емоційних тригерів у промовах героїв через оптику «Big Data». Fact-checking	Фільми: «Брекзит» (*Brexit: The Uncivil War*) – роль Big Data у виборах; *«Хвіст крутить собакою» (Wag the Dog)* – конструювання симулякрів;

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
	Вивчення феномену «інфодемії» та стратегій конструювання симулякрів у медіапросторі. Аналіз етичних аспектів використання ШІ та ризиків кібербезпеки для державних інститутів.	Семіотичний аналіз: дослідження візуального впливу (колористика, символіка, жести, назви, гасла тощо) з метою виявлення прихованих навіюваних асоціацій. Рольова гра «Засідання Кабінету Міністрів»: розробка протоколу екстреного реагування на масовану кібератаку або «дипфейк»-кампанію.	«Соціальна дилема» *(The Social Dilemma)* – алгоритми та маніпуляція; Серіали: «Найгучніший голос» *(The Loudest Voice)* – роль медіа-холдингів у поляризації; «Нульовий день» *(Zero Day)* – загрози кібербезпеці на вищому рівні.
6. Геополітичне проєктування та стратегічна безпека	Порівняльний аналіз стратегій «умиротворення» агресора та «колективного стримування» у міжнародній політиці. Дослідження природи «проксі-війн» як інструменту сучасних гібридних конфліктів. Оцінка ресурсної залежності та проєктування гнучких мінілатеральних альянсів.	Складання «Аналітичної записки»: оцінка геополітичних ризиків для держави на основі сценаріїв, представлених у контенті. SWOT-аналіз зовнішнього втручання: оцінка впливу глобальних гравців на хід та результати локального конфлікту за ресурси. Симуляція міжнародного саміту: розробка стратегії виходу з асиметричного конфлікту через дипломатичне маневрування.	Фільми: «Готель Руанда» *(Hotel Rwanda)* аналіз природи етнічних конфліктів та міжнародної інертності; «Війна Чарлі Вілсона» *(Charlie Wilson's War)* – проксі-війни та їх роль у геополітиці; «Мюнхен: на порозі війни» *(Munich – The Edge of War)* – сучасна ілюстрація дипломатії умиротворення та провалу колективної безпеки; «Битва за Алжир» *(La battaglia di Algeri)* – аналіз розпаду колоніальних імперій та боротьби за національне самовизначення; «Дюна: Частина друга» *(Dune: Part Two)* – як метафора боротьби за ресурси та релігійного лідерства;

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
			«Мавританець» *(The Mauritanian)* – конфлікт прав людини та національної безпеки в умовах глобальної боротьби з тероризмом. Серіали: «Бюро легенд» *(The Bureau)* – як реалістична ілюстрація роботи розвідки та її впливу геополітику; «Окуповані» *(Occupied)* – гібридна окупація Норвегії Росією через енергетичну політику; «Дипломатка» (*(The Diplomat)* – сучасні виклики атлантичної солідарності.
7. Еко-політика та антропоценове врядування	Деконструкція кліматичного дискурсу як інструменту політичної мобілізації та поляризації. Моделювання сценаріїв у «світі дефіциту» та стратегій забезпечення ресурсної стійкості. Оцінка впливу еко-активізму на трансформацію міжнародного права та корпоративної етики.	Аналітичний звіт «Еволюції «зелених партій»: дослід-ження шляху від нішевого екоакти-візму до системних коаліційних урядів. Розробка стратегії адвокації еко-реформ: проекту-вання кампанії впливу на законодавчий орган в умовах кліматичного скептицизму (на основі аналізу перешкод, показаних у фільмі/серіалі). Рольова гра «Слу-хання в ООН/ЄС»: вирішення дилеми між радикальним еко-активізмом та вимогами національної безпеки.	Фільми: «Не дивіться вгору» *(Don't Look Up)* – сатира на політичну інертність перед лицем загрози; «Кадві Хава» *(Kadvi Hawa)* – вплив клімату на Глобальний Південь. Серіали: «Екстраполяції» *(Extrapolations)* – наслідки кліматичних змін у різних десятиліттях; «Бункер» *(Silo)* – модель виживання в замкненій екосистемі: екологічний авторитаризм.

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
8. Політичне прогнозування та моделювання	Дослідження механізмів транзиту до автократії та ідентифікація вразливостей демократичних систем. Аналіз соціальних наслідків цифрового контролю та оцінка ризиків технототалітаризму. Етична оцінка межі між безпекою та наглядом у контексті розвитку новітніх технологій.	Проєкт «Конституція опору»: розробка системи правових запобіжників проти тиранії на основі прогалин у законодавстві, показаних у фільмі/серіалі. Порівняльний аналіз режимів: деконструкція вигаданого цифрового нагляду у порівнянні з реальними історичними та сучасними аналогами. Дискусія «Етичні межі нагляду»: розробка балансу між національною безпекою та загрозою тотального контролю (на основі кейсів фільму/серіалу).	Фільми: «V означає Вендетта» *(V for Vendetta)* – опір диктатурі; Трилогія «Голодні ігри» *(The Hunger Games)* – природа сходження тирана. Серіали: Чорне дзеркало» *(Black Mirror)* – технологічні дистопії та цифрова етика; Оповідь служниці» *(The Handmaid's Tale)* – теократія та гендерна політика; «За межами» *(The Peripheral)* – квантова політика та колоніалізм майбутнього; «Снігобур» *(Snowpiercer)* – соціальна стратифікація та виправдання диктатури в умовах кліматичної катастрофи; «3%» – меритократична дистопія та механізми селекції еліт.

суб'єктного вибору – від пріоритетних тематичних категорій до конкретного медіаконтенту та форматів звітності. Це докорінно змінює академічну атмосферу: перетворюючи ієрархічне навчання на спільне інтелектуальне дослідження [28; 29].

Проте операційна ефективність запропонованої матриці детермінується не лише її змістовним наповненням, а й неухильним дотриманням логіки дидактичного процесу. Як прецизійний освітній інструментарій, медіадидактика виключає стихійність, вимагаючи системного підходу, де кожна ітерація взаємодії викладача та студента

є ланкою цілісної траєкторії – навчальної дорожньої карти. Для того щоб інтеграція медіаконтенту не нівелювалася до рівня пасивного візуального дозвілля, а стала тригером формування професійної суб'єктності, ми пропонуємо алгоритм чотириетапної деконструкції та трансформації навчального простору:

Етап 1: Концептуальне таргетування. Викладач формує «теоретичний каркас» майбутнього аналізу. Це вступна лекція-брифінг, де актуалізуються базові категорії теми (наприклад, типи легітимності за М. Вебером чи стратегії теорії ігор). Студенти отримують індивідуальні «гайд-листи» з фокусними питаннями, що трансформує перегляд із пасивного спостереження за сюжетом у цілеспрямований пошук політичних маркерів та інституційних аномалій.

Етап 2: Процесуальна рефлексія. Впровадження методики «Muddiest point» («найбільш туманна точка»). Перегляд супроводжується фіксацією найбільш суперечливих етичних, правових чи управлінських рішень героїв безпосередньо в момент їх виникнення. Це дозволяє «схопити» політичну рефлексію в динаміці, навчаючи студентів ідентифікувати мікромеханізми влади ще до того, як вони призведуть до фінальних наслідків.

Етап 3: Аналітична деконструкція. Стадія глибокого «препарування» медіаконтенту через систему сократичних запитань. Студенти мають верифікувати кожне судження посиланням на конкретну політичну теорію. Тут відбувається конвертація візуальних образів у наукові категорії: суперечка в кабінетах інтерпретується як «інституційний конфлікт», бюрократична інертність – як «криза спроможності», а приватна розмова політиків – як «кулуарний лобізм».

Етап 4: Креативна валідація. Заключний етап спрямований на конвертацію отриманих знань у власний інтелектуальний продукт, що підтверджує реальний рівень сформованості компетенцій. Студенти переходять від деконструкції чужих сценаріїв до проєктування власних моделей політичної дії: від підготовки прикладних аналітичних звітів до реалізації авторських стратегій у межах рольових симуляцій, дебатів чи стрес-тестування політичних систем за мотивами переглянутого кейсу. Головною цінністю тут стає унікальність рішень кожної творчої групи або окремого студента. Вона базується на

суб'єктивному виборі ідеологічних стратегій, неповторній інтерперсональній динаміці та емоційному інтелекті учасників. Оскільки кожен ітеративний сценарій є контекстуально залежним і розгортається за принципом «тут і зараз», він виступає природним запобіжником проти формалізму та плагіату. Результат такої інтелектуальної гри неможливо скопіювати чи повторити, що гарантує автентичність здобутих компетенцій та глибоку персоналізацію професійного досвіду майбутнього політолога.

Висновки. Реконцептуалізація медіадидактичного інструментарію в межах викладання політичних дисциплін дозволяє вивести художні фільми та серіали за межі суто ілюстративної функції, трансформувавши їх на автономний об'єкт аналізу – динамічне та багаторівневе кейс-стаді. За підсумками дослідження сформульовано такі положення:

– Системна інтеграція медіаконтенту забезпечує трансформацію абстрактних теорій у прикладну компетентність, формуючи автентичний «голос» майбутнього фахівця. Цей процес базується на моделі студентоцентризму, де викладач виступає «архітектором досвіду», а суб'єктність студента реалізується через право вибору аналітичного контенту та активну участь у рівноправних дискурсивних практиках. Така синергія створює нову етику академічної взаємодії, де теоретична підготовка невіддільна від реального демократичного досвіду.

– Художній наратив постає як безпечний, але водночас гранично реалістичний інтелектуальний простір для апробації теоретичних конструктів без ризику прямої політичної ангажованості студента. Використання широкого спектру медіадидактичних інструментів дозволяє перетворити «вигадані світи» на полігон для глибокого аналізу: від деконструкції ідеологічних фреймів (виявлення прихованих ідеологем та логічних помилок) до етичної експертизи (рефлексія над межами політичного прагматизму) та моделювання граничних сценаріїв (тестування стійкості інституцій в умовах дистопічного колапсу).

– Запропоновані формати завдань (аналітичні записки, симуляції, дебати, рольові ігри) дозволяють одночасно досягати вищих

когнітивних рівнів за таксономією Блума та розвивати критичні для політолога комунікативні, ораторські та лідерські навички.

Запропонована матриця постає гнучким медіадидактичним фреймворком, здатним до адаптації відповідно курсів викладачів та плинності політичного контексту. Інтеграція медіа контенту у навчальний процес виконує стратегічне завдання – підготовку висококонкурентного фахівця, спроможного до: нестандартного сценарування складних процесів у ситуаціях високої невизначеності; креативної деконструкції маніпулятивних наративів медіакратії; експертного моделювання антикризових стратегій; прогностичного аналізу ризиків через імерсивне занурення у «конструйовані світи»; конструктивної медіації та публічного діалогу, що базується на розумінні антропологічного виміру політики.

References

1. Agocuk, P., Kezeci, G. (2017). The Role of Cinema and the Effect of Educational Levels of Politicians on Voting Attitude. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education,* [online] 13 (12), pp. 7941–7948. Available at: https://doi.org/10.12973/ejmste/80731 [Accessed 3 Jan. 2026].

2. Carnes, N. (2023). Government as the Bad Guy? In N. Carnes, L. J. Goren, eds. *The Politics of the Marvel Cinematic Universe.* University Press of Kansas, pp. 111–126.

3. Craciun, C. (2004). *Teaching Political Science at the Movies* Prague: Charles University.

4. Doucet, M. G. (2005). Child's play: The political imaginary of international relations and contemporary popular children's films. *Global Society*, [online] 19 (3), pp. 289–306. Available at: https://doi.org/10.1080/13600820500135312 [Accessed 7 Jan. 2026].

5. Kuzma, L. M., Haney, P. J. (2001). And... Action! Using Film to Learn About Foreign Policy. *International Studies Perspectives*, 2 (1), pp. 33–50.

6. Schenk, M. (2025). Teaching Political Science with Pop Culture. In: *APSA's Teaching and Learning Conference*, Alexandria.

7. Van Belle, D. A., Mash, K. M. (2010). *A Novel Approach to Politics: Introducing Political Science through Books, Movies, and Popular Culture.* 2nd ed. CQ Press.

8. Zanella, C. K., Neves Junior, E. J. (2021). Movies in the teaching of International Relations: the Brazilian experience. *Revista Carta Internacional*,

[online] 16 (3), p. 1174. Available at:https://doi.org/10.21530/ci.v16n3.2021.1174 [Accessed 2 Jan. 2026].

9. Engert, S., Spencer, A. (2009). International Relations at the Movies: Teaching and Learning about International Politics through Film. *Perspectives,* 17 (1), pp. 83–104.

10. Gambescia, S. F. (2019). Message From the Editor in Chief: Movies That Inspire Us to Teach. *Pedagogy in Health Promotion*, [online] 5 (2), pp. 87–88. https://doi.org/10.1177/2373379919847713 [Accessed 5 Jan. 2026].

11. Glover, R. W., Tagliarina, D. (eds.). (2013). *Teaching politics beyond the book: Film, texts, and new media in the classroom*. Bloomsbury Publishing Plc.

12. Swimelar, S. (2013). Visualizing International Relations: Assessing Student Learning Through Film. *International Studies Perspectives*, [online] 14 (1), pp. 14–38. Available at: https://doi.org/10.1111/j.1528-3585.2012.00467.x [Accessed 6 Jan. 2026].

13. Holland, J (2016) Visual Literacy in International Relations: Teaching Critical Evaluative Skills through Fictional Television. *International Studies Perspectives*, [online] 17 (2). pp. 154–172. Available at: https://doi.org/10.1111/insp.12098 [Accessed 5 Jan. 2026].

14. Harman, S. (2019). *Seeing Politics. Film, Visual Method, and International Relations.* McGill-Queen's University Press.

15. Champoux, J. E. (1999). Film as a teaching resource. *Journal of Management Inquiry*, [online] 8 (2), pp. 206–217. Available at: https://doi.org/10.1177/105649269982016 [Accessed 5 Jan. 2026].

16. Giroux, H. (2004). Pedagogy, film, and the responsibility of intellectuals: A Response. *Cinema Journal*, [online] 43, pp. 119–126. https://doi.org/10.1353/cj.2004.0004 [Accessed 2 Jan. 2026].

17. Decoster, P. J., Vansieleghem, N. (2014). Cinema education as an exercise in «Thinking Through Not-Thinking». *Educational Philosophy and Theory*, [online] 46 (7), pp. 792–804. Available at: https://doi.org/10.1080/00131857.2013.795853 [Accessed 4 Jan. 2026].

18. Austin, E. K. (2012). Cinema and Public Administration Theory in the Classroom. *Administrative Theory & Praxis*, [online] 34 (1), pp. 114–119. Available at: https://doi.org/10.2753/ATP1084-1806340107 [Accessed 7 Jan. 2026].

19. Van Dijk, T. A. (ed.). (2011). *Discourse studies: A multidisciplinary introductio*n. Sage.

20. Wayne, M. (2011). *Political Film: Third Cinema Dialectics.* Yordam Book.

21. Stenberg, M., Switek, N. (2023). Using television series to teach comparative and European politics. *European Political Science,* [online] 22, pp. 325–348.

Available at: https://doi.org/10.1057/s41304-022-00395-5 [Accessed 4 Jan. 2026].

22. Dyson, S. B. (2019). *Imagining Politics: Interpretations in Political Science and Political Television*. University of Michigan Press.

23. Dreyer, D. (2016). War, Peace, and Justice in Panem: International Relations and the Hunger Games Trilogy. *European Political Science*, [online] 15 (2), pp. 251–265. Available at: https://doi.org/10.1057/eps.2015.68 [Accessed 3 Jan. 2026].

24. Cooley, V, Pennock, A. (2015). Teaching Policy Analysis Through Animated Films: A Mickey Mouse Assignment? PS: *Political Science & Politics*, [online] 48 (4), pp. 601–606. Available at: https://doi:10.1017/S1049096515000839 [Accessed 9 Jan. 2026].

25. Boyer, M. A., Pollard, V. K., Kuzma, L. and Haney, P. J. (2003). At the Movies: A Continuing Dialogue on the Challenges of Teaching with Film. *International Studies Perspectives*, [online] 3 (1), pp. 89–94. Available at: https://doi.org/10.1111/1528-3577.00081 [Accessed 8 Jan. 2026].

26. Inoue, C. Y. A., Krain, M. (2014). One World, Two Classrooms, Thirteen Days: Film as an Active-Teaching and Learning Tool in Cross-National Perspective. *Journal of Political Science Education*, 10 (4), pp. 424–442.

27. Weber, C. (2001). The Highs and Lows of Teaching IR Theory: Using Popular Films for Theoretical Critique. *International Studies Perspectives*, [online] 2 (3), pp. 281–287. Available at: https://doi.org/10.1111/1528-3577.00058 [Accessed 3 Jan. 2026].

28. Powner, L. C., Allendoerfer, M. (2008). Evaluating Hypotheses about Active Learning. *International Studies Perspectives*, [online] 9 (1), pp. 75–89. Available at:https://doi.org/10.1111/j.1528-3585.2007.00317.x [Accessed 4 January 2026].

29. Weber, C. (2014). *International Relations Theory: a critical introduction.* 4th ed. Routledge.

УДК 338.2 https://doi.org/10.5281/zenodo.20021266

Д. А. Умрихін

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ БІЗНЕС-СТРУКТУР В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

В умовах цифровізації конкурентоспроможність бізнес-структур залежить від їхньої здатності адаптуватися до нових технологічних викликів і ефективно впроваджувати цифрові інструменти. Стаття присвячена проблемам підвищення конкурентоспроможності бізнес-структур в умовах цифрових трансформацій.

Мета статті – дослідження тенденцій впливу процесів діджиталізації на процес формування конкурентоспроможності бізнес-структур в сучасних умовах.

Наголошується, що конкурентоспроможність бізнес-структур складне та багатоаспектне явище, яке формується в результаті різноманітних процесів та явищ, що відбуваються в глобальному просторі в умовах цифрових трансформацій.

Показано, що основними чинниками впливу на конкурентоспроможність бізнесу в умовах цифрової економіки виступають глобалізація, діджиталізація бізнес-процесів, інноваційний розвиток, клієнтоцентричність, автоматизація та штучний інтелект, кібербезпека бізнесу, гнучкість та адаптивність до змін, усталений розвиток і соціальна відповідальність бізнесу, розвиток людського капіталу.

Виявлено основні тенденції впливу цифровізації на конкурентоспроможність бізнес-структур: автоматизація бізнес-процесів, цифрова трансформація бізнес-моделей, використання Big Data & Analytics, використання штучного інтелекту в бізнесі та машинного навчання, забезпечення кібербезпеки бізнес-структур, мобільність бізнесу та використання хмарних технологій, клієнтоорієнтованість бізнесу через цифрові канали, впровадження інновацій як джерела конкурентних переваг.

Зроблено висновок, що конкурентоспроможність у цифрову епоху залежить від гнучкості, швидкості впровадження інновацій та здатності бізнес-структури переосмислювати себе. Проведені дослідження дозволяють констатувати, що цифровізація не просто трансформує окремі бізнес-процеси, а повністю змінює бізнес-парадигму і суттєво впливає на конкурентоспроможність бізнес-структур в сучасних умовах.

Ключові слова: бізнес-структура, цифровізація, конкурентоспроможність, інновації, штучний інтелект, кібербезпека, хмарні технології, мобільність, клієнторієнтованість.

***Umrykhin Daniil*. Competitiveness of Business Structuresin the Conditions of Digitalizatione.**

In the context of digitalization, the competitiveness of business structures depends on their ability to adapt to new technological challenges and effectively implement digital tools. The article is devoted to the problems of increasing the competitiveness of business structures in the context of digital transformations.

The purpose of the article is to study the trends in the influence of digitalization processes on the process of forming the competitiveness of business structures in modern conditions.

It is emphasized that the competitiveness of business structures is a complex and multifaceted phenomenon that is formed as a result of various processes and phenomena occurring in the global space in the context of digital transformations.

It is shown that the main factors influencing business competitiveness in the digital economy are globalization, digitalization of business processes, innovative development, customer-centricity, automation and artificial intelligence, business cybersecurity, flexibility and adaptability to change, sustainable development and social responsibility of business, and human capital development.

The main trends of the impact of digitalization on the competitiveness of business structures have been identified: automation of business processes, digital transformation of business models, use of Big Data & Analytics, use of artificial intelligence in business and machine learning, ensuring cybersecurity of business structures, business mobility and use of cloud technologies, customer-oriented business through digital channels, introduction of innovations as a source of competitive advantages.

It is concluded that competitiveness in the digital age depends on flexibility, speed of innovation and the ability of a business structure to rethink itself. The conducted research allows us to state that digitalization does not simply transform individual business processes, but completely changes the business paradigm and significantly affects the competitiveness of business structures in modern conditions.

Key words: business structure, digitalization, competitiveness, innovation, artificial intelligence, cybersecurity, cloud technologies, mobility, customer orientation.

Постановка проблеми. В умовах цифровізації конкурентоспроможність бізнес-структур залежить від їхньої здатності адаптуватися до нових технологічних викликів і ефективно впроваджувати цифрові інструменти. Актуальність конкурентоспроможності бізнес-структур в умовах цифровізації зростає, оскільки технологічні зміни значно впливають на способи ведення бізнесу, стратегічні рішення та інноваційний розвиток. Цифровізація не лише відкриває нові можливості для бізнесів, але й змінює традиційні підходи до оцінки конкурентоспроможності. Давайте розглянемо кілька аспектів цієї актуальності, включаючи приклади цифрових ініціатив та показники конкурентоспроможності. В умовах цифровізації бізнеси, які здатні швидко реагувати на нові технології та інструменти, мають значну конкурентну перевагу. Наприклад, компанії, що інвестують у цифрові трансформації (як-от хмарні сервіси або штучний інтелект), можуть значно знизити витрати і підвищити продуктивність. Цифрові технології дають компаніям можливість швидше впроваджувати інновації, що є важливим фактором для підтримки конкурентоспроможності. Прикладом є стартапи, які здатні конкурувати з великими корпораціями завдяки використанню новітніх технологій, таких як блокчейн або інтернет речей (IoT). Цифровізація дозволяє бізнесам створювати персоналізовані продукти або послуги, що відповідають індивідуальним потребам клієнтів. Це підвищує їхню конкурентоспроможність, оскільки споживачі оцінюють продукти, які найбільше відповідають їхнім вимогам. Наприклад, Amazon використовує алгоритми штучного інтелекту для персоналізації рекомендацій і покращення взаємодії з клієнтами. Це дозволяє компанії збільшувати свою частку на ринку, підтримувати високий рівень лояльності клієнтів і зберігати конкурентоспроможність. За даними 2023 року, доходи Amazon від продажу товарів через онлайн-платформу сягнули $500 мільярдів [1]. Tesla, завдяки впровадженню цифрових технологій в автомобільній індустрії, змогла значно покращити конкурентоспроможність. Всі їхні автомобілі оснащені системою автономного водіння, що є важливим конкурентним фактором. Вартість Tesla на фондовому ринку на початок 2024 року досягла понад $800 мільярдів, що є яскравим прикладом успіху цифрових інновацій [2]. Spotify використовує алгоритми штучного

інтелекту для створення персоналізованих рекомендацій для користувачів, що дозволяє зберігати високий рівень залученості. Це допомогло компанії стати лідером на ринку потокового аудіо з понад 200 мільйонами активних користувачів [3].

Аналіз публікацій за темою дослідження. В умовах цифровізації конкурентоспроможність бізнес-структур стає предметом активних наукових досліджень як в Україні так і в світі. Так Кусумано М., Гавер А. та Яффе Д. досліджують стратегічні, економічні та технологічні виклики цифрових платформ, підкреслюючи їхню роль у сучасному бізнесі [4]. Верхоєв П. та Брокхузен Т. розглядають взаємозв'язок між цифровізацією та бізнес-моделями конкурентоспроможності та ідентифікують три тематичні кластери: технологічні інновації, стратегічний менеджмент та цифрова трансформації та досліджують, як вони впливають на конкурентоспроможність бізнес-структур [5]. Лі Л., Жанг В., Сізова І. аналізують підходи щодо управління конкурентоспроможністю компаній в умовах цифрової економіки [6–7]. Байкон П. та Брем А. досліджують концепції цифрових бізнес-моделей, цифрової трансформації та цифрового підприємництва, акцентуючи увагу на стійкості в цифрову епоху [8]. Ханлет А. та Бохнсек Р. систематизують стратегічні та організаційні зміни в бізнес-структурах в умовах цифрової трансформації [9]. Клохесі Т. та Морган Л. детально аналізують вплив штучного інтелекту на цифрову владу та конкурентоспроможність організацій [10]. Бхараджі А. та Сейві О. запропонували нове розуміння цифрової бізнес-стратегії та її впливу на конкурентоспроможність бізнес-структур [11]. Мет С. та Несс Т. обговорюють стратегії цифрової трансформації та їх значення для бізнесу [12].

Вагомий внесок в дослідження конкурентоспроможності бізнес-структур в умовах цифровізації внесли вітчизняні вчені Гринько Т. [13], Шевченко Л. [14], Жигалкевич Ж. [15], Залуцький Р.[15], Яковенко Я. [16], Білик М. [16], Олійник Є. [16]. Зокрема Гринько Т. комплексно досліджує економічні детермінанти та конкурентні стратегії розвитку сучасних бізнес-структур в Україні та світі; розглядає теоретичні засади та практичні аспекти формування конкурентних стратегій підприємств у сучасних економічних умовах, враховуючи галузеву

специфіку; аналізує вплив діджиталізації та інноваційних процесів на розвиток бізнесу, а також їх роль у формуванні нових бізнес-моделей [13]. Шеченко Л. розкриває сутність сучасної концепції конкурентоспроможності бізнесу [14]. Жигалкевич Ж. та Залуцький Р. зробили спробу дослідити вплив діджиталізації на розвиток бізнес-структур; визначили мотиваційні чинники цифрової трансформації компаній; з'ясували, що цифрові перетворення часто спричинені зміною поведінки та очікувань споживачів, цифровими зрушеннями в компаніях та змінами в конкурентному середовищі [15]. Яковенко Я., Білик М., Олійник Є. розглядають стратегічні орієнтири цифрової трансформації бізнес-структур в умовах інновацій та технологічних змін. Проаналізовано успішні кейси цифрової трансформації в різних секторах економіки та надано рекомендації для підприємств щодо адаптації до вимог цифрової епохи та максимізації вигод від інноваційних технологій [16].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених питанням конкурентоспроможності бізнес-структур в умовах цифровізації, ця багатоаспектна проблема потребує більш детального дослідження, зокрема в напрямку виокремлення основних тенденцій впливу процесів діджиталізації на процес формування конкурентоспроможності бізнес-структур в сучасних умовах.

Мета статті – дослідження тенденцій впливу процесів діджиталізації на процес формування конкурентоспроможності бізнес-структур в сучасних умовах.

Основні результати дослідження. Конкурентоспроможність бізнес-структур складне та багатоаспектне явище, яке формується в результаті різноманітних процесів та явищ, що відбуваються в глобальному просторі. У сучасних умовах розвиток бізнесу та підвищення конкурентоспроможності формується під впливом процесів цифровізації, глобалізації, розвитку штучного інтелекту, впровадження інновацій [17]. Побіжний аналіз ряду робіт західних дослідників [17–23] дозволив автору виділити ключові чинники, які впливають на конкурентоспроможність бізнес-структур в умовах цифрових трансформацій:

– діджиталізація (Digitalization). Впровадження цифрових технологій у всі сфери діяльності підприємства — від внутрішніх процесів до взаємодії з клієнтами – є ключовим фактором підвищення ефективності та конкурентоздатності;

– інноваційний розвиток. Постійне впровадження нових продуктів, послуг, бізнес-моделей та управлінських рішень сприяє збереженню актуальності компанії на ринку;

– глобалізація. Вихід на міжнародні ринки змушує компанії адаптувати свої стратегії до жорсткішої конкуренції, враховуючи культурні та регуляторні особливості;

– клієнтоцентричність. Орієнтація на потреби клієнта, персоналізація товарів і послуг, канальні комунікації – усе це підвищує лояльність і конкурентоспроможність бренду;

– автоматизація та штучний інтелект. Використання ІІ, машинного навчання, роботизації дає змогу оптимізувати операційні витрати, прискорити виробничі процеси й поліпшити прийняття рішень;

– кібербезпека. Захист цифрової інформації стає критично важливим фактором довіри та стабільності бізнесу;

– гнучкість і адаптивність до змін**.** Сучасні компанії повинні бути готові швидко реагувати на зміни ринку, кризові явища чи технологічні прориви;

– усталений розвиток і соціальна відповідальність бізнес-структур**.** Екологічна свідомість, етична поведінка, прозорість бізнесу – усе це впливає на імідж компанії та її конкурентні переваги;

– розвиток людського капіталу бізнес-структур**.** Інвестиції в освіту, мотивацію та розвиток персоналу сприяють підвищенню ефективності та інноваційності бізнесу.

Цифровізація суттєво впливає на конкурентоспроможність бізнес-структур через наведені вище чинники. Аналіз великої кількості робіт західних [17–21] та вітчизняних авторів [24–28], присвячених конкурентоспроможності бізнесу в умовах цифрових трансформацій, дозволив автору зробити спробу виділити основні тенденції впливу цифровізації на конкурентоспроможність бізнес-структур, які представлені на рис. 1.

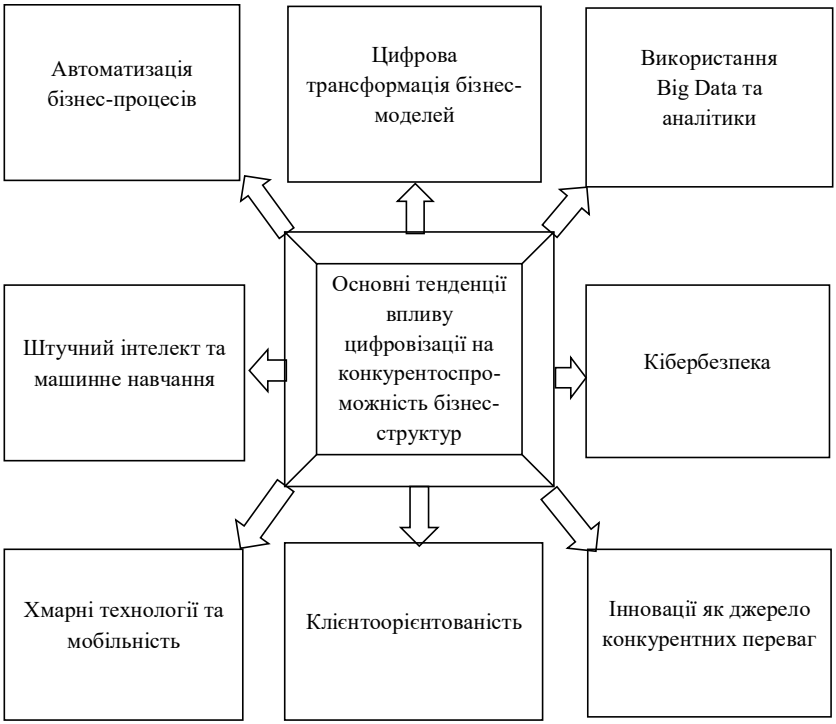

Рис. 1. Основні тенденції впливу цифровізації на конкурентоспроможність бізнес-структур

*Складено автором на основі аналізу [17–21, 24–28]

Розглянемо кожну тенденцію більш детально. Почнемо з автоматизації бізнес-процесів. Автоматизація — один із найпотужніших рушіїв підвищення конкурентоспроможності сучасного бізнесу. Вона впливає не лише на внутрішні процеси, а й формує нові стандарти швидкості, якості та вартості. Компанії впроваджують ERP-системи, CRM, роботизовану автоматизацію процесів (RPA), що дозволяє знижувати витрати та підвищувати ефективність.

Автоматизовані системи дозволяють виконувати рутинні або об’ємні завдання значно швидше й точніше, ніж людина, що знижує

витрати часу та ресурсів. Зменшення витрат на персонал, мінімізація помилок, автоматизований облік та логістика — усе це веде до зниження собівартості продукції чи послуги. Гнучка автоматизована інфраструктура дозволяє швидко адаптуватися до змін попиту, змінювати обсяги виробництва чи логістичні маршрути. Завдяки автоматизації досягається стабільна якість продукту чи послуги, а також можливість масштабування без втрати стандартів. Замість рутинних завдань працівники можуть зосередитися на креативних, стратегічних або аналітичних напрямках, що сприяє інноваційності бізнесу. Автоматизація бізнес-процесів забезпечує коротші строки виробництва й доставки, що дозволяє ефективніше конкурувати бізнес-структурі як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку. Автоматизація тісно пов'язана з CRM, ERP, SCM-системами, що забезпечують прозорість, контроль і аналітику у режимі реального часу. Автоматизовані системи виявлення помилок, кіберзагроз або збоїв дозволяють оперативно реагувати й мінімізувати наслідки.

Таким чином автоматизація – це не просто модернізація, а стратегічна інвестиція в майбутнє бізнесу. Вона забезпечує стійкість, адаптивність і ринкову перевагу бізнес-структурам.

Друга тенденція впливу цифровізації на конкурентоспроможність бізнесу пов'язана с цифровою трансформацією бізнес-моделей. Традиційні компанії переосмислюють свої підходи: перехід до e-commerce, платіжних платформ, онлайн-сервісів. Цифровізація стає стратегічним імперативом. Успішні компанії дедалі частіше розглядають цифрову трансформацію не як технічну модернізацію, а як основу бізнес-стратегії. Цифрові платформи, аналітика даних, мобільні рішення – все це інтегрується в корпоративну ДНК.

Наступна тенденція впливу діджиталізації на конкурентоспроможність бізнес-структур – використання великих даних і аналітики (Big Data & Analytics).Зростає роль даних як ключового активу компаній, вони стають стратегічним ресурсом. Їх аналіз допомагає приймати більш точні управлінські рішення. Бізнес-структури, що вміють збирати, аналізувати та використовувати великі обсяги даних (Big Data), отримують суттєві конкурентні переваги – від глибшого розуміння споживача до оптимізації логістичних і виробничих процесів.

Таким чином Big Data та аналітика суттєво змінюють уявлення про конкурентоспроможність бізнес-структур у сучасній цифровій економіці. Вони надають компаніям можливість отримувати цінні інсайти з великих обсягів даних, що дозволяє приймати більш обґрунтовані управлінські рішення, прогнозувати тенденції ринку, оптимізувати внутрішні процеси та персоналізувати взаємодію з клієнтами. Впровадження аналітичних інструментів підвищує гнучкість організацій, зменшує ризики і сприяє ефективному використанню ресурсів. Таким чином, Big Data виступає не лише як технологічний інструмент, а як стратегічний актив, що забезпечує довгострокову конкурентну перевагу.

Наступна тенденція впливу цифровізації на конкурентоспроможність – штучний інтелект (ШІ) та машинне навчання (МН). Впровадження ШІ дає можливість прогнозувати попит, персоналізувати пропозиції клієнтам, оптимізувати логістику та інші процеси. Штучний інтелект і автоматизація покращують ефективність. Застосування ШІ, чат-ботів, RPA (роботизованої автоматизації процесів) знижує витрати, прискорює обслуговування клієнтів і підвищує точність управлінських рішень. Таким чином, штучний інтелект та машинне навчання виступають ключовими рушіями трансформації бізнесу в умовах цифрової економіки. Їх застосування дозволяє бізнес-структурам автоматизувати рутинні процеси, підвищити точність прогнозування, покращити якість обслуговування клієнтів і прискорити прийняття стратегічних рішень. МН-алгоритми здатні адаптуватися до змін зовнішнього середовища, виявляти приховані закономірності у великих масивах даних та забезпечувати інноваційні підходи до управління. Як результат, компанії, що активно впроваджують ШІ та МН, отримують суттєву конкурентну перевагу на ринку, підвищуючи свою ефективність, інноваційність і здатність до масштабування.

Одною із головних тенденцій впливу цифровізації на конкурентоспроможність бізнесу пов'язана з кібербезпекою**.** Остання у цифрову епоху стала не лише технічним аспектом, а й стратегічним фактором, який прямо впливає на конкурентоспроможність бізнес-структур. Зростає потреба в кібербезпеці. Чим вищий рівень цифровізації, тим

більш уразливою стає інформаційна інфраструктура підприємства, що потребує розробки стратегій захисту даних.

Зростає потреба у захисті даних, особливо в умовах переходу до віддаленої роботи та онлайн-операцій. Вплив кібербезпеки на конкурентоспроможність бізнес-структур проявляється в наступному:

– захист репутації та довіри клієнтів. Витік даних чи хакерська атака можуть зруйнувати репутацію бренду. Бізнеси, що гарантують захист даних, отримують конкурентну перевагу завдяки довірі споживачів;

– дотримання нормативних вимог і уникнення штрафів

Впровадження політик кібербезпеки допомагає відповідати вимогам регулюючих органів (наприклад, GDPR, ISO/IEC 27001), уникати юридичних проблем і фінансових санкцій;

– безперервність бізнес-процесів. Надійна система кіберзахисту зменшує ризики простоїв, втрати даних та перебоїв у роботі, що критично важливо в умовах високої конкуренції та онлайн-операцій;

– інвестиційна привабливість. Компанії з сильними практиками кібербезпеки є привабливішими для інвесторів і партнерів, адже ризик фінансових та репутаційних втрат мінімізований;

– конкурентна перевага в технологічних галузях. У сферах fintech, e-commerce, хмарних рішень тощо високий рівень кіберзахисту є вимогою ринку. Надійна безпека часто є фактором вибору постачальника або партнера;

– захист інновацій та інтелектуальної власності. Інвестиції в R&D повинні бути захищеними — витік інноваційної інформації може призвести до втрати ринкової переваги;

– створення культури безпеки в компанії. Підвищення цифрової грамотності працівників зменшує ймовірність людських помилок, що часто є джерелом кіберінцидентів.

Таким чином, кібербезпека – це вже не просто IT-функція, а конкурентна необхідність. Бізнес-структури, які системно інвестують у цифровий захист, демонструють вищу стійкість, гнучкість і довіру зі сторони клієнтів та партнерів.

Наступна тенденція впливу діджиталізації на конкурентну боротьбу бізнес-структур – хмарні технології та мобільність. Бізнес отримує

гнучкість та масштабованість завдяки SaaS, IaaS та іншим хмарним рішенням. Хмарні рішення дозволяють швидко масштабувати ресурси відповідно до потреб бізнесу без значних капіталовкладень у IT-інфраструктуру. Використання моделі «pay-as-you-go» (оплата за фактичне використання) допомагає оптимізувати витрати на обслуговування серверів, зберігання даних та програмне забезпечення. Хмарні платформи дають змогу компаніям швидко впроваджувати новітні технології (AI, big data analytics, IoT) без потреби у складній локальній інфраструктурі. Хмарні сервіси забезпечують резервне копіювання та швидке відновлення даних, що критично важливо в умовах криз або технічних збоїв. Спільний доступ до файлів, віддалене управління проектами та інтеграція з іншими хмарними інструментами сприяють ефективності та координації. Мобільні додатки дозволяють працівникам та керівникам оперативно приймати рішення незалежно від місцезнаходження. Мобільні сервіси, включно з чат-ботами, інтернет-магазинами та сервісними платформами, створюють зручний і швидкий користувацький досвід. Працівники отримують змогу працювати віддалено, що сприяє підвищенню гнучкості, зменшенню стресу та економії часу. Мобільність дозволяє швидше реагувати на запити ринку та споживачів, що особливо важливо в умовах високої конкуренції.

Таким чином, хмарні технології та мобільність істотно змінюють підходи до ведення бізнесу, сприяючи зростанню конкурентоспроможності бізнес-структур. Завдяки хмарним рішенням організації можуть швидко масштабувати свої ресурси, знижувати витрати на IT-інфраструктуру та забезпечувати безперервний доступ до даних і сервісів у режимі реального часу. Мобільність дозволяє співробітникам ефективно працювати з будь-якої точки світу, підвищуючи гнучкість і швидкість прийняття рішень. Синергія цих технологій сприяє цифровій трансформації бізнес-процесів, поліпшенню взаємодії з клієнтами та прискоренню інновацій, що в результаті формує стійку конкурентну перевагу на ринку.

Наступна тенденція впливу цифрових трансформаційних процесів в бізнесі на його конкурентоспроможність – клієнтоорієнтованість через цифрові канали. Канальне обслуговування, чат-боти, мобільні

додатки дозволяють краще взаємодіяти з клієнтами. Цифрові канали комунікації змінюють клієнтський досвід. Онлайн-платформи, мобільні застосунки, соціальні мережі дозволяють будувати більш тісні, персоналізовані відносини з клієнтами, що підвищує їхню лояльність. Гнучкість і швидкість реакції стають вирішальними факторами. Компанії, що швидко адаптуються до цифрових змін, отримують перевагу над менш гнучкими конкурентами. Це особливо важливо в умовах глобальної нестабільності. Хмарні технології та мобільність не просто модернізують операційну діяльність, а й трансформують бізнес-моделі, відкриваючи нові шляхи до зростання та підвищення конкурентоспроможності.

Таким чином, клієнтоорієнтованість, реалізована через цифрові канали, стала одним із ключових факторів успішної конкурентної стратегії сучасних бізнес-структур. Завдяки цифровим технологіям компанії можуть глибше розуміти потреби споживачів, забезпечувати персоналізовану взаємодію, оперативно реагувати на запити клієнтів і формувати довготривалі відносини. Цифрові канали комунікації, такі як соціальні мережі, мобільні додатки, онлайн-підтримка та CRM-системи, дозволяють створювати безперервний клієнтський досвід. Такий підхід підвищує рівень лояльності, сприяє позитивній репутації бренду та забезпечує сталу конкурентну перевагу в динамічному ринковому середовищі.

Однією із самих вирішальних тенденцій впливу цифровізації на конкурентоспроможність бізнесу виступають інновації як джерело конкурентних переваг. Компанії, які активно інвестують у технології, зберігають лідерство на ринку. Інноваційні продукти та послуги задовольняють нові або латентні потреби споживачів, формуючи лояльність і виділяючи компанію серед конкурентів. Завдяки інноваціям підприємства можуть створювати нові ніші або навіть трансформувати цілі галузі, стаючи піонерами ринку (наприклад, Uber, Tesla, Airbnb). Процесні інновації дозволяють оптимізувати виробництво, логістику, обслуговування, що знижує витрати і підвищує конкурентоздатність. Компанії, які активно інвестують у дослідження та розробки (R&D), здатні швидше реагувати на технологічні й соціальні зміни. Інноваційна репутація формує імідж технологічного

лідера, підвищує довіру партнерів, клієнтів та інвесторів. Стартапи та інноваційні компанії частіше стають об'єктом уваги венчурних фондів, бізнес-ангелів та корпоративних інвесторів. Патенти, авторські права, технологічні ноу-хау формують бар'єри для входу конкурентів і закріплюють ринкові позиції. Інноваційний підхід стимулює розвиток персоналу, відкритість до нових ідей і постійне вдосконалення – усе це сприяє стійкому зростанню.

Таким чином, інновації – це не лише технології, а стратегія, що забезпечує життєздатність, динаміку і конкурентоспроможність компанії в умовах невизначеного майбутнього. Інновації виступають рушієм розвитку та ключовим фактором підвищення конкурентоспроможності бізнес-структур у сучасному глобалізованому середовищі. Запровадження нових технологій, продуктів, бізнес-моделей і управлінських підходів дозволяє компаніям не лише адаптуватися до змін ринку, а й активно впливати на його формування. Інноваційна діяльність сприяє підвищенню ефективності, створенню доданої вартості, зростанню задоволеності клієнтів і зміцненню позицій на ринку. Ті організації, що систематично інвестують в інновації, здатні випереджати конкурентів, оперативно реагувати на виклики та забезпечувати сталий розвиток у довгостроковій перспективі.

Висновки. Таким чином, конкурентоспроможність у цифрову епоху залежить від гнучкості, швидкості впровадження інновацій та здатності компанії переосмислювати себе. Слід відмітити , що в умовах цифровізації змінюється структура ринку праці та вимоги до персоналу бізнес-структур. З'являються нові професії (data-аналітики, digital-менеджери), а підприємства змушені інвестувати в цифрову грамотність співробітників. Цифрова трансформація сприяє появі нових бізнес-моделей. Компанії переходять до платформенних моделей, економіки підписки, freemium-пропозицій, що дозволяє масштабуватися без пропорційного зростання витрат. Проведені дослідження дозволяють констатувати, що цифровізація не просто трансформує окремі бізнес-процеси, а повністю змінює бізнес-парадигму і суттєво впливає на конкурентоспроможність бізнес-структур.

Список бібліографічних посилань

1. Amazon. (2023). *Amazon Annual Report 2023*. Amazon. Available at: https://www.amazon.com/annualreport [Accessed: 8 April 2025].

2. Tesla, Inc. (2023). *Tesla Annual Report 2023*. Tesla. Available at: https://www.tesla.com/investors [Accessed: 8 April 2025].

3. Spotify Technology S.A. (2023). *Spotify Annual Report 2023*. Spotify. Available at: https://www.spotify.com/us/about-us/investors [Accessed: 8 April 2025].

4. Cusumano, M.A., Gawer, A. and Yoffie, D.B. (2019). *The business of platforms: Strategy in the age of digital competition, innovation, and power*. New York: Harper Business, 320 p.

5. Verhoef, P. C., Broekhuizen, T., Bart, Y., Bhattacharya, A., Dong, J. Q., Fabian, N., & Haenlein, M. (2021). Digitalization and business models: Where are we going? A science map of the field. *Journal of Business Research*, 123, p. 489–501.

6. Li, L., Su, F., Zhang, W., & Mao, J.-Y. (2024). Firms' digital transformation, competitive strategies, and innovation: Evidence from Chinese listed companies. *Journal of Management & Organization*, p. 1–27. Cambridge University Press & Assessment.

7. Sizova, I.Y., Semenova, E.M., Zakharov, A.V., Sotnikova, E.A. and Zviagintceva, Y.A. (2020). Managing company competitiveness in the digital economy. *In: E.G. Popkova, ed. Scientific and Technical Revolution: Yesterday, Today and Tomorrow*. Cham: Springer, pp.365–375.

8. Bican, P. M., & Brem, A. (2020). Digital business model, digital transformation, digital entrepreneurship: Is there a sustainable "digital"? *Sustainability*, 12(13), p. 39–52.

9. Hanelt, A., Bohnsack, R., Marz, D., & Antunes Marante, C. (2021). A systematic review of the literature on digital transformation: Insights and implications for strategy and organizational change. *Journal of Management Studies*, 58(5), p.1159–1197.

10. Clohessy, T., Acton, T., Morgan, L., & Conboy, K. (2019). Exploring the impact of artificial intelligence on digital authority: A literature review. *Journal of Decision Systems*, 28(3), p. 243–276.

11. Bharadwaj, A., El Sawy, O. A., Pavlou, P. A., & Venkatraman, N. (2013). Digital business strategy: Toward a next generation of insights. *MIS Quarterly*, 37(2), 471–482.

12. Matt, C., Hess, T., & Benlian, A. (2015). Digital transformation strategies. *Business & Information Systems Engineering*, 57(5), p. 339–343.

13. Гринько, Т. (ред.) (2024). *Економічні детермінанти та конкурентні стратегії розвитку сучасних бізнес-структур: монографія*. Дніпро: Видавець Біла К. О. 424 с.

14. Шевченко, Л. С. (2022). *Конкурентоспроможність бізнесу (підприємства) у питаннях і відповідях*. Харків: Право. 312 с.

15. Жигалкевич, Ж. М., Залуцький, Р. О. (2020). Діджиталізація як основний фактор розвитку бізнес-структур. *Економічний вісник*, 11, с. 97–103.

16. Яковенко, Я. Ю., Білик, М. Ю. та Олійник, Є. В. (2024). Цифрова трансформація бізнес-структур: стратегічні орієнтири в епоху інновацій та технологічних змін. *Економічний простір*, 190, с. 355–360.

17. Porter, M. E., & Heppelmann, J. E. (2014). *How smart, connected products are transforming competition*. *Harvard Business Review*, 92(11), p. 64–88.

18. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton & Company, New York, 336 p.

19. Chui, M., Manyika, J., & Miremadi, M. (2016). *Where machines could replace humans—and where they can't (yet): A survey of the capabilities and potential of artificial intelligence*. McKinsey Global Institute, 80 p. Available at: https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/where-machines-could-replace-humans-and-where-they-cant-yet [Accessed: 8 April 2025].

20. Bughin, J., Chui, M., & Manyika, J. (2018). *Artificial intelligence: The next digital frontier*. McKinsey Global Institute, 106 p. Available at: https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/artificial-intelligence-the-next-digital-frontier [Accessed: 8 April 2025].

21. Westerman, G., & Bonnet, D. (2015). *Predicting Digital Disruption: A framework for corporate strategy*. *MIT Sloan Management Review*, 56(1), p.15–25.

22. Teece, D. J. (2018). *Business models and dynamic capabilities*. Long Range Planning, 51(1), p. 40–49.

23. Kane, G. C., Palmer, D., Phillips, A. N., & Kiron, D. (2015). *Strategy, not technology, drives digital transformation*. MIT Sloan Management Review, 56(3), p.1–25.

24. Зуб, О. О. (2020). *Цифрові технології як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах глобалізації*. Київ: Наукова думка, 216 с.

25. Шкода, І. І. (2019). *Інноваційні стратегії для підвищення конкурентоспроможності підприємств на основі цифровізації*. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 172 с.

26. Козак, І. В. (2018). Цифровізація як фактор трансформації бізнес-моделей підприємств: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 867, с.52–59.

27. Іванова, О. П. (2021). *Цифрова трансформація бізнесу: вплив на конкурентоспроможність та ефективність підприємств в Україні*. Київ: Видавництво КНЕУ, 192 с.

28. Дмитренко, В. В., & Васильєва, Т. І. (2022). Цифровізація підприємств як інструмент підвищення конкурентоспроможності в умовах нової економіки. *Бізнес Інформ*, 10(2), с.25–36.

References

1. Amazon. (2023). *Amazon Annual Report 2023*. Amazon. Available at: https://www.amazon.com/annualreport [Accessed: 8 April 2025].

2. Tesla, Inc. (2023). *Tesla Annual Report 2023*. Tesla. Available at: https://www.tesla.com/investors [Accessed: 8 April 2025].

3. Spotify Technology S.A. (2023). *Spotify Annual Report 2023*. Spotify. Available at: https://www.spotify.com/us/about-us/investors [Accessed: 8 April 2025].

4. Cusumano, M.A., Gawer, A. and Yoffie, D.B. (2019). *The business of platforms: Strategy in the age of digital competition, innovation, and power*. New York: Harper Business, 320 p.

5. Verhoef, P. C., Broekhuizen, T., Bart, Y., Bhattacharya, A., Dong, J. Q., Fabian, N., & Haenlein, M. (2021). Digitalization and business models: Where are we going? A science map of the field. *Journal of Business Research*, 123, p. 489–501.

6. Li, L., Su, F., Zhang, W., & Mao, J.-Y. (2024). Firms' digital transformation, competitive strategies, and innovation: Evidence from Chinese listed companies. *Journal of Management & Organization*, p. 1–27. Cambridge University Press & Assessment

7. Sizova, I.Y., Semenova, E.M., Zakharov, A.V., Sotnikova, E.A. and Zviagintceva, Y.A. (2020)**.** Managing company competitiveness in the digital economy. *In: E.G. Popkova, ed. Scientific and Technical Revolution: Yesterday, Today and Tomorrow*. Cham: Springer, pp.365–375.

8. Bican, P. M., & Brem, A. (2020). Digital business model, digital transformation, digital entrepreneurship: Is there a sustainable "digital"? *Sustainability*, 12(13), p. 39–52.

9. Hanelt, A., Bohnsack, R., Marz, D., & Antunes Marante, C. (2021). A systematic review of the literature on digital transformation: Insights and implications for strategy and organizational change. *Journal of Management Studies*, 58(5), p.1159–1197.

10. Clohessy, T., Acton, T., Morgan, L., & Conboy, K. (2019). Exploring the impact of artificial intelligence on digital authority: A literature review. *Journal of Decision Systems*, 28(3), p. 243–276.

11. Bharadwaj, A., El Sawy, O. A., Pavlou, P. A., & Venkatraman, N. (2013). Digital business strategy: Toward a next generation of insights. *MIS Quarterly*, 37(2), 471–482.

12. Matt, C., Hess, T., & Benlian, A. (2015). Digital transformation strategies. *Business & Information Systems Engineering*, 57(5), p. 339–343.

13. Hrynko, T. (red.) (2024*). Ekonomichni determinanty ta konkurentni stratehii rozvytku suchasnykh biznes-struktur: monohrafiia* [Economic determinants and competitive strategies for the development of modern business structures: monograph]. Dnipro: Vydavets Bila K. O. 424 p.

14. Shevchenko, L. S. (2022). *Konkurentospromozhnist biznesu (pidpryiemstva) u pytanniakh i vidpovidiakh* [Business (enterprise) competitiveness in questions and answers]. Kharkiv: Pravo. 312 p.

15. Zhyhalkevych, Zh. M., Zalutskyi, R. O. (2020). Didzhytalizatsiia yak osnovnyi faktor rozvytku biznes-struktur [Digitalization as a key factor in the development of business structures]. *Ekonomichnyi visnyk*, 11, p. 97–103.

16. Yakovenko, Ya. Yu., Bilyk, M. Yu. ta Oliinyk, Ye. V. (2024). Tsyfrova transformatsiia biznes-struktur: stratehichni oriientyry v epokhu innovatsii ta tekhnolohichnykh zmin [Digital transformation of business structures: strategic guidelines in the era of innovation and technological change]. *Ekonomichnyi prostir*, 190, p. 355–360.

17. Porter, M. E., & Heppelmann, J. E. (2014). *How smart, connected products are transforming competition*. *Harvard Business Review*, 92(11), p. 64–88.

18. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton & Company, New York, 336 p.

19. Chui, M., Manyika, J., & Miremadi, M. (2016). *Where machines could replace humans—and where they can't (yet): A survey of the capabilities and potential of artificial intelligence*. McKinsey Global Institute, 80 p. Available at: https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/where-machines-could-replace-humans-and-where-they-cant-yet [Accessed: 8 April 2025].

20. Bughin, J., Chui, M., & Manyika, J. (2018). *Artificial intelligence: The next digital frontier?*. McKinsey Global Institute, 106 p. Available at: https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/artificial-intelligence-the-next-digital-frontier [Accessed: 8 April 2025].

21. Westerman, G., & Bonnet, D. (2015). *Predicting Digital Disruption: A framework for corporate strategy*. *MIT Sloan Management Review*, 56(1), p.15–25.

22. Teece, D. J. (2018). *Business models and dynamic capabilities*. Long Range Planning, 51(1), p. 40–49.

23. Kane, G. C., Palmer, D., Phillips, A. N., & Kiron, D. (2015). *Strategy, not technology, drives digital transformation*. MIT Sloan Management Review, 56(3), p.1–25.

24. Zub, O. O. (2020). *Tsyfrovi tekhnolohii yak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpryiemstv v umovakh hlobalizatsii* [Digital technologies as a factor in increasing the competitiveness of enterprises in the context of globalization]. Kyiv: Naukova dumka, 216 p.

25. Shkoda, I. I. (2019). *Innovatsiini stratehii dlia pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpryiemstv na osnovi tsyfrovizatsii* [Innovative strategies to increase the competitiveness of enterprises based on digitalization]. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia, 172 p.

26. Kozak, I. V. (2018). Tsyfrovizatsiia yak faktor transformatsii biznes-modelei pidpryiemstv: teoretychni ta praktychni aspekty [Digitalization as a factor in the transformation of business models of enterprises: theoretical and practical aspects]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, 867, p.52–59.

27. Ivanova, O. P. (2021). *Tsyfrova transformatsiia biznesu: vplyv na konkurentospromozhnist ta efektyvnist pidpryiemstv v Ukraini* [Digital business transformation: impact on the competitiveness and efficiency of enterprises in Ukraine]. Kyiv: Vydavnytstvo KNEU, 192 p.

28. Dmytrenko, V. V., & Vasylieva, T. I. (2022). Tsyfrovizatsiia pidpryiemstv yak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti v umovakh novoi ekonomiky [Digitalization of enterprises as a tool for increasing competitiveness in the new economy]. *Biznes Infor*m, 10(2), p. 25–36.

УДК 331.101.262 https://doi.org/10.5281/zenodo.20021322

А. С. Лісовол

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Стаття присвячена дослідженню проблеми трансформації людського капіталу в умовах цифрової економіки.

Мета статті – формування комплексного механізму управління трансформацією людського капіталу в умовах цифрової економіки.

Показано значення цифрових компетентностей, безперервного навчання та інноваційних підходів до управління персоналом як основних чинників підвищення продуктивності та конкурентоспроможності. Розкрито проблеми формування системи управління людським капіталом на національному та корпоративному рівнях, зокрема недостатню інтеграцію цифрових платформ, обмежену ефективність мотиваційних механізмів та нестачу методик оцінки компетентностей. Особливу увагу приділено розвитку освітньо-компетентнісного та інноваційно-технологічного компонентів, які забезпечують адаптацію персоналу до змін ринку праці та технологічних трансформацій. Виявлено низку невирішених проблем: недостатня аналітична підтримка процесів управління, відсутність системного підходу до інтеграції мотиваційних та освітніх стратегій, а також слабка взаємодія між підприємствами та освітніми установами. Зроблено висновок, що формування комплексного механізму управління трансформацією людського капіталу має базуватися на принципах системності, адаптивності, інноваційності, безперервності розвитку компетентностей та стратегічної орієнтації на цифрову трансформацію бізнесу. Показано, що ефективність трансформації людського капіталу значною мірою визначається інтеграцією шести взаємопов'язаних компонентів: цільового, інституційного, освітньо-компетентнісного, інноваційно-технологічного, мотиваційно-економічного та оціночно-аналітичного. Реалізація такого механізму сприятиме підвищенню ефективності використання інтелектуального потенціалу працівників, посиленню інноваційної активності підприємств та забезпеченню їх конкурентоспроможності у цифровій економіці.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці інтегрованих моделей управління людським капіталом, які об'єднують цільові, інституційні, освітньо-компетентнісні, інноваційно-технологічні, мотиваційно-економічні та оціночно-аналітичні компоненти, а також у впровадженні цифрових

платформ для оцінки ефективності навчання та мотивації працівників. Такий підхід дозволить підвищити адаптивність і конкурентоспроможність організацій в умовах швидких технологічних та економічних змін.

Ключові слова: людський капітал, цифрова економіка, трансформація, компетентності, мотивація, інноваційні технології, оцінка ефективності.

Lisovol Anton. **Human Capital Transformation in the Digital Economy.**

The article addresses the issue of human capital transformation in the context of the digital economy.

The purpose of the article is to form of a comprehensive mechanism for managing the transformation of human capital in the digital economy. a comprehensive mechanism for managing human capital transformation in the conditions of the digital economy.

The study demonstrates the significance of digital competencies, lifelong learning, and innovative approaches to personnel management as key factors in enhancing productivity and organizational competitiveness. The problems of forming a human capital management system at both national and corporate levels are analyzed, particularly the insufficient integration of digital platforms, limited effectiveness of motivational mechanisms, and the lack of standardized methods for assessing competencies. Special attention is given to the development of the educational-competency and innovation-technological components, which ensure personnel adaptation to labor market changes and technological transformations. A number of unresolved issues were identified: insufficient analytical support for management processes, the absence of a systemic approach to integrating motivational and educational strategies, and weak interaction between enterprises and educational institutions. It is concluded that the formation of a comprehensive mechanism for managing human capital transformation should be based on the principles of systematicity, adaptability, innovativeness, continuous development of competencies, and strategic orientation toward digital business transformation. It is shown that the effectiveness of human capital transformation is largely determined by the integration of six interrelated components: target, institutional, educational and competency, innovative and technological, motivational and economic, and evaluation and analytical. Implementing this mechanism will contribute to increasing the efficiency of intellectual potential utilization, strengthening the innovative activity of enterprises, and ensuring their competitiveness in the digital economy.

Future research prospects involve the development of integrated human capital management models that combine target, institutional, educational-competency, innovation-technological, motivational-economic, and evaluation-analytical components, as well as the implementation of digital platforms for assessing the effectiveness of employee training and motivation. Such an approach will enhance the adaptability and competitiveness of organizations in the context of rapid technological and economic changes.

Key words: human capital, digital economy, transformation, competencies, motivation, innovative technologies, performance assessment.

Постановка проблеми. У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій людський капітал набуває нового змісту та значення. Трансформація економічних процесів під впливом цифровізації зумовлює зміни у структурі зайнятості, вимогах до професійних компетентностей та формах організації праці. Людина, її знання, креативність і здатність швидко адаптуватися до технологічних інновацій стають ключовими чинниками конкурентоспроможності як окремих компаній, так і цілих держав. Актуальність дослідження трансформації людського капіталу у цифровій економіці визначається потребою осмислити, як змінюється роль працівника в умовах автоматизації, штучного інтелекту та великих даних. Нові умови господарювання вимагають не лише підвищення кваліфікації, а й розвитку цифрової грамотності, критичного мислення та інноваційного підходу до вирішення завдань. Формування сучасної моделі людського капіталу передбачає поєднання традиційних знань із цифровими компетенціями. Саме тому вивчення процесів адаптації, навчання та перерозподілу навичок стає пріоритетом економічної політики та освітніх стратегій. Розуміння цих змін дозволяє ефективніше керувати трудовими ресурсами й створювати умови для сталого розвитку в умовах цифрової трансформації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних умовах розвитку світової економіки цифровізація виступає одним із ключових факторів структурних змін у господарській діяльності, трансформації ринку праці та формування нових підходів до управління людським капіталом. Активне впровадження цифрових

технологій, автоматизація виробничих процесів, поширення штучного інтелекту, використання великих даних та цифрових платформ зумовлюють істотні зміни у змісті та характері праці, а також у вимогах до професійних компетентностей працівників. У таких умовах людський капітал набуває визначального значення як стратегічний ресурс економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності підприємств і національної економіки загалом.

Теоретичні засади дослідження людського капіталу сформувалися у працях представників неокласичної економічної теорії, зокрема Г. Бейкер, який довів, що інвестиції в освіту, професійну підготовку, охорону здоров'я та розвиток компетентностей працівників формують людський капітал і сприяють зростанню продуктивності праці та економічному розвитку [1]. Подальший розвиток теорії людського капіталу знайшов відображення у працях Т. Шульца [2] та Я. Мінсера [3], які обґрунтували значення освіти та професійної підготовки як важливих інвестиційних складових економічного зростання.

У сучасних умовах цифрової трансформації економіки зміст концепції людського капіталу істотно розширюється. Аналітичні дослідження Organisation for Economic Co-operation and Development підкреслюють, що розвиток цифрової економіки спричиняє зростання попиту на працівників із високим рівнем цифрових компетентностей, аналітичного мислення, креативності та здатності до постійного професійного розвитку [4]. У звітах World Economic Forum зазначається, що технологічні зміни призводять до трансформації структури зайнятості, появи нових професій і зростання ролі цифрових навичок, зокрема у сферах аналізу даних, програмування, кібербезпеки та управління цифровими системами [5].

Важливий внесок у дослідження ролі людського капіталу в умовах цифровізації зроблено експертами World Bank, які наголошують, що ефективність використання новітніх технологій значною мірою залежить від рівня освіти, професійної підготовки та здатності працівників адаптуватися до швидких технологічних змін [6]. У цьому контексті значна увага приділяється розвитку системи безперервного навчання, підвищенню цифрової грамотності населення та формуванню інноваційного мислення.

Вітчизняні науковці також активно досліджують проблеми розвитку людського капіталу в умовах цифрової трансформації економіки. Зокрема, у працях Т. Черничко та І. Козик підкреслюється, що впровадження цифрових технологій у систему управління персоналом сприяє підвищенню ефективності використання трудового потенціалу та формуванню нових підходів до розвитку людського капіталу [7]. Дослідження О. Вовк та А. Ковальчук свідчать, що цифрові технології стають важливим інструментом розвитку людського капіталу та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки [8].

Окремі наукові праці присвячені дослідженню ролі освіти та інноваційних форм навчання у формуванні людського капіталу. Так, І. Гайдук зазначає, що освіта виступає основою розвитку людського потенціалу та визначає рівень інноваційної активності суспільства [9]. У свою чергу, Т. Поснова, Г. Белінська та В. Зятковський наголошують на необхідності модернізації освітньої системи та інтеграції цифрових технологій у навчальний процес з метою підготовки фахівців, здатних ефективно працювати у цифровому середовищі [10].

Важливим напрямом досліджень є також аналіз ролі людського капіталу у відновленні економіки України та забезпеченні її сталого розвитку. Так, О. Новікова, Ю. Залознова та Н. Азьмук підкреслюють, що цифровізація економіки відкриває нові можливості для розвитку людського капіталу та створення інноваційних форм зайнятості, зокрема дистанційної роботи та цифрового підприємництва [11]. У дослідженні В. Онищенка зазначається, що розвиток людського та соціального капіталу є одним із ключових чинників післявоєнного відновлення економіки України [12].

У контексті цифрової трансформації особливого значення набуває формування комплексного механізму управління трансформацією людського капіталу. Основною метою цього механізму є забезпечення адаптації людського капіталу до умов цифрової економіки та підвищення ефективності діяльності підприємств [7].

Формування та реалізація такого механізму повинні базуватися на принципах системності, адаптивності, інноваційності, безперервності навчання та інтеграції цифрових технологій у процес управління людськими ресурсами. Це сприятиме підвищенню рівня

цифрових компетентностей працівників, посиленню інноваційної активності підприємств та забезпеченню їх стійкого розвитку в умовах цифрової економіки.

Разом з тим аналіз наукових публікацій свідчить, що, незважаючи на значну кількість досліджень, залишається недостатньо розробленою проблема формування цілісного механізму управління трансформацією людського капіталу на рівні підприємств, зокрема щодо визначення методичних підходів до оцінювання цифрових компетентностей працівників, обґрунтування ефективних інструментів інвестування у розвиток людського капіталу та інтеграції цифрових навичок у систему стратегічного управління підприємствами.

Мета статті – формування комплексного механізму управління трансформацією людського капіталу в умовах цифрової економіки.

Основні результати дослідження. У сучасних умовах розвитку цифрової економіки ефективне функціонування підприємств значною мірою залежить від здатності адаптувати людський капітал до нових технологічних, організаційних та інституційних змін. Поширення цифрових технологій, автоматизація бізнес-процесів, використання штучного інтелекту та великих даних зумовлюють трансформацію змісту праці, структури компетентностей працівників і підходів до управління персоналом. У зв'язку з цим актуалізується потреба у формуванні комплексного механізму управління трансформацією людського капіталу, який забезпечуватиме системну адаптацію працівників до вимог цифрової економіки.

У науковій літературі комплексний механізм управління трансформацією людського капіталу розглядається як система взаємопов'язаних інструментів, методів і управлінських рішень, спрямованих на формування, розвиток і ефективне використання знань, навичок та інтелектуального потенціалу працівників відповідно до вимог цифрового середовища [7]. Такий механізм повинен забезпечувати інтеграцію освітніх, організаційних, технологічних та мотиваційних компонентів управління персоналом.

До основних структурних елементів комплексного механізму управління трансформацією людського капіталу доцільно віднести:

– цільовий компонент, який визначає стратегічні орієнтири розвитку людського капіталу відповідно до цифрової стратегії підприємства;

– інституційний компонент, що включає нормативно-правове забезпечення, організаційні структури управління персоналом та механізми взаємодії між підприємством, освітніми установами та державними інституціями;

– освітньо-компетентнісний компонент, спрямований на формування цифрових компетентностей, розвиток професійних знань та впровадження концепції навчання впродовж життя (lifelong learning);

– інноваційно-технологічний компонент, який передбачає використання цифрових платформ, систем електронного навчання, штучного інтелекту та аналітики даних у процесі управління персоналом;

– мотиваційно-економічний компонент, що включає систему стимулювання інноваційної діяльності працівників, розвиток корпоративної культури та формування сприятливого середовища для професійного розвитку;

– оціночно-контрольний компонент, який забезпечує моніторинг ефективності використання людського капіталу та оцінювання рівня розвитку цифрових компетентностей працівників.

Розглянемо кожний із компонент більш детально.

Цільовий компонент комплексного механізму управління трансформацією людського капіталу визначає стратегічні пріоритети та довгострокові цілі розвитку трудового потенціалу підприємства або національної економіки в умовах цифровізації. Його основне завдання – забезпечити узгодження розвитку компетентностей працівників із потребами цифрової економіки, інноваційними стратегіями підприємств та державними програмами розвитку людського капіталу. У межах цільового компонента формулюються:

1) Стратегічні пріоритети розвитку людського капіталу, що базуються на аналізі поточного стану компетенцій працівників, вимог ринку праці та прогнозів розвитку технологій. Наприклад, у цифровій економіці ключовими пріоритетами стають розвиток цифрової грамотності, аналітичного та критичного мислення, креативності та здатності до безперервного навчання [6].

2) Визначення цільових груп працівників, які потребують першочергового розвитку та навчання, а також розробка спеціалізованих програм підвищення кваліфікації для різних категорій персоналу [8].

3) Формулювання очікуваних результатів, включно з підвищенням продуктивності праці, розвитком інноваційного потенціалу організації та зміцненням конкурентних позицій на ринку [9].

4) Узгодження цілей із корпоративною та національною стратегією розвитку, що забезпечує інтеграцію управління людським капіталом у загальну стратегію організації або державну політику цифрової трансформації [11].

Цільовий компонент є фундаментом для інших структурних елементів механізму управління людським капіталом. Без чітко визначених стратегічних орієнтирів неможливо ефективно формувати освітньо-компетентнісний, мотиваційно-економічний чи інноваційно-технологічний компоненти. Він також забезпечує можливість системного планування та контролю ефективності інвестицій у розвиток людського потенціалу.

Таким чином, цільовий компонент комплексного механізму визначає «**компас» розвитку людського капіталу,** спрямовуючи всі ресурси та інструменти на досягнення стратегічних цілей організації чи економіки в умовах цифрової трансформації. Його ефективне формування сприяє підвищенню рівня цифрових компетентностей працівників, розвитку інноваційної активності та забезпеченню стійкого розвитку підприємств і національної економіки.

Інституційний компонент визначає організаційно-правову та нормативно-технологічну основу реалізації стратегічних цілей розвитку людського капіталу в умовах цифрової економіки. Його роль полягає у створенні системи правил, структур і процедур, які забезпечують координацію діяльності різних учасників процесу трансформації людського капіталу та інтеграцію управлінських рішень у загальну стратегію підприємства або держави. Основними складовими інституційного компонента є:

– нормативно-правове забезпечення, яке включає закони, стандарти, регламенти та методичні рекомендації щодо розвитку професійних та цифрових компетентностей, управління персоналом

та інноваційної діяльності. Воно визначає межі та правила використання ресурсів людського капіталу, сприяє легітимізації стратегічних рішень та захищає права працівників і організацій;

– організаційні структури управління, що забезпечують координацію між підрозділами підприємства, освітніми установами та державними органами. Це можуть бути відділи розвитку персоналу, центри корпоративного навчання, цифрові платформи для підвищення кваліфікації, а також координаційні ради для інтеграції інноваційних процесів у діяльність підприємства;

– механізми взаємодії та партнерства, які передбачають співпрацю між підприємствами, університетами, професійними асоціаціями та державними органами. Така взаємодія сприяє обміну знаннями, адаптації освітніх програм до потреб ринку праці та розвитку інноваційних компетентностей працівників [11];

– процедури моніторингу та контролю, що забезпечують своєчасну оцінку ефективності управління людським капіталом, аналіз відповідності наявних компетентностей потребам цифрової економіки та внесення коригувань у стратегії розвитку персоналу.

Інституційний компонент виконує ключову функцію «каркасу» механізму управління, оскільки без належної організаційно-правової підтримки неможливо реалізувати освітньо-компетентнісний, мотиваційно-економічний або цільовий компоненти ефективно та системно. Він визначає умови, за яких інвестиції у розвиток людського капіталу приносять максимальний ефект, забезпечує узгодженість дій усіх учасників та сприяє сталому розвитку підприємств у цифровій економіці.

Таким чином, інституційний компонент забезпечує структурну та нормативну стабільність процесу трансформації людського капіталу, формуючи передумови для ефективного використання інших компонентів механізму управління та реалізації стратегічних цілей цифрової трансформації.

Освітньо-компетентнісний компонент є ключовим елементом механізму управління трансформацією людського капіталу, оскільки саме він безпосередньо відповідає за розвиток професійних, цифрових та інноваційних компетентностей працівників. У контексті цифрової

економіки його основна мета полягає у формуванні адаптивного та конкурентоспроможного трудового потенціалу, здатного ефективно працювати у високотехнологічному середовищі та швидко освоювати нові інструменти й методи роботи. Основні функції та складові освітньо-компетентнісного компонента включають:

– формування цифрових компетентностей, що охоплює навчання роботі з цифровими платформами, використання аналітики даних, основи кібербезпеки та технології штучного інтелекту. Це дозволяє працівникам ефективно інтегрувати цифрові інструменти у виробничі та управлінські процеси [4];

– професійна перепідготовка та підвищення кваліфікації, що забезпечує оновлення знань та розвиток практичних навичок відповідно до вимог сучасного ринку праці. Наприклад, проведення корпоративних тренінгів, онлайн-курсів та сертифікаційних програм стає невід'ємною складовою розвитку людського капіталу;

– впровадження концепції навчання впродовж життя (lifelong learning), яка передбачає системну та безперервну освіту на всіх етапах кар'єри працівника. Такий підхід забезпечує стійку адаптивність персоналу до технологічних змін і постійне підвищення продуктивності [10];

– інтеграція освіти з корпоративними та державними стратегічними програмами, що дозволяє спрямувати розвиток компетентностей на реалізацію конкретних бізнес-цілей та державних пріоритетів цифровізації економіки;

– моніторинг та оцінка рівня компетентностей, що включає регулярні оцінювання знань і навичок працівників, аналіз ефективності навчальних програм та коригування освітніх стратегій відповідно до вимог цифрового середовища.

Освітньо-компетентнісний компонент забезпечує не тільки підготовку працівників до роботи в умовах цифровізації, а й створює основу для ефективного функціонування інших компонентів механізму, зокрема цільового, інституційного та мотиваційно-економічного. Його реалізація дозволяє підприємствам та організаціям:

– швидко адаптувати персонал до змін у технологіях та процесах;

– підвищувати конкурентоспроможність за рахунок розвитку інноваційних та цифрових компетентностей;

– інтегрувати розвиток людського капіталу у стратегічні плани організації та державні програми цифрової трансформації.

Таким чином, освітньо-компетентнісний компонент виступає **серцем механізму трансформації людського капіталу,** оскільки саме через навчання та розвиток компетентностей реалізуються стратегічні цілі підприємства та забезпечується стійка адаптація до умов цифрової економіки.

Інноваційно-технологічний компонент виступає ключовим елементом у реалізації стратегії трансформації людського капіталу в умовах цифрової економіки. Його призначення полягає у забезпеченні інтеграції сучасних технологічних рішень у процеси управління персоналом, розвитку компетентностей працівників та підвищення ефективності організаційних процесів. Цей компонент дозволяє поєднати стратегічні цілі, цільовий та освітньо-компетентнісний компоненти з практичними інструментами цифровізації та автоматизації. Основні складові інноваційно-технологічного компонента включають:

– впровадження цифрових платформ управління персоналом (HR-tech), що забезпечують автоматизацію процесів підбору, оцінки, навчання та мотивації працівників. Використання таких систем дозволяє ефективно планувати розвиток людського капіталу та аналізувати ключові показники продуктивності [8];

– інструменти електронного навчання (e-learning) та дистанційної освіти, які сприяють швидкій адаптації працівників до нових технологій та розвитку цифрових компетентностей. Це включає корпоративні онлайн-курси, інтерактивні тренінги, вебінари та симуляційні модулі;

– використання аналітики даних та штучного інтелекту для оцінки потреб у навчанні, прогнозування розвитку компетентностей та персоналізованого підходу до підвищення кваліфікації. Наприклад, системи HR-аналітики дозволяють визначати прогалини у знаннях працівників та пропонувати відповідні освітні модулі [6];

– впровадження інноваційних технологій у процеси управління знаннями, включаючи корпоративні бази знань, віртуальні лабораторії

та цифрові бібліотеки. Це сприяє накопиченню та поширенню експертного досвіду всередині організації та розвитку інноваційного потенціалу;

– сприяння цифровій трансформації організаційної культури, включаючи розвиток відкритості до інновацій, гнучкості у роботі та готовності до використання нових технологій. Цей аспект забезпечує не тільки технологічну, а й культурну адаптацію персоналу до цифрового середовища [9].

Інноваційно-технологічний компонент є фундаментом для ефективної реалізації інших елементів механізму, оскільки дозволяє: оптимізувати процеси розвитку людського капіталу; забезпечити інтеграцію освіти та навчання з технологічними платформами; підвищити швидкість адаптації персоналу до змін цифрового середовища; створити передумови для інноваційної активності та підвищення продуктивності праці.

Таким чином, інноваційно-технологічний компонент забезпечує синергію між технологічними, освітніми та стратегічними елементами механізму трансформації людського капіталу, дозволяючи підприємствам ефективно інтегрувати цифрові інструменти у процес управління персоналом та забезпечувати стійкий розвиток організації в умовах цифрової економіки.

Мотиваційно-економічний компонент є ключовим елементом механізму управління трансформацією людського капіталу, оскільки він забезпечує стимулювання працівників до розвитку компетентностей та активної участі в цифрових та інноваційних процесах. У цифровій економіці ефективність трансформації людського капіталу безпосередньо залежить від того, наскільки працівники зацікавлені у підвищенні власної кваліфікації, освоєнні нових технологій та внеску в реалізацію стратегічних цілей організації. Основні складові мотиваційно-економічного компонента включають:

– система матеріального стимулювання, що передбачає фінансові заохочення за досягнення високих результатів у навчанні та роботі з цифровими технологіями, участь у проєктах інноваційного характеру, підвищення продуктивності праці та реалізацію стратегічних цілей підприємства;

– нематеріальні форми мотивації, які включають кар'єрне зростання, визнання професійних досягнень, можливість участі у професійних конференціях та обміні досвідом, створення корпоративної культури навчання та інновацій [7];

– інтеграція мотиваційної політики з оцінкою компетентностей, що дозволяє забезпечити прямий зв'язок між рівнем розвитку цифрових та професійних навичок працівника і системою його стимулювання. Це створює ефект безперервного розвитку та підвищує зацікавленість персоналу у власному професійному зростанні;

– інвестування у розвиток людського капіталу, що передбачає виділення коштів на навчання та підвищення кваліфікації працівників, використання цифрових освітніх платформ та організацію корпоративних навчальних програм;

– стимулювання інноваційної активності працівників, яке реалізується через винагороди за впровадження нових ідей, удосконалення процесів та активну участь у цифровій трансформації організації. Це дозволяє не лише підвищити ефективність персоналу, але й формує культуру інноваційного мислення [9].

Мотиваційно-економічний компонент забезпечує взаємодію людського капіталу з корпоративними стратегіями та створює систему, за якої розвиток компетентностей стає вигідним і цінним для кожного працівника. Ефективна реалізація цього компоненту дозволяє: підвищувати рівень залученості та продуктивності працівників; забезпечувати безперервне навчання та розвиток цифрових навичок; стимулювати інноваційні та креативні підходи до вирішення професійних завдань; інтегрувати людський капітал у процеси стратегічного управління підприємством.

Таким чином, мотиваційно-економічний компонент виступає механізмом заохочення та підтримки розвитку людського капіталу, забезпечуючи реалізацію стратегічних, освітньо-компетентнісних та інноваційно-технологічних цілей у цифровій економіці.

Оціночно-аналітичний компонент виступає завершальним і водночас критично важливим елементом комплексного механізму управління трансформацією людського капіталу. Його основне призначення – забезпечення моніторингу, оцінки ефективності та

аналітичної підтримки всіх інших компонентів механізму, а також контроль досягнення стратегічних цілей розвитку людського капіталу в умовах цифрової економіки. Основні функції та складові оціночно-аналітичного компонента включають:

– моніторинг компетентностей працівників. Регулярне оцінювання знань, навичок та цифрових компетентностей дозволяє визначати відповідність рівня підготовки працівників стратегічним цілям підприємства та вимогам ринку праці [4]. В Україні такі оцінки проводяться як на рівні підприємств, так і на національному рівні, зокрема через системи оцінки компетентностей у державних програмах розвитку людського капіталу [8];

– оцінка ефективності освітніх та мотиваційних заходів.

Компонент дозволяє оцінити результативність корпоративних тренінгів, онлайн-курсів, систем мотивації та інших заходів, спрямованих на розвиток людського капіталу. Аналітичні дані використовуються для коригування освітньо-компетентнісного та мотиваційно-економічного компонентів;

– прогнозування розвитку компетентностей та потреб у персоналі.

Аналітичні інструменти дозволяють прогнозувати, які компетентності будуть потрібні у майбутньому, і планувати інвестиції у навчання та розвиток персоналу. Це особливо важливо у цифровій економіці, де технологічні зміни відбуваються дуже швидко [6];

– контроль виконання стратегічних цілей. Оціночно-аналітичний компонент забезпечує регулярний контроль відповідності діяльності підприємства або організації стратегічним орієнтирам розвитку людського капіталу. Це дозволяє виявляти відхилення та вчасно коригувати стратегії управління;

– інтеграція даних у систему прийняття управлінських рішень.

Результати оцінювання та аналітики використовуються для прийняття рішень щодо інвестицій у розвиток людського капіталу, оптимізації процесів навчання та мотивації працівників, а також для визначення ефективності інноваційно-технологічних рішень.

Таким чином, оціночно-аналітичний компонент виконує функцію зворотного зв’язку у механізмі трансформації людського капіталу. Він забезпечує:

– системну оцінку ефективності всіх заходів;
– аналітичну підтримку стратегічного та оперативного управління;
– коригування дій на основі реальних даних;
– максимізацію ефекту від інвестицій у розвиток людського капіталу.

У комплексі з іншими компонентами – цільовим, інституційним, освітньо-компетентнісним, інноваційно-технологічним та мотиваційно-економічним – оціночно-аналітичний компонент забезпечує повноцінний, інтегрований та адаптивний механізм управління трансформацією людського капіталу в умовах цифрової економіки, що дозволяє підприємствам і національній економіці ефективно розвивати свої людські ресурси та підтримувати конкурентоспроможність.

Висновок. Аналіз існуючих українських і міжнародних досліджень свідчить, що ефективність трансформації людського капіталу значною мірою визначається інтеграцією шести взаємопов'язаних компонентів: цільового, інституційного, освітньо-компетентнісного, інноваційно-технологічного, мотиваційно-економічного та оціночно-аналітичного. Формування комплексного механізму управління трансформацією людського капіталу має базуватися на принципах системності, адаптивності, інноваційності, безперервності розвитку компетентностей та стратегічної орієнтації на цифрову трансформацію бізнесу. Реалізація такого механізму сприятиме підвищенню ефективності використання інтелектуального потенціалу працівників, посиленню інноваційної активності підприємств та забезпеченню їх конкурентоспроможності у цифровій економіці. Отже, формування комплексного механізму управління трансформацією людського капіталу є важливою передумовою успішної адаптації підприємств до умов цифрової економіки, оскільки дозволяє поєднати розвиток цифрових компетентностей працівників із стратегічними цілями інноваційного розвитку організацій.

Таким чином, комплексний механізм управління трансформацією людського капіталу є основою для забезпечення сталого розвитку організацій та економіки в умовах цифрової трансформації, що дозволяє

досягати стратегічних цілей, підвищувати продуктивність праці та створювати передумови для інноваційного зростання.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні ефективності інтеграції новітніх цифрових технологій і штучного інтелекту у системи управління людським капіталом, а також розробці моделей оцінки впливу стратегічних, мотиваційних і освітньо-компетентнісних компонентів на продуктивність та інноваційний потенціал організацій. Окремою перспективою є аналіз адаптивності механізмів управління людським капіталом до змін ринку праці та глобальних тенденцій цифрової економіки.

Список бібліографічних посилань

1. Becker, G. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. Chicago: University of Chicago Press.

2. Mincer, J. (1958). Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *Journal of Political Economy*, 66(4), pp. 281–302.

3. Schultz, T. (1975). The Value of the Ability to Deal with Disequilibria., *Journal of Economic Literature*, 13(3), pp. 827–846.

4. OECD (2021). *OECD Skills Outlook 2021: Learning for Life*. Paris: OECD Publishing, 226 p.

5. World Bank (2020). *The Human Capital Index 2020 Update: Human Capital in the Time of COVID-19*. Washington, DC: World Bank Publications, 174 p.

6. World Economic Forum (2023). *The Future of Jobs Report 2023*. Geneva: World Economic Forum, 163 p.

7. Черничко, Т. та Козик, І. (2024). Еволюція управління людським капіталом та HR-технологіями в умовах цифрової економіки. *Український журнал прикладної економіки*, 1, с. 29–33.

8. Вовк, О. та Ковальчук, А. (2024). Цифрові технології розвитку людського капіталу при забезпеченні конкурентоспроможності економіки. *Development Service Industry Management*, 3, с. 34–40.

9. Гайдук, І. (2024). Значення освіти для розвитку людського потенціалу. *Розвиток людського капіталу*, 4, с. 51–58.

10. Поснова, Т., Белінська, Г. та Зятковський, В. (2024). Освітня складова розвитку людського капіталу. *Розвиток людського капіталу*, 2, с. 97–110.

11. Новікова, О., Залознова, Ю. та Азьмук, Н. (2022). Відновлення людського капіталу України у післявоєнний період з використанням переваг цифровізації. *Журнал європейської економіки*, 21(4), с. 407–420.

12. Онищенко, В. (2023). Людський і соціальний капітал України в період післявоєнного відновлення. *Економіка України*, 1, с. 3–16.

References

1. Becker, G. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. Chicago: University of Chicago Press.

2. Mincer, J. (1958). Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *Journal of Political Economy*, 66(4), pp. 281–302.

3. Schultz, T. (1975). The Value of the Ability to Deal with Disequilibria., *Journal of Economic Literature*, 13(3), pp. 827–846.

4. OECD (2021). *OECD Skills Outlook 2021: Learning for Life*. Paris: OECD Publishing, 226 p.

5. World Bank (2020). *The Human Capital Index 2020 Update: Human Capital in the Time of COVID-19*. Washington, DC: World Bank Publications, 174 p.

6. World Economic Forum (2023). *The Future of Jobs Report 2023*. Geneva: World Economic Forum, 163 p.

7. Chernychko, T. ta Kozyk, I. (2024). Evoliutsiia upravlinnia liudskym kapitalom ta HR-tekhnolohiiamy v umovakh tsyfrovoi ekonomiky [The evolution of human capital management and HR technologies in the digital economy]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, 1, pp. 29–33.

8. Vovk, O. ta Kovalchuk, A. (2024). Tsyfrovi tekhnolohii rozvytku liudskoho kapitalu pry zabezpechenni konkurentospromozhnosti ekonomiky [Digital technologies for human capital development while ensuring economic competitiveness]. *Development Service Industry Management*, 3, pp. 34–40.

9. Haiduk, I. (2024). Znachennia osvity dlia rozvytku liudskoho potentsialu [The importance of education for the development of human potential]. *Rozvytok liudskoho kapitalu*, 4, pp. 51–58.

10. Posnova, T., Belinska, H. ta Ziatkovskyi, V. (2024). Osvitnia skladova rozvytku liudskoho kapitalu [The educational component of human capital development]. *Rozvytok liudskoho kapitalu*, 2, pp. 97–110.

11. Novikova, O., Zaloznova, Yu. ta Azmuk, N. (2022). Vidnovlennia liudskoho kapitalu Ukrainy u pisliavoiennyi period z vykorystanniam perevah tsyfrovizatsii [Restoring Ukraine's human capital in the post-war period using the advantages of digitalization]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky*, 21(4), pp. 407–420.

12. Onyshchenko, V. (2023). Liudskyi i sotsialnyi kapital Ukrainy v period pisliavoiennoho vidnovlennia [Human and social capital of Ukraine in the period of post-war recovery]. *Ekonomika Ukrainy*, 1, pp. 3–16.

УДК 347.6 https://doi.org/10.5281/zenodo.20021451

Н. П. Бондар

КОЛІЗІЇ, ПЕРЕВАГИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗАПОВІТУ ПОДРУЖЖЯ У СПАДКОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У статті представлено результати наукового вивчення проблем застосування цивільно-правової конструкції «спільний заповіт подружжя» в українському правовому регулюванні, проаналізовано відповідне правове підґрунтя, переваги й недоліки правового регулювання, а також проблеми застосування на практиці. В якості нормативної бази дослідження використано положення ст. 1243 Цивільного кодексу України (ЦКУ), чинне нотаріальне й спадкове законодавство, а також судова практика.

Представлені результати наукового аналізу застосування понятійно-структурних засад відповідного інституту, а саме: визначено коло суб'єктів, предмет заповіту та особливості правового режиму, а також обґрунтовані переваги конструкції: можливість подружжю узгодити порядок спадкування, сприяння плануванню спадкової передачі майна у сімейному контексті, забезпечення правової передбачуваності та зменшення ризиків суперечок після смерті одного з подружжя. В результаті детального вивчення нормативної бази та практики застосування конструкції виявлені певні недоліки та колізії правового регулювання, а саме: обмеження заповіту лише майном, що є спільною сумісною власністю, унеможливлює охоплення окремого приватного майна подружжя; законодавча конструкція не містить чітких механізмів переходу речового права після смерті одного з подружжя, що породжує правову невизначеність і суперечки. В ході наукового опрацювання теоретичної та практичної проблематики виявлені проблемні риси чинного правового забезпечення імплементації відповідної конструкції: нестача єдності судової практики щодо перевірки приналежності майна до спільної власності, проблема реалізації права другого з подружжя на життя після смерті першого, недостатня поінформованість громадян про специфіку та можливі наслідки такого заповіту.

В результаті дослідження запропоновано і обґрунтовано комплекс рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання, що включає: інтеграцію у відповідне нормативно-правове забезпечення чіткого механізму переходу права спільної частки до другого з подружжя, розширення предмета заповіту на приватне майно в межах спільного рішення подружжя,

удосконалення нотаріального контролю за відповідністю майна до критерію спільної сумісної власності, інформаційна кампанія і підготовка шаблонів для правильного складання спільного заповіту.

Ключові слова: цивільне право, цивільно-правовий режим майна, спадкові правовідносини, спільна сумісна власність.

Bondar Natalia. Spouse Testament: Advantages and Disadvantages in Legal Regulation in Ukraine

The article presents the results of a scientific study of the problems of applying the civil law construction "Spouse testament" in Ukrainian legal regulation, analyzes the relevant legal basis, advantages and disadvantages of legal regulation, as well as problems of application in practice. The normative basis of the study is the provisions of Art. 1243 of the Civil Code of Ukraine (CCU), current notarial and inheritance legislation, as well as judicial practice.

The results of the scientific analysis of the application of the conceptual and structural principles of the relevant institution are presented, namely: the range of subjects, the subject of the will and the features of the legal regime are determined, as well as the substantiated advantages of the structure: the ability of spouses to agree on the order of inheritance, facilitating the planning of the hereditary transfer of property in the family context, ensuring legal predictability and reducing the risks of disputes after the death of one of the spouses. As a result of a detailed study of the regulatory framework and the practice of applying the structure, certain shortcomings and conflicts of legal regulation have been identified, namely: limiting the will only to property that is joint joint property makes it impossible to cover the separate private property of the spouses; the legislative structure does not contain clear mechanisms for the transfer of property rights after the death of one of the spouses, which gives rise to legal uncertainty and disputes. In the course of scientific study of theoretical and practical issues, problematic features of the current legal support for the implementation of the corresponding design were identified: lack of unity of judicial practice regarding verification of property belonging to joint ownership, the problem of exercising the right of the second spouse to life after the death of the first, insufficient awareness of citizens about the specifics and possible consequences of such a will.

As a result of the study, a set of recommendations was proposed and substantiated to improve legal regulation, which includes: integration into the relevant regulatory and legal support of a clear mechanism for the transfer of the right of the joint share to the second spouse, expansion of the subject of the will to private property within the framework of the joint decision of the spouses,

improvement of notarial control over the compliance of property with the criterion of joint joint ownership, information campaign and preparation of templates for the correct drawing up of a joint will.

Key words: civil law, civil law regime of property, inheritance legal relations, joint joint ownership.

Актуалізація проблеми. Сучасні трансформаційні процеси у сфері приватного права зумовлюють необхідність удосконалення механізмів спадкування, що відповідають реаліям суспільного розвитку та принципам рівності прав подружжя. Запровадження інституту заповіту подружжя стало важливим кроком у напрямі гармонізації сімейного та спадкового права України. Водночас практика його застосування виявила низку проблем, пов'язаних із визначенням правового режиму спільного майна, порядком скасування такого заповіту, а також гарантіями дотримання волі кожного з подружжя.

Недостатня врегульованість окремих аспектів у чинному законодавстві, зокрема у Цивільному кодексі України та нотаріальній практиці, призводить до колізій і неоднозначного тлумачення норм. Це актуалізує потребу в комплексному дослідженні правової природи заповіту подружжя, визначенні його переваг, недоліків і напрямів вдосконалення правового регулювання задля забезпечення стабільності спадкових правовідносин.

Наукові та практичні контексти. Фундаментальними науковими напрацюваннями з проблем спадкового права, у тому числі правового регулювання заповіту подружжя, є дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені питанням свободи заповіту, спільної власності подружжя та реалізації спадкових прав. Значний внесок у розвиток теорії спадкового права зробили такі науковці, як О. Дзера, В. Васильєва, Р. Майданик, О. Печений, а також представники сучасної нотаріальної науки.

Наукові підходи багатьох дослідників зосереджені на аналізі принципу автономії волі заповідача, проблемах поєднання індивідуального волевиявлення із спільною власністю подружжя, а також на забезпеченні стабільності спадкових відносин. У працях підкреслюється, що заповіт подружжя є складним правовим явищем,

яке має поєднувати приватну ініціативу із правовими гарантіями рівності сторін та захисту інтересів третіх осіб.

Попри наявність теоретичних досліджень, низка аспектів залишається дискусійною. Зокрема, потребує уточнення порядок зміни або скасування спільного заповіту одним із подружжя, механізм нотаріального посвідчення таких заповітів у разі смерті одного з подружжя, а також правові наслідки порушення умов спільного волевиявлення. Ці проблеми зумовлюють необхідність подальшого розвитку доктрини спадкового права та вдосконалення законодавчої бази України з урахуванням європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу. Новели українського цивільного законодавства, які були закріплені у новому цивільному кодексі України у 2023 році, під час практичного застосування продемонстрували як позитиві сторони їх запровадження, так і недоліки у їх правовому регулюванні. До них належить і правове закріплення заповіту подружжя, що дозволяє без поділу спільної сумісної власності та виділу часток в натурі заповісти одразу все спільне майно, що було нажите подружжям за час шлюбу.

Варто звернути увагу, що скласти такий заповіт в Україні можуть лише чоловік та жінка, шлюб яких зареєстровано у органі державної реєстрації актів цивільного стану. При цьому проживання однією сім'єю без шлюбу не є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя та, відповідно, унеможливлює складення спільного заповіту.

Окрім того, спільний заповіт може стосуватися лише майна, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності, навіть якщо воно зареєстроване на одного з них. Спільною сумісною власністю є майно, набуте подружжям за час шлюбу, якщо інше не встановлено договором або законом (наприклад, будинок, придбаний в шлюбі, є спільним майном). Виняток - майно, що є особистою приватною власністю дружини та чоловіка відповідно до ст. 57 Сімейного кодексу України.

У разі складення спільного заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив. І тільки в разі смерті останнього – спадщина переходить до призначеного ними спільно спадкоємця.

Наприклад, у разі складення подружжям спільного заповіту, в якому вони заповідали все своє майно, що є їх спільною сумісною власністю, своїм дітям в рівних частках, у випадку смерті одного з подружжя його частка автоматично переходить іншому, і той з подружжя, який пережив іншого, стає єдиним власником майна. Діти зможуть отримати спадок тільки після його смерті. Очевидна перевага цього заповіту, це певна «підвищена гарантія», що майно перейде саме нащадкам, а не іншій особі, після смерті одного з кровних батьків. У той же час за життя дружини та чоловіка кожен з них має право відмовитися від спільного заповіту. Така відмова підлягає нотаріальному посвідченню.

Після смерті одного з подружжя другий з подружжя вже не матиме права скасувати зроблений подружжям заповіт. З метою забезпечення виконання спільного заповіту подружжя у разі смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону відчуження майна, зазначеного у заповіті подружжя. Заповіт подружжя може бути визнано недійсним у судовому порядку [2], але лише за наявності підстав передбачених законом щодо недійсності правочинів, якщо такі мали місце, оскільки заповіт це односторонній правочин.

З іншого боку, у правозастосуванні існує своєрідна «пастка» для того з подружжя, хто пережив іншого та в подальшому потребує змінити умови спільного заповіту. Суть проблеми полягає в тому, що відповідно до чинного цивільного законодавства України, зміна або скасування спільного заповіту можлива лише за життя обох його учасників. Після смерті одного з подружжя внесення будь-яких змін до такого заповіту стає юридично неможливим. Більше того, особа, яка залишилася живою, не має права вчиняти жодних правочинів щодо майна, охопленого спільним заповітом, до моменту своєї смерті. Лише після смерті другого з подружжя зазначене майно переходить у власність спадкоємців, визначених у заповіті, та звільняється від обмежень щодо розпорядження.

Обґрунтування мети запровадження конструкції «заповіт подружжя» частково полягає у намаганні вітчизняного законодавця розширити інструментарій, яким можуть скористатись українські спадкодавці та додати ті механізми, що вже успішно існують

у європейському правовому просторі. Проблема полягає лише в дуже скромному вітчизняному законодавчому регулюванні саме цього інституту на відміну від інших країн Європи.

Прикладом може слугувати можливість складання спільного заповіту, що передбачена цивільним законодавством Німеччини. Так, у частині 3 «Заповіт» книги 5 «Спадкове право» Німецького цивільного положення уміщено розділ 8 «Спільний заповіт», у якому міститься 8 параграфів про заповіт подружжя, які стосуються окремих видів спільних заповітів і встановлюють наслідки нікчемності або розірвання шлюбу для спільного заповіту, регулюють питання взаємного призначення спадкоємцями кожного з подружжя, наявності у спільному заповіті взаємопов'язаних розпоряджень, особливості вилучення спільного заповіту із офіційного зберігання, регламентацію розкриття та оголошення спільного заповіту [3].

Згідно чинного законодавства України, у разі смерті одного з подружжя спадкові правовідносини за цим заповітом не виникають, розпорядження майном, охопленим спільним заповітом, унеможливлюється, оскільки нотаріус накладає заборону відчуження майна, зазначеного у заповіті подружжя (ч. 4 ст. 1243 ЦК). При цьому законом не визначено особу, яка звертається до нотаріуса із заявою про накладення заборони відчуження, у який строк нотаріусом накладається заборона і які наслідки ненакладення нотаріусом заборони відчуження, що викликає певні труднощі практичної імплементації законодавчих вимог.

Висновки. Інститут заповіту подружжя виступає новим та специфічним механізмом реалізації спадкової волі в національному правовому полі. Науковий інтерес до цього інституту зумовлений необхідністю узгодження норм цивільного та сімейного права з нотаріальними процедурами, а також прагненням забезпечити баланс між автономією волі подружжя та правами спадкоємців. У наукових дослідженнях наголошується на подвійній природі заповіту подружжя – як спільного волевиявлення обох осіб і водночас індивідуального права кожного з них. Така дуалістичність створює як переваги (узгоджене планування спадку, економія часу та ресурсів), так і ризики (складність внесення змін, можливі суперечки між

подружжям або зі спадкоємцями). З практичної точки зору, заповіт подружжя має значення для нотаріальної діяльності, судової практики та захисту майнових інтересів спадкоємців. Недосконаліть процедур скасування або зміни заповіту нерідко призводить до судових спорів та неоднакового застосування норм, що свідчить про потребу подальшого вдосконалення законодавства і формування сталої судової практики.

Список бібліографічних посилань

1. Кабінет Міністрів України, (2020). *Концепція оновлення Цивільного кодексу України* [online]. Available at: https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Proekt-Koncepcii-onovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf [Accessed 31 October 2025].

2. Печений, О. (2025). Спільний заповіт подружжя: тенденції формування судової практики. *Вісник НААУ*, [online] 12 (107). Available at: https://unba.org.ua/publications/9929-spil-nij-zapovit-podruzhzhya-tendencii-formuvannya-sudovoi-praktiki.html [Accessed 31 October 2025].

3. Київське міжрегіональне управління Міністерства юстиції України (2025). *Спільний заповіт подружжя*, [online]. Available at: https://centraljust.gov.ua/news/info/spilniy-zapovit-podrujjya [Accessed 31 October 2025].

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy, (2020). *Kontseptsiya onovlennya Tsyvil'noho kodeksu Ukrayiny* [Concept of updating the Civil Code of Ukraine] [online]. Available at: https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Proekt-Koncepcii-onovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf [Accessed 31 October 2025].

2. Pechenyy, O. (2025). Spil'nyy zapovit podruzhzhya: tendentsiyi formuvannya sudovoyi praktyky [Joint will of spouses: trends in the formation of judicial practice]. *Visnyk NAAU* [Bulletin of the National Association of Advocates of Ukraine], [online] 12 (107). Available at: https://unba.org.ua/publications/9929-spil-nij-zapovit-podruzhzhya-tendencii-formuvannya-sudovoi-praktiki.html [Accessed 31 October 2025].

3. Kyivske mizhrehionalne upravlinnia Ministerstva yustytsii Ukrainy, (2024). *Spil'nyy zapovit podruzhzhya* [Joint will of spouses] [online]. Available at: https://centraljust.gov.ua/news/info/spilniy-zapovit-podrujjya [Accessed 31 October 2025].

УДК 332.1 https://doi.org/10.5281/zenodo.20021501

О. А. Ягольницький

КОНЦЕПЦІЯ ПІДЗЕМНОГО ІНДУСТРІАЛЬНОГО ПАРКУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПРИФРОНТОВОГО РЕГІОНУ (на прикладі м. Харків)

У статті детально аналізуються виклики, з якими стикається соціально-економічна система м. Харків в умовах постійних безпекових загроз, спричинених геополітичною ситуацією та збройним конфліктом в Україні. На основі емпіричних даних та результатів хакатону «Underground Tech», організованого Kharkiv IT Cluster, обґрунтовано необхідність впровадження інноваційних моделей підземного урбанізму, які можуть забезпечити соціально-економічну стійкість міста в умовах постійних ризиків для його інфраструктури.

Представлено концепцію індустріального парку подвійного призначення, розроблену командою студентів ХГУ «НУА», яка здобула перемогу на зазначеному конкурсі. Концепція передбачає використання підземного простору для розміщення не тільки промислових об'єктів, а й соціальних та освітніх установ, що дає змогу забезпечити безпеку та комфортне середовище для людей в умовах кризи. Особлива увага приділена використанню циліндричних конструктивних рішень для підземних споруд, що дозволяє оптимізувати розподіл напружень, зменшити витрати на будівництво та підвищити стійкість конструкцій до вибухових хвиль та інших зовнішніх загроз.

Економічна ефективність запропонованого підходу доведена через аналіз вартості життєвого циклу об'єктів підземного будівництва, що демонструє значну економію на експлуатаційних витратах у порівнянні з традиційними наземними об'єктами. Окрім цього, проведено розрахунок вартості уникнення ризиків, що дозволяє оцінити економічні вигоди від зменшення ймовірності пошкодження інфраструктури під час бойових дій.

Зазначено, що підземні інфраструктурні об'єкти мають низький коефіцієнт ризику пошкоджень, що сприяє безперервності виробництва, освітнього процесу та соціальної активності, що є критично важливим для підтримки економічної стабільності в умовах війни. Для реалізації цієї концепції запропоновано модель державно-приватного партнерства, в рамках якої держава бере на себе зобов'язання щодо фінансування та будівництва

основної комунікаційної інфраструктури (тунелі, комунікації), тоді як приватний сектор залучається до розвитку виробничих та соціальних об'єктів у підземному просторі.

Запропонований підхід сприяє створенню нових безпечних робочих місць, інтеграції соціально вразливих верств населення в економічний процес, відновленню освітнього процесу та збереженню економічно активного потенціалу міста. Результати дослідження підкреслюють важливість розвитку новітніх підземних рішень для посилення стійкості міських систем до кризових ситуацій та їх адаптації до умов сучасних загроз.

Ключові слова: підземний урбанізм, резильєнтність, індустріальний парк, кластер, проєктний аналіз.

Yaholnytskyi Oleksandr. **The Concept of an Underground Industrial Park for Ensuring the Socio-Economic Sustainability of the Frontline Region (Based on Experience in the Kharkiv City).**

The article analyzes in detail the challenges faced by the socio-economic system of Kharkiv in the context of constant security threats caused by the geopolitical situation and armed conflict in Ukraine. Based on empirical data and the results of the hackathon "Underground Tech" organized by Kharkiv IT Cluster, the necessity of implementation of underground urbanism innovative models is substantiated, which can ensure the socio-economic sustainability of the city in the context of constant risks to its infrastructure.

The concept of a dual-purpose industrial park is presented, developed by a team of students of "NUA", which won the competition. The concept involves the use of underground space to accommodate not only industrial facilities, but also social and educational institutions, which makes it possible to ensure safety and a comfortable environment for people in times of crisis. Special attention is paid to the use of cylindrical structural solutions for underground structures, which allows optimizing stress distribution, reducing construction costs and increasing the resistance of structures to blast waves and other external threats.

The economic efficiency of the proposed approach is proven through the analysis of the life cycle cost of underground construction facilities, which demonstrates significant savings in operating costs compared to traditional surface facilities. In addition, the calculation of the cost of risk avoidance was carried out, which allows us to assess the economic benefits of reducing the likelihood of damage to infrastructure during hostilities.

The article notifies that underground infrastructure facilities have a low risk of damage, which contributes to the continuity of production, the educational

process and social activity, which is critically important for maintaining economic stability in war conditions. To implement this concept, a model of public-private partnership is proposed, within the framework of which the state assumes obligations for financing and construction of the main communication infrastructure (tunnels, communications), while the private sector is involved in the development of production and social facilities in the underground space.

The proposed approach contributes to the creation of new safe jobs, the integration of socially vulnerable groups of the population into the economic process, the restoration of the educational process and the preservation of the economically active potential of the city. The results of the study emphasize the importance of developing innovative underground solutions to enhance the resilience of urban systems to crisis situations and their adaptation to the conditions of modern threats.

Key words: underground urbanism, resilience, industrial park, cluster, project analysis.

Актуалізація проблеми. Сучасна геополітична ситуація докорінно змінила парадигму розвитку східних регіонів України. Місто Харків, знаходячись на відстані менше 40 км від кордону з країною-агресором, зіткнулося з екзистенційним викликом. Традиційні наземні архітектурні форми та інфраструктурні мережі виявилися критично вразливими до ракетно-артилерійського впливу.

Окрім безпекового фактора, критичного значення набуває трансформація демографічного ландшафту. За оціночними даними поточного періоду, у регіоні сформувався значний дисбаланс: частка соціально вразливих верств населення (пенсіонери, особи з інвалідністю, громадяни, що потребують соціальної опіки) зросла до 80%, тоді як частка економічно активного населення, що забезпечує наповнення бюджету, становить близько 20%.

Така диспропорція вимагає від містобудівної стратегії переходу від тактики «пасивного захисту» (будівництво бомбосховищ, які є видатковою частиною бюджету) до стратегії «активної безпеки» – створення просторів подвійного призначення, які генерують додану вартість та забезпечують збереження людського капіталу.

Наукові та практичні контексти. Аналіз світового досвіду освоєння підземного простору свідчить про наявність стійкого

функціонального перекосу. Як зазначають дослідники [3], переважна більшість реалізованих проєктів спрямована на вирішення логістичних завдань (метрополітени, швидкісні тунелі) або розміщення інженерних мереж. Підземні об'єкти здебільшого розглядаються як утилітарна інфраструктура для розвантаження наземних магістралей [2], тоді як потенціал створення повноцінних антропоцентричних екосистем залишається недослідженим. Така монофункціональність обмежує резильєнтність міст, оскільки не створює резервних просторів для соціальної активності населення в умовах криз. Комплексний підхід до створення екосистем життєзабезпечення в умовах бойових дій є малодослідженим.

Важливим етапом верифікації нових підходів став хакатон «Underground Tech», проведений у жовтні 2025 року професійною асоціацією Kharkiv IT Cluster [6]. Захід актуалізував запит на інноваційні рішення для безпечного соціально-економічного майбутнього Харкова.

Метою статті є презентація та наукове обґрунтування концепції підземного індустріального парку, розробленої командою студентів Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», яка посіла ІІ місце у зазначеному конкурсі, довівши свою конкурентоспроможність та інженерну доцільність.

Виклад основного матеріалу. Запропонована концепція підземного індустріального парку базується на новій інженерно-архітектурній парадигмі, в рамках якої втілюється перехід до циліндричних форм. Вибір форми поперечного перерізу підземних модулів базується на порівняльному аналізі розподілу напружень у гірському масиві. Як зазначають науковці [5], використання класичних прямокутних профілів призводить до виникнення зон критичної концентрації напружень у кутових вузлах, що вимагає значного армування та здорожчує конструкцію. Натомість, циліндрична (арочна) форма дозволяє трансформувати зовнішній тиск ґрунту та потенційну вибухову хвилю у напруження стиску, що є оптимальним для бетонних та сталевих оболонок.

Ефективність такого підходу підтверджено практикою вітчизняного промислового комплексу. Зокрема, в рамках ініціативи «Сталевий

фронт» групи Метінвест, успішно застосовуються модульні гофровані укриття циліндричного типу [8]. Досвід їх експлуатації в умовах бойових дій доводить, що саме геометрія перерізу є ключовим фактором стійкості конструкції до артилерійського та ракетного впливу, перевершуючи традиційні залізобетонні блокпости прямокутної форми.

Циліндрична форма забезпечує:

1) рівномірний розподіл літостатичного тиску: аркова конструкція перетворює вертикальні та горизонтальні навантаження на напруження стиску, що є оптимальним режимом роботи для бетону та залізобетону;

2) стійкість до динамічних навантажень: у випадку вибухової хвилі (як у ґрунті, так і на поверхні) циліндрична форма мінімізує ризик виникнення критичних зон концентрації напружень, які призводять до руйнування прямокутних конструкцій.

Впровадження підземних рішень часто стримується високими капітальними витратами. Однак, застосування методу Life Cycle Costing (вартість життєвого циклу) демонструє довгострокову ефективність проєкту.

Важливим є врахування фактору енергоефективності: температурний режим ґрунтів на глибині закладання (понад 10 м) у регіоні Харківської області є стабільним протягом року і становить +10...+12°С. Це створює ефект «природного термостата», що дозволяє у зимовий період уникнути необхідності нагріву повітря з від'ємних температур та знизити навантаження на системи опалення, у літній період – знизити потреби у кондиціонуванні гарячого повітря. Таким чином, економія операційних витрат на енергоносії може становити 40–60% у порівнянні з наземними промисловими об'єктами аналогічної площі.

Для економічної оцінки ефективності запропонованого проєкту використано метод розрахунку очікуваної грошової вартості ризику, рекомендований стандартом управління ризиками ISO 31000:2018 [4].

З огляду на специфіку прифронтового регіону, базове рівняння ризику доцільно модифікувати шляхом декомпозиції фактора впливу на три ключові складові економічної безпеки підприємства: фізичні

активи, операційний час та контрактні зобов'язання. Це дозволило сформувати інтегральний показник ефективності уникнення ризиків (V_{eff}):

$$V_{eff} = (L_a + L_t + L_c) \cdot P_{risk},$$

де:

L_a – потенційна вартість втрачених активів (обладнання, інфраструктура);

L_t – вартість простою бізнесу під час повітряних тривог (для Харкова сумарна тривалість тривог може сягати 12-16 годин на добу);

L_c – репутаційні втрати та штрафи за невиконання контрактів;

P_{risk} – ймовірність ураження об'єкта.

Підземне розташування зводить ймовірність ураження до мінімальних значень, забезпечуючи безперервність циклу виробництва та навчання.

Запропонований проект має елементи соціальної інклюзії, що дозволяє використовувати модель подвійного призначення. Враховуючи диспропорцію соціальної структури населення (80% вразливих груп), проєкт передбачає створення інклюзивної екосистеми, при цьому підземний парк проєктується не як закритий режимний об'єкт, а як простір подвійного призначення.

Інфраструктура стійкості проекту забезпечується шляхом обладнання кожної «гілки» парку автономними системами життєзабезпечення, такими як: промислові HEPA-фільтри для очищення повітря, свердловини для води та дизель-генераторні установки. Це перетворює об'єкт на повноцінний "Пункт Незламності" промислового масштабу під час блекаутів.

Паралельно з цим важливим аспектом є економічна участь у процесах відновлення та розвитку інфраструктури, що включає створення безпечних робочих місць у таких сферах, як легка промисловість, сортувальні лінії та IT-хаби. Це не лише сприяє економічному зростанню, але й інтегрує вразливі верстви населення у сучасні економічні процеси, забезпечуючи їх соціальну адаптацію та залучення до продуктивної діяльності. Враховуючи значну роль

цих секторів у забезпеченні економічної стабільності, їх розвиток надає нові можливості для соціальної мобільності та зниження рівня бідності.

Враховуючи ці пріоритети, команда ХГУ «НУА» запропонувала інноваційну організаційно-правову модель реалізації проекту, яка ґрунтується на принципах державно-приватного партнерства. Ця модель передбачає чітке розподілення зон відповідальності між державними структурами та приватними інвесторами, що дозволяє оптимізувати процеси будівництва та фінансування. Держава бере на себе фінансування та будівництво магістрального комунікаційного тунелю, що може бути інтегрований із системою метрополітену, вирішуючи таким чином нагальні питання логістики та евакуації в урбанізованих зонах. Зі свого боку, бізнес інвестує в оренду ділянок для будівництва радіальних тунелів, що повинні задовольняти специфічні виробничі потреби, а також фінансує необхідне обладнання та внутрішнє оздоблення. Такий підхід забезпечує не лише ефективне використання інфраструктури, але й сприяє сталому розвитку економічних та соціальних процесів.

Таким чином, інтеграція безпечного простору, створення нових робочих місць та організація ефективної взаємодії між державними та приватними інститутами дозволяє не лише відновити критичні соціальні функції, але й забезпечити стабільний економічний розвиток в умовах постійних змін. Це є важливим кроком у напрямку побудови стійкої та безпечної інфраструктури для майбутнього.

Висновки. Розроблена концепція підземного індустріального парку є відповіддю на безпекові та демографічні виклики Харкова. Висока оцінка проєкту на хакатоні «Underground Tech» (2-ге місце) підтверджує його відповідність потребам бізнесу та громади. Застосування циліндричних конструкцій та використання геотермальних властивостей ґрунту дозволяє досягти високої економічної ефективності (зниження операційних витрат до 60%) та забезпечити фізичну безпеку активів. Соціальний ефект проєкту полягає у створенні безпечного середовища для 80% соціально незахищеного населення та збереженні ядра економічно активних фахівців у регіоні.

Подальшого опрацювання вимагають питання правового регулювання права власності на підземні об'єкти та деталізація інженерно-геологічних пошуків у конкретних районах міста.

Список бібліографічних посилань

1. Мінрегіон України, (2018). *Будинки і споруди, захисні споруди цивільного захисту: ДБН В.2.2-5-97* [online]. Київ, Україна. Available at: https://mtu.gov.ua/files/%D0%94%D0%91%D0%9D_%D0%92_2_2_5_97_%D0%97%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0_3_%D0%91%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D0%B8_%D1%96_%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B8_%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81.pdf [Accessed 29 Nov. 2025].

2. Cornaro, A. (2018). *Underground Spaces Unveiled: Planning and Creating the Cities of the Future* [online]. Available at: https://www.academia.edu/111694571/Underground_Spaces_Unveiled_Planning_and_creating_the_cities_of_the_future [Accessed 21 Dec. 2025].

3. Cui, J., Broere, W. and Lin, D. (2021). Underground space utilisation for urban renewal. *Tunnelling and Underground Space Technology*, [online] 108. Available at: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0886779820306805 [Accessed 1 December 2025].

4. International Standards, (2018). *Risk management: ISO 31000:2018* [online]. Available at: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_iso_31000_2018.pdf [Accessed 29 Nov. 2025].

5. Karamipoor, S., Kargar, A. R., Majdi, A. and Matinpoor, F. (2025). Elastoplastic analysis of deep circular tunnels affected by blasting damage and hydraulic flow. *Rock Mechanics Bulletin*, [online] 4 (3). Available at: https://doi.org/10.1016/j.rockmb.2025.100195 [Accessed 21 Dec. 2025].

6. Kharkiv IT Cluster, (2025). *Підсумки хакатону Underground Tech: що створили команди?* [online]. Available at: https://it-kharkiv.com/news/ua/pidsumky-khakatonu-underground-tech [Accessed 29 Nov. 2025].

7. Lu, A.-Z., Zhang, L. Q. and Zhang, N. (2010). Analytic stress solutions for a circular pressure tunnel at pressure and great depth including support delay. *International Journal of Rock Mechanics and Mining Sciences*, [online] 48 (3), pp. 514–519. Available at: https://doi.org/10.1016/j.ijrmms.2010.09.002 [Accessed 21 Dec. 2025].

8. Metinvest media, (2023). *Сталь Метінвесту захищає життя оборонців України* [online]. Available at: https://metinvest.media/ua/page/stal-metnvestu-zahishcha-zhittya-oboroncv-ukrani [Accessed 20 November 2025].

9. Project Management Institute, (2017). *A Guide to the Project Management Body of Knowledge* [online]. Available at: https://trainupinstitute.com/wp-content/uploads/2022/03/Project-Management-Institute-A-Guide-to-the-Project-Management-Body-of-Knowledge-PMBOK%C2%AE-Guide%E2%80%93Sixth-Edition-Project-Management-Institute-2017.pdf [Accessed 22 November 2025].

References

1. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine, (2018). *Budynky i sporudy, zakhysni sporudy tsyvilnoho zakhystu: DBN V.2.2-5-97* [Buildings and structures, civil defense structures: DBN V.2.2-5-97]. [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://mtu.gov.ua/files/%D0%94%D0%91%D0%9D_%D0%92_2_2_5_97_%D0%97%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0_3_%D0%91%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D0%B8_%D1%96_%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B8_%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81.pdf [Accessed 29 Nov. 2025].

2. Cornaro, A. (2018). *Underground Spaces Unveiled: Planning and Creating the Cities of the Future*. [online]. Available at: https://www.academia.edu/111694571/Underground_Spaces_Unveiled_Planning_and_creating_the_cities_of_the_future [Accessed 21 December 2025].

3. Cui, J., Broere, W. and Lin, D. (2021). Underground space utilisation for urban renewal. *Tunnelling and Underground Space Technology*, [online] 108. Available at: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0886779820306805 [Accessed 1 December 2025].

4. International Standards, (2018). *Risk management: ISO 31000:2018* [online]. Available at: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_iso_31000_2018.pdf [Accessed 29 November 2025].

5. Karamipoor, S., Kargar, A. R., Majdi, A. and Matinpoor, F. (2025). Elastoplastic analysis of deep circular tunnels affected by blasting damage and hydraulic flow. *Rock Mechanics Bulletin*, [online] 4(3). Available at: https://doi.org/10.1016/j.rockmb.2025.100195 [Accessed 21 December 2025].

6. Kharkiv IT Cluster, (2025). *Pidsumky khakatonu Underground Tech: shcho stvoryly komandy?* [Underground Tech hackathon results: what the teams created] [online]. Available at: https://it-kharkiv.com/news/ua/pidsumky-khakatonu-underground-tech [Accessed 29 November 2025].

7. Lu, A.-Z., Zhang, L. Q. and Zhang, N. (2010). Analytic stress solutions for a circular pressure tunnel at pressure and great depth including support delay.

International Journal of Rock Mechanics and Mining Sciences, [online] 48(3), pp. 514–519. Available at: https://doi.org/10.1016/j.ijrmms.2010.09.002 [Accessed 21 December 2025].

8. Metinvest media, (2023). *Stal Metinvestu zakhyschaye zhyttya oborontsiv Ukrayiny* [Metinvest steel protects the lives of Ukrainian defense personnel]. [online]. Available at: https://metinvest.media/ua/page/stal-metnvestu-zahishcha-zhittya-oboroncv-ukrani [Accessed 20 November 2025].

9. Project Management Institute, (2017). *A Guide to the Project Management Body of Knowledge* [online]. Available at: https://trainupinstitute.com/wp-content/uploads/2022/03/Project-Management-Institute-A-Guide-to-the-Project-Management-Body-of-Knowledge-PMBOK%C2%AE-Guide%E2%80%93Sixth-Edition-Project-Management-Institute-2017.pdf [Accessed 22 November 2025].

УДК 658.8 https://doi.org/10.5281/zenodo.20021909

Konstantin Berest

BUILDING COMPETITIVE ADVANTAGE THROUGH DIRECT-TO-CONSUMER DISTRIBUTION: LESSONS FROM THE GAMING INDUSTRY

This article examines how direct-to-consumer (D2C) distribution is becoming a key competitive advantage for modern IT product companies, using the gaming industry as a practical example of a market that has already undergone this transition. As major platforms continue to charge 15-30% fees and limit developers' control over pricing, billing, and user relationships, more companies are turning to their own webstores, desktop clients, and alternative payment flows. Industry research supports this shift: RevenueCat reports that subscription-based products increasingly rely on web billing to improve retention and LTV, while Epic and other large developers actively expand their webshop and alternative payment ecosystems as part of their long-term distribution strategy. According to Bain & Company, D2C adoption among top-grossing mobile games grew from 12% to 44% between 2019 and 2024, signaling that this model is no longer niche but a mainstream competitive tactic.

The article highlights several core benefits of owning a D2C channel: margin recovery, pricing freedom, direct access to behavioral and billing data, and the ability to personalize user experiences based on real product usage. These advantages translate into better monetization, higher retention, and more effective reinvestment into product development. The analysis also shows that ownership of the full funnel, from marketing to monetization, helps teams make faster, more informed product decisions and connect acquisition efforts directly with lifetime value. Industry trends further indicate that discoverability has shifted away from traditional storefronts toward creators, communities, and social platforms, making D2C a more natural fit for today's marketing landscape.

However, the article also emphasizes that D2C introduces new responsibilities: operational overhead, increased acquisition costs, UX risks, and the challenge of managing multiple distribution channels simultaneously. To address these, the paper outlines several practical recommendations, including a hybrid distribution model, strong analytics instrumentation, and a minimum viable billing and account system.

Overall, the article argues that the move toward D2C is not simply a distribution change but a broader strategic transformation that strengthens competitiveness

across any digital product category, from SaaS to mobile apps and subscription services. As platform-driven discovery continues to decline and regulatory environments evolve, preparing a D2C strategy is becoming one of the most impactful long-term investments for IT companies aiming to build resilience, profitability, and direct user relationships.

Key words: direct-to-consumer, IT company, monetisation, competitiveness.

Берест Костянтин Володимирович. **Формування конкурентної переваги через прямий канал дистрибуції: уроки ігрової індустрії.**

У статті розглядається те, як модель прямої взаємодії з користувачем (direct-to-consumer, D2C) стає ключовою конкурентною перевагою сучасних IT-продуктових компаній. Ілюстрацією виступає ігрова індустрія, одна з перших галузей, яка пройшла шлях активного переходу до власних каналів розповсюдження. На тлі високих комісій (15-30%) та обмеженого контролю над ціноутворенням, системами платежів і взаємодією з користувачами все більше студій і компаній переходять до власних веб магазинів, десктопних клієнтів та альтернативних платіжних рішень. Дослідження підтверджують цю тенденцію: RevenueCat відзначає зростання залежності підпискових продуктів від веб-платежів як способу підвищити утримання і LTV, а великі розробники на кшталт Epic активно розширюють екосистему webshops та альтернативних платежів як частину довгострокової стратегії дистрибуції. За оцінками Bain & Company, частка топових мобільних ігор, що мають власні веб магазини, зросла з 12% у 2019 році до 44% у 2024 році, що свідчить про перехід D2C у стан мейнстріму.

У статті виділено основні переваги контролю над D2C-каналом: повернення маржинальності, свобода ціноутворення, прямий доступ до поведінкових та платіжних даних, а також можливість персоналізувати користувацький досвід на основі фактичних даних продукту. Такі переваги забезпечують кращу монетизацію, вищий рівень утримання та більш ефективні інвестиції в розвиток продукту. Аналіз також показує, що володіння повною воронкою, від маркетингу до монетизації, дає командам можливість швидше приймати рішення, точніше оцінювати точки відтоку та напряму пов'язувати маркетингові зусилля з довгостроковою цінністю користувачів. Крім того, зміщення каналів відкриття ігор від маркетплейсів до контент-креаторів, спільнот і соціальних мереж робить D2C більш природною моделлю просування для сучасного ринку.

Разом з тим, D2C вимагає врахування нових викликів: операційного навантаження, дорожчої закупівлі трафіку, потенційної втрати користувачів

через неідеальний досвід чи необхідність встановлення додаткових/альтернативних додатків, та складніших процесів управління кількома каналами залучення одночасно. У статті запропоновано рекомендації для IT-компаній, серед яких гібридна стратегія розповсюдження, ретельна аналітика та запуск мінімально необхідної власної системи білінгу й менеджменту облікових записів.

У підсумку зазначено, що перехід до D2C - це не просто зміна каналу дистрибуції, а стратегічна трансформація, яка посилює конкурентоспроможність будь-якого цифрового продукту: від SaaS до мобільних застосунків та сервісів за підпискою. З огляду на ослаблення ролі класичних платформ у відкритті нових продуктів та зміну регуляторного середовища, підготовка D2C-стратегії стає однією з найважливіших довгострокових інвестицій для IT-компаній, що прагнуть підвищити стійкість, прибутковість і якість прямої взаємодії з користувачами.

Ключові слова: direct-to-consumer, IT company, monetisation, competitiveness.

Introduction

Across the software world, companies constantly balance between using third-party platforms for distribution and building their own direct channels. The gaming industry, which has always been ahead of many others in digital distribution, offers a very relevant example of how owning a direct-to-consumer (D2C) channel can improve margins, strengthen user relationships, and give companies more control over their product strategy.

Research from RevenueCat highlights that subscription-based products increasingly rely on web billing to improve retention and LTV, while major developers like Epic actively expand alternative payment options and webshops as part of their strategic distribution toolkit [6, 3]. Together, these studies show a clear trend: D2C is no longer a niche approach but a growing mainstream strategy used to strengthen competitiveness.

The **goal** of this article is to analyze how a strong D2C channel can improve competitiveness for any IT product company, using the gaming industry as a practical example. Lessons from gaming can therefore be applied to SaaS, mobile apps, productivity tools, and other digital services that rely on recurring purchases and user engagement, etc..

Today, D2C is no longer just a ‘nice-to-have’ for a handful of large publishers. It’s becoming a strategic step for any IT company that wants

to increase profitability, understand its users better, and operate more independently from big platforms.

The trend is very clear. According to a recent Bain & Company study, the share of top-grossing mobile games running their own webstores has jumped from 12% in 2019 to 44% in 2024 [2]. That's almost a four-fold increase in just five years – and the main reason is simple: platform fees of 15-30% no longer make sense for many developers.

Bain's 2025 survey also shows a major shift in discovery. Only 12% of gamers now say they primarily discover games through storefronts. Meanwhile, 24% hear about games from content creators, and 14% from social media. This means the traditional platforms' value package of distribution+discovery is getting weaker [2].

On top of that, regulatory changes are slowly making it easier for mobile companies to offer external payments or direct purchase links. For many publishers, this opens the door to bypass store fees entirely, which is a huge structural advantage [1, 5].

Overall, these shifts make D2C not just a trend but a way to stay competitive especially for companies that rely heavily on recurring purchases or long-term user relationships.

D2C Strengthens Competitiveness in several major ways:

1. It offers margin recovery and pricing freedom. This is the biggest and most obvious win. Every time a platform takes 15-30%, it eats directly into a studio's ability to reinvest in marketing, development, or operations. D2C gives companies more freedom: you can run your own promotions, localize pricing, experiment with bundles, and run sales whenever you want. A recent example is the Epic Games Store update from June 2025: developers now keep 100% of the first $1M in net revenue per title per year. After that, they receive 88%, which is still significantly better than the classic 70/30 split [3, 4]. For mid-size studios, this creates a real buffer that can completely change the economics of a launch.

2. D2C provides an option for direct user relationships and more room for personalization. A major advantage of D2C is that you finally get real access to your users: their behavior, their payments, their lifecycle, their preferences. This is crucial for improving retention and monetization, especially in free-to-play environments. Academic studies also show that

machine-learning models based on in-product behavior outperform traditional scoring models when predicting individual user LTV. This is extremely valuable when designing personalized offers, optimizing pricing strategies, or identifying high-value audiences. When a company controls billing, it can also offer the payment methods that matter most in each region - which often improves conversion rates significantly [6].

3. Owning a D2C funnel means owning the full funnel: from marketing to retention. The classic argument for staying on big storefronts is discoverability [2]. But, as the data now shows, discoverability has mostly moved to creators, influencers, communities, and social media. Because of that, modern publishers treat the funnel as one continuous system: marketing '! acquisition '! purchase '! retention '! monetization. When a company owns its D2C channel, this funnel becomes much more efficient. Teams can run experiments faster, understand drop-offs, and build stronger loops between acquisition and monetization. This is very aligned with product-management thinking and helps companies make more informed decisions about where to invest [7].

4. And, finally, a well-tailored D2C distribution strategy might offer more room for reinvestment as a long-term advantage. The margin savings and better monetization don't just improve short-term results - they create long-term stability. Companies can reinvest into infrastructure, content updates, community management, support, or new features. Over time, this builds a stronger competitive moat because the company becomes less dependent on external platforms and more capable of shaping its own strategy. Bain highlights that many studios moving toward D2C are preparing for a future of UGC ecosystems, deeper community engagement, and direct service-led business models. D2C fits naturally into all of these directions.

Still, D2C is not all upside. There are several risks that companies need to plan for:

1. Operational overhead: payments, refunds, fraud protection, customer support, regional compliance - all of this becomes your responsibility.

2. More expensive user acquisition: without storefront traffic, companies must drive their own acquisition through marketing, creators, and funnel optimization [5].

3. Potential user friction: some players don't want to install a new launcher or use an unfamiliar payment system. This can increase drop-off if the UX is not smooth.

4. Fragmentation and cannibalization: when you split users between storefronts and D2C, analytics and lifecycle management become more complicated. This is why D2C should be introduced gradually and as part of a broader distribution strategy, and not as an isolated initiative.

Based on the aforementioned benefits and potential risks, we can refine a few practical recommendations for any IT company considering this direction:

- Define a clear D2C strategy (webstore, desktop client, alternative payments, or all of the above).
- Build a minimum viable billing and account management system.
- Make sure the UX is smooth - users will not tolerate friction.
- Instrument analytics from the start (conversion, retention, LTV, cannibalization).
- Run experiments on pricing, bundles, and promotions.
- Use a hybrid model: stay on major platforms for visibility but route loyal users to your own channels.
- Invest in marketing and community - discovery no longer lives inside storefronts.

Conclusion

The shift toward D2C in the gaming industry shows a clear pattern: as platform-driven discovery weakens, owning the direct channel becomes a major competitive advantage. Companies that invest in D2C gain better margins, stronger user relationships, and more flexibility in how they monetize and grow their products.

Yes, D2C comes with challenges - operational complexity, expensive user acquisition, and UX risks, but the long-term benefits outweigh the short-term costs, especially for companies that rely on recurring revenue and deep user engagement.

For IT product companies in 2025 and beyond, the direction is obvious: even if you're not ready to fully switch to D2C today, preparing for it now is one of the most strategic moves you can make.

Reference

1. Apple, (2024). *App Store and Digital Markets Act compliance*. [online]. Available at: https://ec.europa.eu/competition/antitrust/cases1/202419/AT_40437_10026012_3547_4.pdf [Accessed 26 Nov. 2025].

2. Bain & Company, (2025). *Gaming Report 2025: Skipping the Storefront – Direct distribution's growth in gaming*. [online]. Available at: https://www.bain.com/insights/skipping-the-storefront-direct-distributions-growth-in-gaming-gaming-report-2025 [Accessed 26 Nov. 2025].

3. Epic Games Store, (2024). *Epic Games Store Year in Review 2024*. [online]. Available at: https://store.epicgames.com/en-US/news/epic-games-store-2024-year-in-review [Accessed 26 Nov. 2025].

4. Epic Games Store, (2025). *Revenue sharing and store policies*. [online]. Available at: https://store.epicgames.com/en-US/news/epic-games-store-updates-revenue-share-keep-100-of-the-first-1m-per-product-per-year [Accessed 26 Nov. 2025].

5. PC Gamer, (2024). *Epic vs Apple: What the legal battle means for game developers*. [online]. Available at: https://www.pcgamer.com/gaming-industry/following-its-huge-win-over-apple-epic-says-it-will-take-even-less-money-from-developers-who-use-its-store/ [Accessed 26 Nov. 2025].

6. RevenueCat, (2025). *State of Subscription Apps 2025*. [online]. Available at: https://www.revenuecat.com/state-of-subscription-apps-2025/ [Accessed 26 Nov. 2025].

7. The Verge, (2024). *Epic Games launches webshops with alternative payment options following legal rulings*. [online]. Available at: https://www.theverge.com/news/659655/epic-games-store-revenue-share-webshops-apple-in-app-purchases [Accessed 26 Nov. 2025].

УДК 658.15:338.24 https://doi.org/10.5281/zenodo.20022358

О. В. Макасєєв

БАГАТОРІВНЕВИЙ ХАРАКТЕР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті досліджено багаторівневий характер економічної безпеки підприємства в умовах посилення глобалізаційних процесів, зростання конкурентного тиску та нестабільності зовнішнього середовища. Обґрунтовано актуальність проблеми економічної безпеки як ключового чинника сталого функціонування і стратегічного розвитку суб'єктів господарювання. Метою дослідження є систематизація та узагальнення наукових підходів до трактування поняття «економічна безпека», а також виявлення її основних характеристик, компонентів і механізмів забезпечення.

Розкрито генезис поняття економічної безпеки та доведено доцільність його розгляду як багаторівневої системи, що охоплює макро-, мезо- та мікрорівні економіки. Обґрунтовано, що саме економічна безпека підприємства є базовим елементом загальної системи економічної безпеки держави та регіонів. Проаналізовано та класифіковано основні наукові підходи до визначення економічної безпеки підприємства, зокрема статичний, ресурсний, процесний, апофатичний і динамічний, та показано еволюцію наукових поглядів від трактування безпеки як стану захищеності до її розуміння як безперервної управлінської діяльності.

Особливу увагу приділено характеристиці ключових компонентів економічної безпеки, зокрема внутрішніх і зовнішніх загроз, системи індикаторів та механізму управління. Запропоновано п'ятиетапний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства, що включає формування цілей, ідентифікацію та оцінку ризиків, моніторинг рівня безпеки та розробку управлінських рішень. У результаті синтезу наукових підходів сформульовано узагальнене визначення економічної безпеки підприємства як динамічного стану захищеності його життєво важливих інтересів, що забезпечується ефективним використанням ресурсів, нейтралізацією загроз та узгодженням інтересів зі стейкхолдерами. Практична значущість результатів полягає у можливості їх використання при розробці систем управління економічною безпекою підприємств.

Ключові слова: економічна безпека, загрози, індикатори, механізм забезпечення, управління, сталий розвиток.

***Makaseev Oleg*. Multi-level Nature of Economic Security and Approaches to its Provision.**

The article explores the multilevel nature of the economic security of an enterprise in the context of increasing globalization processes, increasing competitive pressure and instability of the external environment. The relevance of the problem of economic security as a key factor in the sustainable functioning and strategic development of business entities is substantiated. The purpose of the study is to systematize and generalize scientific approaches to the interpretation of the concept of «economic security», as well as to identify its main characteristics, components and mechanisms for ensuring it.

The genesis of the concept of economic security is revealed and the expediency of considering it as a multilevel system covering the macro-, meso- and micro-levels of the economy is proven. It is substantiated that it is the economic security of an enterprise that is the basic element of the general system of economic security of the state and regions. The main scientific approaches to determining the economic security of an enterprise are analyzed and classified, in particular static, resource, process, apophatic and dynamic, and the evolution of scientific views from the interpretation of security as a state of security to its understanding as a continuous management activity is shown.

Particular attention is paid to the characteristics of the key components of economic security, in particular internal and external threats, a system of indicators and a management mechanism. A five-stage mechanism for ensuring the economic security of an enterprise is proposed, which includes the formation of goals, identification and assessment of risks, monitoring the level of security and the development of management decisions. As a result of the synthesis of scientific approaches, a generalized definition of the economic security of an enterprise is formulated as a dynamic state of protection of its vital interests, which is ensured by the effective use of resources, neutralization of threats and coordination of interests with stakeholders. The practical significance of the results lies in the possibility of their use in the development of management systems for the economic security of enterprises.

Key words: economic security, threats, indicators, mechanism of provision, management.

Актуалізація проблеми. В умовах посилення процесів глобалізації, загострення конкурентної боротьби та зростаючої нестабільності зовнішнього середовища проблема забезпечення економічної безпеки

набуває виняткової актуальності. Вона стає одним із ключових пріоритетів для сталого функціонування та стратегічного розвитку будь-якого господарюючого суб'єкта, оскільки ефективність його діяльності напряму залежить від здатності протистояти ризикам та загрозам. Економічна безпека є невід'ємним елементом бізнесу і являє собою складну систему управління, що забезпечує досягнення цілей в умовах господарського ризику.

Метою статті є систематизація та аналіз існуючих наукових підходів до трактування поняття «економічна безпека», виявлення його ключових характеристик та компонентів для формування комплексного розуміння його сутності.

Об'єктом дослідження виступає підприємство як складна соціально-економічна система, а предметом – формування ефективного організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою та механізми її забезпечення в умовах невизначеності та турбулентних змін. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених цій проблематиці, відсутність єдиного концептуального підходу ускладнює розробку практичних інструментів управління. Відтак, для розробки дієвих управлінських інструментів необхідно провести глибокий аналіз генезису та теоретичних підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства, що і є завданням даного дослідження.

Наукові та практичні контексти. Для глибокого розуміння економічної безпеки підприємства важливо проаналізувати еволюцію самого терміна «безпека» та його багаторівневу структуру в економічній науці. Це дозволяє простежити логіку розвитку наукової думки від загальних філософських категорій до специфічних управлінських концепцій на мікрорівні.

Етимологічно поняття «безпека» походить від латинського виразу 'se cura', що означає «вільний від турбот» [4]. У класичних тлумачних словниках воно трактується як відсутність небезпеки та стан захищеності [3]. Філософське осмислення безпеки як тріади «особистість – суспільство – держава» заклало підвалини для подальшого розвитку цієї категорії в суспільних науках, зокрема в економіці [1]. В економічній

теорії доцільно розглядати економічну безпеку як багаторівневу систему, що охоплює різні рівні господарювання [2].

На макрорівні економічна безпека ототожнюється зі здатністю держави забезпечувати стабільне економічне зростання, фінансову незалежність, захист національних інтересів та стійкість до зовнішніх і внутрішніх викликів. Вона визначається ефективністю державної економічної політики, рівнем інституційного розвитку, інноваційним потенціалом та конкурентоспроможністю національної економіки.

Мезорівень охоплює економічну безпеку регіонів, галузей, кластерів та виробничих комплексів. На цьому рівні ключову роль відіграють територіальні та галузеві особливості, рівень інвестиційної привабливості, інфраструктурне забезпечення, міжрегіональні зв'язки та спеціалізація виробництва. Безпека мезорівня виступає сполучною ланкою між макроекономічною стабільністю та функціонуванням окремих підприємств.

Центральне місце у багаторівневій системі посідає мікрорівень, тобто економічна безпека підприємства. Саме підприємства формують основу економічного потенціалу регіонів і держави, а їх фінансова стійкість, інноваційна активність та конкурентоспроможність безпосередньо впливають на економічну безпеку вищих рівнів. Водночас підприємство є найбільш вразливою ланкою системи, оскільки безпосередньо стикається з дією ринкових, фінансових, технологічних та соціальних загроз.

Саме мікрорівень є предметом даного дослідження, оскільки стабільне функціонування підприємств є фундаментом економічної стійкості як регіонів, так і держави в цілому [4]. Незважаючи на виняткову важливість цієї проблеми, в науковій літературі досі немає єдиного, загальноприйнятого підходу до визначення сутності економічної безпеки на рівні підприємства, що вимагає детального аналізу існуючих поглядів для формування комплексного бачення.

Виклад основного матеріалу. Відсутність уніфікованого визначення поняття «економічна безпека підприємства» призвела до формування кількох ключових наукових підходів. Їх аналіз дозволяє зрозуміти багатогранність цього явища та простежити еволюцію

наукової думки від статичних до динамічних концепцій. На основі морфологічного аналізу та узагальнення існуючих класифікацій [1, 2, 3] можна виділити такі основні підходи:

1) статичний підхід трактує економічну безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних та потенційних загроз. Прихильники цього підходу [2] розглядають безпеку як кінцевий результат, досягнутий стан, що характеризується стабільністю та надійністю. Ключовим елементом є захист ресурсів та потенціалу підприємства;

2) ресурсний підхід визначає безпеку через наявність у підприємства конкурентних переваг, які забезпечуються ефективним використанням його ресурсного потенціалу (матеріального, фінансового, кадрового, технологічного). Згідно з цим підходом [3], безпека є наслідком відповідності наявних ресурсів стратегічним цілям та завданням підприємства;

3) процесний (діяльнісний) підхід розглядає економічну безпеку не як стан, а як безперервний процес або систему заходів, спрямованих на запобігання загрозам, забезпечення стабільного функціонування та досягнення стратегічних цілей. Представники цього підходу [1] наголошують на активній управлінській діяльності, що включає моніторинг, аналіз та реалізацію захисних заходів.

4) апофатичний підхід характеризує безпеку через заперечення – як відсутність загроз та небезпек, що дозволяє підприємству забезпечувати стабільний розвиток та здатність до «самовиживання». Такий погляд [7] акцентує увагу на зовнішньому середовищі та здатності підприємства протистояти його негативним впливам.

Різноманітність поглядів на сутність економічної безпеки підприємства ілюструє наведена нижче таблиця, що узагальнює репрезентативні визначення в рамках різних наукових шкіл (табл. 1).

Проведений аналіз демонструє еволюцію наукових поглядів: від статичного розуміння безпеки як пасивного захисту від загроз до більш динамічних концепцій. Сучасні підходи розглядають економічну безпеку як комплексну систему, що включає не лише захист, але й адаптацію до змін, постійний розвиток та гармонізацію інтересів з усіма зацікавленими сторонами (стейкхолдерами).

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення поняття «економічна безпека»

Підхід	Приклад визначення
Статичний (стан захищеності)	стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і для забезпечення стабільного функціонування підприємства [2]
Ресурсний (наявність переваг)	наявність конкурентних переваг, обумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів... його стратегічним цілям [3]
Процесний (діяльнісний)	безперервний процес забезпечення... стабільності його функціонування, фінансової рівноваги і регулярного отримання прибутку [1]
Динамічний (гармонізація інтересів)	стан, вільний від загроз його економічним інтересам, обумовлений узгодженням в часі й просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним стейкхолдерів [4, 7]

Практична реалізація економічної безпеки вимагає не тільки чіткого визначення, але й глибокого розуміння її ключових компонентів – загроз, факторів, індикаторів – та побудови цілісного механізму управління. Успіх підприємства залежить від його здатності своєчасно ідентифікувати ризики та адекватно на них реагувати [4]. Ключовим елементом у цьому процесі є класифікація загроз, під якими розуміють зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі, що призводять до негативних наслідків для підприємства [4]. Розподіл загроз за джерелом виникнення є критично важливим для менеджменту, оскільки він розмежовує фактори, на які підприємство може безпосередньо впливати (внутрішні), та ті, до яких воно змушене адаптуватися (зовнішні).

Зовнішні загрози виникають за межами підприємства і включають зміни в законодавстві, макроекономічні кризи, недобросовісну конкуренцію, дії кримінальних структур, а також природні катаклізми. Внутрішні загрози пов'язані з діяльністю самого підприємства та його персоналу. До них належать порушення режиму конфіденційності, помилки у стратегічному плануванні, протиправні дії персоналу, виробничі недоліки та конфліктні ситуації в колективі.

Для своєчасного виявлення та оцінки значущості описаних загроз необхідна побудова комплексної системи індикаторів. Ці кількісні та

якісні показники є головним діагностичним інструментом, що виконує роль сенсорних датчиків усієї системи безпеки, сигналізуючи про зміни у стані підприємства. Можливо виокремити чотири основні групи таких індикаторів:

1) фінансові індикатори: аналізують показники ліквідності, рентабельності, фінансової стійкості, ділової активності;

2) індикатори виробництва: відображають динаміку виробництва, фондовіддачу, обсяг інвестицій в інновації, рівень завантаженості потужностей;

3) соціальні індикатори: включають коефіцієнт плинності кадрів, рівень заборгованості з оплати праці, втрати робочого часу.

4) індикатори взаємовідносин з контрагентами: оцінюють частку ринку, індекс лояльності клієнтів, якість продукції та відносин з постачальниками.

Сукупність індикаторів рівня економічної безпеки складає інформаційно-аналітичну базу прийняття управлінських рішень в системі управління економічною безпекою, центральною складовою якої є організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою. В процесі функціонування механізму управління економічною безпекою здійснюється реалізація системних управлінських дій:

1) формування стратегії та цілей: визначення ключових інтересів та функцій системи безпеки;

2) аналіз факторів середовища: ідентифікація ризиків та загроз у зовнішньому та внутрішньому оточенні;

3) оцінка значущих ризиків: ранжування загроз за ступенем їхнього впливу на діяльність підприємства;

4) аналіз рівня безпеки: постійний моніторинг стану підприємства за допомогою системи індикаторів та порівняння їхніх значень з пороговими рівнями;

5) розробка коригуючих управлінських рішень: формування та реалізація заходів щодо нейтралізації загроз.

Зазначена послідовність управлінських дій відображає логіку функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства та забезпечує його цілісність

і системність. Важливою особливістю такого механізму є його адаптивний характер, що передбачає постійне коригування управлінських рішень відповідно до змін внутрішнього і зовнішнього середовища господарювання.

Ефективність організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою значною мірою залежить від якості інформаційного забезпечення, достовірності та своєчасності надходження аналітичних даних, а також узгодженості дій між структурними підрозділами підприємства. У цьому контексті система індикаторів виконує не лише діагностичну, але й прогностичну функцію, дозволяючи своєчасно виявляти латентні загрози та потенційні точки зниження рівня економічної безпеки.

Суттєвого значення набуває інтеграція механізму управління економічною безпекою в загальну систему стратегічного управління підприємством. Така інтеграція забезпечує узгодженість цілей економічної безпеки зі стратегічними пріоритетами розвитку, фінансовою політикою, інноваційною діяльністю та кадровим потенціалом. У результаті економічна безпека перестає виконувати виключно захисну функцію і трансформується в інструмент підтримки сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Крім того, організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою доцільно розглядати як відкриту систему, що взаємодіє із зовнішніми стейкхолдерами – державними інституціями, фінансовими установами, контрагентами, інвесторами та персоналом підприємства. Узгодження економічних інтересів із зацікавленими сторонами сприяє зниженню конфліктності середовища та формуванню додаткових гарантій стабільності функціонування підприємства.

Таким чином, реалізація комплексного організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою, заснованого на системі індикаторів, ризик-орієнтованому підході та безперервному моніторингу, створює передумови для своєчасного реагування на загрози, мінімізації негативних наслідків їхнього впливу та забезпечення довгострокової економічної стійкості підприємства.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що економічна

безпека є складною, багатоаспектною категорією. Вона еволюціонувала від статичного розуміння захисту до комплексного, динамічного об'єкту управління, яке спрямована на забезпечення сталого розвитку та досягнення стратегічних переваг у конкурентному середовищі. Економічна безпека є не ізольованим явищем, а інтегрованою властивістю багаторівневої економічної системи, де порушення на будь-якому рівні може спричиняти ланцюгові негативні ефекти.

Синтезуючи проаналізовані наукові підходи, можливо запропонувати розуміти економічну безпеку як динамічний стан захищеності його життєво важливих інтересів, що характеризується здатністю ефективно використовувати наявні ресурси для нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечення стабільного функціонування, досягнення стратегічних цілей та узгодження інтересів зі стейкхолдерами.

Запропоноване визначення інтегрує статичний підхід (через поняття «стан захищеності»), ресурсний (через «ефективно використовувати наявні ресурси»), процесний (через «нейтралізації... загроз» та «забезпечення... функціонування») та динамічний (через «узгодження інтересів зі стейкхолдерами»), представляючи економічну безпеку як цілісне та багатогранне явище.

Практична значущість цього поняття полягає в тому, що успіх сучасного підприємства залежить від швидкості та правильності його реакції на постійно виникаючі загрози. Це досягається шляхом створення ефективної системи забезпечення економічної безпеки, яка базується на безперервному моніторингу ключових індикаторів, глибокому аналізі ризиків та прийнятті виважених управлінських рішень, що дозволяє не тільки захищати, але й створювати нові можливості для розвитку.

Список бібліографічних посилань

1. Гаркуша, В., Єршова, Н. (2021). Систематизація наукових поглядів щодо сутності поняття «економічна безпека підприємства». *Економіка та суспільство*, [online] 28. Available at: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-34 [Accessed 10.10.2025].

2. Васильців, Т. Г., Міценко, Н. Т., Мульска, О. Г. та Зайченко, В. В. (2023). Економічний потенціал vs економічна безпека підприємства: точки конвергенції та дивергенції. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*, [online] 36, с. 23–29. Available at: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7625341 [Accessed 10.10.2025].

3. Козаченко, Г. В., Адаменко, Т. М. (2015). Економічна безпека підприємства: аналіз наявних визначень. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*, [online] 1 (69), с. 69–79. Available at: https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/170 [Accessed 10.10.2025].

4. Лабунська, С. В., Прокопішина, О. В. (2007). Особливості кількісного визначення рівня внутрішніх загроз для економічної безпеки діяльності підприємства. *Бізнес Інформ*, 11, с. 97–102.

5. Collin, S-O. (2024). The management of the corporate governance mechanisms. *Research bulletin of Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»*, [online] 30, pp. 103–121. Available at: https://zenodo.org/records/11200373 [Accessed 11.12.2025].

6. Collin, S.-O., Smith, E. (2024). Governance, delegation or constellation? An empirical study of corporate governance in a Swedish municipal corporation in the waste sector. *Corporate Ownership and Control*, 21 (3), pp. 45–59.

7. Kozubova, N., Prokopishyna, O. (2025). Financial provisions of tourism business risk management. *Economy and Society*, [online] 72. Available at: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-16 [Accessed 10.10.2025].

References

1. Harkusha, V., Yershova, N. (2021). Systematyzatsiia naukovykh pohliadiv shchodo sutnosti poniattia «ekonomichna bezpeka pidpryiemstva» [Systematization of scientific views on the essence of the concept of «economic security of an enterprise»]. *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and Society], [online] 28. Available at: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-34 [Accessed 10.10.2025].

2. Vasyltsiv, T. H., Mitsenko, N. T., Mulska, O. H. and Zaichenko, V. V. (2023). Ekonomichnyi potentsial vs ekonomichna bezpeka pidpryiemstva: tochky konverhentsii ta dyverhentsii [Economic potential vs economic security of the enterprise: points of convergence and divergence]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava* [Scientific Notes of Lviv University of Business and Law], [online] 36, pp. 23–29. Available at: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7625341 [Accessed 10.01.2026].

3. Kozachenko, H. V., Adamenko, T. M. (2015). Ekonomichna bezpeka pidpryiemstva: analiz naiavnykh vyznachen [Economic security of the enterprise: analysis of existing definitions]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli* [Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade], [online] 1 (69), c. 69–79. Available at: https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/170 [Accessed 10.10.2025].

4. Labunska, S. V., Prokopishyna, O. V. (2007). Osoblyvosti kilkisnoho vyznachennia rivnia vnutrishnikh zahroz dlia ekonomichnoi bezpeky diialnosti pidpryiemstva [Features of quantitative determination of the level of internal threats to the economic security of enterprise activity]. *Biznes Inform* [Business Inform], 11, c. 97–102.

5. Collin, S-O. (2024). The management of the corporate governance mechanisms. *Research bulletin of Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»*, [online] 30, pp. 103–121. Available at: https://zenodo.org/records/11200373 [Accessed 11.12.2025].

6. Collin, S.-O., Smith, E. (2024). Governance, delegation or constellation? An empirical study of corporate governance in a Swedish municipal corporation in the waste sector. *Corporate Ownership and Control*, 21 (3), pp. 45–59.

7. Kozubova, N., Prokopishyna, O. (2025). Financial provisions of tourism business risk management. *Economy and Society*, [online] 72. Available at: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-16 [Accessed 10.10.2025].

УДК 130.2:[168.1:330.111.4-026.15
ttps://doi.org/10.5281/zenodo.20022383

Ewald Mittelstädt, Claudia Wiepcke

DESIGN THINKING IN CULTURAL ENTREPRENEURSHIP

The text examines the increasing economic relevance of the cultural and creative industries and the resulting shift from publicly funded cultural production toward entrepreneurial, market oriented value creation. This transition generates tensions between the art immanent logic of cultural professionals – guided by aesthetic and social aims—and the entrepreneurial logic focused on customer needs and economic viability. Cultural entrepreneurship seeks to balance these competing orientations by developing offerings that maintain artistic authenticity while engaging audiences.

Design thinking is presented as a promising method for reconciling these logics. Its strong user orientation supports deeper insight into audience needs, fosters audience diversification, and structures the inherently creative, interdisciplinary, and experimental practices of cultural work. At the same time, the text acknowledges risks: overemphasis on user feedback may threaten artistic autonomy, and rapid iteration may not capture the long term, friction producing intentions of art. Moreover, complex cultural formats are difficult to prototype meaningfully, as early tests may not reflect final audience responses.

Overall, design thinking aligns with the collaborative and network driven nature of cultural entrepreneurship, but its effective use requires deliberate navigation between artistic and economic priorities. The text suggests adapting the method through richer prototyping formats and deeper qualitative user research to better reflect cultural experiences.

Key words: design thinking, cultural entrepreneurship, autonomy, authenticity, economic viability.

Міттельштедт Евальд, Віпке Клаудія. **Дизайн мислення у сфері культурного підприємництва.**

Текст розглядає зростаючу економічну значущість культурних і креативних індустрій та пов'язаний із цим перехід від культурного виробництва, що фінансується державою, до підприємницького, ринково орієнтованого створення цінності. Ця трансформація породжує напруження між іманентною мистецькою логікою культурних професіоналів, які керуються

естетичними та соціальними цілями, і підприємницькою логікою, зосередженою на потребах клієнтів та економічній життєздатності. Культурне підприємництво прагне збалансувати ці орієнтації, створюючи пропозиції, що зберігають художню автентичність і водночас залучають аудиторію.

Дизайн-мислення подається як перспективний метод узгодження цих логік. Його сильна орієнтація на користувача забезпечує глибше розуміння потреб аудиторії, сприяє її диверсифікації та структурує притаманні культурній сфері творчі, міждисциплінарні й експериментальні практики. Водночас у тексті визнаються ризики: надмірна увага до зворотного зв'язку від користувачів може загрожувати художній автономії, а швидкі цикли ітерацій не завжди здатні відобразити довгострокові, провокативні наміри мистецтва. Крім того, складні культурні формати важко прототипувати змістовно, оскільки ранні тести можуть не відображати реакції аудиторії у фінальному контексті.

Загалом дизайн-мислення добре узгоджується з колаборативною та мережевою природою культурного підприємництва, однак його ефективне застосування потребує свідомого балансування між художніми та економічними пріоритетами. Текст пропонує адаптувати метод шляхом розширення форматів прототипування та поглиблення якісних досліджень користувачів, щоб точніше відобразити культурний досвід.

Ключові слова: дизайн-мислення, культурне підприємництво, автономія, аутентичність, економічна життєздатність.

1 Introduction: The relevance of cultural entrepreneurship

The cultural and creative industries are considered an important economic sector, comprising 238,000 companies and two million employees [1; p. 6]. Economically, cultural enterprises can contribute to economic growth, generate start-ups and innovations, and create jobs on their own initiative. They have the potential to compensate for deficits in public cultural activities with new products or services and to raise awareness of the arts and culture market [13]. In recent years, there has been a shift from a cultural sector that is supported by the public sector to an economically oriented field of cultural and creative industries [9; p. 1]. In view of limited government resources, the idea of securing cultural value creation through entrepreneurial independence and market-oriented action is gaining in importance. This requires an understanding of culture that requires user-oriented creativity and innovation from those involved [18].

The focus on utility poses a challenge in the cultural sector. Cultural

professionals are often accused of not always working in a utility- or market-oriented manner. This phenomenon stems from the artistic logic of action, which differs from entrepreneurial logic. Cultural workers are generally guided by aesthetic, content-related, or social goals; they work according to an "art-immanent logic" with the idea that artistic value is independent of audience success or market response [10]. Entrepreneurship, however, is primarily guided by the expectations and needs of customers. The focus is on creating value for others [14]. The two logics can lead to tensions, as projects or products that focus on individual forms of expression may not achieve economically viable demand. At the same time, excessive adaptation to audience preferences carries the risk of losing artistic integrity. The aim of cultural entrepreneurship is to find a balance between artistic authenticity and value creation. The goal is to create offerings that are culturally valuable and at the same time connect with the needs of the audience.

Design thinking offers a way to systematically combine artistic authenticity with the value creation desired in the context of entrepreneurship.

2 Understanding the concept of cultural entrepreneurship

Schulte [19] defines entrepreneurship as learnable, innovative, entrepreneurial thinking and acting by individuals who are able to recognize opportunities, exploit them, and proactively influence the future, regardless of their professional status. Entrepreneurial thinking and action encompasses a set of principles, decisions, and techniques that anyone can learn to a certain extent [17]. A crucial aspect is seen in an 'entrepreneurial mindset' that embodies creative potential and a creative and innovative attitude. A closer scientific examination shows that entrepreneurship is understood as the creation of value, whether through the establishment of an innovative organization or within an existing organization. Central to entrepreneurship is the definition as a process through which individuals seize context-related opportunities without first paying attention to available resources, resulting in value creation for others [14].

Cultural entrepreneurship is still a young discipline; the term was first introduced in 1982 and has been gaining momentum since the 2000s. Currently, two fields of action can be identified in cultural entrepreneurship.

One field focuses on entrepreneurial activities in the cultural and creative industries and the arts. Culture is understood as a sector in which entrepreneurial activity takes place, particularly in the form of start-ups. The second field of activity views culture as an integral part of all sectors and examines how entrepreneurs use cultural resources to legitimize their businesses or which socio-cultural factors shape entrepreneurial behavior in different cultures [4]. This article follows the narrower understanding of the term, which encompasses entrepreneurial thinking and action in the cultural sector.

The term refers to the specific activity of founding cultural enterprises or bringing cultural or creative products and services to market that embody cultural value but also have the potential to generate financial returns. In a broader sense, it also refers to the creation, facilitation, or dissemination of cultural offerings or the solution of cultural tasks in an entrepreneurial manner. Cultural entrepreneurship encompasses both self-employment or the establishment of a business and the development of cultural entrepreneurial innovations within dependent employment (cultural intrapreneurship) [7]. The arts and culture industry generally comprises eleven different submarkets and encompasses all artistic, literary, cultural, musical, architectural, or creative services, works, and products [21].

The arts and culture industry consists mainly of small and micro-enterprises, is strongly anchored in urban, creative milieus, and often produces individualized products (including one-offs) or prototypes in small batches. This goes hand in hand with a high degree of agility, but also with low economies of scale and economic vulnerability [5]. This is often the case in the cultural and creative industries, as production is characterized more by individuality and originality than by mass production [5]. In addition, the pressure to innovate in the industry is exceptionally high because many business models are based on the continuous and rapid creation of new products and services—for example, seasonal or release-related, as in the case of films, books, music albums, fashion collections, or marketing campaigns. This leads to irregular and fluctuating income, which increases the economic risk for self-employed people and often goes hand in hand with a need for third-party funding. The innovations in this sector are considered “soft innovations.” They refer to innovations that relate to non-

material aspects such as aesthetic, sensory, or intellectual innovations, as opposed to purely functional or technological innovations [22]. Despite low capital resources and often below-average sales, companies remain flexible in the further development of their portfolios. They define success primarily in terms of the realization of their own ideas and cultural quality, rather than financial profit maximization [13]. This artistic autonomy requires integration with economic logic. Innovation processes in the cultural and creative industries should be designed in such a way that they enable the rapid, open, and benefit-centered development of products and services under the conditions mentioned above. This requires working methods that integrate participatory feedback loops during the development phase, thus ensuring continuous feedback from users. In view of short innovation cycles, the processes should be project- oriented, flexible, and structured in an interdisciplinary manner. They can support the systematic use of perspective shifts to generate novel approaches to solutions. Finally, effective innovation processes require the ability to analyze user needs precisely and identify trends at an early stage. This is possible through the targeted use of design-oriented methods such as design thinking [9].

3 Innovation impulses and benefit orientation through design thinking

Since the 2000s, design thinking has increasingly been understood as a response to creative work under uncertainty in the economy. Design thinking is a benefit-centered, creative, and iterative method for solving complex problems. It combines analytical thinking with creativity and focuses on people's needs in order to develop innovative solutions [16]. The process typically involves five phases: understanding users through empathy, evaluating results and defining a point of view, gathering ideas, developing prototypes, and testing these prototypes with users (see Figure 1).

In **phase 1** (developing empathy), the affected stakeholder group and its needs are analyzed in detail in order to understand the problem of a potential target group. This is particularly relevant for cultural enterprises, as cultural offerings are often symbolic and subjectively evaluated experiential goods [3] and at the same time address a heterogeneous audience and other stakeholders (e.g., funding institutions, scenes, communities). Through observation, interviews, and analysis of the use of

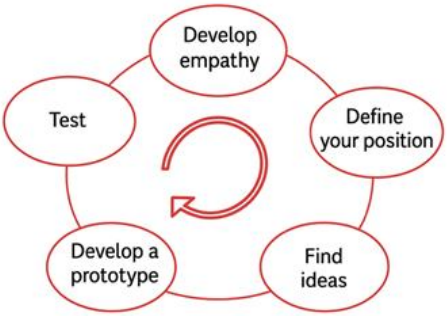

Figure 1: Process model of design thinking [15; 16].

cultural offerings, an in-depth understanding of target groups is created, which is often lacking in the arts and culture sector or is too intuitive. In **phase 2** (defining a position), the insights gained are evaluated and condensed into a clear problem focus. The use of personas helps to reveal and balance different and sometimes contradictory expectations—for example, between artistic and economic logics [5]. Since cultural enterprises often operate in hybrid financing structures and are embedded in local creative clusters, defining the problem helps to precisely consider relevant perspectives (audience, funding logics, partner networks). In **phase 3** (idea generation), as many possible solutions as possible are generated. This is crucial for the cultural and creative industries, as this is where the content-related and aesthetic innovations on which soft innovation is based originate [22]. Structured idea generation systematically expands on intuitive ideas and promotes new formats, meanings, and forms of expression. At the same time, it enables early comparison with usage needs and exploitation requirements, so that soft innovations are not only creative but also compatible and feasible. In **phase 4** (prototyping), the most promising ideas are quickly transformed into simple and tangible models. Since cultural products can only be evaluated through experience and many creative professionals have limited resources [13], simple prototypes (e.g., made

of paper) enable cost-effective and low-risk testing of cultural offerings before large resources are invested. In **phase 5** (testing), the prototypes are tested with the target group and further developed based on their feedback. Since the markets in which cultural enterprises operate are strongly influenced by reputation, community ties, and cultural connectivity, testing not only provides feedback but also opens up opportunities for co-creation, i.e., the joint development of ideas with the audience or relevant communities. Especially in an industry where value creation is often socially embedded and cultural products are created through resonance, co-creation increases the relevance, acceptance, and anchoring of new offerings [20]. This reduces uncertainties and develops solutions that are both artistically compelling and supported by the community and compatible with the audience.

The iterative phase model primarily serves as a structural aid for the creativity process and can be used flexibly by experienced users. The test phase is usually followed by an assessment of technical, economic, and cultural feasibility [15].

4 Closing remarks – Design thinking and cultural entrepreneurship

Design thinking has received little attention in the field of cultural entrepreneurship to date. However, it can be considered particularly suitable for combining the desired user orientation with the aesthetic, content-related, or social goals of cultural creators [10]. Design thinking methodically supports key conditions and working methods in the cultural and creative industries. The strong focus on value creation makes it possible to analyze and understand needs, motivations, and contexts of use in depth and to develop innovative, sustainable cultural offerings based on this analysis. This also serves audience development, as the analysis of users can help to diversify the audience. (New) cultural offerings can give more people access to culture and existing audiences can be more closely involved by obtaining feedback [4].

Actors in the cultural and creative industries often work creatively, interdisciplinarily, and experimentally. Creativity is considered a core resource of the industry (ibid.). Design thinking structures this ability to change perspectives and makes it specifically usable for the development of innovative solutions. Creative impulses can thus be transformed into

implementable and marketable concepts without limiting creative openness. At the same time, the danger of focusing too strongly on users can restrict artistic autonomy. Offerings can lose their artistic quality through adaptations [11]. The intention of art and cultural offerings to create irritation, novelty, or friction arises over a longer period of time and cannot always be reflected in rapid user feedback.

In addition, the cultural sector operates in fast-paced cycles that are often tied to publications or seasons [7]. Design thinking addresses this by offering iterative, lean development cycles that enable early prototyping, feedback, and rapid adjustments. However, with complex and situational cultural offerings such as exhibitions or performances, it is difficult to test a simple prototype. The audience often reacts differently in the final setting due to the atmosphere or curation, so that early tests may lead to false conclusions.

Overall, cultural entrepreneurs thrive on networks and collaborations [13]. Design thinking benefits from multidisciplinary collaboration and actively involves different actors in problem analysis and solution finding. Design thinking combines value creation, creative problem solving, iteration, and interdisciplinary collaboration—and thus largely addresses the requirements that are conducive to successful innovation processes in cultural entrepreneurship. In order to exploit the potential of design thinking, it is necessary to balance artistic and economic logic by defining which decisions follow which logic. Prototyping can be enriched by better mapping cultural experiences such as taster formats, public rehearsals, or artifacts, while user research can be deepened with ethnographic methods, narrative interviews, or community support. Overall, it should be emphasized that design thinking must be adapted to the specific characteristics of the arts and culture sector in order to be accepted by cultural practitioners.

References

1. BMWK (2025). *Monitoringbericht Kultur- und Kreativwirtschaft 2024* [online]. Available at: https://www.bundeswirtschaftsministerium.de/Redaktion/DE/Publikationen/Kultur-und-Kreativwirtschaft/Monitoringberichte/monitoringbericht-kultur-und-kreativwirtschaft-2024.pdf?__blob=publicationFile&v=25 [Accessed 29 Jan. 2025].

2. Carella, G., Cautela, C., Melazzini, M., Pei, X. and Schmittinger, F. (2023). Design thinking for entrepreneurship: An explorative inquiry into its practical contributions. *The Design Journal*, [online] 26 (1), pp. 7–31. Available at: https://doi.org/10.1080/14606925.2022.2144565 [Accessed 29 Jan. 2025].

3. Caves, R. E. (2000). *Creative industries: Contracts between art and commerce*. Harvard University Press.

4. Dobreva, N., Ivanov, S. (2020). Cultural entrepreneurship. *Tourism & Management Studies*, 16 (4), pp. 23–34.

5. Eikhof, D. R., Haunschild, A. (2007). Lifestyle meets market: Bohemian entrepreneurs in creative industries. *Creativity and Innovation Management*, 16 (3), pp. 234–241.

6. Erbeldinger, J., Ramge, T. (2015). *Durch die Decke denken*. Redline.

7. Halberstadt, J. (2017). Kultur unternehmen! Handlungsfelder, Motive und Eigenschaften von Cultural Entrepreneurs. In: A. Hausmann, A. Heinze, Hrsg. *Cultural entrepreneurship – Gründen in der Kultur- und Kreativwirtschaft*. Springer, S. 27–39.

8. Johansson-Sköldberg, U., Woodilla, J. and Çetinkaya, M. (2013). Design thinking: Past, present and possible futures. *Creativity and Innovation Management*, 22 (2), pp. 121–132.

9. Knetsch, F. (2017). Faszination Kultur- und Kreativwirtschaft: Strukturen und Potenziale. In: A. Hausmann, A. Heinze, Hrsg. *Cultural entrepreneurship – Gründen in der Kultur- und Kreativwirtschaft*. Springer, S. 1–11.

10. Koch, F., Hoellen, M., Konrad, E. D. and Kock, A. (2023). Innovation in the creative industries: Linking the founder's creative and business orientation to innovation outcomes. *Creativity and Innovation Management*, [online] 32 (2), pp. 281–297. Available at: https://doi.org/10.1111/caim.12554 [Accessed 29 Jan. 2025].

11. Liedtka, J. (2015). Perspective: Linking design thinking with innovation outcomes through cognitive bias reduction. *Journal of Product Innovation Management*, 32 (6), pp. 925–938. Available at: https://doi.org/10.1111/jpim.12163 [Accessed 29 Jan. 2025].

12. Mankiw, N., Taylor, M. (2024). *Grundzüge der Volkswirtschaftslehre*. Schäffer-Poeschel.

13. Mandel, B. (2017). Die Trennlinien zwischen E- und U-Kultur auflösen. Kulturwirtschaft in Deutschland: Fakten, Diskurse und Perspektiven des kulturunternehmerischen Schaffens. In: A. Hausmann, A. Heinze, Hrsg. *Cultural entrepreneurship – Gründen in der Kultur- und Kreativwirtschaft.* Springer, S. 13–26.

14. Mittelstädt, E., Mykolenko, O, and Wiepcke, C. (2023). Entrepreneurship education. In: T. Philipp, T. Schmohl, Hrsg. *Handbook transdisciplinary learning*. Pp. 123–132.

15. Mittelstädt, E., Wiepcke, C. (2018). Grundlagen zum Design Thinking. *Unterricht Wirtschaft/Politik*, 4.

16. Plattner, H., Meinel, C. and Weinberg, U. (2009). *Design thinking: Innovation lernen, Ideenwelten öffnen*. mi-Wirtschaftsbuch.

17. Sarasvathy, S. D., Venkataraman, S. (2011). Entrepreneurship as method: Open questions for an entrepreneurial future. *Entrepreneurship Theory and Practice*, [online] 35 (1), pp. 113–135. Available at: https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2010.00425.x [Accessed 29 Jan. 2025].

18. Schink, L. (2019). *Die Legitimation einer Innovation durch Cultural Entrepreneurship*. Junior Management Science.

19. Schulte, B. (2019). *Unternehmensnachfolgen und Entrepreneurship Education*. Springer Gabler.

20. Schwarze, T. (2019). Mit Co-Creation und Partizipation auf dem Weg zum digitalen Museum. [online] In: C. Holst, Hrsg. *Kultur in Interaktion: Co-Creation im Kultursektor.* Springer Fachmedien Wiesbaden, S. 75–86. Available at: https://doi.org/10.1007/978-3-658-27260-9 [Accessed 29 Jan. 2025].

21. Söndermann, M., Backes, C., Arndt, O. und Brünink, D. (2009). *Kultur- und Kreativwirtschaft: Ermittlung der gemeinsamen charakteristischen Definitionselemente der heterogenen Teilbereiche der «Kulturwirtschaft» zur Bestimmung ihrer Perspektiven aus volkswirtschaftlicher Sicht*. Bundesministerium für Wirtschaft und Technologie, Berlin.

22. Stoneman, P. (2010). *Soft innovation: Economics, product aesthetics, and the creative industries*. Oxford University Press.

23. Wylant, B. (2010). Design thinking and the question of modernity. *The Design Journal*, 13, pp. 217–231.

УДК 658.114:330.12 https://doi.org/10.5281/zenodo.20022417

Sven-Olof Yrjö Collin

THE ECOLOGY OF CORPORATE GOVERNANCE: THE OWNERSHIP STRUCTURE FOCUS

The paper develops an ecological perspective on corporate governance by conceptualising ownership structure as a dynamic system of interacting actors rather than a set of isolated governance mechanisms. Departing from traditional approaches that analyse ownership, boards, capital structure or management separately, the study argues that corporate governance exhibits ecological characteristics, including simultaneous interaction among its components, interdependence, and a tendency towards dynamic equilibrium. Changes in one governance mechanism are assumed to propagate through the system, indirectly influencing other mechanisms and ultimately firm performance.

The paper focuses specifically on ownership structure and advances the view that owners should be understood as heterogeneous actors characterised by distinct preferences, governance strategies, and governance capacities. These attributes shape both passive and active interactions among owners, which may overlap, complement, or compete. Such interactions influence not only corporate decision-making and performance outcomes but also the evolution of the ownership structure itself through processes of entry and exit. The study highlights that similar performance outcomes may arise from different configurations of owners and interactions, emphasising the importance of equifinality in understanding corporate governance outcomes.

The paper further discusses the implications of the ecological perspective for governance theory and empirical research. It challenges the dominance of ceteris paribus assumptions and single-theory explanations, arguing instead for multi-theoretical and system-oriented approaches capable of capturing interaction effects. Methodological implications are addressed, including the limitations of cross-sectional designs and the need for longitudinal and configurational methods, such as fuzzy set qualitative comparative analysis, to analyse complex ownership dynamics. The paper concludes that while the ecological view increases realism and relevance, it also poses significant challenges to parsimony and empirical testing, thereby opening new directions for future research in corporate governance.

Key words: corporate governance; ownership structure; ecological perspective; owner interaction; governance mechanisms; firm performance; dynamic systems; equifinality.

***Коллін Свен-Олоф*. Екологія корпоративного управління: аспекти структури власності.**

У статті розроблено екологічний підхід до аналізу корпоративного управління, у межах якого структура власності розглядається не як ізольований механізм впливу, а як динамічна система взаємодіючих суб'єктів із властивими їй екологічними характеристиками, зокрема множинністю та одночасністю взаємодій, взаємозалежністю елементів і тенденцією до динамічної рівноваги. Обґрунтовується теза, що корпоративне управління функціонує як складна система, у якій зміни одного механізму можуть опосередковано впливати на інші елементи управління та результати діяльності підприємства.

Основну увагу зосереджено на структурі власності як ключовому елементі корпоративного управління. Власники інтерпретуються як гетерогенні актори, що відрізняються за своїми уподобаннями, управлінськими стратегіями та управлінськими можливостями. Показано, що саме ці атрибути визначають характер як пасивних, так і активних взаємодій між власниками, які можуть мати характер накладання, взаємодоповнення або конкуренції. Такі взаємодії впливають не лише на стратегічні рішення корпорації та її результативність, а й на еволюцію самої структури власності через процеси входу та виходу власників.

У статті підкреслюється значення концепції еквіфінальності, відповідно до якої однакові результати діяльності підприємства можуть досягатися за різних конфігурацій власників і моделей їхньої взаємодії. Це дозволяє відійти від спрощених лінійних пояснень і зосередитися на аналізі системних ефектів та взаємодії факторів. Обґрунтовано обмеженість традиційних підходів, що базуються на припущенні ceteris paribus та переважному використанні агентської й інституціональної теорій, і доведено доцільність застосування багатотеоретичних і конфігураційних підходів.

Окрему увагу приділено методологічним наслідкам екологічного підходу. Показано, що аналіз складних взаємодій у структурі власності потребує використання поздовжніх досліджень та методів, здатних враховувати множинність причинно-наслідкових зв'язків, зокрема методів якісного порівняльного аналізу нечітких множин (fsQCA). Зроблено висновок, що, попри зростання складності теоретичного й емпіричного аналізу, екологічний підхід дозволяє суттєво підвищити аналітичну глибину та прикладну релевантність досліджень у сфері корпоративного управління, окреслюючи перспективні напрями подальших наукових пошуків.

Ключові слова: корпоративне управління; структура власності; екологічна

перспектива; взаємодія власників; механізми управління; ефективність фірми; динамічні системи; еквіфінальність.

Ontology and critique leading to an ecological view

An ontological claim suggests that corporate governance is a system of actors, structures and processes that through the corporation influence the direction of the firm and thereby influence the performance of the firm. Since it is a system, it has the ecological trait of multiple and simultaneous impact, where a single change in the system or an external impact propagates in the system, influencing several parts of the corporate governance system. It may be assumed – though empirical confirmation is pending –, that the ecological system of corporate governance has the ecological traits of balance, i.e., the system strives for equilibrium.

A more established and common ontological view is that corporate governance is a set of mechanisms that directs the corporation [16] and thereby influences the firm. The mechanisms are structures, less often processes, consisting of actors, directed by self-interest (agency theory) or guided by institutions (institutional theory). Among the structures are the ownership structure, the annual meeting of the shareholders, the charter of the corporation, the corporate law, the board, the organizational structure and its strategy, the capital structure of the corporation, the top management team, the accounting system, the share market with its actors and its regulations, the auditor, the mass media, the product markets and so on.

There is a tendency to treat these parts separately or to focus on a few of them. This is partly driven by the scientific methodological belief in the possibility to do so, i.e., to use *ceteris paribus* as a spell against multiplicity and unknown interactions, i.e., complexity [6]. Researchers tend to select one or a few of the mechanisms and theorize how these mechanisms influence the corporation, and especially its performance. Dominant theories predicting relationship between the mechanism and the direction of the corporation are the economic theory of agency theory and the sociological oriented institutional theory, with very few studies, especially in recent times, using Marxism, which is surprising given the fact that Marxism has a power focus, which is the essence of corporate governance, and have a dialectical view, which is close to the ecological perspective.

The most straightforward criticism that can be directed towards this research orientation is that it does not consider that corporate governance is a system, and therefore excludes characteristics of a system, such as an ecological dynamic process where the mechanisms are related to each other and influence each other.

It is, for example, assumed that the rights of the owners are delegated to the board that can use them or delegate them further, in a linear fashion. It can, however, be claimed that rights can be distributed in a constellation [9], giving the governance a character not of linearity but of a complex system. It has also been found that board functions, that normally is assumed to be located at the board, are scattered in the corporation and among owners [1], thus creating a constellation of functions that is not located at the presumed single organizational entity, the board. Ponomareva, Federo, Aguilera and Collin [15] found similar constellations of board practices related to firm performance. Finally, Collin, Smith, Umans, Broberg and Tagesson [10] found surprisingly that internationalisation of corporate governance had no significant influence on firm performance, partly explained by the fact that the study did not consider that the mechanisms could interact in a governance strategy, which is a concept that will be considered in later in the text.

Imagine that there is a change in one mechanism: the capital structure. An increase in debt-to-equity raises financial risk, which could induce a change in another mechanism, for example the ownership structure, where owners with preferences for low financial risk will exit the ownership structure and thereby change its composition, which in turn could influence a change in another mechanism, the set-up of directors at the board, which in turn could influence the strategy of the firm and could lead to, for example, an increase in profitability. A normal CG study, ignoring corporate governance as a system and therefore do not consider ecological processes, would correlate capital structure with profitability and conclude that leverage increases profitability. While true in a limited sense, it is not necessarily true that it is the very change in the capital structure that influence the profitability. It could be, as in the example, an indirect cause through the chains of changes just described, where maybe the change of the board is

the main cause. It could also be the case that it is the chain of changes that together and jointly influence the performance.

The second criticism, which also steams from the ecological character of the system of corporate governance, is that studies selecting one or a few mechanisms make random choices and disregard randomly others. Since we do not consider all the mechanisms and the interaction effects, ultimately the system effect, we cannot find empirically which mechanisms or which interaction effects, or the joint interaction effects that are responsible for most performance effects, i.e., we cannot find their performance weight in the governance system. Since we lack an ecological theory predicting relative performance effects, we lack the ability to select the most relevant mechanisms.

The third criticism is the tendency to rely only on two theories, agency theory and institutional theory, mostly in isolation but sometimes together. While strong theories are valuable, using two theories is also a weakness since then only two different eyes are used to see with, and rarely both eyes are used at the same time. The latter means that we rarely see when the theories are identical and when they complement or compete [11]. For sure, there is no value as such in a multitude of theories, since it can create a chaos of understanding. But especially the competition between strong theories is desirable, as it develops each theory and provides a more nuanced understanding.

The present paper does not take on the tremendous task of creating an ecological theory of corporate governance. Instead, to begin the journey toward such a theory, the paper reverts to the traditional view by focusing on one mechanism–the ownership structure–but infuses an ecological perspective, regarding ownership as a system with ecological characteristics of interaction.

The ownership structure

For Adam Smith [18] ownership of the firm was simple. One single person baked bread and sold the bread to customers, not with the motive of ensuring customer survival, but rather for the baker's own livelihood. There was no corporate governance issue since the firm consisted of the baker him/herself. The corporation, i.e., the joint stock company, containing

more than one owner, existed in Smith's time, but according to him it suffered from shareholder and managerial ignorance and disinterest. Only for example banks and channel corporations could be organised as joint stock companies since their operations were relatively simple and difficult to mismanage.

The joint stock company developed during the 19th century and with it emerged mechanisms to influence corporate direction, which presumably made the legal form of the joint stock company survive and flourish, despite Smith's condescending judgment that it was burdened with disinterested shareholders and managers lacking the existential drive of Smith's baker.

The increase in the number of shareholders was observed by many researchers at the start of the 1900s, with the peak reached by Veblen [19], Berle and Means [2] and Burnham [3], who predicted the large number of shareholders created a governance vacuum to be filled by managers. It is a strange conclusion since the shareholders were assumed to be capitalists, with a single common interest, profit. Preference identity among all the shareholders would create the same push for profitability as would one or two shareholders. However, the single shareholders in the dispersed ownership structure had no interest in making sure that the corporation used its resources profitably, since shareholders act only for themselves and are unwilling to expend effort for the benefit of others. This is the shareholding tragedy, a tragedy of the commons, where the single parties have no incentive to interact and to cooperate in order to exploit the resources for the collective benefit of shareholders. So, the owners lost their power, not due to preference differences, but due to weak or absent incentives to influence the corporation. In the system of governance that had developed during the 19th and early 20th century, no mechanism appeared to compensate for this lack of control. This situation implied the governance vacuum created by absent shareholders was filled with management power, which gave Burnham the title of his book '*The Managerial Revolution*'. Although it is an overly dramatic conclusion, managers have indeed significant power and a strong influence over the firm, and today we can also recognize that managers are not only managing the firm but also act as active participants in corporate governance [5].

More recently, owners have regained in power through development in governance mechanisms–for example the fashion of single business strategy, making it easier to evaluate the corporation, and the development of accounting systems such as IFRS, making it easier to understand the economic development of the corporation. Additionally, new shareholders have arrived, especially large financial funds that can either influence the corporation as investors through influencing the stock market and its product, the share price, by selling/buying shares, or they can act as owners, i.e., shareholder activists influencing through the mechanisms of annual meetings of shareholders and/or board composition.

In research, studies have largely adhered to the simple Bearle and Means' [2] idea that ownership capacity and influence are indicated by ownership concentration, assuming owners are identical in preferences and influence capacity, while ignoring social actions created by owners in interaction with each other. One effect of this idea, termed separation of ownership and control, is that studies focus on ownership concentration, disregarding owner identity and the possibility of owner interaction.

More recently, however, studies have recognised the importance of owner diversity [7, 8]. This involves relinquishing the assumption of identical owners differing only in ownership power. Instead, diversity of owners is acknowledged. In its simplest form, this appears in studies of corporations with one owner category, most commonly family firms. More advanced approaches consider ownership structures with multiple owner categorises, e.g., family owners, entrepreneurial owners, financial funds. The categorization is based on owner attributes, such as owner preferences, assuming similarity within categories, but can also use other attributes (to be presented later, under 'Owner attributes'.

This opens for explanations that specific owner categories influence corporations in specific ways, and that corporations with certain characteristics attract or repel specific owner categories–an ownership client effect. Thus, the owner categories in the ownership structure can be both a cause and an effect of corporate direction.

Even more interesting is research acknowledging ownership structures consisting of several different owners. Then it becomes possible to consider

the mix of owner categories in the ownership structure and how combinations influence the corporation–for example, how ownership category A and ownership category B influence the corporation.

With this development, one further step can be taken: toward the ecology of ownership structure. This means not only considering how owner A and owner B independently influence corporations, but also how their possible interaction influences outcomes–i.e., treating ownership as a system with ecological features.

The step towards an ecological view of ownership structure is yet to be taken. While some studies, often case-based [17], have considered owner interactions, we lack statistical hypothesis testing, partly due to data issues but mainly due to the absence of theories conceptually capturing owner interactions and predicting their influence. However, with the development of the idea of constellations (e.g., an ownership structures or boards) and empirical inductive methods such as fuzzy set qualitative comparative analysis fsQCA [15], it is now possible to analyse factors simultaneously influencing outcomes. Indeed, this represents a step toward abandoning *ceteris paribus*.

The ecological view of ownership structure

Since the ecological view is centred on the system dynamics of the ownership structure, we need to have conceptions of the ownership structure, the owners and their interactions, which constitute the dynamic process of the ownership structure. Then we can continue by using ideas from theories and concepts to relate interactions to outcomes.

Ownership structure characteristics

The ownership structure consists of a set-up of owners organized according to their voting rights. These owners can influence the corporation directly or through interactions with other owners. The processes of multiple interactions between owners can influence the corporation and ultimately the performance of the corporation, but interactions can also influence the set-up of owners through exit and entry of owners, which gives the ownership structure a tendency towards dynamic equilibrium.

Owner attributes

Owners in an ownership structure can be characterized using attributes. Here three attributes were chosen: preferences, governance strategies,

and governance capacities [4]. These attributes can in turn be divided into subcategories:

preferences: risk, control, profit goals, non-profit goals, etc;

governance capacity: voting rights, authority, competence, information, governance costs [4];

governance strategies: company-oriented or financial-oriented [8].

These three attributes of an owner must be considered both for the single owners influence on the corporation, and, more importantly here, for how they influence the interactions between different owners.

Owner types

Owners can be divided into four main categories, the individual entrepreneurs, families, corporations and financial funds (domestic or foreign) [8]. They differ in preferences, for example, individuals have preferences for freedom, families for socio-emotional wealth, corporations for strategic alignment, and funds for profit. The governance strategy of individual entrepreneurs, families, and corporations are company-oriented, while financial funds adopt financial-oriented strategies. Governance capacity is generally strong for individuals, families and corporations, through with different weaknesses due to specific competence restrictions, while funds are characterised by weak governance capacity.

Interaction characteristics

Now it is time to turn to the important part of the ecological view of ownership structure: owner interactions, i.e., when an owner's actions are influenced by and influence other owners. These interactions can be passive or active.

Passive interaction occurs when an owner decides to enter or leave an ownership structure because of the presence or actions of another owner. This resembles the client effect, when entry or exit is due to corporate characteristics or actions. In passive interaction, an owner is attracted or repelled by a belief in synergy effects through the mere presence of other owners, acting separately. Example: a financial fund invests in a corporation dominated by a family owner, believing the combination of a financial fund and a strong family owner will make the corporation stronger by, for example, signalling to the corporation's debt holders that the fund finds the corporation and its strategy credible, thereby maybe lowering the interest

burden of the corporation and by that, increasing the ROA of the corporation. (to be qualified as interaction, it must include an idea of synergy profit or loss, not just investment decisions based on corporate evaluation or stock price).

Active interaction occurs when owners or their representatives come into contact at different arenas and, after interacting, perform actions individually or jointly. Common arenas include the board (or informal gatherings before/after meetings). Interaction ranges from a simple phone call requesting support to lengthy strategy discussions across several board meetings. Interaction entails resource consumption, i.e., costs termed "interaction costs," which is part of governance costs.

Interaction types

Interactions occur between actors whose attributes will influence the outcome of the interaction. Attribute interaction can be either similar or dissimilar. When the interacting attributes of the owners are more or less similar, they are overlapping. When they are dissimilar, they can either complement each other or they could compete.

Complexity of the ecological view

Now we have a set-up of four different types of owners, characterized by at least three attributes, that can be engaged in passive or active interaction, where the attributes of the owners can either overlap, complement or compete, influencing the corporation and its performance.

Coming to this point, we realize that the ecological view of governance that only observes the ownership structure is a large matrix, consisting of four different types of owners, each with three attributes. In the simplest case, with only two owners, there are three interactions between their preferences, governance strategies and governance capacity. With three owner types we get 9 interactions, with 4 types we get 18 interactions. But that is if we only have one characteristic of the attributes, a simplification bordering on absurdity.

With the ambition of relevance, more characteristics in each attribute will be added, for example, specifying preferences into long-term profit, investment in research, socio-emotional wealth, and so on–which progressively increases the number of interactions. To this we add the multiplication factor of a single interaction that will influence the other

interactions. We understand from this that the matrix of four types of owners with three attributes, each with several characteristics, constitutes many interactions, making it very hard, if not impossible, to deal with all interactions in order to explain corporate performance due to ownership structure.

But the hardship of offering explanations does not stop here. With the ambition of relevance, we add the notion of equifinality [15], the ontological insight that one outcome can be produced in multiple ways. For example, as found by Ponomareva, Strelkova, Collin and Gabaldon [14], the presence of family ownership and domestic and foreign fund ownership in an ownership structure can produce both high and low ROA. Taken out of context, this appears paradoxical, but adding context clarifies: high ROA tends to appear in concentrated ownership structures, while low ROA tends to appear dispersed ones. Probably interactions differ because of the different set-up in attributes taken together, influencing the ROA outcome. The notion of equifinality promotes the ecological view, focusing on the system, noticing the set-up of factors (owners and attributes), the interactions within the system, and how interactions influence other interactions.

Interactions and effects

We can now explore how this conceptual set-up for an ecological view of corporate governance can be used to find interactions and their effects. One common belief, based on demographic studies [12], is that similarities between actors creates an interaction that can improve their joint implementation capacity while differences can improve developmental capacity. It could therefore be claimed that similarity in a specific ownership attribute creates a possibility of synergy in strategy implementation, thus improving corporate performance, especially short-term performance.

Let us use an example of two different corporations.

Corporation A is dominated by a family in its second generation, with a significant but not dominant financial fund owner. The family interacts with the domestic fund, creating high performance through complementary competence (family in industry, fund in finance). However, goal preferences partly compete: fund seeks profitability, family seeks socio-emotional wealth.

Corporation B is dominated by a family in its fifth generation, with

dispersed ownership among many family members, plus a significant fund owner. Preference conflicts are weaker, as family members approach the fund's profitability goals. But competence complementarity is reduced, as later generations lack intimate operational knowledge.

In this example, Corporation A may achieve stronger long-term performance if the difference in goal preferences can be managed, while Corporation B may achieve short-term profit but weaker long-term development due to absence of complementarity. This implies Corporation A likely has a stable ownership structure, while Corporation B may face disinvestment by fund or family, altering ownership composition.

Similarity of attributes can create conservatism, supporting inertia and reducing long-term performance. Dissimilarity, such as goal conflict, can hamper short-term performance but foster long-term development if managed. If owners imagine synergies from complementarities, they have incentives to assume interaction costs to overcome conflicts in attributes. Conversely, similarity may reduce incentives to interact, limiting exploitation of small differences.

In the ecological view, owners possess multiple attributes simultaneously. Some may be similar, others dissimilar. A dissimilarity may be conflictual but also complementary, creating positive synergy if interaction costs are outweighed by expected benefits.

Being more specific concerning attributes, one important aspect of the ownership structure is its power distribution. It comes from the attribute of governance capacity, consisting of voting rights and authority, which can influence incentives to interact.

Power considered as owners voting rights can be symmetrical, i.e., some owners with the highest voting rights have about the same amount of voting rights, or asymmetrical, where one owner have considerably more voting rights than the others.

High symmetry: similarity in governance capacity could be a condition for conflict, like boxers in a ring, especially if preferences differ. However, if owners recognize potential benefits from cooperation, they have incentives to assume interaction costs to manage conflict. Thus, conflict itself does not necessarily reduce performance. It is the net of interaction costs to

manage the conflict and potential interaction benefits that will influence the performance.

High asymmetry: one dominant owner may stabilize governance but reduce incentives for smaller owners to interact.

Take another example, where corporation's ownership structure consisting of an individual and a corporation with symmetrical voting rights. There could be conflict in preference attribute of goals between the individual, that is assumed to have the goal of freedom, and the corporation, that is assumed to have operational synergy goals. In this example, there is one characteristic of an owner attribute, the governance capacity of voting rights, which have similarity, and one characteristic of another owner attribute, preferences of goal orientation, which has dissimilarity that could create conflict. However, while the individual owner typically has governance capacity of intimate knowledge about the firm, maybe both operational knowledge of the firm and intimate knowledge about the firm's markets, the corporation's governance capacity could bring, for example, marketing knowledge and marketing channels. In these characteristics of attributes, the different owners have attributes that are both overlapping and complementary, which can create synergy benefits for the firm if realized through interactions. These interaction possibilities can be utilized through synergy if the owners overcome their goal conflict through assuming the governance costs of interaction costs through negotiating and coordinating.

In sum, we realize that it is hard to make predictions based on theoretical understanding concerning interactions. We can, however, have expectations that conflictual attributes do not reduce performance per se, but can be incentives for interaction when expectation of interaction costs concerning one attribute is less than expected revenues of interactions concerning another attribute.

The dynamics of the ownership structure

With the ecological view comes also the dynamics of ecology, which is the expectation of processes towards equilibrium of the system. Some owners in an ownership structure will exit because they do not experience benefits of interaction–either because they do not find characteristics that

can create benefits through interactions, as in our first example, or because their calculation shows that interaction costs exceed potential benefits.

Potential owners will enter ownership structures if they find benefits of passive or active interaction with some of the present owners. This exit-and-entry tendency makes ownership structures dynamic and unstable. However, since one characteristic of owners' preference attributes is their exit preference–families and entrepreneurs have low probability of exit, while financial funds have high probability–ownership structures can be expected to change in these specific exit-oriented ownership categories. In short, financial funds tend to come and go, while family owners and entrepreneurs persist.

The ecological views demand on empirical studies

The ecological view of ownership structure has theoretical difficulties, as stated above. But it has also some considerable difficulties concerning empirical study of interactions and their effects on the corporation.

Owner interactions can be studied as such, i.e., the very actions produced through owners' interactions. That is, however, hard to do, and is normally only possible in case studies. Even then, it can be difficult to obtain information about actual owner actions and interactions.

An alternative is the black box methodology [13], dominant in governance research, especially board research. Very seldom are the actions performed at actual board meetings studied directly. Instead, researchers "black box" board processes and observe preconditions for action, such as demographic set-up of board members. By using theories about what these characteristics can create, outcomes of board processes are predicted. A similar black box methodology can be used for owner interaction: instead of observing actual actions, researchers study preconditions of actions, such as owners' preferences, governance strategies, and governance capacity, and through relevant theories predict outcomes.

The problem with black box methodology in owner diversity is that we do not know which attributes and their characteristics, or sets of attributes influence interaction between different owners. Thus, the empirical problem directs us back to theory, where we need to develop expectations of which characteristics of attributes influence interactions and how these produce outcomes.

Yet, some studies single out attributes that explain outcomes of owner actions on corporations, for example, preferences, governance strategy orientation, voting power, and governance capacity. But how these attributes influence other owners and their interactions, producing actions that affect the corporation, is still an unexplored theoretical domain. Instead, we are left with more or less clever speculations based on theories judged as relevant.

However, with contributions from inductive studies, especially those using the fuzzy set qualitative comparative analysis (fsQCA), such as [14] and [15], we get empirically induced relationships that can be a base for theoretical development.

Another empirical issue for the ecological view is the dynamics inherent in ecology, which put specific demands on empirical method. Due to potential instability of an ownership structure, a synchronic study observing ownership at one moment cannot differentiate between stable and unstable structures. This forces the ecological view to recommend a longitudinal method.

Conclusion

An ecological view of the ownership structure has been presented, containing four different types of owners characterized by three attributes, engaged in passive or active interaction, where the attributes either overlap, complement or compete, thereby influencing the corporation and its performance. The focus has been on the process of interactions, where one conception "similarity-dissimilarity" often used in demographic studies, has been applied to understand how interactions create effects.

Other conceptions and theories could, and indeed should, be used to develop the ecological view, ultimately making it possible to predict outcomes and test them. In an interaction with Copilot, other theories were suggested. For example, the attribute of governance capacity includes resources, which could make it relevant to apply resource dependency theory and power-oriented theories such as Marxism. Since there are several actors interacting an obvious application would be treat it as a game, thus applying game theory. Interactions could be repeated, thus creating networks, and they could have been built over time, implying the possibility of trust relationships, which together invite network theory applications.

However, a goal of testing predictions, which is Popper's demand on a legitimate theory, may be hard to achieve. The ecological view requires that numerous factors and their interactions be considered simultaneously and longitudinally–without escaping into simplicity via *ceteris paribus*.

Having said that, a disappointing conclusion is very close at hand: the ecological view may be impossible. It seeks ontological closeness to the reality, aiming fцr high relevance. But a theory approaching reality risks failing on at least two of Popper's quality criteria: parsimony and pragmatism. The ecological view risks becoming very complicated, the opposite of being parsimonious. A parsimonious theory is unlikely to be pragmatic, i.e., easily usable by non-professors of the ecological view.

However! The Boeing 777 would not have existed without those who, in the late 19th century, tried to do what their failed flights showed was impossible: flying. We may never arrive at a good ecological theory of corporate governance. But if we do not try, we will most certainly not reach it.

References

1. Ahlberg, J., Collin, S.-O., Smith, E. and Uman, T. (2023). Board functions at governance arenas: A comparative case study of four Swedish family firms. *Journal of Family Business Management,* 14 (3), ğp. 672–696.

2. Berle Jr, A. A., G. C. Means. (1932/1947). *The Modern Corporation and Private Property.* New York: The Macmillan Company, 128 p.

3. Burnham, J. (1941). *The Managerial Revolution.* New York: John Day, 346 p.

4. Collin, S.-O. (2007). Governance strategy: a property right approach turning governance into action. *Journal of Management and Governance*, 11, ğp. 215–237.

5. Collin, S-O. (2024). The management of the corporate governance mechanisms. *Research bulletin of Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»*, [online] vol. ÕÕÕ, pp. 103–121. Available at: https://zenodo.org/records/11200373 [Accessed 11.12.2025].

6. Collin, S.-O. (2023). Towards a critique of corporate governance research. *Free University of Scania: Lazy Paper Series,* [online] 1. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4411637 [Accessed 11.12.2025].

7. Collin, S-O, Gustafsson, L., Petersson, E. and Smith, E. (2014). Options are a

CEO's best friend: Executive compensation and ownership in Swedish listed corporations. *The IUP Journal of Corporate Governance*, 13 (3), ğp. 40–71.

8. Collin, S.-O., Ponomareva, Y., Ottosson, S. and Sundberg, N. (2017). Governance strategy and costs: Board compensation in Sweden. *Journal of Management and Governance*, 21 (3), pğ. 685–713.

9. Collin, S.-O., Smith, E. (2024). Governance, delegation or constellation? An empirical study of corporate governance in a Swedish municipal corporation in the waste sector. *Corporate Ownership and Control*, 21 (3), ğp. 45–59.

10. Collin, S-O, Smith, E., Umans, T., Broberg, P. and Tagesson, T. (2013). Mechanisms of corporate governance going international: Testing its performance effects in the Swedish economy. *Baltic Journal of Management*, 8 (1), ğp. 79–101.

11. Collin, S.-O., Tagesson, T., Andersson, A., Cato, J. and Hansson, K. (2009). Explaining the choice of accounting standards in municipal corporations: Positive accounting theory and institutional theory as competitive or concurrent theories, *Critical Perspectives on Accounting*, 20, pğ. 141–174.

12. Collin, S-O, Umans, T. (2008). Turnover and heterogeneity in top management networks: A demographic analysis of two Swedish business groups. *International Journal of Business Science and Applied Management*, 3 (3), ğp. 31–55.

13. Pfeffer, J. (1983). Organizational demography. *Research in Organizational Behavior*, 5, ğp. 299–357.

14. Ponomareva, Y., Strelkova, N., Collin, S-O and Gabaldon, P. (2025). Aligning the unlike: Ownership configurations and firm financial performance. *International Corporate Governance Society*, 1, pğ. 80–92.

15. Ponomareva, Y., Federo, R., Aguilera, R. V. and Collin, S.-O. (2022). The Cost of Conformity to Good Governance: Board Design and Compensation. *Corporate Governance: An International Review*, 30, ğp. 399–420.

16. Schleifer, A. Vishny, R. W. A. (1997). A survey of corporate governance. *The Journal of Finance*, 52 (2), ğp. 737–783

17. Sjöstrand, S.-E. (2016). *Rethinking Corporate Governance: The forming of operative and financial strategies in global corporations.* Stockholm: Edward Elgar Publishing, 608 p.

18. Smith, A. (1776/1981). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: Liberty Press, 540 p.

19. Veblen, T. (1923). *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times*. New York: B. W. Huebsch, 450 p.

Проблеми лінгвістики, лінгводидактики, літературознавства та перекладу

УДК 811.161.2:81’27:37.091.3:004.8
https://doi.org/10.5281/zenodo.20022466

Т. М. Берест, О. А. Шумейко

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

У статті ґрунтовно досліджено актуальну проблему формування високого рівня культури українського мовлення в здобувачів вищої освіти в умовах сучасних трансформацій освітнього простору. Автори встановили, що перехід до сталих дистанційних та змішаних форм навчання створив специфічне комунікативне середовище, у якому цифрова взаємодія часто домінує над усною, що, у свою чергу, активізує глибинні пласти лексико-граматичної інтерференції. У роботі детально проаналізовано природу російсько-української міжмовної взаємодії, яка в умовах тривалого білінгвізму призводить до системних порушень мовної норми.

На основі інтеграції результатів попередніх досліджень авторів проведено комплексний аналіз лексичних та граматичних девіацій. Класифіковано типові помилки, зокрема: лексичне калькування, неправильне вживання міжмовних омонімів («фальшивих друзів перекладача»), порушення прийменникового керування та синтаксичні деформації. Наведено репрезентативні приклади з мовленнєвої практики студентів, що ілюструють стійкість інтерференційних моделей.

Особливий акцент у статті зроблено на інноваційних методах подолання мовної інтерференції. Висвітлено методичний потенціал спеціалізованих онлайн-курсів та платформ дистанційного навчання, які дозволяють індивідуалізувати процес корекції мовлення. Наукова новизна роботи полягає в обґрунтуванні використання інструментів штучного інтелекту (ШІ) як персоналізованих тьюторів для виявлення та аналізу помилок. Описано комплекс вправ (лінгвістичний аудит, зворотний переклад, рольові ігри з ШІ), спрямованих на розвиток мовної саморефлексії та критичного мислення здобувачів.

Доведено, що системне поєднання цифрових технологій із класичними лінгвістичними методиками сприяє формуванню мовної стійкості та підвищенню загальної культури професійного спілкування майбутніх фахівців. Результати дослідження можуть бути впроваджені в практику викладання дисциплін українознавчого циклу для фахівців різних спеціальностей та галузей підготовки.

Ключові слова: мовна інтерференція, культура мовлення, онлайн-навчання, штучний інтелект, лексична норма, граматична точність, білінгвізм, дистанційні курси, цифрова освіта, здобувачі вищої освіти.

Berest Tetiana, Shumeyko Olena. **Developing the Culture of Students' Ukrainian Speech in the Context of Lexical and Grammatical Interference.**

The article thoroughly investigates the urgent problem of forming a high level of Ukrainian speech culture among higher education students in the context of modern transformations of the educational space. The authors established that the transition to sustainable distance and blended forms of learning has created a specific communicative environment where digital interaction often dominates over oral communication, which, in turn, activates deep layers of lexical and grammatical interference. The paper analyzes in detail the nature of Russian-Ukrainian interlanguage interaction, which, under the conditions of long-term bilingualism, leads to systemic violations of the linguistic norm.

Based on the integration of the results of the authors' previous studies, a comprehensive analysis of lexical and grammatical deviations was conducted. Typical errors are classified, including: lexical calquing, incorrect use of interlanguage homonyms ("false friends of the translator"), violation of prepositional government, and syntactic deformations. Representative examples from students' speech practice are provided, illustrating the stability of interference patterns.

Particular emphasis is placed on innovative methods for overcoming language interference. The methodological potential of specialized online courses and distance learning platforms, which allow for the individualization of the speech correction process, is highlighted. The scientific novelty of the work lies in the substantiation of the use of artificial intelligence (AI) tools as personalized tutors for detecting and analyzing errors. A complex of exercises is described (linguistic audit, back-translation, role-playing games with AI) aimed at developing language self-reflection and critical thinking of students.

It is proved that the systematic combination of digital technologies with classical linguistic methods contributes to the formation of linguistic resilience and increases the general culture of professional communication of future specialists. The research results can be implemented into the practice of teaching Ukrainian studies disciplines for specialists of various fields and training programs.

Ke ywords: language interference, speech culture, online learning, artificial intelligence, lexical norm, grammatical accuracy, bilingualism, distance courses, digital education, higher education students.

Сучасний етап розвитку вищої школи в Україні характеризується тотальною цифровізацією та переходом до сталого дистанційного навчання. У цих умовах мовна підготовка здобувачів освіти, зокрема формування культури українського мовлення, стикається з новими викликами. Головним деструктивним чинником залишається лексико-граматична інтерференція, спричинена тривалим функціонуванням російської мови як домінантної. В умовах онлайн-комунікації (месенджери, форуми платформ дистанційного навчання, відеоконференції) інтерференційні помилки стають «вірусними», швидко поширюючись у студентському середовищі. Актуальним постає питання: як використати самі цифрові інструменти (онлайн-курси та ШІ) для нейтралізації цих негативних явищ?

Інтерференція досить регулярно виявляється в лексиці та граматичних структурах, що формуються під впливом інших мов. Вона виникає, коли «правила розміщення, погодження, вибору чи зміни граматичних одиниць системи одної мови застосовують до подібних ланцюжків елементів іншої мови» [4, с. 36]. На підставі формальної схожості чи функцій ототожнюють лексеми, сталі сполуки, морфеми, синтаксичні конструкції, граматичні категорії різних мов.

Дослідження мовної інтерференції має давню традицію в лінгвістиці, починаючи від класичних праць У. Вайнрайха [4], який уперше системно описав міжмовні впливи в умовах двомовності. Подальший розвиток концепції інтерференції відбувався в межах психолінгвістичних і когнітивних підходів (Е. Гаард, Л. Селінкер, М. Одлін), де наголошувалося, що міжмовні перенесення є не лише відхиленнями від норми, а й закономірними проявами мисленнєвої стратегії білінгва [5; 7].

Доведено, що причинами інтерференційних явищ є не лише недостатнє знання лексичних чи граматичних норм, а й психолінгвістичні чинники — автоматичне перенесення усталених моделей іншої мови та відсутність сформованої навички граматичної рефлексії [6]. Цей підхід дозволяє розглядати інтерференцію не лише як недолік

мовлення, але і як механізм адаптації мовця в полілінгвальному середовищі.

На сьогодні ми приділяємо особливу увагу ролі дистанційного навчання [3], яке, з одного боку, може посилювати інтерференційні впливи через переважання писемних форм спілкування, а з іншого – створює нові можливості для їхнього подолання завдяки використанню цифрових ресурсів.

Проблематику міжмовної взаємодії та її негативного впливу на професійне мовлення було розглянуто й у наших попередніх статтях [1; 2], де особливий акцент зроблено на граматичній точності та лексичній чистоті мовлення здобувачів освіти. Ми поділяємо думку, що інтерференція є не просто механічним змішуванням мов, вона виступає глибоким когнітивним процесом підміни категорій однієї мови категоріями іншої.

В умовах дистанційного навчання методична база, зокрема й методи подолання інтерференції на всіх рівнях мовлення, потребує доповнення алгоритмами роботи з ШІ-технологіями та специфічними формами дистанційної взаємодії.

Метою є розробка цілісної моделі формування культури мовлення студентів шляхом інтеграції класичних лінгвістичних методів корекції інтерференції з інструментарієм дистанційної освіти та штучного інтелекту.

На основі аналізу студентських робіт та результатів перекладацької практики було виділено найбільш стійкі типи помилок, що потребують корекції. Найбільш поширеним є вживання лексичних кальок та паронімів. Також відзначаємо сплутування значень (міжмовна омонімія): *вдача* як ‘успіх’ (замість *удача*), *приймати участь* (замість нормативного *брати участь*); невиправдані запозичення: *відмінити* (замість *скасувати*), *рахувати* (у значенні ‘вважати’), *заключати договір* (замість *укладати*); фразеологічну інтерференцію: дослівний переклад сталих сполук, наприклад, *прийти до висновку* (замість *дійти висновку*).

Наводячи приклади граматичної інтерференції, слід відзначити, що вона є більш латентною і свідчить про глибоке порушення структури мови. Найбільш поширеними її проявами є порушення прийменникового

керування: надмірне вживання прийменника *по* (*іспит по історії*, *по технічним причинам розмовляти по-українськи*); морфологічні помилки – неправильне визначення роду іменників (*сильна біль, далекий путь*), помилкове утворення ступенів порівняння прикметників (*самі низькі ціни, тут ціни нижче, оцінка більша попередньої*), некоректне відмінювання числівників (*п'ятидесяти*) тощо; синтаксичне калькування (*я вибачаюсь, подякувати його*).

Для подолання цих помилок у межах дистанційного навчання пропонуємо впровадження спеціалізованих модулів. Онлайн-курс дозволяє реалізувати систему адаптивного навчання. Серед прийомів і вправ, які використовуємо для подолання мовної інтерференції слід згадати:

– вправи «Лінгвістичний аудит тексту»: пропонуємо текст, штучно насичений інтерференційними формами. За допомогою вбудованих інструментів платформи студент має ідентифікувати помилку та замінити її нормативним варіантом;

– вправи на керування (комунікативний симулятор): інтерактивний діалог, у якому студент має вибрати правильну відмінкову форму.

Для подолання інтерференції використовуємо інструменти штучного інтелекту (ШІ). ШІ виступає як індивідуальний тьютор. В освітньому процесі пропонуємо застосовувати такі сценарії:

– «ШІ-редактор з поясненням»: студент завантажує свою письмову роботу в чат-бот (на базі GPT) із промптом: *«Проаналізуй мій текст на наявність росіянізмів та граматичної інтерференції. Склади таблицю: Помилка — Чому це помилка — Нормативний варіант»*. За таких вправ здобувач освіти отримує не просто виправлений текст, а когнітивну карту своїх типових відхилень;

– «зворотний переклад за допомогою ШІ»: здобувач перекладає текст українською мовою, потім просить ШІ перекласти назад і порівнює, чи не збереглися в українському варіанті граматичні й лексичні «хвости» іншої мови мови;

– «рольова гра із ШІ»: студент моделює ділову зустріч в онлайн-середовищі, де ШІ грає роль мовного експерта, який перериває розмову кожного разу, коли використано лексичну кальку. Це створює ігровий момент та знижує стрес від помилки.

Слід відзначити деякі особливості методичної моделі інтегрованого навчання. Процес формування культури мовлення в онлайн-середовищі має бути циклічним і включати діагностику через онлайн-тести; теоретичний блок (лекції чи мікронавчання) про специфіку української лексики та граматики; активну практику (виконання інтерактивних вправ на дистанційних платформах та роботу з ШІ-тьютором); верифікацію (написання творчих робіт у форматі блогів чи есе на професійну тематику з подальшим ШІ-аналізом).

Інтеграція результатів наших досліджень у сучасну цифрову парадигму освіти дозволяє зробити процес подолання лексико-граматичної інтерференції більш ефективним. Використання онлайн-курсів забезпечує масовість та доступність корекційних методик, а штучний інтелект дозволяє персоналізувати навчання, перетворюючи контроль мовної норми на процес саморозвитку. Перспективи подальших розвідок полягають у створенні спеціалізованого ШІ-асистента, навченого саме на корпусі помилок українсько-російського білінгвізму.

Список бібліографічних посилань

1. Берест, Т. М. (2025). Мовна інтерференція як виклик у підготовці перекладачів: лексичні помилки та методи їх корекції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологія*, вип. 27 (95), с. 3–6.

2. Берест, Т. М. (2025). Формування граматичної точності українського мовлення студентів у контексті міжмовної інтерференції. *Закарпатські філологічні студії*, 43, т. 1, розд. 1, с. 14–18.

3. Берест, Т. М. (2025). Трансформація дистанційних курсів при змішаній формі навчання. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*, т. 31, с. 119–131.

4. Weinreich, U. (1953). *Languages in Contact: Findings and Problems.* New York, 149 p.

5. Гамерська, І. І. (2023). Явище інтерференції у сучасних лінгвістичних дослідженнях. *Львівський філологічний часопис,* 14, с. 21–28.

6. Snizhko, N. (2024). The theory of bilingual education: a retrospective of the conceptual apparatus. In: *Modern educational strategies under the influence of the development of the information society and European integration.* Riga, p. 417–439.

7. Черемська, О. С. (2002). *Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові як наслідок українсько-російського білінгвізму (на матеріалі преси Харківщини 50–80-х років XX ст.).* Канд. філол. наук. Харків, 190 с.

References

1. Berest, T. M. (2025). Movna interferentsiia yak vyklyk u pidhotovtsi perekladachiv: leksychni pomylky ta metody yikh korektsii [Language interference as a challenge in translator training: lexical errors and methods of their correction]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia: Filolohiia* [Scholarly Notes of the National University of Ostroh Academy. Philology Series], iss. 27 (95), pp. 3–6.

2. Berest, T. M. (2025). Formuvannia hramatychnoi tochnosti ukrainskoho movlennia studentiv u konteksti mizhmovnoi interferentsii [Developing grammatical accuracy of students' Ukrainian speech in the context of interlingual interference]. *Zakarpatski filolohichni studii* [Transcarpathian Philological Studies], 43, vol. 1, part. 1, pp. 14–18.

3. Berest, T. M. (2025). Transformatsiia dystantsiinykh kursiv pry zmishanii formi navchannia [Transformation of distance learning courses in blended learning]. *Vcheni zapysky Kharkivskoho humanitarnoho universytetu «Narodna ukrainska akademiia»* [Research Bulletin of Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»], vol. 31, pp. 119–131.

4. Weinreich, U. (1953). *Languages in Contact: Findings and Problems*. New York, 149 p.

5. Hamerska, I. I. (2023). Yavyshche interferentsii u suchasnykh linhvistychnykh doslidzhenniakh [The phenomenon of interference in contemporary linguistic studies]. *Lvivskyi filolohichnyi chasopys* [Lviv Philological Journal], 14, pp. 21–28.

6. Snizhko, N. (2024). The theory of bilingual education: a retrospective of the conceptual apparatus. In: *Modern educational strategies under the influence of the development of the information society and European integration.* Riga, pp. 417–439.

7. Cheremska, O. S. (2002). *Leksychna ta hramatychna interferentsiia v suchasnii ukrainskii literaturnii movi yak naslidok ukrainsko-rosiiskoho bilinhvizmu (na materiali presy Kharkivshchyny 50–80-kh rokiv XX st.) [Lexical and grammatical interference in modern Ukrainian literary language as a result of Ukrainian–Russian bilingualism (based on the press of Kharkiv region in the 1950–1980 XX)].* PhD. Kharkiv, 190 p.

УДК 821.161.2.09 https://doi.org/10.5281/zenodo.20023586

О. В. Ільїна

АРХЕТИП АНГЕЛА: ВІД КОЛЕКТИВНОГО НЕСВІДОМОГО ДО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У роботі здійснено теоретичне осмислення поняття архетипу в сучасному літературознавстві з урахуванням його філософських, психологічних і культурологічних інтерпретацій. Простежено еволюцію терміна від античної та середньовічної традиції до концепції колективного несвідомого К.-Г. Юнга, у межах якої архетип визначається як апріорна психічна структура, що зумовлює формування універсальних образів і мотивів у мистецтві. Окреслено основні підходи до класифікації архетипів у сучасній філологічній науці, зокрема предметні, категоріальні та символічні моделі.

Особливу увагу зосереджено на історико-міфологічних витоках образу ангела як одного з ключових архетипів світової культури. Проаналізовано біблійні, апокрифічні та патристичні джерела формування ангельського образу, а також його трансформацію в європейській художній традиції. Показано, що архетип ангела поєднує у своїй структурі мотиви посередництва, світла, морального закону, падіння й духовного конфлікту. Доведено, що в художньому тексті архетип функціонує як динамічна структура, здатна до індивідуально-авторського переосмислення та семантичного розширення.

Ключові слова: архетип, колективне несвідоме, образ ангела, ангелологія, міфопоетика.

***Ilina Olena*. The Archetype of the Angel: From the Collective Unconscious to the Literary Text.**

The paper offers a theoretical reconsideration of the concept of the archetype in contemporary literary studies, taking into account its philosophical, psychological, and cultural interpretations. The evolution of the term is traced from Antiquity and the medieval tradition to C. G. Jung's theory of the collective unconscious, within which the archetype is defined as an a priori psychic structure that determines the formation of universal images and motifs in art. The principal approaches to the classification of archetypes in modern philological scholarship are outlined, including substantive (object-based), categorical, and symbolic models.

Particular attention is devoted to the historical and mythological origins of the image of the angel as one of the key archetypes of world culture. Biblical,

apocryphal, and patristic sources of the formation of the angelic image are analyzed, as well as its transformation within the European literary tradition. It is demonstrated that the archetype of the angel integrates motifs of mediation, light, moral law, fall, and spiritual conflict within its semantic structure. The study argues that in a literary text the archetype functions as a dynamic structure capable of individual authorial reinterpretation and semantic expansion.

Key words: archetype, collective unconscious, image of the angel, angelology, mythopoetics.

Постановка проблеми. Наразі термін *архетип* належить до понятєвих систем значної кількості наук: біології, історії, мови, літератури: «Термін у різних системах духовної діяльності має відмінне понятійне наповнення: у текстології – найдавніше спільне джерело всіх наступних копій, переробок (переважно рукописних списків); у лінгвістиці – вихідна форма слова для пізніших утворень; у психології – прадавній взірець (абстрагована від конкретних ситуацій ідея) колективної, збірної підсвідомості, який існує одвічно у свідомості людства і, передаючись з роду в рід, від покоління до покоління впродовж тисячоліть, у кінцевому підсумку мотивує вчинки і дії людини» [3, с. 64] – направляємо на такі визначення в «Літературознавчому словнику-довіднику» за редакцією В. Т. Гром'яка.

Термін *архетип* має давньогрецьке походження й утворений від слів *archз* – «початок» і *typos* – «образ», «форма» [3, с. 64]. Його авторство приписують богослову та релігійному мислителю Філону Олександрійському (близько 20 р. до н. е. – 40 р. н. е.), який трактував архетип як первообраз, початкову ідеальну модель, що передує будь-яким матеріальним формам [17]. Надалі схоласти вживали поняття архетип для позначення природного, досконалого образу речей у божественному чи людському розумі – своєрідного ідейного взірця.

У «Філософському словнику» за редакцією В. Шинкарука архетипи колективного несвідомого визначаються як «цеглини, з яких складається колективне несвідоме; пам'ять поколінь, сформована в періоди, коли наші предки переживали подібні події» [17, с. 35]. Таким чином, архетип постає як глибинна ментальна структура, що зберігає універсальний досвід людства.

Мета статті. Метою статті постає дослідити особливості вираження архетипу ангела в художньому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття архетипу завдячує своєму поширенню видатному психологу К.-Г. Юнгу, який уперше застосував його 1919 року. Дослідник розглядає архетип як вроджену психічну структуру, закорінену в найглибших шарах колективного несвідомого та таку, що здатна спричиняти спонтанні, неусвідомлені реакції людини. На переконання К. Г. Юнга, несвідоме має два рівні – індивідуальний і колективний. Останній є універсальною основою людської психіки, спільною для всіх людей, і саме в ньому містяться архетипи: «Якщо зміст особистісного несвідомого формується впродовж життя індивіда, то зміст колективного несвідомого незмінно становлять архетипи, які присутні в ньому від самого початку» [18, с. 167]. Учений підкреслює автономність архетипів: вони функціонують не лише як структурні компоненти психіки, а й як відносно самостійні утворення. Однією з їхніх ключових властивостей він називає апріорність: «<…> архетип, безперечно, існує апріорно. Можливо, саме цим пояснюється часто ірраціональне, але незаперечне існування певних настроїв і стереотипів. Ймовірно, на них так важко вплинути через потужний сугестивний ефект архетипу: він зачаровує свідомість, полонить її, ніби гіпнотизує» [18, с. 178]. На думку Юнга, люди давніх епох мислили й діяли за тими ж внутрішніми принципами, що й сучасна людина, попри їхнє схильне до магічних пояснень світобачення. Архетипи передаються між поколіннями, і хоч їхня найглибша природа недоступна безпосередньому досвіду, вони акумулюють увесь первісний людський досвід, накопичений упродовж історії. У сучасних психологічних студіях дедалі частіше наголошується на можливості використання архетипів як дієвого інструмента впливу та маніпуляції людською свідомістю. К.-Г. Юнг виокремив низку базових архетипів, серед яких архетип Матері, Героя, Трікстера, Самості, Тіні, Мудреця, Аніми та Анімуса тощо. Проте ці структуру не є статичними – вони постійно трансформуються, пристосовуючись до культурного контексту [19].

Виклад основного матеріалу. Архетипи виявляються у сновидіннях, міфах і художній творчості у формі повторюваних асоціацій та

мотивів. Водночас, у розумінні К. Г. Юнга архетип не тотожний ні образу, ні мотиву. Дослідник наголошує, що часто «помилково тлумачать термін "архетип" як конкретний міфологічний образ чи мотив. Проте такі образи є лише непевними репрезентаціями: було б абсурдно стверджувати, що змінні форми могли б передаватися у спадок. Архетип – це радше тенденція до формування подібних уявлень про мотив, уявлень, що істотно варіюються в деталях, але зберігають свою базову структуру» [18, с. 65].

Отже, архетип у Юнгівському трактуванні є первинним щодо міфологічних образів, мотивів і символів. У художній творчості архетипи функціонують як «вроджені можливості народження ідей <…>, що виявляються у сформованому художньому матеріалі як регулятивні принципи, які визначають його форму. Іншими словами, лише аналізуючи завершений твір, ми можемо реконструювати давній прообраз – первісний образ. Первісний образ або архетип – це певний контур демона, людини чи процесу, який знову й знову відроджується в історії та виникає всюди, де творча фантазія виявляє себе вільно <…> Уважніше розглядаючи ці структури, ми бачимо, що вони надали форму численним типізованим переживанням наших предків. Це своєрідний психічний осад, утворений багаторазовим повторенням однакових життєвих ситуацій» [18, с. 376].

Колективне несвідоме становить «джерело всього психічного творення: релігії, обрядів, суспільної організації, свідомості й, зрештою, мистецтва» [18, с. 154]. Архетипи, за його твердженням, – це первісні «безформні психічні структури, які набувають окресленості саме в мистецтві» [18, с. 154].

Таким чином, у межах аналітичної психології несвідоме постає як глибинна творча сила людської психіки, а художня творчість – як процес оживлення архетипу, втілення первісних форм колективного досвіду. Це й зумовлює розвиток загальнофілологічного підходу до аналізу архетипів у літературі, спрямованого на виявлення тих фундаментальних мотивів і структур, що визначають творчу уяву письменника.

У літературознавстві поняття архетипу стало одним із ключових для міфокритики та архетипної школи.

Архетип не можна тлумачити лише як стабільну, раз і назавжди

задану структуру, адже таке звуження неминуче веде до стереотипізації. Вічні образи й універсальні теми, що становлять основу архетипних мотивів, у художньому творі здатні набувати унікального, індивідуально-авторського наповнення. Досліджуючи архетипи художнього стилю Т. Г. Шевченка, Н. В. Слухай справедливо зауважує: «юнгіанськими архетипами ніяк не охопити багатства міфопоетичних смислів центральної солярної міфологеми Шевченка <…> Семантика міфологем Шевченка є значно ширшою, ніж потенційна семантика запропонованої Юнгом парадигми» [13, с. 44–45]. Учена пропонує власну класифікацію архетипів, виокремлюючи предметні, категоріальні та символічні. Предметні архетипи (або архетипи-імена) походять від універсального символу й постають у вигляді конкретних образів [13, с. 46]. Категоріальний архетип – це семантико-функціональний інваріант, що об'єднує групу взаємопов'язаних предметних архетипів, належних до певної моделі: астральної, орнітальної, анімальної, антропної тощо [13, с. 46]. Наприклад, категоріальний архетип анімізму охоплює предметні архетипи, що легко персоніфікуються: *сонце, місяць, зоря, дерево, квітка*. Символічний архетип у визначенні Н. В. Слухай становить собою «досвід інтелектуального засвоєння реалій міфопоетичного всесвіту творчою особистістю» [13, с. 47]. До символічних архетипів дослідниця відносить, зокрема, фітоніми у творчості Т. Г. Шевченка, які набувають антропоморфного значення (*дівчина – калина, дівчина – лілея, дівчина – тополя*) [13, с. 47].

У такому підході архетип постає як динамічна структура, здатна до переосмислення й індивідуалізації в художній уяві митця.

У царині філологічної науки дослідження архетипів набуло неабиякої популярності. Зокрема, роботи Н. Грицюти, Н. Ковтун, О. Сімович та багатьох інших засвідчують уваги до цього феномену. Так, наприклад, Н. Грицюта вважає, що «архетипи є змістовою сутністю колективного несвідомого. Їх природа закладена в інтерпретації найдавніших, споконвічних образів, що почали генеруватися ще за примітивних родоплемінних умов» [2], а потім ці образи, які властиві всім людям заходять «своє відображення у міфології, казках і фольклорі. Їх персонажі фактично і стали видозміненими архетипами» [2].

При цьому в роботі представлено поділ архетипів на універсальні культурні та етнокультурні, тобто такі, що притаманні лише якійсь конкретній етноспільноті. Питання архетипних слів-символів детально розглядає О. І. Сімович. На її думку, такі слова виступають «константою кожної національної художньо-мовної системи, адже їхнє функціонування нерозривно пов'язане з певним часопростором і культурою. Семантичні компоненти, властиві архетипу, стають поштовхом для розвитку та трансформації значення слова в межах кожної національної мовної системи й водночас поєднують національне та загальнолюдське» [12, с. 8]. Таким чином, дослідниця підкреслює динамічну природу архетипів, їхню здатність змінюватися й розширюватися у значенні. Водночас вона наголошує на універсальності архетипних слів-символів, оскільки такі поняття «однаковою мірою сприймаються усіма людьми» [12, с. 8].

Отже, поняття *архетип* є доволі давнім та використовується в багатьох галузях науки. Із позицій літературознавства архетипи вивчаються як універсальні прообрази, які більшість людей сприймає однаково, та які часто повторюються в різних текстах художньої літератури.

Серед найпоширеніших архетипів людської культури особливе місце посідає **архетип ангела** – посередника між Богом і людиною, символу світла, чистоти, гармонії та духовного закону. Його витоки сягають **давньої міфології**, де небесні істоти виконували функцію охоронців, вісників або каральних сил. Для літератури, як зазначає Н. Судець, ангел – це один із вічних образів, це «символ, який є носієм специфічної міфологічної і релігійної семантики. У літературі цей образ переходить з однієї епохи в іншу, трансформується, але при цьому залишається постійним. Художнє втілення образу ангела взаємопов'язане із тканиною поетичного тексту, а сенс інтерпретацій реципієнта залежить від ідейного змісту» [14, с. 256].

Традиційно, як пише у статті Л. М. Кулакевич, «ангел вважається вісником Бога, безтілесним духом, який приходить на допомогу людям, підтримує їх у тяжку хвилину» [9, с. 161], проте, якщо поглянути уважно на книги Старого Заповіту, то ангели там виступають не лише вісниками та служителями Бога, а й каральними силами. Архангел

Михаїл уособлює воїнство світла, Гавриїл – посередництво і сповіщення, Рафаїл – зцілення. Ці постаті формують морально-символічну триаду: справедливість, слово і милосердя. Уже в біблійному контексті закладається дуальність ангельської природи – вони водночас добрі й суворі, служителі любові та закону покарання.

Апокрифічна література розвинула тему ангельського падіння і вільної волі. У «Книзі Еноха» описано історію *ґригорів* – «спостерігачів», які, зійшовши на землю, порушили небесний порядок, вступивши у зв'язки з людськими жінками. Їхній бунт символізує трагедію самосвідомості: ангел уперше мислить себе як індивідуальність, а не як інструмент. Звідси постає архетип падшого ангела – Люцифера, світлоносця, який стає носієм знання й гордині. Цей мотив визначає подальшу європейську традицію – від міфології до романтизму.

Варто зазначити, що зацікавлення ангелами навіть зумовило появу – **ангелології**, тобто вчення про природу, сутність і функції ангелів. Формування ангелології відбувалося у двох головних напрямах: 1) теологи описували індивідуальні риси, чесноти й властивості окремих ангелів; 2) вивчали природу ангелів як духовних істот, їхні функції та ієрархічну будову. Найяскравішими мислителями другого напряму вважають Тому Аквінського та Діонісія Ареопагіта. Тома Аквінський присвятив ангелам великий трактат, у якому намагався визначити зміст цього поняття через систему запитань, порівняння різних поглядів і логічні висновки. У його інтерпретації ангели постають цілковито духовними істотами, яких можна описати через такі категорії: а) субстанція; б) інтелект; в) воля; г) акт творення.

Знання ангелів мають суто інтелектуальну природу, тоді як людське пізнання поєднує інтелектуальний і чуттєвий рівні. Бог містить у собі повноту інтелектуального знання, тому ангели, найближчі до Нього за рангом, володіють досконалішим розумінням. Вони пізнають самих себе через власну форму, що є їхньою субстанцією.

Пізнання Бога ангелами завжди часткове: кожен ангел знає Бога настільки, наскільки може уподібнитися Йому. Таке пізнання

наближається до пізнання через відображення, адже ангельська природа є ніби дзеркальним образом божественної подоби.

Ангели пізнають майбутнє через його причини, подібно до того, як лікар, знаючи перебіг хвороби, може передбачити її розвиток. Проте ангельське передбачення значно ширше й досконаліше за людське, оскільки охоплює універсальніші закономірності буття.

У християнській патристиці образ ангела систематизується: у творах Діонісія Ареопагіта з'являється дев'ятиступенева ієрархія небесних чинів (*серафими, херувими, престоли* тощо). Ангел тут – ідеальна форма буття, що поєднує чистий інтелект і абсолютну слухняність. У християнській традиції архетип ангела уособлює божественне начало, але вже в апокрифічних текстах і середньовічній містичній літературі з'являється мотив падіння ангела – перетворення духовної істоти на демонічну через гординю. Саме цей образ став одним із найсильніших символів у європейській літературі (Дж. Мільтон, Дж.-Г. Байрон, О. Уайльд). Про це детально пише у своїй роботі Г. Удяк: «Зауважимо, що серед перелічених значень у європейській літературі своєрідно актуалізую ться три основні символічні значення: ангел як alter ego, двійник і тінь людини, грішний ангел у різних його іпостасях, а також традиційний образ ангела як охоронця людини. Особливої ваги тут набуває другий згадуваний нами асп ект – грішний ангел. Демон і демонізм були магістральною темою багатьох авторів (хоча б у Дж. Байрона). У той же час актуалізується етимологія слова "Люцифер" як світоносия, і грішні ангели розглядаються як часткові носії ідеї боротьби за справедливість» [15, с. 208]. У романтиків (Дж. Г. Байрон, П. Шеллі,) ангел перетворюється на метафору духовного конфлікту між ідеалом і гріхом, світлом і свободою. У модернізмі – особливо в Р. М. Рільке (*«Дуїнські елегії»*) – ангел постає як істота, що втілює недосяжну повноту буття, перед якою людина безсила.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що поняття архетипу в сучасному літературознавстві функціонує як міждисциплінарна категорія, що поєднує філософські, психологічні та культурологічні підходи. Простежено, що еволюція терміна – від

античного розуміння первообразу до юнгіанської концепції колективного несвідомого – зумовила його закріплення як універсальної моделі інтерпретації художніх образів і мотивів.

Доведено, що архетип у юнгіанському трактуванні постає як апріорна психічна структура, яка реалізується в культурі через варіативні образні форми. У межах філологічної науки архетип не може розглядатися як статичний інваріант; він функціонує як динамічна модель, що набуває конкретного змістового наповнення залежно від історико-культурного контексту та індивідуально-авторської інтерпретації.

Аналіз історико-міфологічних витоків образу ангела засвідчив його складну семантичну структуру, що формується на перетині біблійної, апокрифічної та патристичної традицій. Архетип ангела поєднує у своїй внутрішній організації мотиви посередництва, світла, морального закону, падіння, духовного конфлікту та свободи волі. У європейській літературі цей образ трансформується від канонічного вісника божественної волі до символу внутрішньої боротьби, alter ego людини або метафори духовної амбівалентності.

Отже, архетип ангела в художньому тексті постає як поліфункціональна структура, здатна інтегрувати універсальні смисли й водночас генерувати нові інтерпретаційні можливості в межах конкретного авторського світобачення.

Перспективним видається подальше вивчення трансформацій архетипу ангела в сучасній українській та світовій літературі, зокрема в контексті постмодерної поетики, жанрової гібридизації та інтермедіальних практик.

Список бібліографічних посилань

1. Бичковяк, О. (2020). Основні архетипи українського менталітету та їх вплив на реалії сьогодення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*, 2, с. 80–84.

2. Грицюта, Н. (2024). *Етнокультурні архетипи як етична парадигма сучасних рекламних комунікацій* [online]. Available at: https://studfile.net/preview/4667297 [Accessed 11 February 2018].

3. Гром'як, Р. Т., Ковалів Ю. І., Теремко В. І. (2006). *Літературознавчий словник-довідник*. Київ: Академія, 752 с.

4. Желєзняк, О. (2010). Концептуалізація архетипу земля в поетичній картині світу українців. *Наукові записки*, вип. 89 (1), с. 412–416. (Філологічні науки).

5. Жигун, С. (2018). Роман у новелах: проблеми цілісності і структури. *Мова і культура.* вип. 4, с. 56–61.

6. Жиленко, І. В. (упоряд.). (1998). *Патерик Києво-Печерський*. Київ: Вид. дім «КМ Academia», 348 с.

7. Ковтун, Н. (2007). Архетип як історико-філософський феномен. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*, 32, с. 8–12.

8. Ковтун, Н. (2019). *Структурно-функціональний аналіз архетипу культурного героя.* Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 182 с.

9. Кулакевич, Л. (2020). Міграція фаустівського дискурсу: роман О. Слісаренка «Чорний ангел». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського,* 31 (70), 1, ч. 3, с. 157–162.

10. Лебединцева, Н. (2001). Архетип Великої Матері в поетичному світі 1980-х рр. *Наукові записки НаУКМА*, вип. 19, с. 56–63.

11. Овчаренко, А., Ларікова, Л. (2024). Особливості архетипних образів в українській традиційній культурі та їх трансформація у візуальному інтернет-контенті. *Культурологічний альманах*, 2 (10), с. 402–407.

12. Сімович, О. (1999). Семантична характеристика слів-символів в українській мові. Львів.

13. Слухай, Н. (2006). Архетипи художнього стилю Шевченка. У: *Мовна символіка і міфопоетика текстів Тараса Шевченка*. Київ, с. 43–56.

14. Судець, Н. (2015). Образ ангела в ранніх поетичних текстах І. Франка і Я. Каспаровича (на матеріалі епітетних структур). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*, 39, с. 256–259.

15. Удяк, Г. (2013). Ангел як вічний образ в європейській літературі. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 19, с. 237–241.

16. Філарет (пер.). (2004). *Біблія*. Київ: Вид. Київ. Патріархії Укр. Православ. Церкви Київ. Патріархату, 1408 с.

17. Шинкарук В. І. (ред.). (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис, 744 с.

18. Юнг, К. Г. (2014). *Архетип і позасвідоме*. Київ: Український письменник, 400 с.

19. Юнг, К. Г. (2024). *Архетип і символ*. Київ: Центр навчальної літератури, 436 с.

References

1. Bychkovyak, O. (2020). Osnovni arkhetypy ukrainskoho mentalitetu ta yikh vplyv na realii sohodennia [The main archetypes of the Ukrainian mentality and their influence on contemporary realities]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*, 2, pp. 80–84.

2. Hrytsiuta, N. (2024). Etnokulturni arkhetypy yak etychna paradyhma suchasnykh reklamnykh komunikatsii [Ethnocultural archetypes as an ethical paradigm of modern advertising communications] [online]. Available at: https://studfile.net/preview/4667297 [Accessed 11 February 2018].

3. Hromiak, R. T., Kovaliv, Yu. I., Teremko, V. I. (2006). *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk* [Literary studies dictionary-reference book]. Kyiv: Akademiia, 752 p.

4. Zheliezniak, O. (2010). Kontseptualizatsiia arkhetypu zemlia v poetychnii kartyni svitu ukraintsiv [Conceptualization of the archetype of earth in the poetic worldview of Ukrainians]. *Naukovi zapysky*, vyp. 89 (1), pp. 412–416. (Filolohichni nauky).

5. Zhyhun, S. (2018). Roman u novelakh: problemy tsilisnosti i struktury [Novel in novellas: problems of integrity and structure]. *Mova i kultura*, vyp. 4, pp. 56–61.

6. Zhylenko, I. V. (uporiad.). (1998). *Pateryk Kyievo-Pecherskyi* [The Kyiv-Pechersk Patericon]. Kyiv: Vyd. dim «KM Academia», 348 p.

7. Kovtun, N. (2007). Arkhetyp yak istoryko-filosofskyi fenomen [Archetype as a historical and philosophical phenomenon]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka*, 32, pp. 8–12.

8. Kovtun, N. (2019). *Strukturno-funktsionalnyi analiz arkhetypu kulturnoho heroia* [Structural and functional analysis of the archetype of the cultural hero]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka, 182 p.

9. Kulakevych, L. (2020). Mihratsiia faustivskoho dyskursu: roman O. Slisarenka «Chornyi anhel» [Migration of the Faustian discourse: O. Slisarenko's novel "Black Angel"]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*, 31 (70), 1, ch. 3, pp. 157–162.

10. Lebedyntseva, N. (2001). Arkhetyp Velykoi Materi v poetychnomu sviti 1980-kh rr. [The archetype of the Great Mother in the poetic world of the 1980s]. *Naukovi zapysky NaUKMA*, vyp. 19, pp. 56–63.

11. Ovcharenko, A., Larikova, L. (2024). Osoblyvosti arkhetypnykh obraziv v ukrainskii tradytsiinii kulturi ta yikh transformatsiia u vizualnomu internet-kontenti [Features of archetypal images in Ukrainian traditional culture and their

transformation in visual internet content]. *Kulturolohichnyi almanakh*, 2 (10), pp. 402–407.

12. Simovych, O. (1999). *Semantychna kharakterystyka sliv-symvoliv v ukrainskii movi* [Semantic characteristics of symbolic words in the Ukrainian language]. Lviv.

13. Slukhai, N. (2006). Arkhetypy khudozhnoho styliu Shevchenka [Archetypes of Shevchenko's artistic style]. In: *Movna symvolika i mifopoetyka tekstiv Tarasa Shevchenka* [Language symbolism and mythopoetics of Taras Shevchenko's texts]. Kyiv, pp. 43–56.

14. Sudets, N. (2015). Obraz anhela v rannikh poetychnykh tekstakh I. Franka i Ya. Kasparovycha (na materiali epitetnykh struktur) [The image of the angel in early poetic texts of I. Franko and J. Kasprowicz (based on epithet structures)]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka*, 39, pp. 256–259.

15. Udiak, H. (2013). Anhel yak vichnyi obraz v yevropeiskii literaturi [Angel as an eternal image in European literature]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 19, pp. 237–241.

16. Filaret (per.). (2004). *Bibliia* [The Bible]. Kyiv: Vyd. Kyiv. Patriarkhii Ukr. Pravoslav. Tserkvy Kyiv. Patriarkhatu, 1408 p.

17. Shynkaruk, V. I. (red.). (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys, 744 p.

18. Jung, C. G. (2014). *Arkhetyp i pozasvidome* [Archetype and the unconscious]. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk, 400 p.

19. Jung, C. G. (2024). *Arkhetyp i symvol* [Archetype and symbol]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 436 p.

УДК 81’42:001.891 https://doi.org/10.5281/zenodo.20023638

Н. С. Молодча, А. Л. Якуніна

ДИСКУРСИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РІЧНИХ ЗВІТІВ ОКСФОРДСЬКОГО ТА КЕМБРИДЖСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТІВ

Стаття присвячена аналізу дискурсивних характеристик річних звітів про науково-дослідну діяльність Оксфордського та Кембриджського університетів. Актуальність дослідження зумовлена зростанням значення академічної комунікації та необхідністю вивчення мовних стратегій, за допомогою яких провідні університети репрезентують результати своєї діяльності. Матеріалом дослідження слугували річні звіти університетів про наукову діяльність за 2023–2024 роки, опубліковані на їх офіційних вебсайтах. У роботі використано методи дискурс-аналізу, стилістичного та лексико-семантичного аналізу. Встановлено, що тексти звітів поєднують наукову об’єктивність, інформаційну насиченість і формальність викладу з елементами стилістичного увиразнення. У них активно використовуються термінологія, неологізми, абревіатури, а також стилістичні засоби, зокрема метафори, порівняння, персоніфікація, паралелізм, риторичні питання та градація. На синтаксичному рівні переважає активний стан дієслова, складнопідрядні й умовні конструкції, а також модальні та наказові форми, що сприяють формуванню переконливого академічного дискурсу.

З’ясовано, що Кембриджський університет тяжіє до традиційного академічного стилю з акцентом на спадщину, освіту, фінансову прозорість і соціальну відповідальність, тоді як Оксфордський університет орієнтується на інновації та комерціалізацію наукових досліджень, застосовуючи більш структурований і термінологічно насичений виклад.

Зроблено висновок, що звіти виконують не лише інформаційну, а й репрезентаційну функцію, формуючи інституційний дискурс і підсилюючи академічний бренд університетів. Визначено, що перспективи подальших досліджень у лінгвістичній сфері полягають у порівнянні дискурсивних стратегій університетів різних країн з метою виявлення універсальних та національно-специфічних мовних моделей формування академічного брендингу.

Ключові слова: академічний дискурс, річний звіт університету про наукову діяльність, Оксфордський університет, Кембриджський університет, університетський брендинг, стратегічна комунікація, термінологія, метафора, стилістичні засоби.

***Molodcha Natalia, Yakunina Alyona*. Discursive Features of Oxford and Cambridge Annual Reports.**

The article is devoted to the analysis of the discursive characteristics of reports on research activities published by the University of Oxford and the University of Cambridge. The relevance of the study is defined by the growing importance of academic communication and the need to examine linguistic strategies through which leading universities present the results of their activities. The research material consists of annual university reports on research activities for 2023-2024 published on the official websites of both universities. The study employs methods of discourse analysis, stylistic analysis, and lexical-semantic analysis.

It has been established that the texts of the reports combine scientific objectivity, informational richness, and formality of presentation with elements of stylistic expressiveness. They actively employ specialized terminology, neologisms, and abbreviations, as well as stylistic devices such as metaphors, comparisons, personification, parallelism, rhetorical questions, and gradation. At the syntactic level, the active voice, complex and conditional constructions, as well as modal and imperative forms prevail, contributing to the formation of a persuasive academic discourse. It has been found that the University of Cambridge adheres to a more traditional academic style with an emphasis on heritage, education, financial transparency, and social responsibility, whereas the University of Oxford focuses on innovation and the commercialization of research, using a more structured, terminology-rich, and fact-oriented presentation.

It is concluded that annual university reports on research activities perform not only an informational but also a representational function, shaping institutional discourse and strengthening the academic brand of universities. Prospects for further research are associated with comparing the discursive strategies of universities in different countries in order to identify universal and nationally specific language models of academic branding.

Key words: Academic discourse, annual reports on research activities, Oxford, Cambridge, university branding, strategic communication, terminology, metaphor, stylistic devices.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції глобалізації та інтернаціоналізації освіти й науки зумовлюють актуальність досліджень академічної комунікації. Особливий інтерес викликають річні звіти про дослідницьку діяльність провідних британських університетів, які

є важливим інструментом стратегічної комунікації закладів вищої освіти. Аналіз особливостей англомовних текстів річних звітів дозволяє виявити мовні механізми та прийоми, що підвищують ефективність академічної комунікації. Недостатня кількість досліджень, присвячених аналізу університетським звітам, додатково підкреслює *актуальність* цієї роботи.

Матеріалом дослідження слугували звіти про наукову діяльність Оксфордського [6] та Кембриджського [5] університетів за 2023 та 2024 навчальні роки, розміщені на офіційних вебсайтах цих установ. Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс методів, зокрема дискурс-аналіз, стилістичний та лексико-семантичний аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що англомовний академічний дискурс розглядається як різновид інституційного дискурсу, що функціонує в межах наукових і освітніх інституцій і вважається стратегічною комунікацією, оскільки спрямований на досягнення конкретних комунікативних цілей та передбачає системну організацію інформаційних повідомлень (Семеног О. М., Томахів М. В. та ін.). Встановлено, що для академічної комунікації характерні точність, логічність викладу, об'єктивність та активне використання спеціалізованої термінології [1; 2]. Традиційними граматичними ознаками академічного дискурсу є складні синтаксичні конструкції, інфінітивні та герундіальні звороти, а також використання пасивного стану. Водночас у сучасних наукових текстах помірно застосовуються активний стан і окремі експресивні засоби для підсилення комунікативного ефекту [3; 4].

Окремим жанром академічного дискурсу є річні звіти університетів, що відображають результати їхньої дослідницької та освітньої діяльності. Аналіз звітів останніх років дозволив виявити специфічні дискурсивні та стилістичні особливості сучасного наукового тексту.

Основні результати дослідження. Річні звіти про дослідницьку діяльність Кембриджського та Оксфордського університетів мають спільні риси англійської традиції побудови академічного дискурсу, але відрізняються за концепцією, функціями та способом представлення результатів [5; 6]. Річний звіт Кембриджу поєднує елементи стратегічного, операційного та фінансового звітування, логічно організовані

для послідовного викладу місії, діяльності та внеску університету в суспільство. Вступна частина включає титульний аркуш, зміст, ідентифікацію та місію організації, звернення Віце-канцлера та огляд головного виконавчого директора. Основна частина охоплює річні підсумки за напрямками: англійська мова, міжнародна освіта, освіта у Великій Британії та академічна діяльність, а також сталий розвиток і соціальну відповідальність. Фінансові та управлінські розділи включають огляд фінансових показників, корпоративне управління та отримані нагороди.

Звіт Оксфордського університету базується на моделі Теорії змін (Theory of Change), що дозволяє планувати, оцінювати та демонструвати вплив інноваційної та дослідницької діяльності університету. Структура включає титульну сторінку, зміст, передмову виконавчого керівництва та основні розділи: діяльність, результати та вплив. Основна частина пояснює механізм перетворення ресурсів на результати та суспільний ефект, а тематичні дослідження демонструють довгостроковий вплив за напрямками: прискорення позитивних змін, здоров'я, соціальна справедливість та освіта.

Обидва звіти використовують мультимедійні елементи – фотографії, графіки та інфографіку для наочної презентації результатів. Аналіз показує, що Кембридж орієнтований на традиційну модель корпоративного звітування з акцентом на освітню місію та фінансову прозорість, тоді як Оксфорд застосовує аналітичну модель для оцінки технологічних та соціальних результатів досліджень. Відмінності у структурі та змісті зумовлені різними стратегічними пріоритетами та моделями розвитку університетів.

Аналіз наукових звітів Кембриджського та Оксфордського університетів демонструє прагнення створити образ технологічно прогресивної, соціально відповідальної та інноваційної установи.

Для формування подібного образу університету використовуються різноманітні комунікативні засоби, серед яких ключову роль відіграє **термінологія**. Вона охоплює такі сфери, як

– освітня діяльність і кваліфікації (*high-stakes exams, assessment research team, accessible education, curriculum reform, climate literacy programme*),

– наукові дослідження та видавнича справа (*academic level research, print-on-demand*),

– управління і фінанси (*financial performance, operating profit, revenues*),

– екологія та сталий розвиток (*Climate crisis, Climate literacy, Carbon-zero*),

– здоров'я та медичні технології (*Safer patient care, Revolutionising stroke care through AI*). Використання термінології допомагає структурувати інформацію та виділити стратегічні пріоритети університету, забезпечуючи точність викладу та зрозумілість для різних аудиторій.

Часто використовується *номенклатура,* що включає найменування організацій, продуктів, кваліфікації, власні імена та географічні позначення (CEM, Cambridge One, Oxford University Innovation). Застосування *неологізмів* підкреслює інноваційність і сучасність установ, наприклад: *generative AI*, *blended learning*, *carbon-zero* та *Gender Pain Gap*. Використовуються абревіатури: OCR, UNESCO, GCSE, що забезпечує стислий і точний виклад даних. *Дієслова* переважно мають позитивну конотацію, наприклад: *collaborate*, *innovate*, *empower*, *reduce*, підсилюючи комунікативний ефект тексту. Для підкреслення значущості застосовуються *прикметники*: *bold*, *world-leading*, *high-quality*, а *числівники* забезпечують доказовість і прозорість: *J1.025 billion revenue*, *100 million learners worldwide*.

Стилістичні засоби звітів включають метафори (*build new bridges, cemented its position, barometers of progress*), порівняння (*as important as our programmes*), персоніфікацію (*mission speaks to global challenges*), паралелізм (*explore, collaborate and innovate*), риторичні питання (*how can we stand aside from the climate crisis?*) та градацію (*develop skills, improve prospects, stand out*).

Підсилювальними елементами в тексті, що демонструють брендинг, кооперативність, інноваційність та відкритість слугують:

– Слогани та лозунги: *Where your world grows. Our promise to the planet. Protecting the future of our planet.*

– Цитування: *As the UK's new Secretary of State for Education*

Bridget Phillipson said, "By joining forces in education, we can build new bridges between our nations."

Звіти активно застосовують складнопідрядні речення для уточнення й деталізації інформації, наприклад: *Outputs include new Intellectual Property (IP), which OUI develops with its partners*. Умовні речення часто використовуються для демонстрації потенційних дій: *If we can get this right, there is so much more we can achieve*. Модальні дієслова відображають обов'язковість або можливість дії: *The technology must be protected before commercialisation; The technology may address an unacceptable level of risk*. Наказова форма підкреслює дію та залучення читача: *Do the best we can with what we have*; *Click to return to the contents page*. У текстах домінує активний стан дієслова для підкреслення діяльності університетів: *OUI develops new Intellectual Property (IP)*. Використовуються різні часові форми, наприклад, Present Perfect Continuous: *OUI has been working on this initiative for five years* та Future Perfect: *OUI will have established a new partnership by the end of the year*. Пасивні конструкції застосовуються обмежено для офіційності: *Our financial success is reinvested in progressing the Cambridge mission*. Розповсюдженою практикою є використання безособових, пасивних форм або займенника «ми», які дозволяють подавати інформацію аналітично та об'єктивно.

Отже, річні звіти про науково-дослідну діяльність Оксфордського та Кембриджського університетів формують переконливий інституційний дискурс, поєднуючи наукову об'єктивність із стратегічною комунікацією. Обидва підкреслюють соціальну місію, глобальну відповідальність та інноваційний розвиток, проте реалізують це по-різному: Кембридж дотримується традиційного академічного стилю з помірним риторичним забарвленням, акцентуючи спадщину, освіту, фінансову прозорість і соціальну відповідальність, тоді як Оксфорд орієнтується на майбутнє та результативність, використовуючи структурований, термінологічно насичений і фактологічний виклад з фокусом на комерціалізацію наукових розробок і суспільний вплив.

Звіти про наукову діяльність університетів поєднують якісно-оцінну лексику з акцентом на соціальну відповідальність і внесок у глобальний розвиток. Переконливість викладу забезпечується авторитетним, упевненим тоном і чітко вибудованою аргументацією, задіянням релевантних лексико-стилістичних та структурних прийомів. Завдяки цьому тексти формують цілісний інституційний дискурс і сприяють ефективному академічному брендингу, створюючи образ прогресивної, соціально свідомої та інноваційної організації, здатної взаємодіяти з міжнародною академічною та інвесторською спільнотою, одночасно зберігаючи авторитетність і стратегічну послідовність у представленні своєї діяльності.

Подальші дослідження можуть зосередитися на порівнянні дискурсивних стратегій провідних університетів різних країн для виявлення універсальних та національно-специфічних практик формування університетського бренду.

Список бібліографічних посилань

1. Молодча, Н. С. (2021). *Англо-український словник «Новітня лексика академічного дискурсу» з методичними рекомендаціями* [online]. 45 с. Available at: http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/2254/1/%21%21%21финал-Молодча-Словник-риоСЕРАЯ.pdf [Accessed 22 Febr. 2026].

2. Папуша, Н. В. (2024). *Англомовна науково-технічна термінологія: перекладацькі труднощі та інноваційні підходи у викладанні* [online]. Available at: https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4890a0d5-5c3d-476d-a00c-216972d359e4/content [Accessed 22 Febr. 2026].

3. Томахів, М. В. (2015). Англомовний науковий дискурс: сучасний стан та перспективи подальших досліджень. *Одеський лінгвістичний вісник*, [online] 5. Available at: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/be275b50-7d32-4fec-824b-769acfe28158/content [Accessed 22 Febr. 2026].

4. Семеног, О. М. (2010). Наукова мова як комунікативний феномен. [online] У: *Гуманізм та освіта*. Available at: http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Semenog.php [Accessed 23 Febr. 2026].

5. Cambridge University (2024). *Annual Report 2023–2024* [online]. Available at: https://www.cambridge.org/sites/default/files/media/documents/CUPA-Annual-Report-2024_0.pdf [Accessed 22 Febr. 2026].

6. University of Oxford (2024). *Impact report 2024. Shaping the future:*

Oxford's innovation impact [online]. Available at: http://impactreport2024.innovation.ox.ac.uk [Accessed 22 Febr. 2026].

References

1. Molodcha, N. S. (2021). *Anhlo-ukrainskyi slovnyk «Novitnia leksyka akademichnoho dyskursu» z metodychnymy rekomendatsiiamy* [English-Ukrainian dictionary «New vocabulary of academic discourse» with methodological recommendations] [online]. 45 p. Available at: http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/2254/1/%21%21%21final-Molodcha-Slovnyk-ryoSERAIa.pdf [Accessed 22 Febr. 2026].

2. Papusha, N. V. (2024). *Anhlomovna naukovo-tekhnichna terminolohiia: perekladatski trudnoshchi ta innovatsiini pidkhody u vykladanni* [English scientific and technical terminology: translation difficulties and innovative approaches in teaching] [online]. Available at: https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4890a0d5-5c3d-476d-a00c-216972d359e4/content [Accessed 22 Febr. 2026].

3. Tomakhiv, M. V. (2015). *Anhlomovnyi naukovyi dyskurs: suchasnyi stan ta perspektyvy podalshykh doslidzhen* [English-language scientific discourse: current state and prospects for further research]. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk,* [online] 5. Available at: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/be275b50-7d32-4fec-824b-769acfe28158/content [Accessed 22 Febr. 2026].

4. Semenoh, O. M. (2010). Naukova mova yak komunikatyvnyi fenomen [Scientific language as a communicative phenomenon] [online]. In: *Humanizm ta osvita* [Humanism and Education]. Available at: http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Semenog.php [Accessed 22 Febr. 2026].

5. Cambridge University (2024). *Annual Report 2023–2024* [online]. Available at: https://www.cambridge.org/sites/default/files/media/documents/CUPA-Annual-Report-2024_0.pdf [Accessed 22 Febr. 2026].

6. University of Oxford (2024). *Impact report 2024. Shaping the future: Oxford's innovation impact* [online]. Available at: http://impactreport2024.innovation.ox.ac.uk [Accessed 22 Febr. 2026].

УДК 811.111 https://doi.org/10.5281/zenodo.20023683

Tetyana Valyukevych

LINGVO-STYLISTIC ANALYSIS OF ENGLISH SLANG IN GENERATION Z COMMUNICATION

The article examines the linguo-stylistic features of English slang used by Generation Z in modern digital communication. Particular attention is paid to the influence of social networks, internet culture, and global cultural processes on the formation and development of slang expressions. The study analyzes the communicative functions of slang, identifies main factors contributing to the emergence of new slang units, such as popular culture, globalization, and digital communication technologies. The research highlights the role of slang as a tool of self-expression and social identification among young people. The results demonstrate that slang represents a dynamic component of modern language and reflects linguistic transformations happening under the influence of digital communication.

Key words: generation Z, slang, youth language, English slang, linguo-stylistic features, digital communication, social media language, internet slang.

Валюкевич Тетяна Вікторівна. **Лінгвостилістичні особливості англійського сленгу серед покоління Z.**

Стаття присвячена лінгвостилістичним особливостям англійського сленгу серед представників покоління Z, що формується поза межами традиційних мовних норм і виконує роль засобу неформальної комунікації. Мета статті – проаналізувати лінгвостилістичні особливості англійського сленгу, що використовується поколінням Z, з урахуванням його функціонального навантаження, комунікативних стратегій та впливу цифрових технологій на його формування та еволюцію. В процесі наукового дослідження використовувалися загальнонаукові методи пізнання, зокрема аналіз, синтез, узагальнення та класифікація. Результати дослідження показують, що сленг є особливим пластом лексики, що постійно змінюється під впливом суспільних і технологічних факторів. Він виконує функцію засобу самовираження та соціальної ідентифікації, особливо серед представників покоління Z, які активно використовують його в цифровому просторі. Встановлено, що основними джерелами формування сленгової лексики є масова культура, соціальні мережі, відеоігри та процеси глобалізації, які

сприяють активному запозиченню іншомовних слів. Досліджено, що молодь цінує сленг за його гнучкість і здатність швидко адаптуватися до змінних умов комунікації. Проаналізовано різні види сленгової лексики, що використовуються поколінням Z. Виокремлено такі основні категорії: скорочення, що спрощують спілкування (наприклад, BRB – be right back); лексичні новотвори, які виникають під впливом цифрових технологій; сленг для емоційного вираження, що передає почуття та настрої; сленг як засіб соціальної ідентифікації, що допомагає розмежовувати групи за інтересами; імітаційний сленг, який модифікує стандартні мовні одиниці; жартівливий сленг, що ґрунтується на іронії та гуморі. Зроблено висновок, що англійський сленг покоління Z є динамічним і багатогранним явищем, яке активно розвивається під впливом сучасних комунікаційних технологій і змін у суспільному мовленні. Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування його результатів у вивченні сучасних тенденцій розвитку англійської мови та особливостей молодіжного мовлення.

Ключові слова: англійський сленг, покоління Z, лексика, комунікація, соціальна ідентифікація.

Generation Z, which grew up in the era of digital technologies and the Internet, demonstrates a unique communicative experience that significantly differs from that of previous generations. Social networks, online platforms, and digital communication environments have become the primary spaces where new linguistic practices are formed. One of the most distinctive features of Generation Z communication is the extensive use of slang, which functions as a marker of social identity and a means of adapting to changing digital communication contexts.

Youth language is characterized by permanent transformation. However, the excessive use of slang often leads to communication difficulties between different generations. Linguistic innovations emerge and disappear rapidly, and many expressions may be incomprehensible to individuals who are not actively engaged in digital communication environments. This can create barriers in contexts where clarity is required, such as academic or professional discourse.

Therefore, the study of slang as an element of modern linguistic culture is essential for improving communication between different social groups and generations. Understanding linguistic innovations contributes to more

effective communication and promotes mutual understanding in both professional and interpersonal interactions.

The linguo-stylistic features of English slang used by Generation Z have been widely examined in both Ukrainian and international linguistic studies. Researchers focus on the nature of slang, its communicative functions, cultural implications, and the challenges associated with its interpretation and translation.

A significant contribution to the study of slang has been made by T. Viediernikova, who analyzes the linguistic and stylistic characteristics of modern slang and the functioning of American and British slang expressions [9;10]. N. Hlushchuk investigate linguo-pragmatic aspects of modern English slang, including its origins, classification, and semantic features [11]. I. Kozubai examines lexical and structural characteristics of slang used in social networks, which is particularly relevant for Generation Z due to their intensive participation in digital communication [12]. O. Lesinska and I. Holiuk analyze the structural features and evolution of American youth slang [13].

The topic has also been explored by International researchers. U. Ainura, B. Mutanova, and L. Alieva analyze general characteristics and functions of English slang and its influence on contemporary communication [1]. Y. Yusuf and I. Fata investigate the use of slang by Generation Z in social media and emphasize its rapidly evolving nature [7].

Important contributions to the study of slang were made by lexicographers such as Tony Thorne, the author of Dictionary of Contemporary Slang, and Jonathon Green, whose Green's Dictionary of Slang is considered one of the most comprehensive sources on the history and development of slang in the English-speaking world [3; 6].

Modern scholars, including Chloe Combi, Christopher Moore, and Gretchen McCulloch, analyze linguistic behavior and communication patterns of Generation Z, paying particular attention to the influence of digital communication and internet culture on language development [2; 4; 5]. Despite the large number of studies devoted to slang, there is still a lack of systematic research that combines linguistic and socio-cultural aspects of Generation Z slang.

The purpose of this article is to analyze the linguo-stylistic features of

English slang used by Generation Z, taking into account its communicative functions, usage strategies, and the influence of digital technologies on its formation and evolution.

Slang represents a special layer of vocabulary that develops outside traditional linguistic norms and reflects the dynamic character of social communication. It functions as a means of expressing emotions, attitudes, and group identity. According to N. Hlushchuk, slang is used not only by young people but also by representatives of various social groups and frequently appears in mass media and advertising [11].

The formation of new slang expressions is influenced by several factors and the most significant one is popular culture, particularly music and cinema. Musical genres such as rap, pop, and electronic music often introduce new lexical expressions that are quickly adopted by young audiences. Similarly, films and television series contribute to the emergence of slang by introducing expressions associated with fictional characters, cultural references, or narrative contexts [1].

Other important factors are globalization, intercultural communication and video games which play a crucial role in slang formation. The desire of young people to develop their own linguistic codes also contributes to the formation of slang. The use of unconventional vocabulary allows individuals to express their identity, distinguish themselves from older generations, and strengthen social bonds within peer groups [1].

American slang performs several communicative and stylistic functions [13]. It often introduces creativity and humor into communication. For example, the expression yeet is used to convey excitement or to describe the act of throwing something energetically [8]. Many slang expressions function as alternatives to standard lexical items. For example, *glow-up* refers to a significant improvement in appearance or personal development, while *tea* denotes gossip or interesting information [8].

Certain slang expressions may express criticism, sarcasm, or negative evaluation. For instance, the word *simp* may carry a negative connotation when describing a person who excessively seeks another individual's approval. Some slang expressions help convey emotions or soften strong language. For example, *heck* may be used instead of the stronger word hell, while fr ("for real") emphasizes sincerity [8]. According to research

findings, slang may constitute approximately 20% of the vocabulary of an average American speaker [11].

Rapid development of Generation Z slang is largely influenced by digital technologies and social media platforms such as TikTok, Instagram, and Twitter, which enable rapid dissemination of new expressions. Slang terms often become popular overnight and may disappear just as rapidly. For example, the word *lit* (meaning "exciting" or "excellent") has gradually been replaced by newer expressions such as *rizz* (charisma) or *gyat* (an exclamation expressing surprise) [10].

Despite its widespread use in informal communication, slang remains outside the norms of standard literary English. In academic and professional discourse, the use of slang may reduce clarity and may be perceived as inappropriate due to its informal nature [9; 10].

Generation Z slang can also be classified according to its communicative purpose. Abbreviations and acronyms simplify communication in digital environments. Examples include LOL, BRB, and OMG [13]. New lexical units emerge under the influence of digital communication and internet culture. Emotional expressions help convey emotional states in online communication where non-verbal cues are absent. Identity markers describe social roles or behavioral characteristics within online communities [12]. Imitative slang modifies existing lexical units or adapts them to new contexts. Humorous slang is based on irony, wordplay, and creative combinations of words [7].

Conclusions. Slang represents a distinctive lexical layer that develops outside traditional linguistic norms and functions as an important element of informal communication. It reflects the dynamic processes occurring in modern society and serves as a means of self-expression and social identification, particularly among young people.

Generation Z actively contributes to the formation of new slang expressions under the influence of digital technologies, social media platforms, popular culture, and globalization. The main types of slang include abbreviations, newly formed lexical units, emotional expressions, identity markers, imitative slang, and humorous slang. These linguistic forms demonstrate the diversity of Generation Z slang and illustrate its rapid development within contemporary digital communication environments.

References

1. Ainura, U., Mutanova, B. and Alieva, L. (2022). *Slang in English*. [online] In: *Habr.* Available at: https://habr.com/en/sandbox/179062/ [Accessed 17 December 2025].

2. Combi, C. (2015). *Generation Z: Their Voices, Their Lives* [online]. Available at: https://books.google.com.ua/books/about/Generation_Z.html?id=Lb2UoAEACAA [Accessed 25 December 2025].

3. Green, J. (2010). *Green's Dictionary of Slang* [online]. Available at: https://greensdictofslang.com/ [Accessed 12 December 2025].

4. McCulloch, G. (2019). *Because Internet: Understanding the New Rules of Language* [online]. Available at: https://books.google.com.ua/books/about/Because_Internet.html?id=Tfo5DwAAQBAJ [Accessed 17 November 2025].

5. Moore, C. (2016). *The Word Detective: Searching for the Meaning of It All at the Oxford English Dictionary* [online]. Available at: https://books.google.com/books?id=sjPRDQAAQBAJ [Accessed 5 October 2025].

6. Thorne, T. (2014). *Dictionary of Contemporary Slang* [online]. A&C Black. Available at: https://books.google.com/books?id=sc-7AgAAQBAJ [Accessed 27 December 2025].

7. Yusuf, Y. Q., Fata, I. A. (2022). "GOTCHUU!": The Use of Slang in Social Media by Generation Z. *LiNGUA* [online]. Available at: https://www.researchgate.net/publication/367388408 [Accessed 6 December 2025].

8. Balabin, V. V. (2002). *Suchasnyi amerykanskyi viiskovyi slenh yak problema perekladu* [Modern American Military Slang as a Translation Problem] [online]. Kyiv: Lohos. Available at: https://mydisser.com/ru/catalog/view/312/865/22728.htm [Accessed 15 December 2025].

9. Viediernikova, T. V. (2019). *Linguistic and stylistic aspects of slang in modern linguistics* [online]. Available at: https://cusu.edu.ua/ua/konferen-2018-2019-arhiv/iii-international-scientific-and-practical-internet-conference-foreign-language-in-professional-training-of-specialists-issues-and-strategies/section-1/8835-movno-stylistychni-aspekty-slenhu-u-suchasniy-linhvistytsi [Accessed 12 November 2025].

10. Viediernikova, T. V. (2021). Features of the functioning of modern American and British slang. *Scientific Notes of Taurida National University named after V. I. Vernadsky,* [online] 32(71), 2(1). Available at: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/2_2021/part_1/21.pdf [Accessed 19 December 2025].

11. Hlushchuk, N. V. (2013). Linguopragmatics of modern English slang: origins, classification and semantic features. *Visnyk of Lviv University. Series: Foreign*

Languages, [online] 21, pp. 22–36. [online]. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe [Accessed 3 December 2025].

12. Kozubai, I. (2022). Social media slang: lexical and structural-semantic features.*Topical Issues of Humanities,* [online] 56(2), -pp. 151–152 [online]. Available at: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/56_2022/part_2/23 [Accessed 14 December 2025].

13. Lesinska, O. M.. Holiuk, I. O. (2021). Features of American youth slang. *Scientific Bulletin of the International Humanities University,* [online] 48(3). Available at: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v48/part_3/26 [Accessed 14 December 2025].

УДК 811.111 https://doi.org/10.5281/zenodo.20023713

Asia Khilkovska

NEW PARADIGM OF BUSINESS COMMUNICATION

The author addresses the need to update and modernize the content of the discipline *Business English*, an essential component of many Higher education programmes. The paper examines the advantages of *Market Leader*, a course widely used in Ukrainian universities, whose structure and materials kept it relevant for many years. The author argues for supplementing the course with a broad range of up to date English language sources–from leading economic publications (*The Economist, Financial Times, Harvard Business Review*) to contemporary educational platforms for entrepreneurs and start ups (startup.info, Pleardy Blog, etc.). Being used in class, these resources ensure continuous alignment with the dynamics of the modern business environment, where new entrepreneurial models, development trends, and communication practices are formed.

The analysis of recent methodological publications highlights the areas of the discipline that require content renewal in order to equip learners with communication skills relevant to today's rapidly evolving business context. Scholarly literature emphasizes the importance of focusing on practical professional competencies, including models such as the 4Cs (communication, collaboration, critical thinking, creativity). Researchers also underscore the role of Business English as a Lingua Franca, which necessitates the development of linguacultural competencies. Additional priorities include building skills in digital communication tools, mastering new models of corporate interaction, and acquiring contemporary business terminology that reflects global market trends. However, the author argues that it is equally important to draw learners' attention to significant shifts in modern business philosophy, which directly influence language use and communication models. These shifts include the movement from a "profit above all" paradigm toward values such as ethics, trust, transparency, social responsibility, sustainability, and inclusivity; the transition "from hierarchy to a team," which transforms interaction within organizations and among stakeholders; and the shift "from technocratic to philosophical and reflective thinking."

Engagement with current sources provides learners not only with access to the latest business practices but also with understanding of contemporary business philosophy, which is crucial, as effective business communication relies

on the ability to articulate one's own values clearly and to understand the values of others–skills that underpin the success of both entrepreneurs and employees.

Key words: business communication, values, ethics, trust, transparency.

Хільковська Ася Олександрівна. **Нова парадигма бізнес-комунікації.**

Автор торкається теми оновлення та осучаснення змісту дисципліни Business English (Ділова англійська або Бізнес Англійська), яка є невід'ємною складовою багатьох освітніх програм вищої школи. В роботі розглядаються переваги популярного в українських вишах курсу Market Leader, що використовується при вивченні дисципліни і характеристики якого дозволяють йому залишатися актуальним протягом багатьох років.

Автор аргументує необхідність доповнення курсу широким спектром актуальних англомовних джерел – від провідних економічних видань (*The Economist, Financial Times, Harvard Business Review*) до сучасних освітніх платформ для підприємців і стартапів (startup.info, Pleardy Blog тощо), що забезпечує постійний зв'язок із динамікою сучасного бізнес-середовища, де формуються нові моделі підприємництва, тенденції розвитку та комунікативні практики. Проведений аналіз методичних публікацій останніх років визначає зони дисципліни, що потребують оновлення змісту, щоб забезпечити здобувачам освіти релевантні комунікативні навички для динамічного бізнес-середовища. Наукова література наголошує на необхідності орієнтації на практичні професійні компетентності, зокрема пропонує моделі на кшталт 4С (комунікація, колаборація, критичне мислення, креативність). Дослідники також підкреслюють роль бізнес-англійської як Lingua Franca, що зумовлює важливість формування лінгвокультурних компетентностей. Додатковими пріоритетами є розвиток умінь працювати з цифровими інструментами комунікації, опанування нових моделей корпоративної взаємодії та засвоєння актуальної бізнес-термінології, яка відображає сучасні тенденції глобального ринку. Але на думку автора, не менш важливим є звернути увагу здобувачів освіти на суттєві зміни в сучасній філософії бізнесу, що безпосередньо впливають на мову та моделі комунікації: зсув від парадигми «прибуток понад усе» до цінностей етики, довіри, прозорості, соціальної відповідальності, сталості та інклюзивності, перехід «від ієрархії до команди», що змінює характер взаємодії всередині організацій і між стейкхолдерами, рух «від технократичного до філософського та рефлексивного мислення».

Ознайомлення з актуальними джерелами дає здобувачам освіти не лише доступ до новітніх бізнес-практик, а й розуміння сучасної філософії бізнесу.

Це критично важливо, адже ефективне бізнес-спілкування ґрунтується на вмінні чітко комунікувати власні цінності та розуміти цінності інших – навичках, що визначають успіх як підприємців, так і найманих фахівців.

Ключові слова: бізнес-комунікація, цінності, етика, довіра, прозорість.

Since the establishment of the Foreign Languages Department for non philology specialties in 1993, shortly after the People's Ukrainian Academy was founded, the chosen strategy has been to teach English as a tool for professional communication. As a result, learners were expected to discuss professional topics, solve real life problems, and role play workplace situations at any level of language proficiency, starting from the elementary level. This in class communication approach prioritized tasks, message, and meaning over accuracy, encouraging students to use the target language for a variety of communicative purposes. In searching for a course that would best meet the professional needs of Business and Management students at all levels of language proficiency, the teaching staff chose the popular Pearson edition *Market Leader. Market Leader* is widely considered a strong choice for Business English because it combines authentic business content, practical communication skills, and structured language development in a way that aligns closely with real workplace needs, therefore Ukrainian universities often choose it (now its third edition) as a main course book.

The strengths of the course are well known to both teachers and students. It was developed and has been regularly updated in collaboration with the Financial Times, which provides access to up to date authentic articles, interviews, and expert opinions on business issues. Each edition places strong emphasis on functional language, and every unit includes lessons aimed at developing specific business skills–such as presenting, negotiating, writing correspondence, and conducting meetings–as well as sections devoted to intercultural aspects of doing business. An important part of the *Market Leader* course is its case studies, which conclude every unit and allow students to test their language competences and soft skills by communicating effectively, making decisions, and solving real life problems that may arise in an English speaking professional environment. This approach–teaching communication through communication while

working toward goals beyond language itself (task based learning, TBL, or problem based learning, PBL)–is widely recognized as effective in contemporary teaching methodology [5]. *Market Leader* is structured according to the five CEFR levels (A1 to C1), and even A1 students take part in case studies. The knowledge they acquire while working through each unit is then applied to group problem solving tasks conducted in English.

Although *Market Leader r*emains a high quality and up to date course, there is a unanimous view among teachers and methodologists that Business English is a subject whose content requires constant, day to day updating. Without such updating, universities cannot be sure they are equipping learners with communication skills relevant to the contemporary business environment. Among the improvements suggested in recent research is a new course structure based on required professional competences rather than communication topics or grammar structures [2]. Different authors propose their own sets of competences, such as the 4Cs: communication, collaboration, critical thinking, and creativity. [1]. Some researchers emphasize the role of Business English as a Lingua Franca (BELF) in the context of globalized business. They argue that the subject should primarily focus on developing linguo cultural competences [3]. The research also highlights the relevance of digital communication tools and the growing market demand for related skills, as well as the emergence of new models of corporate communication [4]. There is also a broad consensus among educators and researchers that new business concepts and recently developed terminology should be incorporated into Business English courses and classroom practice.

We can also identify an area that, in our view, does not receive the attention it deserves: a significant shift in business philosophy which determines its language and communication styles and which has taken place over the past couple of decades. Recent publications indicate a clear shift from a “profit above all” philosophy toward the principles of ethics, trust, and responsibility. Companies increasingly strive to act ethically, to build trust through honesty and transparency, and to demonstrate social responsibility. There is also a growing public demand for sustainability, accountability, and inclusion, which encourages businesses to communicate and promote their values more explicitly.

We can also observe that more and more companies are adopting innovative and flexible management models. This shift can be described as a movement "from hierarchy to team." It has a profound impact on both internal and external communication. While hierarchical companies operate like clockwork, modern businesses function more like communities, which in turn form larger networks that include a wide range of stakeholders.

Another transition in business and entrepreneurship that deserves attention in the context of a business language classroom is the shift from technocratic thinking to a more philosophical and reflective one. Companies are increasingly seeking philosophical approaches to problem solving and decision making, to leadership and team building, to innovation and creative thinking, and to ethics and understanding human behaviour–whether in customers or employees. The new business philosophy has enriched business communication with new terminology–such as trust, transparency, social responsibility, accountability, empathy, inclusion, agile, and data driven–which originally stems from the fields of ethics, philosophy, and psychology, and has acquired new dimensions in the business context. Some of this terminology has found its place not only in professional literature but also in course books such as *Market Leader*–for example, sustainability, ethical business, and company mission. Other concepts, however, have remained outside the attention of course writers. For instance, the terms "crisis communication" or "personal brand" are not mentioned even once in the course.

Bringing authentic materials into a Business English classroom, alongside conventional course books, is essential for learning the language of business communication. It is authentic business sources that expose students to current business practices and contemporary business philosophy. This is particularly important, as modern business communication is grounded in expressing one's own values and understanding the values of others, and this type of communication–when effective–forms the basis of business success for both employers and employees.

References

1. Aben Ahmed, M. (2025). *Business English instruction: Empowering learners with the 4Cs of the 21st century* [online]. Available at: https://

www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2022.998987/full [Accessed 8.01.2026].

2. Budиниiж, V. (2025). Business English in the Context of Global Changes and Professional Development [online]. Available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-032-06297-0_6? [Accessed 8.01.2026].

3. Peltonen, L. Hu, G. (2025). *Addressing linguacultural competencies in business English pedagogy* [online]. Available at: https://academic.oup.com/eltj/article/79/3/419/8126239?utm_source [Accessed 8.01.2026].

4. Weisner, O. (2025). *Essential Guide to Teaching Business English in 2025* [online]. Available at https://business-english.info/essential-guide-to-teaching-business-english-in-2025 [Accessed 8.01.2026].

5. Tran, A. (2025). *Problemne navchannya (PBL) u 2025* [Problem-based Learning in 2025] [online]. Available at: https://ahaslides.com/uk/blog/problem-based-learning/ [Accessed 8.01.2026].

УДК 811.11’42 https://doi.org/10.5281/zenodo.20023735

Б. В. Думченко, І. В. Змійова

МЕТАФОРИЧНІ ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ «POLITICIAN» В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено аналізу метафоричних і фразеологічних засобів репрезентації концепту *politician* у сучасному англомовному дискурсі. Концепт розглядається як когнітивно-семантична одиниця, що акумулює культурні знання, стереотипи та оцінки політика. На основі когнітивно-дискурсивного підходу встановлено, що вербалізація концепту є образною та оцінною. Аналіз фразеологізмів (career politician, slippery politician, lame duck, spin doctor, strange bedfellows) показав формування стійких негативних або іронічних архетипів політика. Метафоричні моделі POLITICIAN IS PERFORMER, POLITICIAN IS ENEMY та POLITICIAN IS PRODUCT демонструють домінування образності над раціональною аргументацією, театралізацію дій, поляризацію політичних таборів та комерціалізацію політичної діяльності. Результати свідчать, що сучасний англомовний дискурс формує концепт *politician* через систему стійких образів, відображаючи кризу довіри, зростання ролі медіа та зміщення акценту на візуально-комунікативну оболонку. Перспективи дослідження включають порівняння міжкультурних моделей та аналіз цифрових дискурсів.

Ключові слова: концепт politician; когнітивно-дискурсивний підхід; політичний дискурс; метафора; фразеологізми; політична комунікація; медіадискурс; образ політика; аксіологізація; політичний бренд.

***Dumchenko Bohdan, Zmiiova Iryna*. Metaphorical and phraseological means of representing the concept «politician» in English-language discourse.**

The article is devoted to the analysis of metaphorical and phraseological means of representing the concept *politician* in contemporary English discourse. The concept is viewed as a cognitive-semantic unit that accumulates cultural knowledge, stereotypes, and evaluations of politicians. Based on a cognitive-discursive approach, it is shown that the verbalization of the concept is highly figurative and evaluative. Analysis of phraseological units (career politician, slippery politician, lame duck, spin doctor, strange bedfellows) reveals stable

negative or ironic archetypes of politicians. Metaphorical models POLITICIAN IS PERFORMER, POLITICIAN IS ENEMY, and POLITICIAN IS PRODUCT illustrate the dominance of imagery over rational argumentation, highlighting theatricality, polarization of political camps, and commercialization of political activity. The results indicate that contemporary English discourse represents the concept *politician* through a system of enduring images, reflecting a crisis of trust, the growing role of media, and a shift from political content to visual-communicative presentation. Future research may explore cross-cultural comparisons and the analysis of digital discourse.

Key words: concept politician; cognitive-discursive approach; political discourse; metaphor; phraseological units; political communication; media discourse; political image; axiologization; political branding.

1. Вступ

У сучасному науковому дискурсі концепт розглядається як когнітивно-семантична одиниця, що відображає картину світу носіїв мови. Спираючись на визначення О. Селіванової, концепт містить сукупність вербальних і невербальних знань про об'єкт [2]. Політичні концепти, зокрема **politician**, мають виразне оцінне й культурне навантаження, адже активно функціонують у політичному, медійному та побутовому дискурсах. Їхня вербалізація дозволяє дослідити суспільні уявлення, стереотипи й ціннісні установки англомовної спільноти. Актуальність роботи полягає у вивченні того, як мова формує сприйняття політичної реальності. Концепт **politician**, пов'язаний із владою, відповідальністю й маніпуляцією, відображає ключові когнітивні моделі політичного мислення. Метою дослідження є виявлення метафоричних і фразеологічних засобів його вербалізації.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Концепти в когнітивній лінгвістиці вивчали Lakoff і Johnson, Kцvecses, Fauconnier і Turner та ін. [8; 11; 12]. Дослідження Анни Кричун і Наталії Мельничук [1] показує, що емоційні концепти мають багатий лексико-фразеологічний потенціал, а їхня реалізація залежить від дискурсу. Політичний дискурс розглядається як складне явище, де мовні засоби формують суспільні уявлення про політиків [3, с. 148–156]. Попри велику кількість праць, окремі аспекти репрезентації концепту **politician** – зокрема метафоричні моделі й оцінна

динаміка –досі вивчені недостатньо. Це актуалізує потребу комплексного аналізу.

3. Методологія дослідження

Робота виконана в межах когнітивно-дискурсивного підходу, який поєднує аналіз мовних форм із прагматичним контекстом їх уживання [3; 17]. Ключовим інструментом є теорія концептуальної метафори [12]. Це дозволило визначити основні метафоричні моделі (актор, ворог, товар) та простежити їхню функцію в медіадискурсі.

4.1. Фразеологічні засоби вербалізації

Вербалізація концепту **politician** у сучасному англомовному дискурсі представлена не лише окремими лексемами, а й широким набором фразеологізмів, що передають культурні уявлення про політика як соціальний тип. Більшість таких одиниць має емоційно-оцінний характер, що свідчить про високу аксіологізацію концепту.

Одним із найпоширеніших є вислів **career politician**, який формально означає людину, для якої політика стала основною професією, але в медійному дискурсі часто набуває негативного забарвлення. Дослідження Warncke, Searing і Allen [24] підтверджує, що career politicians часто сприймаються як стратегічні актори, які діють у власних інтересах, навіть ціною довгострокових суспільних вигод. Тож цей фразеологізм виступає маркером суспільного скепсису щодо мотивацій політиків. Фразеологізм **slippery politician** також має виразно негативний зміст. Прикметник *slippery* асоціюється з ухильністю та ненадійністю, описуючи політика, який уникає прямоти й відповідальності. У дослідженні Пітера Булла [5, с. 592–595] встановлено, що політики дають прямі відповіді лише у 46% випадків, що пояснюється прагненням уникнути «комунікативних конфліктів», коли будь-яка відповідь може зашкодити їхній репутації. Таким чином, образ slippery politician відображає не лише негативну оцінку, а й стратегію мовного уникнення та багатозначності.

Термін **lame duck** вживається щодо політиків, які втратили реальний вплив або можливість ухвалювати ефективні рішення, зокрема між виборами та зміною влади. Згідно з Cambridge Dictionary, *a lame duck is an elected official whose power is reduced because the person who will replace them has already been elected* [6]. Такий

політик сприймається як безсилий або символічний лідер. У прикладі *After the election, the president became a lame duck with limited power* акцентовано на безпорадності та маргіналізації в очах суспільства. Водночас, як зазначає MSU Today, статус lame duck не обов'язково означає політичну інертність; у певних випадках, як під час завершення каденції Джо Байдена, він може відкривати можливості для ухвалення рішень, незалежних від електорального тиску [15].

Цікавим є й вислів **spin doctor**, що позначає особу, яка стратегічно впливає на політичний дискурс. Це медійний радник або комунікаційний фахівець, який «розкручує» (англ. *spin*) подію, повідомлення або кризу у вигідному світлі. Як зазначає The Guardian, термін набув широкого вжитку у США у 1980-х роках і означає людину, яка «інтерпретує події так, щоб вони здавалися вигідними для політика або партії» [21]. У публічному дискурсі spin doctor іноді підміняє поняття *politician*, коли вирішальний вплив на громадську думку має не той, хто ухвалює рішення, а той, хто формулює інформаційні меседжі. Приклад з Merriam-Webster: *The Kremlin spokesman and top Putin spin doctor could now have another tough story to sell to his countrymen*, ілюструє, як spin doctor стає публічною фігурою, що змінює рамку сприйняття події. Це підтверджує, що spin doctor не обов'язково політик, але тісно пов'язаний із цим концептом через вплив на легітимність, імідж і риторику посадовців.

Вислів **strange bedfellows** використовується для опису несподіваних союзів між особами чи групами з протилежними поглядами або інтересами. Походить з п'єси Вільяма Шекспіра *The Tempest* (1611), де Трінкуло, шукаючи притулку під час бурі, ховається поруч із чудовиськом Калібаном: *«Misery acquaints a man with strange bedfellows»* [9]. У сучасній політиці вираз підкреслює, як спільні інтереси можуть об'єднувати найменш ймовірних партнерів. Наприклад, Merriam-Webster наводить: *«Politics indeed makes strange bedfellows and on the issue of local regulation of pesticides, environmental and states' rights advocates have joined forces»* [14]. Це показує, як активісти з різними ідеологіями можуть об'єднуватися для досягнення спільної мети.

Отже, фразеологічні одиниці є важливим засобом вербалізації

концепту **politician**. Вони передають суспільну оцінку, іронію, скепсис чи недовіру до політичної діяльності. Вирази на кшталт *career politician*, *slippery politician*, *lame duck*, *spin doctor* та *strange bedfellows* фіксують не лише професійні характеристики, а й соціальні архетипи, моральні очікування та ідеологічні напруження. Фразеологізми виконують функцію маркування ставлення до влади та політичної поведінки й відображають аксіологізацію політичного дискурсу.

4.2. Метафоричне структурування концепту

У когнітивній лінгвістиці метафора є ключовим механізмом концептуалізації, що дозволяє осмислювати абстрактні поняття через конкретні образи [12]. Концепт *politician* часто реалізується через метафори POLITICIAN IS PERFORMER, POLITICIAN IS ENEMY та POLITICIAN IS PRODUCT. Метафора виконавця подає політика як актора, де домінують імідж, маніпуляція та видовищність, що активно проявляється в медіадискурсі: «This was performance politics. A largely meaningless 40 minutes whose sole purpose was to fill dead air» [19] і «a triumph of political theatre over substance» [20]. Сценічність політичного процесу підкреслює управління враженням і очікуваннями аудиторії [18]. Метафора POLITICIAN IS ENEMY зображує політика як небезпечного «іншого» – зрадника чи агресора, що діє проти суспільного блага, формуючи сценарій боротьби та моральної легітимізації опору [10, с. 5–19]. Політики в цій рамці часто виступають агентами зовнішнього впливу або внутрішніми зрадниками, що перетворює політичний конфлікт на морально забарвлений, екзистенційний. Метафора POLITICIAN IS PRODUCT відображає ринкове бачення політики: політик постає як товар або бренд, створений і просунутий відповідно до маркетингової логіки [7; 22; 23]. Вислови *media-trained candidate*, *polished politician*, *rebranded leader*, *electoral packaging* підкреслюють штучність образу та медіатренінг політиків.

Таким чином, сучасний англомовний медіадискурс репрезентує політика через образи, що відображають очікування й ціннісні установки суспільства, зменшуючи автономію політика та підкреслюючи домінування образності над раціональною аргументацією.

5. Результати дослідження

Аналіз фразеологічних та метафоричних засобів показав, що концепт **politician** в англомовному дискурсі має виразне оцінне навантаження та реалізується через низку стійких образів. Фразеологізми *career politician, slippery politician, lame duck, spin doctor, strange bedfellows* демонструють скептичне ставлення до політичної діяльності та фіксують уявлення про хитрість, безсилля, маніпулятивність або ситуативність політичних альянсів. Метафоричні моделі також виявилися системними. Метафора **POLITICIAN IS PERFORMER** підкреслює театралізованість та симулятивність політики; **POLITICIAN IS ENEMY** відображає поляризацію та моральну демонізацію опонентів; **POLITICIAN IS PRODUCT** свідчить про комерціалізацію політичного образу та брендування кандидатів. Усі ці моделі засвідчують, що політична сфера осмислюється через образи контролю, боротьби, спектаклю й ринку. Таким чином, вербалізація концепту politician у сучасному англомовному дискурсі характеризується високою образністю, значною емоційністю та аксіологічною насиченістю.

6. Висновки та перспективи подальших досліджень

Дослідження показало, що концепт **politician** не є нейтральним: у мовній картині світу англомовної спільноти він репрезентується переважно через метафори й фразеологізми з критичними чи іронічними конотаціями. Політик постає як актор, ворог, товар або частина ситуативних союзів, що свідчить про недовіру та підвищені очікування суспільства щодо політичної сфери. Такий набір моделей вказує на кризу репрезентативності, домінування видовищності над змістом та зростання ролі медійного посередництва. Перспективи подальших досліджень можуть охоплювати:

– порівняння репрезентації концепту **politician** у різних типах дискурсу (медійному, художньому, академічному);

– контрастивний аналіз англомовних і україномовних метафор політичної сфери;

– вивчення динаміки метафоризації політики в умовах виборчих кампаній та кризових подій;

– розширення корпусу дослідження за рахунок аналізу соціальних мереж, де формуються нові дискурсивні моделі.

Список бібліографічних посилань

1. Кричун, А. М., Мельничук, Л. Н. (2024). Засоби вербалізації концепту cosy в сучасній англійській мові та їх пріоритет у дискурсі. *Folium*, 5, с. 54–61.

2. Селіванова, О. О. (2008). *Когнітивна лінгвістика.* Полтава: Довкілля-К.

3. Шевченко, І. С. (2006). Дискурс і когнітивно-комунікативна парадигма лінгвістики. In: *Мова. Людина. Світ. До 70-річчя проф. М. Кочергана* Київ: Вид. центр КНЛУ, с. 148–156.

4. Януш, О. Б. (2010). Дискурс у системі політичної лінгвістики. *Віс. Житомирського держ. ун-ту ім. Івана Франка*, 51, с. 80–85.

5. Bull, P. (2003). Slippery politicians? *The Psychologist*, [online] 16 (11), pp. 592–595. Available at: https://www.researchgate.net/publication/236003121_Slippery_politicians [Accessed 29 Nov. 2025].

6. Cambridge Dictionary. *Lame duck* [online]. Available at: https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/lame-duck [Accessed 29 Nov. 2025].

7. Fast Company (2024). *From jackass to icon: How U.S. political branding evolved* [online]. Available at: https://www.fastcompany.com/91260565/from-jackass-to-icon-how-u-s-political-branding-evolved [Accessed 29 Nov. 2025].

8. Fauconnier, G., Turner, M. (2002). *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.

9. Winship, K. (2021). Strange bedfellows. [online] In: *Faithful Readers*. Available at: https://faithfulreaders.com/2021/01/20/strange-bedfellows/ [Accessed 29 Nov. 2025].

10. Ignatieff, M. (2022). The Politics of Enemies. *Journal of Democracy*, 33 (4), pp. 5–19.

11. Kцvecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.

12. Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

13. Merriam-Webster. *Example sentences for spin doctor* [online]. Available at: https://www.merriam-webster.com/sentences/spin%20doctor [Accessed 29 Nov. 2025].

14. Merriam-Webster Dictionary. *Bedfellow* [online]. Available at: https://www.merriam-webster.com/dictionary/bedfellow [Accessed 29 Nov. 2025].

15. MSU Today (2024). *Ask the expert: History of lame duck presidents inform us about President Biden's final actions* [online]. Available at: https://msutoday.msu.edu/news/2024/ask-the-expert-history-of-lame-duck-presidents-inform-us-about-president-bidens-final-actions [Accessed 29 Nov. 2025].

16. Schiffrin, D. (1994). *Approaches to discourse* [online]. Oxford: B. Blackwell. Available at: https://archive.org/details/approachestodisc0000schi [Accessed 29 Nov. 2025].

17. Tenbrink, T. (2015). Cognitive Discourse Analysis: Accessing cognitive representations and processes through language data. *Language and Cognition*, 7 (1), pp. 98–137.

18. Love, C. (2022). Betty! A Sort of Musical review – Maxine Peake brings Boothroyd's story to life. *The Guardian,* [online] 9 Dec. Available at: https://www.theguardian.com/stage/2022/dec/09/betty-a-sort-of-musical-review-speaker-maxine-peake-betty-boothroyd-manchester-royal-exchange [Accessed 29 Nov. 2025].

19. Crace, J. (2024). An outbreak of electile dysfunction puts Westminster in performance mode. *The Guardian,* [online] 1 May. Available at: https://www.theguardian.com/politics/2024/may/01/an-outbreak-of-electile-dysfunction-puts-westminster-in-performance-mode [Accessed 29 Nov. 2025].

20. The Guardian (2024). *The Guardian view on MPs crossing the floor: a triumph of political theatre over substance* [online]. 8 May. Available at: https://www.theguardian.com/commentisfree/article/2024/may/08/the-guardian-view-on-mps-crossing-the-floor-a-triumph-of-political-theatre-over-substance [Accessed 29 Nov. 2025].

21. The Guardian (2024). *When, where and who was the first 'spin doctor'? Who coined the term?* [online] Available at: https://www.theguardian.com/notesandqueries/query/0,5753,-1124,00.html [Accessed 29 Nov. 2025].

22. Wolff, M. (2010). Cameron Obscura. *Vanity Fair,* [online] march 9. Available at: https://www.vanityfair.com/news/2010/04/david-cameron-201004 [Accessed 29 Nov. 2025].

23. Wecker, M. (2019). How politicians get camera-ready: Stylists and media training. Washington Post, [online] 27 Sept. Available at: https://www.washingtonpost.com/lifestyle/magazine/how-politicians-get-camera-ready-stylists-and-media-training/2019/09/27/c17495ee-d309-11e9-9610-fb56c5522e1c_story.html [Accessed 29 Nov. 2025].

24. Warncke, P., Searing, D.D., Allen, N. (2023). Career politicians: Disentangling concept, causes and consequences. *European Journal of Political Research*, [online] vol. 63. Available at: https://doi.org/10.1111/1475-6765.12637 [Accessed 29 Nov. 2025].

References

1. Krychun, A. M. Mel'nychuk, L. N. (2024). Zasoby verbalizatsiyi kontseptu cosy v suchasniy anhliys'kiy movi ta yikh priorytet u dyskursi. *Folium*, 5, pp. 54–61.

2. Selivanova, O. O. (2008). Kohnityvna linhvistyka.. Poltava: Dovkillya-K.

3. Shevchenko, I. S. (2006). Dyskurs i kohnityvno-komunikatyvna paradyhma linhvistyky. In: *Mova. Lyudyna. Svit.* Do 70-richchya prof. M. Kocherhana. Kyyiv: Vyd. tsentr KNLU, pp. 148–156.

4. Yanush, O. B. (2010). Dyskurs u systemi politychnoyi linhvistyky. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka,* 51, pp. 80–85.

5. Bull, P. (2003). Slippery politicians? *The Psychologist*, [online] 16 (11), pp. 592–595. Available at: https://www.researchgate.net/publication/236003121_Slippery_politicians [Accessed 29 Nov. 2025].

6. Cambridge Dictionary. *Lame duck* [online]. Available at: https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/lame-duck [Accessed 29 Nov. 2025].

7. Fast Company (2024). *From jackass to icon: How U.S. political branding evolved* [online]. Available at: https://www.fastcompany.com/91260565/from-jackass-to-icon-how-u-s-political-branding-evolved [Accessed 29 Nov. 2025].

8. Fauconnier, G., Turner, M. (2002). *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.

9. Winship, K. (2021). Strange bedfellows. [online] In: *Faithful Readers*. Available at: https://faithfulreaders.com/2021/01/20/strange-bedfellows/ [Accessed 29 Nov. 2025].

10. Ignatieff, M. (2022). The Politics of Enemies. *Journal of Democracy*, 33 (4), pp. 5–19.

11. Kцvecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.

12. Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

13. Merriam-Webster. *Example sentences for spin doctor* [online]. Available at: https://www.merriam-webster.com/sentences/spin%20doctor [Accessed 29 Nov. 2025].

14. Merriam-Webster Dictionary. *Bedfellow* [online]. Available at: https://www.merriam-webster.com/dictionary/bedfellow [Accessed 29 Nov. 2025].

15. MSU Today (2024). *Ask the expert: History of lame duck presidents inform us about President Biden's final actions* [online]. Available at: https://msutoday.msu.edu/news/2024/ask-the-expert-history-of-lame-duck-presidents-

inform-us-about-president-bidens-final-actions [Accessed 29 Nov. 2025].

16. Schiffrin, D. (1994). *Approaches to discourse* [online]. Oxford: B. Blackwell. Available at: https://archive.org/details/approachestodisc0000schi [Accessed 29 Nov. 2025].

17. Tenbrink, T. (2015). Cognitive Discourse Analysis: Accessing cognitive representations and processes through language data. *Language and Cognition*, 7 (1), pp. 98–137.

18. Love, C. (2022). Betty! A Sort of Musical review – Maxine Peake brings Boothroyd's story to life. *The Guardian,* [online] 9 Dec. Available at: https://www.theguardian.com/stage/2022/dec/09/betty-a-sort-of-musical-review-speaker-maxine-peake-betty-boothroyd-manchester-royal-exchange [Accessed 29 Nov. 2025].

19. Crace, J. (2024). An outbreak of electile dysfunction puts Westminster in performance mode. *The Guardian,* [online] 1 May. Available at: https://www.theguardian.com/politics/2024/may/01/an-outbreak-of-electile-dysfunction-puts-westminster-in-performance-mode [Accessed 29 Nov. 2025].

20. The Guardian (2024). *The Guardian view on MPs crossing the floor: a triumph of political theatre over substance* [online]. 8 May. Available at: https://www.theguardian.com/commentisfree/article/2024/may/08/the-guardian-view-on-mps-crossing-the-floor-a-triumph-of-political-theatre-over-substance [Accessed 29 Nov. 2025].

21. The Guardian (2024). *When, where and who was the first 'spin doctor'? Who coined the term?* [online] Available at: https://www.theguardian.com/notesandqueries/query/0,5753,-1124,00.html [Accessed 29 Nov. 2025].

22. Wolff, M. (2010). Cameron Obscura. *Vanity Fair,* [online] march 9. Available at: https://www.vanityfair.com/news/2010/04/david-cameron-201004 [Accessed 29 Nov. 2025].

23. Wecker, M. (2019). How politicians get camera-ready: Stylists and media training. Washington Post, [online] 27 Sept. Available at: https://www.washingtonpost.com/lifestyle/magazine/how-politicians-get-camera-ready-stylists-and-media-training/2019/09/27/c17495ee-d309-11e9-9610-fb56c5522e1c_story.html [Accessed 29 Nov. 2025].

24. Warncke, P., Searing, D.D., Allen, N. (2023). Career politicians: Disentangling concept, causes and consequences. *European Journal of Political Research*, [online] vol. 63. Available at: https://doi.org/10.1111/1475-6765.12637 [Accessed 29 Nov. 2025].

Студентська трибуна

УДК 378.091.212:001.32 https://doi.org/10.5281/zenodo.20023781

А. Л. Якуніна

Науковий керівник: д-р іст. наук, проф. Астахова К. В.

НАУКОВІ ОБ'ЄДНАННЯ СТУДЕНТІВ ВІТЧИЗНЯНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ: ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ

У статті розглядається складова студентського самоврядування – студентські наукові об'єднання, як вагомий напрямок діяльності сучасного ЗВО.

Дослідження зумовлене багатьма причинами, у тому числі складнощами сьогодення, перед якими постає університет: форматом онлайн-навчання, розривом освітніх контактів навчального закладу зі студентами та викладачами, зменшенням інтересу до науково-дослідної діяльності та ін., що більшою мірою пояснюється воєнним станом в Україні.

На основі ретроспективного аналізу досліджено роль студентських наукових об'єднань, які функціонують як невід'ємна складова наукового сектору університету, підтримують і продовжують науково-дослідну практику, мають помітний вплив на утворення та розвиток внутрішніх контактів, комунікації між студентами та викладачами, формують світоглядні та професійні переконання. Зроблено акценти на історичнии контекст залученості студентства до наукової діяльності, її особливостях та значенні.

Дослідження базується на матеріалах Харківського освітнього центру, перш за все – Харківського національного університет імені В. Н. Каразіна, якии є класичним прикладом формування та розвитку студентських наукових об'єднань протягом історії всього свого існування.

Увагу приділено і опису виникнення та функціонування студентського наукового товариства Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» – першого приватного навчального закладу в Україні, який виступає своєрідним прикладом об'єднання освітніх контактів через інтеграцію освіти та науки.

Зроблено висновок, що незважаючи на історичні потрясіння, студентські наукові об'єднання були й залишаються значущою складовою у розвитку наукового сектору ЗВО, збереженні комунікації між студентами, викладачами, навчальним закладом.

Ключові слова: студентські наукові об'єднання, освітні контакти, Харків, ХГУ «НУА».

Yakunina Alyona. **Student Scientific Societies in National Universities: A Historical Overview.**

The article examines student scientific associations, a component of student self- governance, as an important active area for modern higher education institutions.

The research is conditioned by several factors, including the current challenges the university faces: the online learning format, the educational breakdown between the institution and its students and professors, the decreased interest in research activities, etc., which is primarily explained by the current war in Ukraine.

The article uses retrospective analysis to examine the role of student scientific associations, functioning as an integral part of the university's scientific sector, supporting and continuing scientific research practice, having a significant impact on the establishment and development of internal contacts and communication between students and professors, and shaping the educational and professional values of students. The author emphasizes the historical context of student involvement in scientific activity, its particularities, and significance.

The research is based on materials provided by the Kharkiv Academic Center, primarily V. N. Karazin Kharkiv National University, the classic model for the formation and advancement of student research associations throughout its history.

The author focuses on describing the genesis and functioning of the student scientific society at the Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy" – the first private educational institution in Ukraine, a unique example of the integration between education and science.

Conclusions include the following: despite historical upheavals, student scientific associations have been and remain a significant component in the development of the university scientific sector and in maintaining communication between students, professors, and educational institutions.

Key words: student scientific associations, educational contacts, Kharkiv, Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy".

Актуальність формування високоякісного людського капіталу в умовах сьогодення обумовлює безпосередню роль освітніх інституцій у забезпеченні сталого розвитку суспільства. Університети в свою чергу відчувають низку проблем – від невмотивованості тих, хто навчає і навчається, до втрат комунікації між внутрішніми стейкхолдерами, закладами освіти, що спричиняє багато негативних

наслідків у навчальному і позанавчальному процесах. Обидві складові є вкрай вагомими у розвитку студентської молоді. Ключовим чинником залишається інтеграція освіти та науки, яка забезпечує надання високоякісної освіти, підготовку фахівців, здатних приймати нестандартні рішення, умови для ефективного та безперервного формування навичок і компетентностей.

Є сенс звернути увагу на студентські організації, як впливову форму розвитку молоді. Увага спрямована на її складову – студентські наукові об'єднання, які – і це історично доведено – сприяють формуванню академічної культури, дозволяють утворювати та розвивати контакти з викладачами і навчальним закладом, впливають на суспільство.

Предметом дослідження є генеза та розвиток студентських наукових об'єднань, які виконують помітну низку функцій для університетів та самих студентів. По-перше, об'єднання є складовою наукової діяльності ЗВО. По-друге, студентські наукові об'єднання дозволяють формувати важливі навички, особливо hard та soft skills.

З'ясувати реальні можливості СНО неможливо без розуміння їхніх витоків. Дослідження базується на матеріалах Харківського освітнього центру – історичної колиски університетської освіти Східної України.

Мета – дослідити та описати історію розвитку студентських наукових об'єднань вітчизняних університетів з XIX до початку XXI ст.. За основу береться провідний виш країни – Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна та інноваційна приватна структура – Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія».

Досягти цілей можна через такі завдання: систематизувати історію розвитку СНО на території Східної України; виділити характерні риси діяльності об'єднань на різних історичних етапах; проаналізувати вплив СНО на розвиток студентів.

Зацікавленість науковців у розвідках щодо студентських наукових об'єднань прослідковується у достатній кількості джерел та літератури. Більшість з них мають фактографічний зміст, а не аналітичний. Узагальнюючи, можна скласти загальне уявлення про досліджувану проблематику.

А. В. Кокоша та Н. М. Коляда досліджують загальну картину, тенденції розвитку СНО на території України у двох статтях, що охоплюють 1805–1920 рр. [6] та 1917–1991 рр. [7]. Авторки акцентують увагу на соціальних змінах, ставленні урядів до студентських об'єднань, наводять численні приклади діяльності СНО.

Через історико-педагогічний аспект О. Кін звертається до ролі СНО у розвитку студентів, формуванні національної інтелігенції [5]. Автор підкреслює педагогічно цінні ідеї розвитку студентських об'єднань на території України.

Ґрунтовні історичні розвідки щодо студентства Харківщини надають відомі вітчизняні професори – С. І. Посохов та Л. Ю. Посохова. Обидва автори мають значну історіографію. Перший багато років вивчає історію студентства Харківщини, різні аспекти його життя. У центрі уваги – Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна [3; 8; 9]. Л. Ю. Посохова присвятила низку монографій і статей колегіумам Харківщини, різним аспектам їхньої діяльності і впливу на подальший розвиток освіти [10].

Багато інформації щодо студентства надає ювілейне видання «Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років», у якому описана історія університетського життя в цьому виші з моменту виникнення до початку XXI ст. [3].

Приватний заклад вищої освіти Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» з початку свого існування (1991 р.) обрав одним з напрямків наукових досліджень історію вищої освіти України. Щодо предмету дослідження, то з історією студентського наукового товариства (СНТ ХГУ «НУА») можна познайомитись у багатьох публікаціях навчального закладу [1; 2; 4].

Протягом століть університетської історії студентство виявило себе рушійною силою, що відіграє важливу роль у формуванні соціального капіталу, громадянської активності, розвитку суспільства [9].

Харківська інтелігенція зробила вагомий внесок в українське відродження перш за все завдяки відкриттю у 1805 р. Харківського університету. Потужним поштовхом до розвитку освіти та науки стали також колегіуми. Вони затребували освічених викладачів, спеціальної літератури та перших ростків науково-дослідної діяльності. Історики

Д. Багалій та Д. Міллер вважали, що для Харкова колегіуми зробили відчутний внесок та перетворили Слобідську Україну на культурний та освітній центр, якою вона залишається дотепер [10].

Відліком активного розвитку студентських об'єднань України вважають початок XIX ст., коли виникають перші університети. Особливої підтримки та розповсюдження набули тоді саме наукові об'єднання. О. Микитюк описує завдання об'єднань: вміння формувати та вільно висловлювати думки латинською мовою, здобути ґрунтовні знання з основоположних наук, зокрема історії, економіки, філософії та літератури. Здійснювалась у першому розумінні науково-дослідна робота: практичні заняття, письмові роботи, здача колоквіумів, що потребувало ретельної підготовки. Деякі об'єднання поєднували науковий та політичний характери, але існували вони не довго [6].

Активне сприяння розвитку наукового потенціалу мали студентські наукові об'єднання, які діяли у Харківському університеті. Ініціаторами створення об'єднань ставали професори університету. Цікавість до науково-дослідної роботи виникла практично одразу. На думку дослідників, спочатку об'єднання мали неформальний характер. Першим офіційним об'єднанням стало «Товариство любителів вітчизняної словесності», а перші студентські роботи були опубліковані у 1809–1810 рр. у журналі «Періодичні твори про успіхи народної освіти». У період 1805–1815 рр. друком вийшли 220 праць, 16 з яких належали студентам. Більшість робіт нагадували літературні твори, що можна пояснити характерною літературною спрямованістю об'єднань, і небагато з них мали елементи наукового аналізу [5; 6; 8].

З середини 30-х років XIX ст. прослідковується зростання інтересу до науково-літературної діяльності, вона стає більш організованою. Цьому сприяє Статут 1835 р. про правила заохочення кращих студентських робіт та циркуляр піклувальника Харківського навчального округу Ю. Головіна про проведення бесід студентів з професорами [8].

Продовжували діяльність науково-літературні зібрання і у 40-і рр. XIX ст. Головним завданням залишалось написання дослідницьких та літературних робіт. Найкращі роботи відзначались на літературних

вечорах, ініційованих помічником піклувальника – Н. А. Цертелєвим. У період 1843–1846 рр. була дозволена щорічна публікація кращих студентських робіт у книзі «Досліди студентів Імператорського Харківського університету у вітчизняній мові та словесності» [8].

Період 50–70-х рр. XIX ст. ознаменувався відокремленням наукової діяльності від літературної та збільшенням науково-дослідної роботи студентів у навчальному процесі. Статутом 1863 р. було заборонено діяльність студентських об'єднань, але 1869 р. Міністерством народної просвіти було відновлено та посилено наукові заняття студентів. Результати роботи включали в щорічні звіти діяльності Харківського університету. Серед кращих наукових робіт зустрічаються імена майбутніх видатних вчених та викладачів університету: у 1874–1875 рр. золоту медаль отримав Н. Ф. Сумцов, у 1879 р. – В. П. Бузескул [8].

Устав 1884 р. знову перекреслює наукову діяльність. У професорських та студентських колах сформувалось розуміння необхідності науково-дослідної діяльності і створення студентських наукових об'єднань. У «Висновках Ради Харківського університету про правила для студентів і про інструкцію для інспекції» (1879 р.) у розділі «приватних зборів» вказувалось, що «для вчених, літературних і художніх занять… проректору варто дозволяти студентству збирати власні гуртки». На той час це були нелегальні або напівлегальні науково-літературні об'єднання та мали на меті самоосвіту [8].

Ситуація змінюється наприкінці XIX – поч. XX ст.. Керівництво не лише дозволило діяльність студентських наукових об'єднань, а намагалось збільшити темпи процесів. Новий етап у розвитку об'єднань розпочався виданням циркуляру МНО від 21 липня 1899 р. і «Тимчасові правила організації студентських закладів» (22 грудня 1901 р.), що дозволяло створення СНО. Як результат – створення нормативних документів, які регулюють діяльність СНО, їхні напрямки діяльності. Студентська наука інтегрується в університетське життя [5; 8].

На початку XX ст. в Харківському університеті налічувалося 5 студентських наукових об'єднань: економічне (керівник – проф. В. Ф. Левитський), науково-літературне (проф. М. Г. Халанський), державних наук (доц. А. Н. Фатєєв), філософсько-богословний

(свящ. Т. І. Буткевич), психологічного та художнього мистецтва (проф. Д. Н. Овсянико-Куликовський). Пізніше виникли медицинський, природничий гуртки тощо. Незважаючи на багаторазові зміни у формі наукових об'єднань, їхні проведення ніколи не зупинялись. Нові покоління студентів продовжили традиції та зробили свій внесок в розвиток науки [8].

Харківський університет, як і Україна, опиняється в умовах економічної кризи і політичної нестабільності через революції та Першу світову війну. Тим не менш, мінімальні умови для розвитку студентів зберігались.

У період з 1921–1933 рр. на базі двох факультетів, історико-філологічного та фізико-математичного, Харківський університет був реорганізований у Харківський інститут народної освіти, що спеціалізувався на педагогічній діяльності. Вже у перший рік діяльності ХІНО було створено культвідділ, який займався питаннями організації культурно-освітньої та гурткової роботи. На 1925/26 навчальний рік в інституті налічувалось 22 гуртки, що охоплювали 540 студентів: 6 гуртків – професійні, 7 – українознавства, 9 – художньо-педагогічних. Відвідуваність цих об'єднань студентами сягає 55–60% [8].

Наступні десятиліття наукова діяльність студентів обмежувалася написанням та захистом дипломних робіт, підготовкою тез та виступами на конференціях, участю у семінарах з доповідями [7; 8].

У 30-ті рр. XX ст. поступово студентські організації повертаються до університетського життя. Швидкі темпи розвитку промисловості, індустріалізація зумовили необхідність висококваліфікованих фахівців. Тому окрім освітнього центру, університети набули наукового статусу. Зокрема Харківський університет отримав 8 науково-дослідницьких інститутів та право на видавництво літератури. Студенти проявляли великий інтерес і до навчальної, і до наукової діяльності. У цей період факультети університету створили свої об'єднання. Постала необхідність виникнення першого координаційного центру – Студентського наукового товариства, вересень 1936 р., що стало одним з перших СНТ в СРСР. Першою головою став студент хімічного факультету – Б. М. Красовицький. З перших місяців роботи студенти-учасники СНТ активно створювали нові факультетські об'єднання,

зачитували доповіді та вели дискусії, кращі з яких потрапляли до факультетських «Вчених записок» (починаючи з 1936 р.), провели 9 екскурсій по підприємствам міста та музеям тощо. Особливе значення надається першій студентській конференції, організованій СНТ, на якій представник кожного факультету виступив з доповіддю [8].

Більшість студентів, які брали участь у діяльності СНТ у 30-х рр. у подальшому обрали шлях науки та вступили до аспірантури, захистили кандидатські і з часом докторські дисертації, деякі стали академіками: С. Я. Брауде (д-р техн. наук, проф.), І. М. Францевич (фізико-хімік, проф., академік АН УРСР), І. З. Ясногородський (канд. техн. наук), Л. М. П'ятигорський (фізик-теоретик), І. К. Рибалка (д-р іст. наук, проф.) тощо.

Перед Другою світовою війною всього у Харківському університеті налічувалося 44 студентських наукових об'єднань, що охоплювало до 20% студентства денної форми навчання. Студенти продовжували займатись науковою діяльністю, але їх фокус змінився на практичні питання, що затребував час та внутрішня ситуація країни. Починаючи з 1944/45 навчального року, в університеті продовжили діяти студентські об'єднання, які активно відновлювали науку, розвивали традиційні конференції та формували майбутніх науковців [8].

У післявоєнний період превалюють наступні тенденції розвитку студентської науково-дослідної роботи: політизованість, ігнорування національних особливостей. З іншого боку – популяризація науково-дослідницької роботи, зростання уваги до міждисциплінарних зв'язків. Перша післявоєнна загальноуніверситетська студентська наукова конференція відбулась у квітні 1947 р.. Згодом вона перетворилась на щорічну квітневу конференцію. Кількість об'єднань до 1950 р. збільшилась до 69, що охоплювали майже 1500 студентів. Переважна більшість студентів, які брали участь у післявоєнних конференціях, та учасників факультетських об'єднань зробили старт у науку [7; 8].

У 1960–80-х рр. було затверджено чергові положення про науково-дослідну роботу студентів ЗВО, що дозволило виокремити основні форми організації, які існують – процес навчання та позанавчальна робота, і зазначити зміст НДРС – написання рефератів та анотацій, дослідницька діяльність за тематикою кафедри, виступи з доповідями

на засіданнях, навички розв'язання актуальних наукових і технічних проблем. Такі документи мали не меті не лише підвищення кваліфікованої підготовки студентів, а і вирішення проблеми соціалізації. Однак нові постанови вказували на недостатнє використання можливостей факультетів, кафедр, наукових об'єднань [7; 11].

Наступною тенденцією розвитку НДРС стало встановлення особистих контактів з викладачами, що сприяло формуванню навичок вирішення наукових проблем. З'явилися нові форми НДРС: участь у діяльності наукових шкіл, радах дослідників; студентські науково-дослідні інститути. Ідеї розбудови студентських наукових об'єднань знаходять продовження і на етапах незалежності України, сучасному періоді розвитку науки та ЗВО [7].

Так чи інакше, але саме ХНУ ім. В. Н. Каразіна багато в чому став засновником діяльності студентських наукових об'єднань у Східній Україні, роботу яких успішно – незважаючи на перешкоди – розвивають інші ЗВО Харкова та країни.

Серед них – перший приватний заклад вищої освіти в Україні – Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія».

Студентське наукове товариство (СНТ) ХГУ «НУА», створене у 1996 р., це самостійне об'єднання студентів, що координує НДРС, формує навички написання наукових робіт та вирішення наукових завдань, забезпечує зв'язок між навчальним та науковим процесами. До основних завдань відносять: стимулювання активності студентів у навчальному процесі, створення умов для їхнього розвитку, залучення до написання НДРС, популяризація науки у студентському середовищі, організація студентських наукових конференцій і семінарів [1; 2; 4].

Головною відмінністю СНТ є зв'язок з науковими школами НУА. Студенти працюють з науковою проблематикою кафедр, входять до дослідницьких проєктних команд, використовують свої напрацювання під час підготовки бакалаврських, магістерських чи кандидатських робіт [1; 2; 4].

З 1994 р. ХГУ «НУА» проводить щорічні Міжнародні наукові студентські конференції, які стали ефективною формою розвитку

НДРС. Окрім навичок, пов'язаних безпосередньо з науковими роботами, студенти оволодівають лідерськими навичками, роботою у команді [1; 2; 4].

Розвиток НДРС в інноваційному науково-освітньому комплексі, яким є ХГУ «НУА», багато в чому спирається на досвід попередників, на історичні напрацювання, які є у більш «старших» ЗВО міста.

Нова структура не тільки відтворює, але й ініціює нові форми залучення молоді до науки, формування наукового світогляду. Йдеться, перш за все, про послідовність у залученні студентів до наукових розвідок. Конференція об'єднує студентів, починаючи з перших курсів. Існує система. І, здається, це напрацювання, які варті уваги.

Є всі підстави для твердження про те, що студентські наукові об'єднання є вагомою складовою студентського самоврядного руху, вони мають унікальну історію і цікаві перспективи, бо без критичного, аналітичного мислення, навичок співставлення та дослідження отримати сучасну освіту, яка буде відповідати вимогам часу, неможливо.

Список бібліографічних посилань

1. Астахова, В. І., Астахова, К. В. (ред.) (2006). *Нариси історії Народної української академії*. 520 с.

2. Астахова, К. В. (ред.) (2018). *Громадські організації в навчальному закладі нового типу*. Харків, 188 с.

3. Бакіров, В. С., Духопельников, В. М., Зайцев, Б. П. та ін. (2005). *Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років*. Харків: Фоліо, 750 с.

4. Іванова, О. А. (2021). Організація науково-дослідної роботи в системі безперервної освіти. *New Collegium*, 2 (104), с. 31–36.

5. Кін, О. М. (2011). Роль студентських об'єднань у розвитку особистості студента: історико-педагогічний аспект. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, 36, с. 34–43.

6. Кокоша, А. В., Коляда, Н. М. (2017). Генезис діяльності студентських наукових товариств в Україні (1805–1920 рр.). *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*, 80 (2), с. 22–26.

7. Кокоша, А. В., Коляда, Н. М. (2018). *Особливості розвитку та діяльності студентських наукових товариств в Україні (1917–1991 рр.)*.

8. Парфиненко, А. Ю., Посохов, С. І. (2002). *Сторінки історії студентської науки в Харківському університеті*. Харків: НМЦ «МД», 116 с.

9. Посохов, С. І. (2006). *Образи університетів Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. в публіцистиці та історіографії*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 368 с.

10. Посохова, Л. Ю. (2011). *На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст.* Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 400 с.

11. Сєчка, С. (2016). *Соціалізація молоді в студентських громадських організаціях та об'єднаннях (60-80-ті роки XX століття).* 247 с.

References

1. Astakhova, V. I., Astakhova, K. V. (ed.) (2006). *Narysy istorii Narodnoi ukrainskoi akademii* [Sketches on the history of the People's Ukrainian Academy]. 520 p.

2. Astakhova, K. V. (ed.) (2018). *Hromadski orhanizatsii v navchalnomu zakladi novoho typu* [Public Organizations in a New Type of Educational Institution]. Kharkiv, 188 p.

3. Bakirov, V. S., Dukhopelnykov, V. M., Zaitsev, B. P. et al. (2005). *Kharkivskyi natsionalnyi universytet im. V. N. Karazina za 200 rokiv* [V. N. Karazin Kharkiv National University: 200 Years]. Kharkiv: Folio, 750 p.

4. Ivanova, O. A. (2021). *Orhanizatsiia naukovo-doslidnoi roboty v systemi bezperervnoi osvity* [Organization of research work in the system of continuing education]. New Collegium, 2 (104), p. 31–36.

5. Kin, O. M. (2011). Rol studentskykh obiednan u rozvytku osobystosti studenta: istoryko-pedahohichnyi aspekt. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty* [The role of student associations in the development of the student's personality: historical and pedagogical aspects. Means of educational and research work], 36, p. 34–43.

6. Kokosha, A. V., Koliada, N. M. (2017). Henezys diialnosti studentskykh naukovykh tovarystv v Ukraini (1805–1920 rr.). *Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky* [The genesis of student scientific societies in Ukraine (1805–1920). Collection of scientific works of Kherson State University. Pedagogical sciences], 80 (2), p. 22–26.

7. Kokosha, A. V., Koliada, N. M. (2018). *Osoblyvosti rozvytku ta diialnosti studentskykh naukovykh tovarystv v Ukraini (1917–1991 rr.)* [Features of the development and activities of student scientific societies in Ukraine].

8. Parfynenko, A. Yu., Posokhov, S. I. (2002). *Storinky istorii studentskoi*

nauky v Kharkivskomu universyteti [Pages from the history of student science at Kharkiv University]. Kharkiv: NMTs «MD», 116 p.

9. Posokhov, S. I. (2006). *Obrazy universytetiv Rosiiskoi imperii druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. v publitsystytsi ta istoriohrafii* [Images of universities of the Russian Empire in the second half of the 19th – early 20th centuries in journalism and historiography]. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 368 p.

10. Posokhova, L. Yu. (2011). *Na perekhresti kultur, tradytsii, epokh: pravoslavni kolehiumy Ukrainy naprykintsi XVII – na pochatku XIX st.* [At the Crossroads of Cultures, Traditions, and Eras: Orthodox Colleges of Ukraine in the Late 17th – Early 19th Centuries]. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 400 p.

11. Siechka, S. (2016). *Sotsializatsiia molodi v studentskykh hromadskykh orhanizatsiiakh ta obiednanniakh (60-80-ti roky KhKh stolittia)* [Socialization of Youth in Student Public Organizations and Associations (1960s–1980s)]. 247 p.

УДК 331.5+37 https://doi.org/10.5281/zenodo.20023827

Daryna Norik

Науковий керівник: д-р іст. наук, проф. Астахова К. В.

TRANSFORMATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN HIGHER EDUCATION AND THE LABOR MARKET: HISTORICAL NARRATIVES

This article examines the evolution of relations between higher education institutions and the labor market. The relevance of this topic is determined by the growing demands for higher quality of education and the need to align educational programs with the needs of the modern economy.

The author analyzes the evolution of these relationships from the 18th to the 21st century – from the establishment of the first universities to the modern digital age. The writer demonstrates how the functions of higher education have changed under the influence of social and economic transformations, scientific and technological progress, and globalization processes. Highlights how the functions of higher education have changed, particularly in terms of professional training, innovative activity, and the structure of interaction with employers.

The article relies on extensive academic research covering various historical stages of education and labor market development. It highlights how universities have adapted their educational programs, training formats, and models of interacting with the market in response to the demands of the times – from the classic model of academic autonomy to the modern model of the "knowledge triangle": education – science – business.

The study's findings confirm the need for strategic modernization in higher education in order to improve its relevance to the real needs of the economy and society. The work contributes to a deeper understanding of the historical logic of change and outlines prospects for developing interaction between education and the labor market.

Key words: labor market, higher education, historical interaction, adaptation to the labor market, modernization of education, employment.

Норік Дарина Станіславівна. **Трансформація стосунків вищої школи та ринку праці: історичні наративи.**

У статті розглядається еволюція взаємин між вищими навчальними закладами та ринком праці в історичній перспективі. Актуальність теми

зумовлена зростаючими вимогами до якості підготовки фахівців та необхідністю узгодження освітніх програм із потребами сучасної економіки.

Автором проаналізовано еволюцію цих взаємин від XVIII до XXI ст. – з часів виникнення перших університетів до сучасної цифрової доби. Показано, як змінювались функції вищої освіти під впливом соціально-економічних трансформацій, науково-технічного прогресу та глобалізаційних процесів. Висвітлено, як змінювалися функції вищої школи, зокрема в аспекті професійної підготовки, інноваційної діяльності та структурі взаємодії з роботодавцями.

У роботі використано значний масив наукових праць, статей та досліджень, які охоплюють різні історичні етапи розвитку освіти та ринку праці. Висвітлено, як університети адаптували освітні програми, формати підготовки та форми взаємодії з ринком відповідно до запитів часу – від класичної моделі академічної автономії до сучасної моделі «трикутника знань»: освіта – наука – бізнес.

Результати дослідження підтверджують необхідність стратегічної модернізації вищої освіти в контексті підвищення її відповідності реальним потребам економіки та суспільства. Робота сприяє глибшому розумінню історичної логіки змін та окреслює перспективи розвитку взаємодії між освітою та ринком праці.

Ключові слова: ринок праці, вища освіта, історія взаємодії, адаптація до ринку праці, модернізація освіти, працевлаштування.

In modern conditions of rapid socio-economic change, the issue of graduate employment is becoming particularly relevant. One of the key factors influencing this process is the interaction between universities and the job market. Historically, this interaction did not develop immediately: from the elite educational institutions of ancient times, where education was available only to the privileged classes, to medieval universities, which became centers for professional training in the church, law, and medicine.

The relevance of the research is determined by the need for a deeper understanding of how the links between universities, science, and the manufacturing sector were formed in different historical periods. Analysis of this evolution makes it possible to trace how changes in approaches to training specialists capable of responding to the demands of the economic sector have occurred.

The purpose of the study is to analyze how forms of cooperation between

universities and enterprises were formed and changed in different historical periods, particularly in the context of providing graduates with opportunities for their professional development.

To achieve this goal, the following tasks have been identified:

– to analyze the main stages in the development of relations between universities and businesses from the 19th to the early 21st centuries;

– to analyze how the functions of universities have transformed in line with changes in the labor market;

– to identify current trends and challenges in cooperation between higher education institutions and employers regarding graduate employment.

Despite the importance of the topic, the academic community has devoted considerably lower attention to it than to other aspects of educational and labor relations. This has led to significant gaps in the study of these processes, which, unfortunately, hinder a comprehensive understanding of the role universities played in training employees. Although there are some insightful contributions, such as I. Posokhov's "University students in the Russian Empire in the 19th and early 20th centuries and local society" which examines the student community as a distinct social layer in detail [11], or V. Bakirov's work «V. N. Karazin Kharkiv National University: milestones in history» which analyzes the activities of this university's graduates in a historical context [2]. Equally important is the work of V. Kornienko, "Characteristics of the formation of the national university education system" which describes in detail the reasons for the creation of the first higher education institutions [5]. However, despite the existence of these studies, the literature directly addressing the research topic remains limited.

Modern European universities are the result of a long and complex historical process. Their establishment was driven by the emergence of new social groups, growing demand for highly qualified specialists, and the development of trade and industry, which created a need for specialists in these fields. In addition, the desire for a culture of law and social stability also became an important factor in the development of higher education. One of the main conditions for the progress of universities was their autonomy, as the independence of educational institutions contributed to the development of critical thinking and academic freedom. However, no

education system could develop effectively without continuous reforms that ensured its adaptation to changes in society and the economy [9].

The beginning of university education in the Russian Empire is closely linked to the reforms of Peter I. The decree on the "Establishment of the Academy of Sciences and Arts" was an important step in creating the Academic University and Gymnasium. The official opening of these institutions took place on December 27, 1725. This period was characterized by a significant increase in the state's need for highly qualified specialists, which required the implementation of rapid and large-scale measures for the development of education. At the same time, special attention was paid to borrowing European experience and attracting leading scientists from other countries to form a new educational system [5].

In the mid-18th century, an important educational institution was founded – Moscow University, which opened its doors on January 25, 1755. This university became the first independent higher educational institution in the Russian Empire. From the late 1750s, its graduates were sent to leading European universities for further training for professorial positions. Internships at technical universities in Europe, where educational ideas were actively developing, were of particular importance to them [5].

In the 19th century, with the development of capitalist relations and changes in management and economics, the government was forced to pay more attention to the issue of professional education. The increasing demand for qualified specialists in various sectors of the economy, manufacturing, and public administration required the creation of new educational programs and educational institutions that would meet the requirements of the time [7].

The basis of public education was the introduction the principle of centralized management. Due to socio-economic changes, there was a need to train a large number of qualified workers. To this end, teacher training colleges were established in Ukraine in the mid-19th century to prepare primary school teachers [7].

The high demand for qualified teachers made the employment process easier, providing young professionals with opportunities for career growth. Over a period of five years, from 1808 to 1812, 83 people became teachers, 39 chose civil service, and 18 entered military service [1].

By the end of the 1850s, women in the Russian Empire received secondary education mainly in institutes and diocesan schools, private boarding schools, and church-affiliated schools under the Ministry of Public Education. At the same time, most young women were educated at home by governesses or private tutors, and the quality of education depended on the family's financial situation. The expansion of girls' secondary schools was an important step in the systematization and formalization of secondary education for girls. A symbolic indicator of change was the fact that on the eve of World War I, the number of women with secondary education exceeded the number of men [10].

Engineering and industrial institutes were an important part of the higher education system, bringing together educational facilities with diverse organizational structures and specializations. Among them were two-faculty technological institutes, multi-faculty polytechnic universities, and single-industry engineering schools specializing in such areas as mining, transport, electrical engineering, and architecture. At the end of the 19th century, the most popular were technological institutes, in particular the St. Petersburg, Kharkiv, and Moscow Technical Schools, which trained engineers for the mechanical and chemical industries. Graduates of such institutions received specialized titles, including metallurgical engineer, electrical engineer, mechanical engineer, and other professional titles depending on the faculty [4].

Between 1884 and 1905, students actively wanted to go beyond traditional lecture courses and get involved in scientific work. They worked in clinics and laboratories, researching topical issues, writing essays and various studies [1].

During the period of rapid industrial development in Ukraine in the late 19th and early 20th centuries, there was a growing need for specialists with higher technical education. As a result, the number of students at the Kyiv Polytechnic Institute grew rapidly: while 360 students were enrolled in the first year when the institute opened, by 1905 there were already more than 1,600 students. Graduates of the institution were able to replace foreign specialists in key industries, demonstrating the competitiveness of national technical education [3].

After the closure of the Main Pedagogical Institute in 1859, the function

of training teachers for secondary and specialized educational institutions was transferred to universities. Between 1859 and 1900, they trained about 58,000 specialists, including 23,500 graduates of law faculties. Legal education opened the way to public service, so the majority of students were children of nobles and officials. At the same time, the critical need for teaching staff led to university education focusing on training teachers for secondary and higher education [6].

Graduates of the painting, sculpture, and architecture departments received the titles of "artist" and "artist-architect," which entitled them to work professionally in the arts and teaching. The number of students gradually increased: from 290 in the 1900/01 academic year to 387 in 1917, with an increase in the number of women among the students [4].

By 1914, there were 10 universities in Russia with 37,500 students; in 1916, there were 11, and about 12,000 people were enrolled each year [6].

In the 1920s and 1930s, the reform of higher education affected not only the structure of universities, but also changed academic programs, teaching methods, and forms of knowledge testing. At the end of 1935, the university system experienced a revival: restrictions based on social origin were removed, certain academic traditions were restored, and the system began to function more stable. At the same time, excessive centralization and standardization made the education process less flexible, made it harder to introduce new ideas, and held back teaching innovation [2].

After World War II, the Soviet Union had a severe shortage of highly qualified specialists for the development of radiophysics and the creation of a radio engineering industry. On the initiative of Axel Ivanovich Berg, chairman of the Committee on Radar under the Government of the USSR, a radio physics department was opened at Kharkiv University in 1952. The decision to establish the faculty was based on the scientific potential of Kharkiv, where research in the field of radio electronics was actively developing in the early 1950s. During the same period, the Department of Ultra-High Frequency Physics was established, one of the first specialized departments of the faculty. Over more than six decades of activity, the faculty has trained about six thousand specialists, of whom more than 600 have completed their master's theses and more than 100 have completed their doctorates [13].

In the 1960s–1980s, Kharkiv became one of the leading scientific and educational centers of the Soviet Union. During this period, new educational and research institutions actively developed in the city, contributing to the formation of a powerful intellectual environment. The staff of leading higher education institutions, in particular Kharkiv State University, the Polytechnic Institute, the Law Institute, the Institute of Radio Electronics, and others, made a significant contribution to the training of highly qualified specialists and the development of science [2].

Students in the 1990s differed significantly from their Soviet counterparts focusing on practical results and the needs of the labor market. Many pursued education primarily to obtain a diploma, while employment depended not only on educational level, but also on the economic situation and market demands. Only a few universities were able to actively support the graduate employment [12].

In 1998, scholarships were established to support scientists, but most young scientists were leaving the country. In 1999, the Ministry of Education reduced the state order for training specialists in fields where the expected results had not been achieved [12].

In Ukraine, there is a growing correlation between education level and income, but there are significant problems with professional qualification standards. The gap between educational and professional qualification standards is explained by the lack of proper links between educational institutions and employers. Creating conditions that meet the requirements of the labor market is an important task for improving the training system and ensuring the effective selection of specialists. Solving problems in the social and labor sphere is only possible through the involvement of employers, employees, and society as a whole [8].

In conclusion, the development of the economy, science, and modernization, universities have increasingly focused on the practical needs of society. In the 20th century, the focus shifted from providing knowledge to fostering practical skills, adaptability, and readiness for change in graduates. Today, in the context of globalization, digitalization, and increased competition, the role of the university as an intermediary between education and employment has grown significantly, and this trend continues to develop toward deeper integration of educational processes with the real demands of the labor market.

Список бібліографічних посилань

1. Багалій, Д. І. (1906). *Короткий нарис історії Харківського університету за перші сто років його існування (1805–1905)* [online]. Available at: https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9380 [Accessed 28 Feb. 2025].

2. Бакіров, В. С. (2006). *Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна: віхи історії* [online]. Available at: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/6163/19-Bakirov.pdf?sequence=1 [Accessed 10 Nov. 2024].

3. Довжук, І. В. (2018). Розвиток вищої освіти в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.. *Проблеми політичної історії України*, [online] 13. Available at: https://grani-print.dp.ua/index.php/pphu/article/download/16/9 [Accessed 28 Feb. 2025].

4. Іванов, А. Є. (1991). *Вища школа Росії кінця XIX – початку XX ст.* [online]. Available at: http://surl.li/sohqgg [Accessed 10 Nov. 2024].

5. Корнієнко, В. Н. (2015). Особливості становлення вітчизняної університетської освіти. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*, т. 21, с. 77–90.

6. Михаильова, К. Г. (2014). *Університет в умовах сучасності: сила традицій перед викликами майбутнього.* Харків: Вид-во НУА, 284 с.

7. Нагрибельний, Я. А. (2011). Професійна освіта в освітній системі Російської імперії (XIX – початок XX ст.). *Чорноморський літопис*, [online] 4. Available at: http://history.org.ua/JournALL/chornlit/chornlit_2011_4/26.pdf [Accessed 28 Feb. 2025].

8. Петрова, І. Л. (2009). *Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування* [online]. Available at: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/monografiji/petrova_0004.pdf [Accessed 28 Feb. 2025].

9. Поддубей, О. В. (2010). Історичні етапи розвитку університетської освіти в Італії. *Вісник Запорізького національного університету*, [online] 2 (13). Available at: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/ped_2010_2/111-113.pdf [Accessed 28 Feb. 2025].

10. Пономарьова, В. В. (2015). *Від «супутниці людини» до слухачки університету* [online]. Available at: https://cyberleninka.ru/article/n/ot-soputnitsy-cheloveka-do-slushatelnitsy-universiteta-tolstye-zhurnaly-1860-h-gg-o-zhenskom-obrazovanii/viewer [Accessed 28 Feb. 2025].

11. Посохов, І. С. (2010). Студенти університетів Російської імперії XIX – початку XX ст. і місцеве суспільство. *Історичний архів*, [online] 5, с. 38–43.

Available at: https://core.ac.uk/download/pdf/38396925.pdf [Accessed 10 Nov. 2024].

12. Січкаренко, Г. Г. (2014). *Історичний досвід перебудови вищої освіти в Україні (1985–2005 рр.)* [online]. Available at: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0052115.pdf [Accessed 28 Feb. 2025].

13. Шульга, С. М. (2015). Історичні корені розвитку радіофізики. [online] У: *Навчальні та наукові традиції факультету.* Available at: https://rbecs.karazin.ua/wp-content/uploads/2015/02/RFF_60_01.pdf [Accessed 28 Feb. 2025].

References

1. Bahalii, D. I. (1906). *Korotkyi narys istorii Kharkivskoho universytetu za pershi sto rokiv yoho isnuvannia (1805–1905)* [A brief outline of the history of Kharkiv University during the first hundred years of its existence (1805–1905)] [online]. Available at: https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9380 [Accessed 28 Feb. 2025].

2. Bakirov, V. S. (2006). *Kharkivskyi natsionalnyi universytet im. V. N. Karazina: vikhy istorii* [V. N. Karazin Kharkiv National University: milestones in history] [online]. Available at: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/6163/19-Bakirov.pdf?sequence=1 [Accessed 10 Nov. 2024].

3. Dovzhuk, I. V. (2018). Rozvytok vyshchoi osvity v Ukraini naprykintsi XIX – na pochatku XX st.. *Problemy politychnoi istorii Ukrainy* [The development of higher education in Ukraine in the late 19th and early 20th centuries. Problems of Ukrainian political history], [online] 13. Available at: https://grani-print.dp.ua/index.php/pphu/article/download/16/9 [Accessed 28 Feb. 2025].

4. Ivanov, A. Ye. (1991). *Vyshcha shkola Rosii kintsia XIX – pochatku XX st.* [Higher education in Russia in the late 19th and early 20th centuries] [online]. Available at: http://surl.li/sohqgg [Accessed 10 Nov. 2024].

5. Korniienko, V. N. (2015). Osoblyvosti stanovlennia vitchyznianoi universytetskoi osvity. *Vcheni zapysky* [Characteristics of the formation of the national university education system. Scientific notes], vol. 21. Kharkiv: Vyd-vo PUA, pp. 77–90.

6. Mykhaylova, K. H. (2014). *Universytet v umovakh suchasnosti: syla tradytsii pered vyklykamy maibutnoho* [The University in modern conditions: the power of traditions in the face of future challenges]. Kharkiv: Vyd-vo PUA, 284 p.

7. Nahrybelnyi, Ya. A. (2011). Profesiina osvita v osvitnii systemi Rosiiskoi imperii (XIX – pochatok XX st.). *Chornomorskyi litopys* [Profectional education

in the educational system of the Russian Empire (19th – early 20th centuries). Chernomorsky Chronicle], [online] 4. Available at: http://history.org.ua/JournALL/chornlit/chornlit_2011_4/26.pdf [Accessed 28 Feb. 2025].

8. Petrova, I. L. (2009). *Ukrainskyi rynok pratsi: osoblyvosti rozvytku ta efektyvnist funktsionuvannia* [The Ukrainian labor market: development characteristics and operational efficiency] [online]. Available at: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/monografiji/petrova_0004.pdf [Accessed 28 Feb. 2025].

9. Poddubei, O. V. (2010). Istorychni etapy rozvytku universytetskoi osvity v Italii. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu* [Historic stages in the development of university education in Italy. Bulletin of Zaporizhzhia National University], [online] 2 (13). Available at: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/ped_2010_2/111-113.pdf [Accessed 28 Feb. 2025].

10. Ponomarova, V. V. (2015). *Vid «suputnytsi liudyny» do slukhachky universytetu* [From "human companion" to university student] [online]. Available at: https://cyberleninka.ru/article/n/ot-soputnitsy-cheloveka-do-slushatelnitsy-universiteta-tolstye-zhurnaly-1860-h-gg-o-zhenskom-obrazovanii/viewer [Accessed 28 Feb. 2025].

11. Posokhov, I. S. (2010). *Studenty universytetiv Rosiiskoi imperii XIX – pochatku XX st. i mistseve suspilstvo. Istorychnyi arkhiv* [University students in the Russian Empire in the 19th and early 20th centuries and local society. Historical Archive], [online] 5, pp. 38–43.Available at: https://core.ac.uk/download/pdf/38396925.pdf [Accessed 10 Nov. 2024].

12. Sichkarenko, H. H. (2014). *Istorychnyi dosvid perebudovy vyshchoi osvity v Ukraini (1985–2005 rr.)* [Historical experience of higher education reform in Ukraine (1985–2005)] [online]. Available at: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0052115.pdf [Accessed 28 Feb. 2025].

13. Shulha, S. M. (2015). Istorychni koreni rozvytku radiofizyky. *Navchalni ta naukovi tradytsii fakultetu* [The historical roots of the development of radiophysics. Educational and scientific traditions of the faculty] [online]. Available at: https://rbecs.karazin.ua/wp-content/uploads/2015/02/RFF_60_01.pdf [Accessed 28 Feb. 2025].

УДК 330(477) https://doi.org/10.5281/zenodo.20023850

Sofiia Likunova

Науковии керівник: канд. екон. наук, доц. Іванова О. А.

RECOVERY OF UKRAINIAN ENTERPRISES IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY

The article examines the process of adaptation and recovery of Ukrainian enterprises in conditions of military and economic uncertainty. The article is a relevant and meaningful analysis of the activities of Ukrainian entrepreneurship in the context of an unprecedented crisis.

The main challenges and threats that affect the economic sector in modern conditions are presented. The consequences they lead to are also indicated, both in general terms and with specific examples. In addition, the critical state of small business is described, which is confirmed by statistical indicators.

The main part of the article is an analysis of the most common strategies for overcoming uncertainty, including: business relocation, militarization of economic activity, reorganization and M&A, international market expansion, and innovative solutions. The author uses statistical data and examples of the activities of Ukrainian enterprises to balance theoretical data and applied material, which deepens the understanding of the object of research. An analysis of the effectiveness of strategies in the macroeconomic environment was carried out. Conclusions are drawn regarding the feasibility of the analyzed strategies in the short and long term. Special attention is focused on cross-cultural communication and interaction between Ukraine and the EU, and their impact on the business sector.

Overall, the transformation of entrepreneurship since the beginning of the full-scale invasion is analyzed. Critical factors and the level of adaptation of Ukrainian enterprises to them are presented.

Key words: Ukrainian enterprises, war risks, economic uncertainty, business adaptability, recovery strategies, militarization of the economy, relocation of enterprises, mergers and acquisitions (M&A), underground industrial park.

Лікунова Софія В'ячеславівна. **Відновлення діяльності українських підприємств в умовах невизначеності.**

У статті досліджено процес адаптації та відновлення українських підприємств в умовах воєнної та економічної невизначеності. Стаття є

актуальним і змістовним аналізом діяльності українського підприємництва в умовах безпрецедентної кризи.

Наведено основні виклики та загрози, які впливають на господарський сектор у сучасних умовах. Також зазначено наслідки до яких вони призводять, як узагальнено, так і з конкретними прикладами. Окрім цього описано критичний стан малого підприємництва, що підтверджено статистичними показниками.

Основна частина статті це аналіз найпоширеніших стратегій подолання невизначеності, серед яких: релокація бізнесу, мілітаризація господарської діяльності, реорганізація та M&A, експансія міжнародного ринку та інноваційні рішення. Автор використовує статистичні дані та приклади діяльності українських підприємств для балансу між теоретичними даними та прикладним матеріалом, що поглиблює розуміння об'єкта дослідження. Здійснено аналіз ефективності стратегій у макроекономічному середовищі. Зроблено висновки щодо доцільності проаналізованих стратегій в короткостроковій і довгостроковій перспективах. Окрема увага зосереджена на кроскультурній комунікації та взаємодії Україна-ЄС, їхньому впливу на підприємницький сектор.

Загалом проаналізовано трансформацію підприємництва від початку повномасштабного вторгнення. Наведено критичні чинники та рівень адаптованості українських підприємств до них.

Ключові слова: українські підприємства, воєнні ризики, економічна невизначеність, адаптивність бізнесу, стратегії відновлення, мілітаризація господарства, релокація підприємств, злиття та поглинання (M&A), підземний індустріальний парк.

In times of uncertainty and the greatest challenges, the issue of preserving and potentially restoring the business sector remains acute. The Ukrainian economy is suffering losses that are already estimated at billions of hryvnias. Approximately 19% of the country's territory is under occupation, a hybrid war is ongoing, and there is a constant threat of shelling and worsening of the situation [1].

Ukrainian enterprises are forced to make quick adaptive decisions. Even in the first days of the full-scale invasion, the question of whether to continue or stop operations arose. There is still uncertainty about the sufficient prospects in the current conditions, as pressure increases.

The factors that cause the greatest burden are directly or indirectly related to the war. First of all, these are military risks with the threat of

physical destruction or damage to assets. They lead to an increase in the level of migration, which in turn can cause a decrease in consumer demand and a personnel crisis. It is also worth noting the logistical gaps and power supply disruptions that make it impossible for enterprises to operate. Pressure from the state administration is also increasing. Control and regulatory policy are being strengthened, mainly to combat tax evasion and fraud. The tax burden on enterprises is increasing, and the updating of social standards (such as the minimum wage) is pressing. As a result of the combination of these factors, for example, we can note the negative dynamics among Sole Traders in 2025. The number of closed Sole Traders outweighed the number of opened ones by approximately 46%. At the same time, the number of closures increased by 44% compared to 2024 (in which the dynamics were positive due to the predominance of opening Sole Traders) [2]. An important clarification is that small enterprises make up the majority of the total number of all enterprises in Ukraine (over 80%). Therefore, their sharp reduction significantly destabilizes the economy: it reduces the level of potential budget revenues, creates a shortage of goods and services, causes a shortage of jobs, reduces innovation, etc.

Despite constant pressure, Ukrainian enterprises demonstrate high adaptability to modern challenges. If at first there was a problem of "survival" of the business sector, now strategies for recovery and further development are increasingly being implemented. This is confirmed by the variety of approaches to continuing activities and its constant expansion. A relatively common solution was business relocation. For example, thanks to a program from the Ministry of Economy, enterprises from the most affected regions were relocated to less vulnerable ones. The most popular directions were: from the South to the Center and from the East to the Center. The main industries subject to the relocation program were: Wholesale and retail trade, Construction and the IT sector. The relocation trend itself turned out to be interesting. This means that a significant number of enterprises were not relocated abroad or to central/western territories, but were retained within their regions, located closer to regional centers. This had positive consequences, in particular, reducing the territorial imbalance in the distribution of enterprises between regions.

The trend among enterprises is not only relocation, but also a change in production profile. There is a certain militarization of the economic sector. That is, enterprises are re-profiling their activities for the needs of the armed forces. For example, enterprises in the light industry sector are focusing on the production of military clothing and footwear; enterprises in the food industry sector are creating long-term storage products, canned goods and dry rations; car services have begun to reorient themselves towards military equipment, etc. In the short term, such processes have a positive impact, as they allow enterprises to "survive" and meet demand. However, in long-term planning, negative consequences may arise, such as a shortage of civilian goods and services with subsequent economic imbalance.

Unique times favor non-standard solutions. Current features have given impetus to the development of individual industries and enterprises. Accordingly, effective reorganization has taken place. First of all, it is about mergers and acquisitions (in the context of Ukraine, the second process prevails). In 2024, the French NJJ Holding acquired Datagroup-Volya and Lifecell, combining them into a new large telecommunications platform [4]. In turn, in 2025, Kyivstar acquired 97% of the shares of the Uklon service (in fact, Kyivstar absorbed the online service through its parent company VEON) [5]. These strategic moves are aimed at expanding corporate capabilities and fostering innovation, as a result of the high quality of the strategy, we can note the growth of profit indicators after the merger/ acquisition process.

There are enough examples of the rapid development of companies after the start of a full-scale invasion. In conditions of uncertainty, the understanding of partnership is being redefined. New, sometimes voluntary connections are emerging, such as the interaction between Monobank and Ukrgasbank. Thanks to the increased focus on European integration, opportunities for cross-cultural communication and entry into international markets are expanding. Ukrainian enterprises are increasingly entering the EU market. The target audience for well-known companies (Nova Post, Lviv Croissants, Bob Snail) at the initial stages is Ukrainian immigrants, until the network becomes a sufficient number of the local population. Nevertheless, war risks remain. Enterprises in front-line regions are the

most vulnerable compared to others. Earlier, we mentioned relocation programs that practically solve problems only in short-term planning. But there are different types of relocation, and entrepreneurs find very creative ways to preserve production capacities. A non-standard and at the same time quite effective solution to overcoming crisis conditions is moving underground. Thus, continuity of activity and security are ensured, as factors that initiate the expediency of entrepreneurial activity. Currently, these are small-scale underground spaces (of those that are known) that do not have sufficient capacity to organize the system. But the idea of underground construction is developing quite actively. For example, a study is being conducted on the idea of building the first underground industrial park in Ukraine in Kharkiv. Which has an ecosystem that ensures economic development using innovative methods. The implementation of such a project requires significant investments that can be collected only under co-financing conditions.

In fact, Ukrainian enterprises, even without implementing bold project decisions, often face financial difficulties. Therefore, the need for grants remains relevant. To ensure effective activity, state and international grant programs for development and support have been implemented. They apply not only to existing enterprises, but are also designed to develop the economic sector by creating new entities. This is a kind of incentive for the restoration and development of entrepreneurship in crisis conditions, which is designed to facilitate the adaptation process. Over the years of Russia's armed aggression against Ukraine, domestic enterprises have inevitably adapted, improving tools for continuing their activities. In the realities of the existing conditions, long-term planning in decisions made becomes almost impossible, giving way to short-term prospects as a risk. Nevertheless, this is still the most effective way to stabilize crisis phenomena. Ukrainian enterprises are restoring their activities to the indicators by 2022, but at the same time there are no clear strategies for systemic development in the continuation of future years due to uncertainty. Since pessimistic scenarios of events often occur, which require high-quality and deep crisis management.

Despite constant pressure, the economic sector has unique solutions that ensure not only local recovery, but also the expansion of international markets. In recent years, the connection between Ukraine and the European

part of the world has deepened, which gives enterprises greater prospects. Ukrainian companies are becoming recognizable and desirable, which ensures the creation of new communication links and the receipt of additional resources, which are urgently needed.

Today, most enterprises have passed the "survival" limit and achieved stable indicators under significant pressure. This indicates a high level of enterprise resilience, and for its maintenance and increase, increased internal and external support and encouragement.

Список бібліографічних посилань

1. Слово і Діло (2025). *Скільки території України окупувала росія* [online]. Available at: https://www.slovoidilo.ua/2025/12/17/infografika/suspilstvo/skilky-terytoriyi-ukrayiny-okupuvala-rosiya#google_vignette [Accessed 1 Mar. 2026].

2. Дія. Бізнес (2025). *Динаміка відкриття ФОП у 2025 році* [online]. Available at: https://www.business.diia.gov.ua/news/dynamika-vidkryttia-fop-u-2025-rotsi [Accessed 1 Mar. 2026].

3. Інформаційне управління (2022). *Програма релокації бізнесу - дієвий інструмент створення надійного економічного тилу, - в цьому переконаний Голова Комітету з питань бюджету Юрій Арістов*. Офіційний вебпортал парламенту України [online]. Available at: https://www.rada.gov.ua/news/razom/223016.html [Accessed 1 Mar. 2026].

4. Data group (2024). *Угоду з придбання NJJ Holding компаній Датагруп-Volia та lifecell завершено* [online]. Available at: https://www.datagroup.ua/novyny/ugodu-z-pridbannya-njj-holding-kompanij-datagrup-volia-ta-li-500 [Accessed 1 Mar. 2026].

5. Тарасовський Ю. (2025). *«Київстар» купує Uklon за $155 млн*. Forbes.ua [online]. Available at: https://forbes.ua/news/kiivstar-pridbav-uklon-za-155-mln-grn-19032025-28143 [Accessed 1 Mar. 2026].

6. Kharkiv IT Cluster (2025). *Підсумки хакатону Underground Tech: що створили команди?* [online]. Available at: https://it-kharkiv.com/news/ua/pidsumky-khakatonu-underground-tech [Accessed 1 Mar. 2026].

References

1. Slovo i Dilo (2025). *Skilky terytoriyi Ukrayiny okupuvala rosiya* [online]. Available at: https://www.slovoidilo.ua/2025/12/17/infografika/suspilstvo/skilky-terytoriyi-ukrayiny-okupuvala-rosiya#google_vignette [Accessed 1 Mar. 2026].

2. Diia. Biznes (2025). *Dynamika vidkryttia FOP u 2025 rotsi* [online]. Available

at: https://www.business.diia.gov.ua/news/dynamika-vidkryttia-fop-u-2025-rotsi [Accessed 1 Mar. 2026].

3. Informatsiine upravlinnia (2022). *Prohrama relokatsii biznesu - diievyi instrument stvorennia nadiinoho ekonomichnoho tylu, - v tsomu perekonanyi Holova Komitetu z pytan biudzhetu Yurii Aristov*. Ofitsiinyi vebportal parlamentu Ukrainy [online]. Available at: https://www.rada.gov.ua/news/razom/223016.html [Accessed 1 Mar. 2026].

4. Data group (2024). *Uhodu z prydbannia NJJ Holding kompanii Datahrup-Volia ta Lifecell zaversheno* [online]. Available at: https://www.datagroup.ua/novyny/ugodu-z-pridbannya-njj-holding-kompanij-datagrup-volia-ta-li-500 [Accessed 1 Mar. 2026].

5. Tarasovskyi Yu. (2025). *«Kyivstar» kupuie Uklon za $155 mln.* Forbes.ua [online]. Available at: https://forbes.ua/news/kiivstar-pridbav-uklon-za-155-mln-grn-19032025-28143 [Accessed 1 Mar. 2026].

6. Kharkiv IT Cluster (2025). *Pidsumky khakatonu Underground Tech: shcho stvoryly komandy?* [online]. Available at: https://it-kharkiv.com/news/ua/pidsumky-khakatonu-underground-tech [Accessed 1 Mar. 2026].

Наука в НУА

https://doi.org/10.5281/zenodo.20023881

К. В. Астахова

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ДОКАЗОВІ ПРОГНОЗИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ВІДКРИТИЙ ТРЕК ДОСЛІДЖЕНЬ»

13 лютого 2026 р. у Харкові на базі Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» відбулася традиційно міжнародна наукова конференція «Доказові прогнози розвитку освіти України: відкритий трек досліджень». Захід об'єднав учених, експертів у галузі освітньої політики, представників закладів вищої освіти, аналітичних центрів та громадських організацій, які досліджують сучасні трансформаційні процеси у сфері освіти.

Метою конференції стало обговорення перспектив розвитку української освіти на основі доказових підходів та наукового прогнозування. У центрі уваги учасників перебували питання використання результатів міждисциплінарних досліджень для формування ефективної освітньої політики, аналізу соціальних запитів до системи освіти, а також вироблення стратегічних підходів до модернізації освітнього простору України.

Модератором конференції виступила ректор Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», доктор історичних наук, професор **Катерина Вікторівна Астахова**. Відкриваючи роботу конференції, вона наголосила на особливій актуальності проблеми науково обґрунтованого прогнозування розвитку освіти в умовах глибоких соціальних і технологічних трансформацій. У своєму виступі К. В. Астахова підкреслила, що сучасна освітня політика має спиратися на результати комплексних досліджень, які дозволяють не лише фіксувати поточні зміни в освітньому середовищі, але й прогнозувати їх подальший розвиток.

Було також відзначено важливу роль університетів як інтелектуальних центрів, що забезпечують аналітичний супровід освітніх реформ та формують експертні платформи для професійного діалогу між науковцями, управлінцями та освітянами-практиками.

Проведення конференції стало черговим підтвердженням того, що Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» вже понад двадцять п'ять років послідовно розвиває традицію відкритих наукових дискусій, присвячених стратегічним проблемам розвитку освіти, науки та суспільства. Університет виступає авторитетним інтелектуальним майданчиком, на якому системно обговорюються актуальні проблеми освітньої політики, соціокультурних трансформацій та перспектив розвитку університетської освіти.

Ключовими доповідачами пленарного засідання стали відомі українські науковці та організатори освіти.

Зокрема, з доповіддю виступив член-кореспондент Національної академії наук України, доктор соціологічних наук, професор **Віль Савбанович Бакіров**, який звернув увагу на роль університетів у формуванні інтелектуального потенціалу суспільства та наголосив на необхідності стратегічного осмислення майбутнього вищої освіти в умовах глобальних соціальних змін, перш за все, в умовах тотальної цифровізації. Доповідач підкреслив, що сучасні університети мають виконувати не лише освітню, а й аналітичну функцію, виступаючи центрами наукового аналізу та прогнозування суспільного розвитку. Академік В.С. Бакіров обґрунтував власну занепокоєність через тотальне некритичне використання штучного інтелекту в освіті.

Важливі аспекти розвитку системи вищої освіти були розглянуті у виступі голови Ради ректорів закладів вищої освіти Харківського регіону, доктора економічних наук, професора **Володимира Степановича Пономаренка**. У своїй доповіді він зосередив увагу на питаннях стратегічного управління університетами, модернізації освітніх програм та необхідності посилення міжуніверситетської співпраці. Особливу увагу було приділено проблемам формування конкурентоспроможного освітнього середовища та підготовки фахівців, здатних ефективно працювати в умовах швидких соціально-економічних змін.

Значний інтерес учасників конференції викликала доповідь доктора історичних наук, професора **Сергія Івановича Посохова**, присвячена гуманітарним вимірам розвитку освіти та ролі історичного досвіду у формуванні освітніх стратегій. У своєму виступі дослідник наголосив, що аналіз історії освітніх реформ дозволяє глибше зрозуміти

закономірності розвитку освітніх систем і сприяє формуванню більш обґрунтованих прогнозів їх подальшої еволюції.

Особливою подією конференції став виступ відомого українського науковця, доктора наук, професора **Євгена Володимировича Ромата**, якого справедливо вважають одним із метрів сучасних досліджень у сфері соціальних комунікацій. У своїй доповіді він розглянув взаємозв'язок між комунікаційними процесами, освітнім середовищем та формуванням людського капіталу. Професор Є. В. Ромат наголосив, що сучасна освітня політика потребує нових підходів до прогнозування, які мають ґрунтуватися на системному аналізі даних, результатах соціологічних досліджень та міждисциплінарній взаємодії.

У ході конференції було представлено результати низки досліджень, присвячених різним аспектам трансформації сучасної освіти. Серед ключових тем обговорення — цифровізація освітнього процесу, розвиток університетської автономії, формування нових освітніх моделей, інтеграція української освіти до європейського освітнього простору, а також підготовка фахівців, здатних ефективно діяти в умовах динамічних суспільних змін.

Жваві дискусії, що відбулися під час пленарного засідання та експертних обговорень, засвідчили високий рівень зацікавленості наукової спільноти у розвитку доказових підходів до аналізу та прогнозування освітніх процесів. Учасники конференції підкреслювали, що ефективна модернізація освіти потребує системного використання результатів наукових досліджень, а також активної взаємодії між академічною наукою, освітніми інституціями та органами державного управління.

Учасники конференції відзначили високий науковий рівень представлених доповідей та конструктивний характер дискусії. Проведення конференції ще раз підтвердило авторитет Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» як важливої експертної платформи для обговорення актуальних проблем розвитку освіти.

За підсумками конференції її учасники висловили готовність до подальшого розвитку наукової співпраці у сфері дослідження освітньої політики, обміну результатами наукових досліджень та підготовки спільних аналітичних проєктів, спрямованих на формування доказових прогнозів розвитку освіти України.

https://doi.org/10.5281/zenodo.20023918

Н. П. Гога

«РЕВОЛЮЦІЯ В ОСВІТІ: СТУПІНЬ ГОТОВНОСТІ АКАДЕМІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ» (про проведення XXXIII науково-теоретичної конференції молодих учених)

Сучасний освітній простір перебуває у стані глибоких трансформацій, зумовлених стрімким розвитком цифрових технологій, глобалізаційними процесами та соціокультурними викликами. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання готовності академічної спільноти до системних змін, що охоплюють як зміст освіти, так і форми її організації.

Важливою платформою для осмислення цих процесів стала XXIII Науково-теоретична конференція молодих вчених на тему «Революція в освіті: ступінь готовності академічної спільноти», проведена в межах традиційних Днів науки. Конференція об'єднала широке коло учасників: аспірантів, молоді науковці, співробітники наукових установ, викладачі, що забезпечило міжрівневий та міждисциплінарний діалог щодо актуальних освітніх трансформацій.

Особливістю заходу стало його проведення вже сьомий рік поспіль у дистанційному форматі, що не лише відображає сучасні тенденції цифровізації соціального інституту освіти, а й виступає своєрідним індикатором адаптаційних можливостей наукової спільноти до нових умов взаємодії та комунікації.

Слід зазначити як участь постійних партнерів – представників Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди; Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова, Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, так долучення нових – аспірантів та співробітників Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Активну участь у обговоренні взяли: К. В. Берест, С. С. Глібко,

Б. В. Думченко, І. О. Мамаєв, І. О. Івахненко, О. В. Макасєєв, Л. О. Панасенко, Д. І. Ткаченко.

Керівництво здійснювали: перший заступник Ради молодих вчених при ХОВА, кандидат економічних наук, асистент кафедри підприємства та бізнес-адміністрування Харківського національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова Д. М. Вершиніна; кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, соціології та культурології ХНПУ імені Г. С. Сковороди Ю. І. Калюжна та канд. психол. наук; доцент кафедри соціології та гуманітарних дисциплін ХГУ «НУА» Н. П. Гога.

У 2026 році конференція молодих учених була присвячена широкому колу питань, що відображають багатовимірність сучасних освітніх трансформацій та складність адаптації академічної спільноти до нових соціально-економічних і технологічних реалій. Аналіз представлених доповідей і наукових повідомлень дозволяє виокремити кілька ключових тематичних векторів.

Передусім значна увага була зосереджена на проблемах цифровізації освіти та впровадження інноваційних технологій. Зокрема, обговорювалися питання використання штучного інтелекту в освітньому процесі, його потенціалу як інструменту трансформації навчання, а також ризиків і викликів, пов'язаних із його інтеграцією в академічне середовище. У цьому контексті цифрові гуманітарні науки (digital humanities), геоінформаційні системи та нові формати роботи з даними постають як каталізатори зміни змісту та методів освіти.

Окремий блок досліджень стосувався психологічних і соціальних аспектів освітніх змін. Зокрема, було актуалізовано проблему психологічних бар'єрів інновацій, факторів опору академічної спільноти, а також питань резильєнтності в умовах появи нових цифрових професій. Це свідчить про усвідомлення того, що освітня революція є не лише технологічним, а й глибоко психологічним процесом.

Вагомим напрямом стала проблематика трансформації професійної підготовки та зміни вимог до компетентностей. У доповідях розглядалися нові освітні підходи, зокрема використання кейс-методів (наприклад, через ігрову індустрію), проєктне навчання, розвиток

міжкультурної комунікативної компетентності та концепція «Навчання впродовж життя». Це демонструє переорієнтацію освіти на гнучкість, практичність і безперервність навчального процесу.

Важливою характеристикою представлених досліджень є їх виразний міждисциплінарний характер. Тематика доповідей засвідчує інтеграцію підходів із психології, економіки, соціології, політології, права та філології, що відображає сучасну тенденцію до подолання жорстких меж між науковими галузями. Зокрема, поєднання технологічних рішень із гуманітарним аналізом (наприклад, у дослідженнях штучного інтелекту чи digital humanities) демонструє формування нових гібридних дослідницьких полів.

Міждисциплінарність у цьому контексті виступає не лише як методологічний принцип, але і як необхідна умова адекватного осмислення освітніх трансформацій, оскільки сучасні виклики мають комплексний характер і не можуть бути пояснені в межах однієї наукової парадигми. Відтак, саме синергія різних наукових підходів забезпечує більш глибоке розуміння процесів та сприяє виробленню ефективних стратегій його розвитку.

Перспективи подальших досліджень у межах окресленої проблематики пов'язані з поглибленням міждисциплінарних підходів до аналізу освітніх трансформацій та розширенням кола наукових дисциплін, залучених до їх осмислення. Зокрема, актуалізується необхідність інтеграції напрацювань кіберпсихології, нейронаук, освітньої аналітики (learning analytics), цифрової педагогіки, а також досліджень у сфері штучного інтелекту та data science. Такий вектор дозволить не лише комплексно аналізувати динаміку змін в академічному середовищі, але й формувати прогностичні моделі розвитку освіти в умовах глобальної невизначеності та постійних соціокультурних трансформацій.

https://doi.org/10.5281/zenodo.20023975

О. А. Іванова

ТИЖДЕНЬ НАУКИ В НУА – 2026

Народна українська академія як цілісний освітньо-науковий комплекс системно приділяє значну увагу розвитку наукової складової діяльності всіх учасників освітнього процесу. В Академії постійно триває пошук оптимальних форм залучення до науково-дослідницької роботи, а також забезпечується підтримка ефективних наукових заходів і ініціатив. Уже протягом 33 років поспіль зберігається усталена традиція проведення Дня науки.

Упродовж останніх років квітневий День науки, не втрачаючи своєї структурної основи, зазнав трансформації у формат Тижня науки. Поточний рік не є винятком: дев'ятий рік поспіль (з урахуванням умов воєнного часу) Тиждень науки інтегрує наукові заходи як ліцею НУА, так і університету. Програма охоплює науково-практичну конференцію молодших школярів «Старт до науки», виставку наукової іграшки, захист дослідницьких робіт Юніор-МАН, а також конференційний День науки, у межах якого функціонують Міжнародна студентська наукова конференція, Науково-теоретична конференція молодих учених і Регіональна науково-практична конференція вчителів. Тематичне наповнення зазначених заходів узгоджується з комплексною темою НДР «Інтелектуальний потенціал суспільства в умовах перманентних соціальних змін: шляхи збереження та розвитку» (ДР № 0117U005126) і відображене у перспективному плані науково-дослідної діяльності ХГУ «НУА» до 2035 року.

Науково-дослідницька діяльність виступає ключовим чинником, що визначає змістові орієнтири розвитку НУА, а також слугує інструментом забезпечення взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу. Забезпечується інтеграція на рівнях «ліцей – університет», «університет – випускники», а також із широким колом стейкхолдерів, зокрема університетами-партнерами в межах реалізації наукового експерименту «Розбіжність інтересів стейкхолдерів сфери освіти та можливості пом'якшення протиріч» (ДР № 0121U000192), закладами загальної середньої освіти, науковими установами тощо.

Структурний аналіз Тижня науки дає підстави стверджувати, що початковим етапом квітневих наукових заходів є дослідницька діяльність учнів початкової школи. Уже восьмий рік поспіль реалізація Тижня науки в НУА розпочинається з Днів науки в початковій школі. Цей формат є не лише серією пізнавальних заходів для наймолодших учасників, а й невід'ємною складовою цілісної наукової традиції Академії, виконуючи функцію стартового рівня. Такий підхід сприяє формуванню в учнів раннього усвідомлення цінності знань, орієнтації на досягнення старших поколінь і сприйняття навчання як важливої та захопливої діяльності. Саме наступність між освітніми рівнями забезпечує сталість і розвиток наукової традиції Академії.

Дні науки в початковій школі виконують функцію первинного етапу формування дослідницького інтересу, прагнення до пізнання та відкриттів. Водночас створюється сприятливе освітнє середовище довіри й підтримки, яке стимулює подальшу активність учнів. До складу журі VIII науково-практичної конференції увійшли представники університету та ліцею: проректор з навчально-методичної роботи та інновацій проф. Михайльова К. Г., проректор з роботи ліцею Зобова Г. М., член студентського комітету, здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету «Бізнес-управління» Лікунова С., а також учениця 10 класу ХПЛ «НУА» Штець В. – учасниця першої конференції «Старт до науки». Такий склад журі є концептуально обґрунтованим, оскільки репрезентує безперервність освітнього процесу та демонструє єдність академічної спільноти.

В рамках квітневого Тижня науки – 2026 відбулася четверта виставка наукової іграшки, у межах якої були представлені авторські роботи учнів усіх класів початкової школи. До участі в Днях науки були залучені всі учні в різних форматах діяльності, а виставку відвідали всі школярі молодших класів. Таким чином, Дні науки виконують також функцію комунікативної платформи для розвитку взаємодії між учнями, педагогами та батьками, сприяючи зміцненню партнерських відносин в освітньому процесі.

Важливою складовою Тижня науки є захист дослідницьких робіт учнів середньої школи відповідно проєкту Юніор-МАН. Учні 5–9 класів представили 15 науково-дослідницьких робіт із широкого

спектра навчальних дисциплін: української та англійської мов, літератури, математики, історії, географії, психології, хімії, економіки, природознавства. Робота відбувалася у двох секціях – «Мовознавство» та «Суспільні науки». Представлені дослідження характеризувалися змістовністю та супроводжувалися якісними презентаційними матеріалами. Склад журі засвідчив високий рівень інтеграції ліцею та університету: до нього увійшли проректори, голова Асоціації молодих учених, учитель ліцею, голова студентського науково товариства. Учасники отримали уявлення про Академію як систему неперервної освіти, ознайомилися з діяльністю відповідних об'єднань та їх функціональними можливостями.

У підсумковий день Тижня науки – 2026 (11 квітня) відбулася робота трьох наукових конференцій:

XXXIII Міжнародна студентська наукова конференція «Внутрішній світ університету: складові частини, взаємодія, суперечності»;

XXXIII Науково-теоретична конференція молодих учених «Революція в освіті: ступінь готовності академічної спільноти»;

XXXIII Регіональна науково-практична конференція вчителів «Внутрішній світ школи: складові частини, взаємодія, проблеми».

Пленарне засідання об'єднало понад 160 учасників і було присвячене актуальним питанням психологічних викликів та ризиків цифровізації в умовах воєнного часу, а також формуванню медіакультури як інструменту протидії інформаційній агресії. Центральною стала доповідь запрошеної спікерки – Найдьонової Л. А., доктора психологічних наук, члена-кореспондента НАПН України, заступника директора з наукової роботи Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, професора Інституту психології Польської академії наук. Змістовне відкриття забезпечило належний рівень подальшої секційної роботи.

Інтегрований формат проведення сприяв підвищенню змістовності пленарного засідання, яке стало логічною відправною точкою для роботи секцій. У межах XXXIII конференційного Дня науки функціонували 11 секцій: 7 – Міжнародної студентської конференції, 3 – Регіональної конференції вчителів і 1 – конференції молодих учених. За результатами роботи підготовлено збірник, що містить близько 150 тез.

Збірник продовжує традиції Дня науки ХГУ «НУА» та у 35-й рік існування Академії зберігає усталену структуру. У матеріалах висвітлено широке коло актуальних питань: взаємодію освіти і ринку праці, професійний розвиток молодих науковців, інноваційний потенціал педагогів, співпрацю зі стейкхолдерами, проблеми сталого розвитку освіти. Окрему увагу приділено інформаційній культурі, математичному мисленню, історичним аспектам розвитку університету, лінгвокреативності та сучасним тенденціям перекладознавства.

Збірник є свідченням збереження та розвитку наукових традицій НУА навіть в умовах воєнного стану.

Також до пленарного засідання долучилися представники освітніх закладів, наукової спільноти, бізнесу та випускники Академії. Зокрема, участь взяли учні та їхні наукові керівники із закладів загальної середньої освіти. Це сприяє розширенню наукових контактів і розвитку профорієнтаційної діяльності.

Аналіз кількісних показників у розрізі курсів і факультетів засвідчує значний рівень залучення учасників. У роботі конференцій брали участь не лише викладачі, аспіранти та студенти, а й учні. У поточному році суттєво зросла активність ліцеїстів ХПЛ «НУА», що стало результатом цілеспрямованої роботи секцій. Залучення зовнішніх учнів до участі в студентських секціях створює передумови для подальшого розвитку співпраці та формування контингенту вступників.

Ознайомитися з матеріалами Дня науки можна в репозиторії Центру науково-гуманітарної інформації Народної української академії.

https://doi.org/10.5281/zenodo.20024030

К. В. Астахова

ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ РОБОТИ КРУГЛОГО СТОЛУ «БРЕНДИНГ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ: ТРЕНДИ ЧАСУ» 14 листопада 2025 р.

Освіта завжди була простором ідентичностей – інституційних, професійних, особистих. І тільки в останні роки виявилося очевидним, що ця ідентичність потребує точного формулювання й публічної артикуляції у публічному просторі.

Саме тому круглий стіл «Брендінг сучасного закладу освіти: тренди часу», який відбувся за ініціативи Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», відкрив широку дискусію про те, що в сучасних умовах робить освітню інституцію впізнаваною, стійкою та здатною творити власні наративи в мінливому освітньому середовищі.

Зустріч стала не формальним обміном думками, а діалогом, в якому поєдналися академічні підходи, практики комунікації, управлінські інсайти, та навіть бізнес-бачення природи бренду.

Круглий стіл зібрав досить представницьку аудиторію учасників від освітніх спільнот, медійного середовища, громадського сектору та сфери інновацій, що дозволило подивитись на бренд закладу освіти як на комплексне явище – одночасно стратегічне, емоційне, вартісне і суспільно значиме.

Серед учасників – крім команди ХГУ «НУА» (а це викладачі, науковці, аспіранти, студенти, вчителі ліцею, керівники закладу –

Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України;

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди;

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського;

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;

Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця;

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»;

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»;

КЗ «Харківська академія неперервної освіти»;

Харківський національний університет радіоелектроніки;

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова;

Харківська державна академія дизайну і мистецтв;

Харківський національний автомобільно-дорожній університет;

Центр маркетингових досліджень та ініціатив Державного біотехнологічного університету;

Карпатський університет імені Августина Волошина;

Інститут соціології Щецинського університету (Польща);

Харківський фізико-математичний ліцей № 27 Харківської міської ради;

Харківська гімназія № 13 Харківської міської ради;

Харківська гімназія № 14 Харківської міської ради;

ліцеї, гімназії, школи за профорієнтаційними контактами;

Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка;

Український індустріальний кластер.

На початку круглого столу у доповіддю «Бренд як стратегічний ресурс досконалості та репутації університету» виступила доктор економічних наук, професор Наталія Савицька (державний біотехнологічний університет), яка акцентувала увагу слухачів на тому, що бренд університету більше не є ситуативним продуктом маркетингових рішень. Він формується як результат тривалих інституційних практик, наробок щодо якості освітнього процесу, управлінських стратегій і вміння освітнього закладу вести конструктивний діалог з зовнішніми стейкголдерами, суспільством.

Професор Савицька наголосила: сучасний заклад вищої освіти конкурує не стільки інфраструктурою, скільки досвідом, який отримує здобувач освіти, цінностями, що позначають його у професійній спільноті, здатністю вибудовувати сталі, чесні і прозорі образи.

Виступ пані Наталії Савицької задав рамку для подальшої дискусії, підкресливши, що стратегічний бренд – це не зовнішня етикетка, а внутрішня культура.

Власне бачення ролі бренду у формуванні довіри та репутації представила заслужений журналіст України, кандидат юридичних наук Вікторія Маренич, яка поділилася багаторічним досвідом роботи у сфері медіа й комунікації. У її виступі пролунала важлива думка: сучасний інформаційний простір розвивається настільки швидко, що бренду освітньої інституції замало «бути присутнім» – необхідно бути зрозумілим і впізнаваним у різних середовищах.

Пані Маренич наголосила на значенні медійної культури університету, творчих рішень у комунікації, умінні працювати з історіями – адже саме через історії формуються емоційні зв'язки між закладом освіти та його аудиторіями. Особливу увагу вона приділила важливості послідовності й достовірності меседжів, бо саме вони значною мірою формують ґрунт для довіри – базового ресурсу будь-якої інституції освіти.

Бачення бренду крізь призму громадського сектору представила виконавчий директор ХОБР «Академія» Світлана Козярук. Вона окреслила роль благодійних та громадських організацій у формуванні навколо університетів середовища партнерської підтримки, що дозволяє закладу освіти бути не лише освітньою платформою, а й соціальним сектором. На думку пані Козярук, бренд освітнього закладу народжується не лише в середині інституції, але й у тому, наскільки його діяльність резонує з потребами місцевої громаді, настільки заклад включений у доброчинні, волонтерські, культурні та соціальні процеси. Саме цей горизонт взаємодії створює образ інституції, яка не лише навчає, а й формує ціннісне середовище.

Помітною частиною дискусії став виступ відомого українського бізнесмена, інвестора в альтернативну енергетику, випускника ХГУ «НУА» Андрія Саніна – «Брендінг сучасного закладу освіти: тренди часу».

Саме доповідь пана Андрія привнесла інший – підприємницький, «бізнесовий» – погляд на природу бренду. Санін запропонував учасникам дискусії низку відкритих питань, які чепляли суть сучасного

сприйняття освітніх інституцій: як через брендінг закладу освіти донести його ключові цінності та відмінності? Чи має заклад освіти змінювати елементи бренду з часом, під впливом стратегічних викликів та непередбачуваних подій (так звані «чорні лебеді»)? Яким має бути рівень персоналізації бренду освітньої інституції? Чи можна сприймати міфи (storytelling) як інструмент підвищення привабливості бренду закладу освіти?

Свою увагу пан Санін зосередив на ціннісній природі бренду та на тому, як інституції мають вибудовувати чесний, стійкий і довготривалий образ, який базується на реальних досягненнях, а не на декоративних деклараціях. Він наголосив, що в сучасних умовах бренд університету не є символом чи слоганом, а системою аргументованих і послідовних смислів, в яку вірять студенти, партнери, суспільство.

Спікер також окреслив логіку створення «міфів» – інституційних легенд, що з часом формують унікальність закладу та об'єднують навколо нього стейкголдерів.

Дискусійна частина круглого столу стала органічним продовженням виступів. Учасники через короткі репліки і запитання звертали увагу на потребу більш системної взаємодії освітнього закладу із різними аудиторіями, підкреслювали важливість формування довготривалих комунікаційних стратегій, ролі студентських спільнот та об'єднань випускників у зміцненні та трансляції бренду.

У діалозі прозвучали думки про необхідність розширення цифрової присутності освітніх інституцій, про використання соціальних мереж не як рекламного майданчику, а як простору взаємодії, що живе у ритмах сучасності.

Дискусію зробили гострою, професійною та цікавою такі учасники:

Яременко Олег, д-р екон. наук, проф. кафедри економіки та права Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», завсектору інституційної економіки Інституту економіки та прогнозування НАН України; Губарєва Ірина, д-р екон. наук, проф., заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України; Дорошенко Ганна, д-р екон. наук, проф., директор Навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Харківський національний університет

міського господарства імені О. М. Бекетова; Зверко Тамара, кандидат соціологічних наук, доцент, декан факультету «Соціальний менеджмент» ХГУ «НУА»; Панченко Дмитро, кандидат філологічних наук, голова науково-методичної ради ХГУ «НУА»; Якуніна Альона, магістр факультету «Референт-перекладач», голова студентського наукового товариства; Пойманова Ярослава, студентка 4 курсу факультету «Соціальний менеджмент», член студентського комітету; Попов Ігор, випускник факультету «Соціальний менеджмент»; Берест Костянтин, аспірант спеціальності «Економіка»; Бєльчікова Лариса, учитель зарубіжної літератури, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист; Чінська Галина, директор Центру науково-гуманітарної інформації ХГУ «НУА»; Гур'янова Лідія, д-р екон. наук, професор кафедри економічної кібернетики та прикладної економіки, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця та модератор круглого столу – проректор ХГУ «НУА», кандидат економічних наук, доцент Ольга Іванова.

Підсумовуючи зустріч, ректор ХГУ «НУА» доктор історичних наук, професор Катерина Астахова підкреслила важливість продовження міжсекторальних дискусій про брендінг освіти та потребу системних досліджень у цій галузі.

Ректор підкреслила: круглий стіл став не лише подією, а й інтелектуальним поштовхом, що окреслив перспективи для подальших напрацювань, партнерств та інституційних рішень. Вона запропонувала учасникам зустрічі приєднуватися до дослідницької діяльності, яку здійснює ХГУ «НУА» в межах реалізації дослідно-експериментальної роботи за темою «Становлення та розвиток соціального партнерства як ефективного фактору забезпечення стабільності та перспектив освіти» (ДР № 01214000192).

Є підстави для ствердження, що матеріали круглого столу, презентовані на сторінках часопису «Новий колегіум», можуть стати не лише згадкою про подію, а й підставою для глибших рефлексій про майбутнє брендінгу освітніх інституцій, про те, як заклади освіти можуть зберегти власну ідентичність і водночас залишитися відкритими до світу, змін і людей.

https://doi.org/10.5281/zenodo.20024052

О. В. Прокопішина

ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КОНФЕРЕНЦІЇ МОЛОДИХ УЧЕНИХ КАФЕДРИ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «УПРАВЛІННЯ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ»

У сучасних умовах трансформації соціально-економічних систем, посилення глобалізаційних процесів та зростання внутрішніх і зовнішніх викликів для національної економіки України особливої актуальності набувають питання ефективного управління як ключового чинника забезпечення економічної рівноваги. Управлінські рішення дедалі більше визначають стійкість економічних процесів, збалансованість розвитку регіонів, конкурентоспроможність суб'єктів господарювання та рівень соціально-економічної стабільності держави. У цьому контексті важливу роль відіграє науковий дискурс, спрямований на осмислення сучасних тенденцій управління, пошук інноваційних механізмів регулювання економічних процесів та формування нових підходів до забезпечення макро- і мікроекономічної рівноваги.

Після річної перерви було відновлено усталену академічну традицію публічного представлення результатів науково-дослідної діяльності економіко-правової наукової школи академії в межах Конференції молодих учених «Управління як фактор економічної рівноваги».

У збірнику матеріалів XVIII конференції, що відбулася 10 грудня 2025 року, оприлюднено 57 тез доповідей здобувачів різних рівнів вищої та середньої освіти (табл. 1). До участі долучилися 6 аспірантів, 6 магістрів, 22 бакалаври факультету «Бізнес-управління», 2 студенти інших факультетів академії, 7 учнів ХПЛ, 1 учень іншого закладу середньої освіти, а також 13 студентів інших університетів: Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Харківського національного університету радіоелектроніки, Харківського національного університету міського господарства імені

О. М. Бекетова, Державного біотехнологічного університету. Таке представництво учасників засвідчують відкритість наукової платформи, її міжінституційний характер та зростаючий інтерес молоді до проблематики управління й економічної рівноваги.

Таблиця 1

Склад учасників конференції у 2023 та 2025 р.

Рік	Студенти факультету БУ			Студенти інших факультетів ХГУ НУА	Студенти інших ВНЗ	ХПЛ	Інші ЗСО	Усього
	бакалаври	магістри	аспіранти					
2023	16	6	8	-	14	-	-	44
2025	22	6	6	2	13	7	1	57

Із вітальними промовами до учасників конференції звернулися кандидат економічних наук, доцент, проректор з науково-дослідної роботи О. А. Іванова; кандидат юридичних наук, професор кафедри економіки та права В. В. Астахов; завідувач кафедри економіки та права, кандидат економічних наук, доцент О. В. Прокопішина; голова студентського наукового товариства А. Якуніна. У своїх виступах вони наголосили на важливості розвитку молодіжної науки, інтеграції економічних і правових досліджень та підтримки наукових ініціатив здобувачів освіти в умовах сучасних викликів.

Роботу конференції було структуровано у форматі двох тематичних секцій – «Економічні важелі управління сталим розвитком» та «Нормативно-правовий супровід економічної діяльності», що забезпечило належні умови для фахової наукової дискусії за участю 43 доповідачів. Такий формат сприяв об'єднанню представників ХПЛ та всіх факультетів академії навколо актуальних проблем управління та правового регулювання економічних процесів.

До критичного обговорення було винесено 24 доповіді, що відзначалися актуальністю тематики, аналітичною глибиною та практичною спрямованістю. Склад спікерів переконливо засвідчив інституційну єдність ліцею та університету у формуванні науково-

практичних компетентностей учнів, студентів і аспірантів, послідовність та безперервність освітнього процесу, що в умовах воєнного часу набуває особливої ваги та стратегічного значення.

У межах роботи конференції розгорнулася змістовна наукова дискусія з широкого кола актуальних проблем сучасного економіко-правового розвитку. Учасники зосередили увагу на ролі дистанційного та гібридного форматів організації освітнього й професійного середовища як інструментів залучення та утримання інтелектуального потенціалу, особливо в умовах демографічних і безпекових викликів.

Вагоме місце у виступах було відведено пошуку ефективних шляхів забезпечення сталого розвитку підприємництва в Україні, трансформації національних і корпоративних моделей управління в контексті глобалізованих мультикультурних ринків, а також осмисленню значення квазісуспільних благ у процесі формування економіки знань. Окремі доповіді стосувалися механізмів генерування доходів територіальних громад як основи фінансової спроможності місцевого самоврядування та зміцнення економічної рівноваги на регіональному рівні.

У правовій площині предметом ґрунтовного аналізу стали проблеми нормативного регулювання освітньої діяльності, актуальні питання цивільного та ядерного права, а також правові механізми захисту довкілля й організації прикордонного контролю в умовах воєнного стану. Комплексність порушених питань засвідчила міждисциплінарний характер конференції та її спрямованість на формування системного бачення управління як ключового чинника економічної рівноваги.

Підбиваючи підсумки XVIII Конференції молодих учених «Управління як фактор економічної рівноваги», модератори відзначили її високий науково-організаційний рівень, актуальність порушених проблем і конструктивний характер фахових дискусій. Учасниками було ініційовано пропозицію продовжити обговорення окреслених питань у форматі наукового семінару магістрів та аспірантів. Метою такого заходу визначено поглиблення міжрівневої наукової комунікації, розширення можливостей для обміну дослідницькими ідеями та

формування стійкої мотивації здобувачів до вступу на третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти. Реалізація цієї ініціативи покликана забезпечити продовження наукових традицій, підтримати академічну мобільність молодих учених і сприяти подальшому розвитку економіко-правової наукової школи.

Таким чином, XVIII Конференція молодих учених «Управління як фактор економічної рівноваги» засвідчила відновлення та зміцнення наукових традицій економіко-правової школи академії, продемонструвала її інституційну сталість і здатність до розвитку в умовах сучасних суспільно-економічних викликів. Представлені результати досліджень підтвердили високий рівень підготовки здобувачів різних рівнів освіти та їх готовність до фахового осмислення складних управлінських і правових проблем.

Матеріали конференції відобразили міждисциплінарний характер сучасних наукових пошуків, поєднання економічної та правової складових у формуванні механізмів забезпечення економічної рівноваги. Обговорення питань сталого розвитку підприємництва, трансформації управлінських моделей, фінансової спроможності територіальних громад, удосконалення нормативно-правового регулювання та функціонування державних інституцій у період воєнного стану засвідчило актуальність і практичну спрямованість досліджень молодих учених.

Важливим результатом конференції стало посилення наукової взаємодії між ліцеєм, факультетами академії та іншими закладами освіти, що сприяє формуванню безперервної траєкторії наукового зростання: від середньої освіти до підготовки докторів філософії. Ініціатива щодо продовження дискусії у форматі наукового семінару магістрів та аспірантів є логічним кроком у розвитку цієї співпраці та зміцненні кадрового потенціалу вітчизняної науки.

В цілому проведення XVIII Конференції молодих учених засвідчило високий потенціал інтеграції економічних і правових досліджень у формуванні сучасної управлінської парадигми. Конференція стала дієвим інструментом наукової комунікації, апробації інноваційних ідей та консолідації молодого наукового середовища. Її результати створюють підґрунтя для подальших фундаментальних і прикладних

досліджень, спрямованих на підвищення ефективності управлінських рішень та зміцнення інституційної спроможності держави в умовах динамічних соціально-економічних трансформацій.

Перспективи, окреслені за результатами конференції, пов'язані з поглибленням міждисциплінарних досліджень у сфері економіки та права, розширенням міжінституційної співпраці та активізацією участі молодих учених у виконанні наукових проєктів прикладного спрямування. Особливого значення набуває формування сталої платформи наукової комунікації у форматі семінарів, круглих столів і дослідницьких груп, що сприятиме системному супроводу обдарованої молоді на шляху до здобуття третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Подальший розвиток започаткованих на конференції наукових ініціатив створює передумови для посилення інноваційної складової управлінських рішень та підвищення їх практичної результативності в умовах сучасних трансформаційних процесів.

Презентація нових наукових та науково-методичних видань

https://doi.org/10.5281/zenodo.20024083

К. В. Астахова

ПРЕЗЕНТАЦІЯ КОЛЕКТИВНОЇ МОНОГРАФІЇ «УНІВЕРСИТЕТ ТА ЙОГО ВИПУСКНИКИ: КЛЮЧОВІ ТРЕНДИ ЧАСУ» (Харків: ХГУ «НУА», 2026)

У 2026 році у видавничому центрі Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» побачила світ монографія **«Університет та його випускники: ключові тренди часу»**. Видання підготовлене авторським колективом у складі проф. К. В. Астахової, проф. С. І. Посохова, доц. О. Л. Войно-Данчишиної, доц. О. А. Іванової та інших дослідників. Поява цієї праці є важливою подією для сучасного українського освітнього та наукового простору, оскільки монографія присвячена проблематиці взаємодії університету та його випускників – темі, яка лише починає системно осмислюватися в українській академічній традиції.

Актуальність дослідження зумовлена глибокими трансформаціями, що відбуваються у сфері вищої освіти в умовах глобалізації, цифровізації, демографічних змін та викликів воєнного часу. Сучасний університет дедалі більше усвідомлює необхідність формування довготривалих партнерських відносин зі своїми випускниками. Саме вони становлять важливу частину соціального капіталу університету, виступають носіями його традицій, репутації та цінностей, а також можуть бути активними учасниками освітніх, наукових і соціальних ініціатив.

Монографія пропонує комплексний аналіз феномену університетських випускників як особливої соціальної та професійної спільноти. У роботі розглядаються історичні витоки формування alumni-спільнот, еволюція моделей взаємодії університетів з випускниками, а також сучасні тенденції розвитку цієї сфери у світі та в Україні. Автори прагнуть показати, що взаємини між університетом та його випускниками не обмежуються формальним завершенням навчання,

а можуть розвиватися протягом усього життя людини, формуючи особливу освітню та культурну екосистему.

Особливу увагу у монографії приділено історії питання та зарубіжному досвіду. У книзі аналізуються практики провідних університетів світу, які протягом десятиліть формували ефективні моделі співпраці з випускниками. Йдеться про діяльність асоціацій випускників, реалізацію спільних освітніх і дослідницьких проєктів, менторські програми для студентів, а також про благодійні та фандрейзингові ініціативи, що стали невід'ємною частиною університетського життя у багатьох країнах.

Водночас автори не обмежуються лише аналізом міжнародних практик. Значне місце у монографії займає осмислення українського досвіду взаємодії університетів з випускниками. Показано, що вітчизняні заклади вищої освіти поступово формують власні підходи до розвитку alumni-мереж, створення професійних спільнот, підтримки зав'язків із випускниками різних поколінь. У цьому контексті важливим є прагнення університетів переосмислити роль випускників як партнерів у розвитку освітніх програм, популяризації університету та підтримці академічної культури.

Окремий блок дослідження присвячений досвіду Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», який є особливо цінним, оскільки в університеті протягом тривалого часу послідовно формувалася система взаємодії з випускниками, що охоплює різні аспекти академічного і громадського життя. У книзі розглядаються особливості становлення alumni-спільноти університету, її роль у підтримці традицій закладу, участь випускників у культурних, освітніх та соціальних проєктах, побудова та розвиток Лабораторії планування кар'єри та Асоціації випускників.

Важливою рисою монографії є міждисциплінарний характер дослідження. Автори поєднують підходи історії освіти, соціології, педагогіки, культурології та менеджменту освіти. Такий підхід дозволяє розглянути взаємодію університету та випускників у широкому соціокультурному контексті, показати її значення для розвитку академічних спільнот і суспільства загалом.

Значну наукову і практичну цінність становлять матеріали додатків, що містяться у монографії. У них подано документи, статистичні матеріали, фрагменти інтерв'ю, а також інші джерела, які ілюструють різні аспекти діяльності університетських випускників. Ці матеріали розширюють аналітичну частину дослідження та можуть бути використані дослідниками, викладачами і студентами для подальшого вивчення проблематики alumni-спільнот.

Окремої уваги заслуговує ілюстративне оформлення видання. Монографія містить цікаві фотодоповнення, що відображають різні сторінки історії взаємодії університету та його випускників. Фотоматеріали виконують не лише ілюстративну, а й важливу культурно-документальну функцію, адже вони фіксують атмосферу університетського життя, традиції академічної спільноти та зв'язок поколінь.

Суттєвою перевагою видання є поєднання теоретичного аналізу з практичними спостереженнями та узагальненнями. Автори не лише описують існуючі моделі взаємодії університетів з випускниками, але й пропонують власні підходи до їх розвитку в українському контексті. У цьому сенсі монографія може слугувати своєрідним методологічним орієнтиром для закладів вищої освіти, які прагнуть посилити співпрацю зі своїми випускниками.

Не менш важливим є і той факт, що книга підготовлена та видана у складний для країни час. В умовах війни та численних соціальних викликів тема єдності університетської спільноти, підтримки зав'язків між різними поколіннями випускників та збереження академічних традицій набуває особливого значення. Монографія демонструє, що університет може залишатися осередком інтелектуальної стійкості та культурної пам'яті навіть у найскладніших історичних обставинах.

Отже, колективна монографія **«Університет та його випускники: ключові тренди часу»** є вагомим внеском у розвиток досліджень у сфері вищої освіти в Україні. Вона поєднує наукову ґрунтовність, широку джерельну базу та актуальність проблематики. Праця буде корисною для науковців, викладачів, управлінців у сфері освіти, а також для всіх, хто цікавиться питаннями розвитку університетських спільнот і сучасних освітніх процесів.

Без сумніву, ця книга стане важливим кроком у формуванні нової дослідницької традиції в Україні, пов'язаної з вивченням ролі випускників у житті університетів, та сприятиме подальшому розвитку партнерських моделей взаємодії між університетами та їх alumni-спільнотами.

НУА в котрий вже раз доводить невичерпність проблематики, пов'язаної із розвитком сучасної вищої освіти і її гостру актуальність.

Відомості про авторів

Астахова Валентина Іларіонівна
д-р іст. наук, проф.,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
rector@nua.kharkov.ua

Astakhova, Valentyna
Dr.Sc. (History), Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Астахов Віктор Вікторович
канд. юрид. наук, проф.,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
vva.nua@ukr.net

Astakhov, Victor
Ph.D. (Law), Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Астахова Катерина Вікторівна
д-р іст. наук, проф.,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
rector@nua.kharkov.ua

Astakhova, Kateryna
Dr.Sc. (History), Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Берест Костянтин Володимирович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
tmberest@ukr.net

Berest, Konstantin
Postgraduate Student, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Берест Тетяна Миколаївна
канд. філол. наук, доц.,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
tmberest@ukr.net

Berest, Tetiana
Ph.D. (Philology), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Бондар Наталія Петрівна
канд. юрид. наук, ЗВО «Харківський університет»
nataliiabondar28@gmail.com

Bondar, Natalia
Ph.D. (Law), Higher Education Institution «Kharkiv University»

Валюкевич Тетяна Вікторівна
канд. філол. наук, доц.,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
tatyanabocharnikova1982@gmail.com

Valyukevych, Tetyana
Ph.D. (Philology), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Васюренко Лариса Валентинівна
канд. екон. наук, доц.,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
vasyurenkolarysa@gmail.com

Vasyurenko, Larysa
Ph. D. (Economics), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Віпке Клаудія
д-р екон. наук, проф., Інститут економіки та економічної дидактики Педагогічного університету Карлсруе (Німеччина)
claudia.wiepcke@ph.-karisruhe.de

Wiepcke, Claudia
Dr.Sc. (Economics), Professor, Head of the Institute for Economics and its Didactics Pedagogical university of Karlsruhe, (Germany)

Гога Наталія Павлівна
канд. психол. наук,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
kleona1811@gmail.com

Hoha, Nataliia
Ph.D. (Psychology), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Грінченко Олександр Іванович
старший викладач,
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»
olex.greenchenko@gmail.com

Grinchenko, Oleksandr
Senior Lecturer, Municipal Higher Educational Institution «Kharkiv Academy of Continuing Education»

Губарєва Ірина Олегівна
д-р екон. наук, проф., Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України
gubarievairyna@gmail.com

Hubarieva, Iryna
Dr.Sc. (Economics), Professor, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Думченко Богдан Володимирович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
bogdan.dumchenko@gmail.com

Dumchenko, Bohdan
Postgraduate Student, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Заднєпровська Ганна Ігорівна
канд. екон. наук, доц., Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
anna_zadneprovskaya@ukr.net

Zadnieprovska, Ganna
Ph.D. (Economics), Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University

Зверко Тамара Василівна
канд. соціол. наук, доц., Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
sm@nua.knarkov.ua

Zverko, Tamara
Ph.D. (Sociology), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Змійова Ірина Володимирівна
канд. філол. наук, проф., Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
izmiyova@ukr.net

Zmiiova, Iryna
Ph.D. (Philology), Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Іванова Ольга Анатоліївна
канд. екон. наук, доц., Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
olgaiva.nua@gmail.com

Ivanova, Olha
Ph.D. (Economics), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Ільїна Олена Вікторівна
канд. філол. наук, доц.,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
esljunina@gmail.com

Ilina, Olena
Ph.D. (Philology), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Калюжна Юлія Іванівна
канд. політ. наук, доц.,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
kaliuzhna.yulia@gmail.com

Kaliuzhna, Yuliia
Ph.D. (Political Science), Associate Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Коваленко Надія Петрівна
директор музею історії НУА,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
rector@nua.kharkov.ua

Kovalenko, Nadiya
director of the Museum of History, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Козиренко Віктор Петрович
канд. техн. наук, доц.,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
kvp@nua.kharkov.ua

Kozyrenko, Victor
Ph.D. (Technical Sciences), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Козиренко Світлана Іванівна
канд. техн. наук, доц., Харківський національний університет радіоелектроніки
kozyrenko.c@gmail.com

Kozyrenko, Svitlana
Ph.D. (Technical Sciences), Associate Professor, Kharkiv National University of Radio Electronics

Козубова Наталія Вікторівна
канд. екон. наук, доц.,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
kozubova_natali@ukr.net

Kozubova, Nataliia
Ph.D. (Economics), Associate Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Козярук Світлана Леонидівна
голова профспілкової організації, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
ksl.nua@ukr.net

Koziaruk, Svitlana
Chair of the Trade Union Organization Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Коллін Свен-Олоф
PhD, проф., Вільний університет Сканії (Швеція), афілійований проф. Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» (Швеція)
svencollin@yahoo.com

Collin, Sven-Olof Yrjö
Ph.D. (Corporate Governance), Professor, Free University of Scania (Sweden), Affiliate Professor of Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Корнієнко Світлана Григорівна
д-р філос. наук, доц., Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
s.pylypenko@hnpu.edu.ua

Korniienko, Svitlana
Dr.Sc. (Philosophy), Associate Professor, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)

Лікунова Софія В'ячеславівна
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
sofialikunova@gmail.com

Likunova, Sofiia
Student, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Лісовол Антон Станіславович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
lisacrandbender@gmail.com

Lisovol, Anton
Postgraduate student, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Макасєєв Олег Вікторович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
oleg.mak.asp@gmail.com

Makaseev, Oleg
Postgraduate student, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Марущенко Олександр Олександрович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України
aleksandr.marushenko77@gmail.com

Marushchenko, Oleksandr
Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Міттельштедт Евальд
д-р екон. наук, проф., Університет прикладних наук Південної Вестфалії (Німеччина)
claudia.wiepcke@ph.-karisruhe.de

Mittelstädt, Ewald
Prof. Dr. Dr. hc, Sudwestfalen University of applied sciences (Germany)

Молодча Наталя Сергіївна
канд. філол. наук, доц., Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія
natalia.molodcha@gmail.com

Molodcha, Natalia
Ph.D. (Philology), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Ніколаєва Олена Георгіївна
канд. фіз.-мат. наук, доц., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
nikolaeva.elena9@gmail.com

Nikolaieva, Olena
Ph. D. (Physics and Mathematics), Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University

Норік Дарина Станіславівна
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
norikdaryna@gmail.com

Norik, Daryna
Student, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Остапенко Алла Сергіївна
канд. пед. наук, проф., КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»
alla0102@ukr.net

Ostapenko, Alla
Ph.D. (Pedagogy), Professor, Municipal Higher Educational Institution «Kharkiv Academy of Continuing Education»

Панченко Дмитро Ігорович
канд. філол. наук, доц., Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
panchenko.di2013@gmail.com

Panchenko, Dmytro
Ph.D. (Phylology), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Прокопішина Олена Вікторівна
канд. екон. наук, доц., Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
elena_prokopishin@ukr.net

Prokopishyna, Olena
Ph.D. (Economics), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Резнік Дмитро Васильович
викладач, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
vmp@nlu.edu.ua

Reznik, Dmytro
Lecturer, Yaroslav Mudryi National Law University

Саввіч Олександр Миколайович
методист Центру методичної та аналітичної роботи, КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»
alexsavvich@gmail.com

Savvich, Oleksandr
Methodologist, Center for Methodological and Analytical Work of the Municipal Higher Educational Institution «Kharkiv Academy of Continuing Education»

Свіщова Євгенія Віталіївна
канд. фіз.-мат. наук, доц.,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
esvishchova@gmail.com

Svishchova, Yevheniia
Ph.D. (Physics and Mathematics), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Статівка Наталія Валеріївна
д-р наук з державного управління, проф., Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В. Н.Каразіна
nstativka@ukr.net

Stativka, Nataliia
Dr.Sc. (Public Administration), Professor, Educational and Scientific Institute "Institute of Public Administration", V. N. Karazin Kharkiv National University

Степанець Іван Олексійович
канд. пед. наук, проф.,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
i.o.stepanets28@gmail.com

Stepanets, Ivan
Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor**,** Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council

Ткаченко Денис Ігорович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
tkachenko1388@gmail.com

Tkachenko, Denis
Postgraduate student, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Уджмаджурідзе Георгій Гурамович
канд. соціол. наук, ст. викладач,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія
g.udzhmadzhuridze@gmail.com

Udzhmadzhuridze, Heorhii
Ph.D. (Sociology), Senior Lecturer, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Умрихін Даніл Артемович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
umrikhin.st@gmail.com

Umrykhin, Daniil
Postgraduate Student, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Хвалюк Інна Іванівна
спеціаліст вищої категорії, учитель-методист, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
innakhvalyuk@gmail.com

Khvalyuk, Inna
School Teacher, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Хільковська Ася Олександрівна
доц., Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
asia.khilkovska@gmail.com

Khilkovska, Asia
Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Чибісова Наталія Григорівна
канд. філос. наук, доц., Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
chibisova@ukr.net

Chybisova, Nataliia
Ph.D. (Philosophy), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Шилкунова Зоя Ігорівна
канд. пед. наук, учитель-методист, учитель вищої категорії, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
zoya.igorevna2003@gmail.com

Shylkunova, Zoia
Ph.D. (Pedagogy), School Teacher, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Шумейко Олена Анатоліївна,
канд. філол. наук, доц.,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
tmberest@ukr.net

Shumeyko, Olena
Ph.D. (Philology), Associate Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

Ягольницький Олександр Андрійович,
канд. екон. наук, доц.,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
yaremenkool@nas.gov.ua

Yaholnytskyi, Oleksandr
Ph.D. (Economics), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Якуніна Альона Леонідівна
магістр філології,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
yakuninaa26@gmail.com

Yakunina, Alyona
Master of Philology, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainia Academy»

Яременко Олег Леонідович
д-р екон. наук, проф., Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України (м. Київ)
yaremenkooleg2@gmail.com

Yaremenko, Oleg
Dr.Sc. (Economics), Professor, Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv)

ЗМІСТ

Передмова 5

Трансформація соціальних функцій освіти й методів навчання: виклики, ризики і перспективи 9

Астахова К. В. Діяльність ХГУ «НУА», спрямована на формування та розвиток особистості: нові тенденції і акценти 11

Астахова В. І. Генеза та еволюція Музею історії Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»: аналітичний дискурс 20

Статівка Н. В. Інноваційне управління системою вищої освіти у процесі цифрової трансформації 28

Панченко Д. І. Академічна доброчесність та політика використання штучного інтелекту в ХГУ «НУА»: етичні та педагогічні виклики 39

Зверко Т. В., Ткаченко Д. І. Штучний інтелект у міжкультурній комунікації: роль, можливості та виклики 49

Козиренко В. П., Козиренко С. І. Збереження когнітивного розвитку студентів в умовах використання штучного інтелекту 57

Іванова О. А. Наукова робота в системі неперервної освіти: організація та механізм реалізації 62

Чибісова Н. Г. Виховний вплив закладу освіти на становлення особистості (з 35-річного досвіду Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія») 71

Свіщова Є. В., Ніколаєва О. Г. Педагогічний фріланс: минуле, сьогодення, майбутнє 80

Астахов В. В. Інтегрована економіко-правова підготовка фахівців у системі вищої освіти: концептуальні засади та практичні результати з досвіду роботи факультету «Бізнес-управління» ХГУ «НУА» 93

Остапенко А. С., Грінченко О. І., Саввіч О. М. Професійний розвиток учителів із питань сучасних підходів до профорієнтації здобувачів освіти 100

Шилкунова З. І. Дослідницька діяльність у початковій школі як комплексний ресурс відновлення навчального потенціалу молодших школярів 113

Гога Н. П. Формування професійних орієнтацій школярів та студентів в сучасних українських реаліях 121

Хвалюк І. І. Роль персоналій як основа розвитку педагогічної майстерності колективу кафедри початкової освіти НУА 129
Коваленко Н. П. Роль музейного простору у формуванні ідентичності академічної спільноти 139
Козярук С. Л. Профспілка Народної української академії: 30 років з людьми і для людей 150
Udzhmadzhuridze H. Education as a Factor of Civic and Political Activity of the Population in Wartime Ukraine 164
Степанець І. О. Мотиваційні інструменти у закладі вищої педагогічної освіти (ризики, досвід та перспективи розвитку) 175
Корнієнко С. Г. Освіта як буття культури: філософсько-антропологічний вимір 192
Резнік Д. В. Загальновійськова підготовка здобувачів вищої освіти: педагогічні засади формування готовності до захисту України 204

Сучасне суспільство в контексті гуманітарного знання й проблеми економічного розвитку 217

Васюренко Л. В. Сучасний стан формування фахових компетенцій в економіці 219
Zadnieprovska G. Patterns of Modern International Migration and Features of its Regulation 225
Kozubova N. Stimulating and Constraining Factors in the Development of the Tourism and Recreation Industry of Ukraine 234
Prokopishyna O. Evolution of Classification Criteria for Financial Management Strategies 243
Яременко О. Л. Суб'єктність у цифровій економіці: логіко-історичні витоки, суперечності, межі 251
Губарєва І. О., Марущенко О. О. Роль інновацій в розвитку сільського господарства 260
Калюжна Ю. І. Фільми та серіали як інструмент медіадидактики: потенціал і матриці активного навчання політології 272
Умрихін Д. А. Конкурентоспроможність бізнес-структур в умовах цифровізації 289
Лісовол А. С. Трансформація людського капіталу в цифровій економіці 307
Бондар Н. П. Колізії, переваги та напрями вдосконалення інституту заповіту подружжя у спадковому праві України 324

Ягольницький О. А. Концепція підземного індустріального парку для забезпечення соціально-економічної стійкості прифронтового регіону (на прикладі м. Харків) 331
Berest K. Building Competitive Advantage Through Direct-to-Consumer Distribution: Lessons from the Gaming Industry 341
Макасєєв О. В. Багаторівневий характер економічної безпеки та підходи до її забезпечення 348
Mittelstädt E., Wiepcke C. Design Thinking in Cultural Entrepreneurship 359
Collin S.-O. The Ecology of Corporate Governance: The Ownership Structure Focus 369

Проблеми лінгвістики, лінгводидактики, літературознавства та перекладу 387

Берест Т. М., Шумейко О. А. Формування культури українського мовлення здобувачів освіти в контексті лексико-граматичної інтерференції 389
Ільїна О. В. Архетип ангела: від колективного несвідомого до художнього тексту 396
Молодча Н. С., Якуніна А. Л. Дискурсивні характеристики річних звітів Оксфордського та Кембриджського університетів 408
Valyukevych T. Lingvo-Stylistic Analysis of English Slang in Generation Z Communication 416
Khilkovska A. New Paradigm of Business Communication 423
Думченко Б. В., Змійова І. В. Метафоричні та фразеологічні засоби репрезентації концепту «POLITICIAN» в англомовному дискурсі 429

Студентська трибуна 439

Якуніна А. Л. Наукові об'єднання студентів вітчизняних університетів: до історії питання 441
Norik D. Transformation of the relationship between higher education and the labor market: historical narratives 453
Likunova S. Recovery of Ukrainian Enterprises in Conditions of Uncertainty 463

Наука в НУА 471

Астахова К. В. Міжнародна наукова конференція «Доказові прогнози розвитку освіти України: відкритий трек досліджень» 473
Гога Н. П. «Революція в освіті: ступінь готовності академічної спільноти» (про проведення XXXIII науково-теоретичної конференції молодих учених) 476

Іванова О. А. Тиждень науки в НУА – 2026 479
Астахова К. В. За результатами роботи Круглого столу «Брендинг сучасного закладу освіти: тренди часу» 14 листопада 2025 р. 483
Прокопішина О. В. Про результати та перспективи Конференції молодих учених кафедри економіки та права «Управління як фактор економічної рівноваги» 488

Презентація нових наукових та науково-методичних видань 493

Астахова К. В. Презентація колективної монографії «Університет та його випускники: ключові тренди часу» (Харків: ХГУ «НУА», 2026) 495

Відомості про авторів 499

В 90 **Вчені** записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» / [редкол.: К. В. Астахова (голов. ред.) та ін.]. – Харків : Вид-во НУА, 2026. – Т. 32. – 516 с.

ISSN 1993-5560

Щорічне періодичне видання «Вчені записки» Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» містить публікації результатів наукових досліджень науковців академії, представників інших закладів вищої освіти України, наукових установ, зарубіжних авторів, які працюють над проблемами соціогуманітарного напряму.

У збірнику подано результати наукових розробок з економічних, соціологічних, історичних, правових, філологічних та інших аспектів розвитку сучасної освіти.

У ювілейний 35-й рік із дня заснування Народної української академії до наукового збірника увійшли матеріали, що узагальнюють досвід діяльності освітньо-наукового комплексу ХГУ «НУА» за різними напрямами.

Видання може бути цікавим для науковців, керівників у сфері освіти, викладачів та студентів.

The Research Bulletin of Kharkiv University of Humanities “People’s Ukrainian Academy” is an annual periodical that publishes research conducted by the Academy’s faculty members, as well as by scholars from other higher education institutions in Ukraine and by international authors working on issues in the Social Sciences and Humanities. The collection presents materials that explore economic, sociological, historical, legal, philological, and other aspects of contemporary educational development.

In its 35th anniversary year, the Bulletin brings together works that summarize the experience and achievements of the educational and research complex of Kharkiv University of Humanities “PUA” across various areas of activity.

This publication may be of interest to teachers, postgraduate students, undergraduate students, and all those engaged in the field of education.

УДК 08

Наукове видання

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ ХАРКІВСЬКОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Том XXXII

В авторській редакції

Відповідальна за випуск *О. А. Іванова*
Комп'ютерна верстка *І. С. Кордюк*

Підписано до друку 16.05.2026. Формат 84×108/32.
Папір офсетний. Гарнітура «Таймс». Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 29,99. Обл.-вид. арк. 27,86.
Наклад 300 пр.

Видавництво Народної української академії
Свідоцтво № 1153 від 16.12.2002.

Надруковано у видавництві
Народної української академії

Україна, 61000, Харків, МСП, вул. Майка Йогансена, 27.